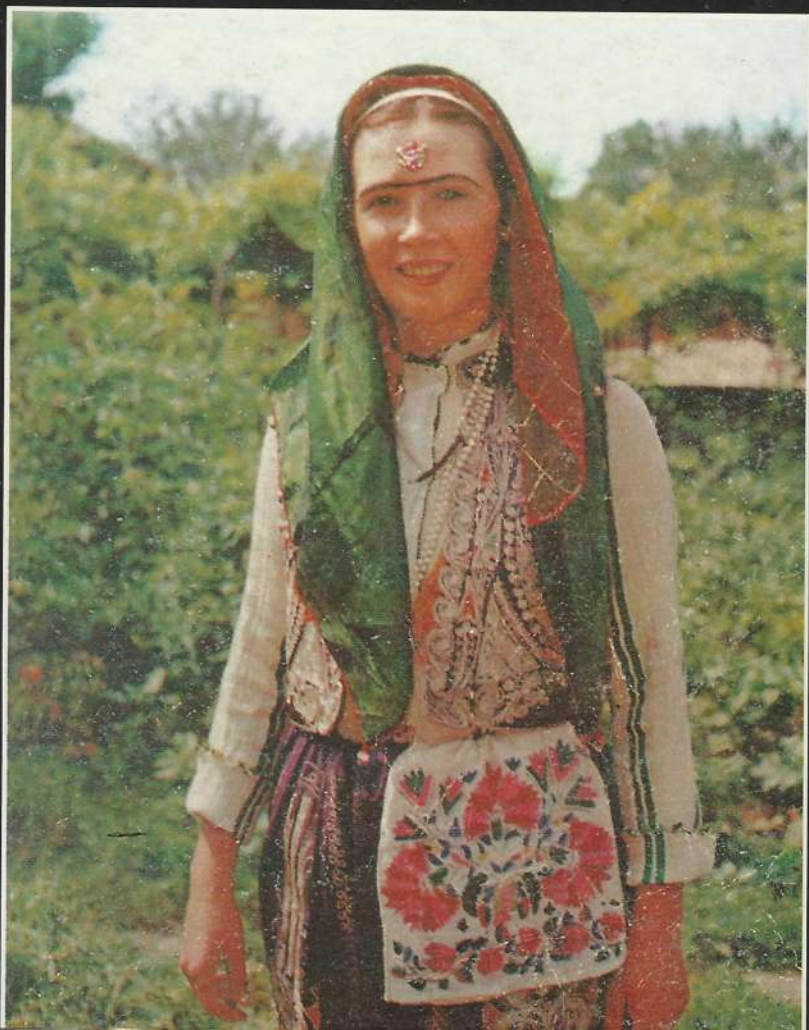

Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi

**Bulgaristan Alevileri
ve
Demir Baba Tekkesi**

**Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.**

**Birinci Basım: Eylül 1998
Dizgi ve Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Sistem Ofset**

ISBN: 975-343-234-8

KAYNAK YAYINLARI: 259

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.

**İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 99 Faks: (0212) 249 28 92**

Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi

Bulgarcadan Çeviren: M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. İvanička Georgieva'nın bir önsözü vardır.

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ	7
ÖNSÖZ	11
NASREDDİN (BİSERTSİ) KÖYÜ	15
Aile Gelenek ve Görenekleri	15
Gebelik, Çocuk Doğumu ve Bakımı	
Gelenek ve Görenekleri	16
Garip Olaylar Üzerine İnançlar ve Görenekler	24
Düğün Gelenekleri ve Törenleri	25
Ölüm ve Defin Gelenekleri ve Törenleri	40
Takvim Bayramları ve Gelenekleri	48
Halkın Dünya Görüşü	59
Giyim-Kuşam	81
MESİM-MAHALLE (MIDREVO) KÖYÜ	85
Aile Gelenek ve Görenekleri	85
Gebelik, Çocuk Doğumu ve Bakımı	
Gelenek ve Görenekleri	87
Düğün Gelenekleri ve Törenleri	91
Ölüm ve Defin Gelenekleri ve Törenleri	116
Takvim Bayramları ve Gelenekleri	122
Çalışma Gelenekleri ve Törenleri	142
Halkın Dünya Görüşü	143
Giyim-Kuşam	160

DEMİR BABA TEKKESİ	161
Asıl "Demir Baba Tekkesi"	174
İNGİLİZCE ÖZET	185
SÖZLÜKÇE	187
KAYNAKÇA	211
Kiril Harfli Kaynaklar	211
Latin Harfli Kaynaklar	216
KONULAR DİZİNİ	221
MADDELER DİZİNİ	223
RESİMLER	231

BİRKAÇ SÖZ

Bulgaristan'da yaşayan Alevi Türkleri, İslam dininin Şii mezhebine bağlı etnik ve inanca değgin (confessionnel) bir topluluktur. Alevitler, Aliyanlar, Kızılbaşlar diye de anılan bu halk, Hezar-grad (Razgrad), Burgaz ve Has-köy (Haskovo) illerinde topluca yaşar. İslam dininin asal ve resmi yönü (istikameti), düşüğüleri (ideolojileri), dinsel uygulama ve davranışları bakımından Sünnilerden ayrılırlar.

1991 yılında Sofya'da "Kliment Ohridski" Üniversitesi Yayinevi'nce bastırılan, Prof. Dr. İvanička Georgieva tarafından hazırlanan *Bulgarskite Aliani* (Bulgaristan Alevileri) adlı bu kitap, Kuzeydoğu Bulgaristan denilen Deliorman bölgesindeki Nasreddin (Bisertsı) ve Mesim-mahalle (doğruşu: Nesim-mahalle, Midrevo) köylerinde oturan Alevi Türklerinin halk kültürünün başlıca konuları ve sorunları üzerine derlenen bilimsel materyalleri içermektedir. Bulgaristan'da ilkin yayımlanan bu dermede, ayrıca Demir Baba Tekkesi (Sboryanovo) üzerine de daha çok tarihsel-kazibilimsel bilgiler bulunmaktadır.

Alevilerin aile gelenek ve görenekleri, halk inançları, geleneksel giyim-kuşamları vb. ayrıntılarıyla incelenmiş, betimlenmiştir. Alevilerin moral birliğini desteklemek, halk geleneklerini korumak ve kuşaktan kuşağı iletmek üzere, gizli toplumsal ve dinsel-ritüel topluluğun rolü de gösterilmiştir.

1988 yılında Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi'nce (şimdiki adıyla: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nce) yayımlanmış olan *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu* adlı kitabımızda bu Alevi köyleri ile Demir Baba Tekkesi üzerine özet bilgiler vermiştik. Şimdi –kimi düzeltmeler ve eklemelerle– bu bilgileri buraya aktarmak isteriz:

Nasreddin (Bisertsı) köyü, Hezar-grad (Razgrad) ilinin Silistre ilçesine bağlı Alevi Türk köyü; nüfusu 2 370 (1985). Nüfusu, 1961 yılında 2 701, 1975 yılında 3 500 idi. 1934 yılında adı Bulgarcaya çevrildi. 1940 yılında Kazcılar (Gılıbarı) köyü ile birleştirildi. Bal-pınar (Kubrat) kasabasının 11 kilometre kuzeyinde, Vet-ova Demiryolu İstasyonu'na 35 kilometre uzakta bulunur. Belediyesi vardır. Köyde çiftçilik ve hayvancılık çok gelişmiştir. Bir kültürevi vardır.

Mesim-mahalle (doğrusu: Nesim-mahalle, Mıdrevo); Hezar-grad (Razgrad) ilinin Silistre ilçesine bağlı Alevi Türk köyü; nüfusu 1 493 (1985). 1878-1913 yılları arasında Bulgar işgalinde kaldı. 1913-1940 yılları arasında Romen işgaline uğradı. 1940 yılında yine Bulgarların eline geçti. 1942 yılında adı Bulgarcaya çevrildi. 1985 yılında Hezar-grad iline bağlandı. Köy adının, 15. yüzyıl başında ölen Türk ozanı Nesimi'den geldiği sanılmaktadır.

Demir Baba Tekkesi (Sboryanovo); Deliorman bölgesinde, Hezar-grad (Razgrad) kenti yakınında Bektaşî derviş tekkesi, ziyaret yeri. Ne zaman inşa edildiği bilinmiyorsa da, Osmanlı-Türk dönemi yapısıdır. 1925 ve 1982 yıllarında, ilk Türk-Bulgar hükümdarlarından Omurtag Han'ın mezarını aramak için yapılan kazılarda tahrip edildi. Geleneksel mimari üslupta, tümüyle ahşap olarak inşa edilmiş, 10 köşeli büyük meydana evi vardı. Türbesi kubbeliydi. Balkanlar'da kendi türünün tek örneğiydi. Bu yüzden, "biricik" sıfatıyla anılmaya –haklı olarak– değer. Buna "Hasan Baba Tekkesi" de denir. Bununla ilgili çeşitli söylenceler vardır. Eskiden 150 dervişin barındığı evler, koyun ve sığır sürüleri, uşaklar vardı. 1906 yılında adı Bulgarcaya çevrilerek "Dimitrovo", 1951 yılında "Sboryanovo" oldu. Tekke önünde Dipsiz-göl bataklığı vardır.

Tekke üzerine Bulgarların yaptığı sınırlı, tek yanlı kazıbilimsel araştırmalar pek iyi bir sonuç vermemiştir. Omurtag Han'ın mezarı da burada bulunamamıştır. Bunun üzerine, Bulgarlar, bu yörenin ta Traklar döneminden beri zaten kutsal bir yer olduğunu ispatlamaya çalışmışlar, çalışmaktadırlar da. Ancak, bunlar da pek inandırıcı olmamakta, olamamaktadır. Bu yüzden, kimi sorular yanıtsız kalmaktadır. Ama, Bulgar bilim adamları, bu Trak höyük ve mezarlarını incelemeyi sürdürmektedirler. Çağımızda Hristiyanlarca da buranın kutsal bir yer sayılmasının açıklaması henüz yapılamamıştır.

İngilizce başlığı *The Bulgarian Aliani, a Collection of Ethnographic Materials* olan bu ilginç kitabı, İstanbul'da yayımlanan *Bilim ve Ütopya* dergisinin Mart 1997 tarihli 33. sayısında (s.38-40) ayrıntılı olarak tanıtmış, özellikle Demir Baba Tekkesi üzerinde durmuştuk.

Kitabın sonunda Kiril harfli ve Latin harfli yayınları içeren bir kaynakça bulunduğu gibi, bir de Türkçe sözcükler ve terimler sözlüğü verilmiştir. Burada Alevilerin kullandığı Türkçe terimler ve kavramlar açıklanmıştır. Sondaki albüm, Alevilerin yaşamından çeşitli görüntüler verir.

Ayrıca, konu ve madde dizinleri de hazırlanmıştır.

Rumeli Aleviliğinin bilinip anlaşılmasında bu kitabın bir katkısı olabilirse, mutluluk duyarız.

M. Türker Acaroğlu
Emekli Derleme Müdürü
21 Eylül 1997
Avcılar, İstanbul

ÖNSÖZ

"Tanrı'yı ararsan, git, insanda ara."

Bulgaristan'daki İslam halkının, dinsel doktrin ve pratiği yönünden, çok ayrı bir görünüşü vardır. Dıştan bakılınca, günlük bilinç düzeyinde, "hak din" (en doğru din) ehlinin bir bütünlük arz ettiği görülür. Ancak, gerçekte, bunlar arasında beliren grup ayrımları, hatta aykırılıkları, yalnızca derinden kök salmış olmakla kalmaz, gözle de görülebilir. Bu bakımdan, Bulgaristan Alevileri örneği, Müslümanlar arasındaki yerleri ve Hristiyan halkla ilişkileriyle, karakteristik bir yapıya sahiptir.

Bulgaristan Alevileri bir "éthno-confessionnel" (etnik-mezhepsel) toplumdur. Bu, Türkiye ve İran'da pek yaygın olan tanınmış Şii mezhebi Ali-İlâhi (Arapça: Tanrısal Ali) yolunun yerel bir koludur.¹ Bulgaristan'da bunlar Alevitler ve Kızılbaşlar olarak da tanınır. Bu adlandırmalar, Peygamber'in amca oğlu ve damadı Ali ibn Abu Talib'i (602-661) Tanrılaştırmaya dek varan bir saygıdan başka, tarihsel bir anıya da dayanır.² Şii Aleviler olarak, İslamın başlıca yönü olan Sünnilik yandaşlarından, dinsel-öğretisel kavramlar ve törenler bakımından, dinsel yaşam uygulamaları ve davranışları bakımından ayırt edilirler.

¹ Mezhebin çeşitli etnik gruplar arasında yayılması, bunların yandaşlarına verilen çeşitli adlandırmalara neden olur. Örneğin, Türkiye'de bunlara Aleviler ve Kızılbaşlar denir. Azerbaycan'da ise, Karakoyunlu olarak bilinirler; bu ad, 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl ortalarında ülkede egemen olan hanedan (sülale, soy) adından gelir. Şunu da belirtelim; mezhep yandaşlarının kendilerine verdikleri "klasik" ad, "Ahl-al-hak"tır (Arapça; ilahi gerçek ehli).

² Sünnilik yandaşı Osmanlı İmparatorluğu ile Şii İran Safavileri arasında 16. yüzyılda vuku bulan çetin çarpışmada, Safaviler safında kalan göçebe Türk kavimlerinin erkekleri, sarıklarına, 12 Şii İmamı'na saygı anısı olarak, 12 kızıl şerit takmışlardı.

Sünnilerle Şiiler arasında ortaya çıkan düşünsel ayrılıklar ve siyasal rekabet çatışmaları, zamanla, yavaş yavaş bir etno-kültürel değişim de doğurmuştur.

Bulgaristan'daki İslam tarikatlarının varlığına, egemen Osmanlı ayrıcalıklı takımına karşı özel bir protesto olarak da bakılabilir. İslam "Sünniliği" en çok kentli halk arasında yayılmıştır, çünkü bunlar yönetici bir rol oynar. Oysa Alevilik, Sünni "ortodoksluğu" tarafından daha az rahatsız edilen köy ortamında uygulama alanı bulabilmiştir.

Şii tarikatçılığı, bir dizi araştırma ve incelemenin gösterdiği gibi, gelişmiş dinsel sistemlerle çeşitli yörelerde ortaya çıkar. Bu yüzden Alevilik, İslam doktrininin Şii yorumundan (tefsirinden) başka, aynı zamanda Tanrı birliğine dek gelen paganizmin zengin fonunu muhafaza ederek, Hristiyanı öğeleri de içerir. Böylece, Kuzeydoğu Bulgaristan (Deliorman) yöresinde yaşayan Alevilerin halk kültürü biçimi, çok çeşitli cüzlerin bir araya gelmesiyle belirlenir. Eski (antik) Anadolu ve Balkan inançları, Alevilik örtüsü altında muhafaza edilmiştir. Bunlar İslamdan önce ve sonraki geleneklerle örülmüş, Hristiyan kökenli öğelerle de gerektiği denli bütünleşmiştir. Alevi gelenek ve göreneklerinde, ateşin geleneksel uygulamalardaki rolü ve anlamı düşünülürse, Zerdüşt (Zaratuştra) izleri apaçık görülür.

Yeniçeri ordusuna ve onun düşünsel-dinsel hocasına (mürşit) sıkı sıkıya bağlı bulunan Bektaşilerin derviş tarikatının Alevilerin yaşamında önemli bir yeri vardır. Sultanlık yönetiminin bu "en doğru inanç" sütununun koruyuculuğu altında, Aleviler, imparatorlukta egemen olan Sünni "ortodoksluğun" kovuşturmalarından uzak kalarak, kendi görüşlerini ve dinsel törenlerini geliştirebilmişlerdir. "Bektaşilik" tarikatı, yeniçeri ordusunun davranışlarını ve dinsel törenlerini yönetmiştir. Bu ordu, çeşitli din ve inançları Alevi bağdaştırmacı alایشında yayarak, yüzyıllar boyunca bu itibarlı rolüyle başarılı olmuştur. Ancak böyle bir karma ve karışım, "kan vergisi" olarak devşirilen oğlanlarca kabul edilebilmiş ve "en doğru din" adına onların meslek ruhunu, savaşçı eğilimini güçlendirme durumunda bulunmuştur. Bu halkın Bektaşilerle ilişkisi, yeniçerilerin Bulgaristan topraklarına yerleşmesinden çok daha eski bir dönemde olmuştur. Şu olay da bunu gösterir: Anadolu Alevileri de Osmanlı İmparatorluğu için "ortodoksal" olan bu derviş tarikatına

bağlıdır. Duygulu yeniçeri kitlelerinin Bulgaristan topraklarına yerleşimiyle, bu ilişkinin çok daha güçlendiği söylenebilir. Özellikle Bektaşilik, Alevileri yöredeki Sünni halkla birleştirmektedir.

Aleviler için özyapısal olan yerel (köysel) ve inanca değin (confessionnel) içten evlenme (endogamie), ulusal geleneklerin korunmasında başlıca bir etkidir. Eşler, üyesi bulunduğu topluluk içinden seçilir; ama İslam dinine bağlı başka halktan seçilmez. Bunların gizli toplumsal ve dinsel-ritüel topluluğu, Sünnilerce her yerden çevrilmiş bulunma koşullarında, kendi üyelerinin moral birliğini desteklemekte, Alevi halk kültürünün kuşaktan kuşağa korunup iletilmesini gerçekleştirmektedir. Gerçi Alevilerin "cami"leri yoktur, ama birçok köyde "cami" dedikleri cemevleri, ibadet evleri bulunmaktadır. Ateşe ve taşa karşı gelişmiş inançları vardır, ölülerine saygı gösterirler. Dış görünüşleri ve davranış tarzları yönünden Alevi kadını ile Sünni kadını birbirinden ayrılır. Yüzünü örtmez, şalvar giymez (şalvar giyme 20. yüzyıl başında başlamış, özellikle 1920-1950 yılları arasında yaygın hale gelmiştir). Özduygusallığı daha yüksek bir düzeyde bulunur. Ailede ve toplumda gördüğü saygıdan yararlanır.

Çağdaş kentsel gelişimler, toplumsal ve kültürel değişimler, Alevi halkın yaşadığı yerleri de çok etkilemektedir. Daha hafif olsa da, bunlar onların halk kültürü üzerinde de etkili olmaktadır. Genç ve orta kuşak, yeni yaşam tarzından çok etkilenmiştir. Geleneksel varyantında Alevi mezhebine mensup olmak, ancak en yaşlılara özgü bir şeydir. Çağdaş kültürün (halkbilim ve) etnografya çehresi, geleneksel halk kültürünün Alevi örneğinden belirlenir; bu kültür, Alevi dinsel yorumunun etkisi altında oluşmuştur.

Kuzeydoğu Bulgaristan (Deliorman) bölgesinde yaşayan Aleviler (Kızılbaşlar) üzerine bu araştırma, "Getika" adlı ulusal bir program çerçevesinde, Prof. Dr. Aleksandr Fol'un yönetiminde yapılmıştır. 1982-1985 yılları arasında, Kemaller (İsperih) kasabası müze müdürü Yordan Stefanov'un organizasyon yardımıyla, Prof. Dr. İvaniçka Georgieva'nın bilimsel yönetimi altında bir etnografya (ve halkbilim) araştırması gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'da eksikliği duyulan, Alevilerin ulusal kültürü üstüne tam ve çok yönlü bir inceleme, bilgi ve belge derleme yapılması gerekli görülmüştür.

Bu dermede, bilimsel yönden pek ilginç olan Hezar-grad (Razgrad) ilinin iki Alevi köyündeki halk kültürünün başlıca sorunları ele alınmıştır. Nasreddin (Bisertsı) köyünde, çeşitli dinsel inanışta olan halk, özellikle –Aleviler, Sünniler, Hristiyanlar diye– ayrı ayrı mahallelerde oturur. Mesim-mahalle (doğrusu: Nesim-mahalle, Mıdrevo) köyünde ise, Alevi halkı topluca yaşar. Geçmiş yıllarda her iki köy halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı; ancak 1980'li yıllarda sanayi atölyeleri açılmaya başlandı. Derlenen gerçek ve sağlam bilgiler, yüzyılımızın 1950'li yıllarına dek gelen bir döneme ilişkindir. Mesim-mahalle köyünde yapılan araştırmada, hıdrellez bayramı ve çağdaş bir düğün töreni gözlemleri not edilmiştir. Her iki köy üzerindeki incelemeler, etnografya (ve halkbilim) bilgilerini berleştirip genelleştirmektedir. Bunlar, ileride yapılacak bilimsel inceleme ve araştırmalara katkıda bulunabilir.

Prof. Dr. İvanička Georgieva

NASREDDİN (BİSERTSİ) KÖYÜ

Sofiya BİSEROVA

Aile Gelenek ve Görenekleri

Geçmişte Alevilerin yaşamında, soya ve dinsel-ritüel bir esasa dayalı cemaat (topluluk) başlıca rolü oynar. Toplumsal ilişkilerle dinsel tören sistemini o düzenler; bu sistem, ulusal geleneklerin korunup yeni kuşaklara teslimi konusunda yardımcı olur. Cemaati oluşturan ailelere "bölük" denir.* Cemaatin başında bir "baba" bulunur. Toplantılar, dinsel törenler, herkesin en çok saygı duyduğu, en varlıklı kimse olan babanın evinde yapılır. "Talipler" cemaate yalnız ailece üye olabilir. Kardeş gibi arkadaş olanlara "kafadar" denir. Kadınlara "bacı" diye seslenilir, babanın karısı "ana bacı"dır. Erkekler kendi aralarında "Ali cem kardaşlar" diye seslenirler.

Cem toplantılarının yapıldığı evde, akdikenden yapılan bir "çerağ" yanar. Üzeri üç çizgiyle oyulmuş, ayva ağacından ince bir çubuk, yeşil bir torbada, ana bacının oturduğu ak postun üstünde asılı durur. Ali'nin "Zülfikâr" adlı düz, ensiz kılıcını simgeleyen bu değneğe "tarik" denir. Günahların bağışlanmasına ve cezalandırmaya yarar. Cemin etkin üyeleri "talipler", her ay tarikten geçmek zorundadır. Yüzükoyun yatılır ve vurulur (daha çok simgeseldir); üç ya da beş tarik. Daha büyük kabahatlerde, ana bacı bazen 7, 12, 40, 90, 360 tarik belirler. Bu törenin büyük bir ruhbilimsel etkisi vardır; ölümü ve yeniden doğumu temsil ettiği düşünülür.

* Terim ve kavramların Türkçe edebi karşılıkları tırnak içinde gösterilmiş, karşılıkları bulunmayanlar ise, diyalakt biçiminde belirtilmiştir. (Ç.N.)

ı "Nefes" denilen ritüel ilahilere eşlik eden, beğenilen çalgı "saz bağlama"dır. İlahileri okuyana "zakir" denir, ama cemin öteki üyeleri de okur. Kadınlar da saz çalabilir. Yalnızca Alevilerin bulunduğu evde başlıca selam, yanaktan üç kez öpmektir.

Gebelik, Çocuk Doğumu ve Bakımı Gelenek ve Görenekləri

Gebelik Gelenek ve Görenekləri

Kısırlığın nedenleri aranmaz, "alinyazısı" olarak kabul edilir. Çocuksuz kadını toplum ötekilerden ayırmaz. Bu gibi aileler genelde akraba çocuklarını –kız olsun, oğlan olsun– evlat edinirler. Tedavi yolları da bilinir; masaj yapılır, uzun sofra peşkirleriyle sargı sarılır. Gebe kalmak için karamuk otu yapraklarından sıcak suyla banyo yapılır, bundan da yarar sağlanır. Köyde tanınmış bir kadın olan Fatmegül Nine, sıcak hindistanceviziyle tedavi edermiş. Çocuk sahibi olmak için törenle ninelerin evlerine mum, tekkelere nesne ve kurban götürülür. En etkili aracın çok pahalı olan özel "boy muskası" taşımak olduğu sanılır.

Salı ve cumartesi, kirli günler sayılır; gebe kalmamak için, kadınla erkeğin bir arada yatmaması gerekir. "Matem ayı" sayılan Şah Hüseyin'in ölüm ayında gebe kalan kadınların sağır ve dilsiz çocuk doğuracaklarına inanılır.

Muhammed'in doğum günü olan pazartesi ile Ali'nin doğum günü olan perşembe günleri doğan çocuk büyük bir sevinçle karşılanır. Cuma günü doğan çocukların yaşamayacaklarına inanılır.

Gebe kadına çok saygı gösterilir. Kadın, gebe olduğunu anlar anlamaz bunu ceme şöyle haber verir: "12 İmam suyu" denilen özel şerbeti dağıttıktan sonra bir yudum su içer, su tasına gümüş bir para atar. Gebe kadın, tarike yatmaz. Kocasının yanında kalır. Gebe kadına "yüklü" denir.

Hamilelik kesilmez, durdurulmaz. Geçmişte 8-9, hatta 12 çocuklu ailelere rastlanmıştır. Hamile kalmamak için de sıkı sargı bezleri sarılır, "boy muskası" taşınır.

Çocuğun cinsiyetini –kız mı, oğlan mı olacağını– önceden bilmeye yönelik gelenekler de vardır. Aybaşı halinden önce hamile kalınmışsa kız doğar; aybaşı halinden sonra ise oğlan doğar. Kimi kadınlar bu kurala sıkıca uyarlar, sonuç aldıklarını söylerler. Kadının bedenine de bakılır; karın toparlak, kalça genişse oğlan doğacağı sanılır; annenin dudakları daha kalınlaşır, kaşları ve kirpikleri kumrallaşır. Kadının haberi olmadan, başı üstüne kül serpilir. Burnuyla tıklatırsa oğlan, dudaklarıyla dokunursa kız doğacaktır. Yeni gömleğe yaka açılmasıyla da tahmin edilir; hemen ardından eve bir erkek ya da bir kadın girerse, doğal olarak, doğan çocuğun o cinsten olacağı hesaba katılır.

Gebe kadının çeşitli kurallara uyması gerekir: Araba okundan, balta sapından, su ağacından (su kovalarını omuzda taşımak için kullanılan sıırıktan) atlamamalı, hayvan kesmemeli, başkaları keserken de bakmamalı, cenaze arkasından gitmemeli, özellikle araba önünden geçmemelidir. Gebe olmasa da, bir kadının araba yolunu kesip geçmesinin felakete yol açacağı sanılır. Bir yakınının cenazesine gitmek zorunda kalırsa, serçe parmağına kırmızı bir ip bağlamalıdır; çıkışta bu ip ölünün üstüne bırakılır. Gebe kadının panayırlara, eğlence yerlerine gitmesi, kesinlikle yasaklanır. Gebelik sırasında maymun, yılan, ayı, fare ve iri sıçan gibi hayvanlara bakılırsa, çocuk o hayvana benzer.

Gebe kadın bir şeyden korkacak olursa 'su içirilir, suyun içine miras yoluyla ele geçen altınlar konur. Gene miras yoluyla gelen kara bir kazanın dış yüzünden kazınan kurumlar suda eritilip kadına içirilir. Dokuz kara turp tohumunun üç kez yutulmasının en etkili şey olduğu sanılır. Gebe kadının gizlice bir şey alması doğru değildir; gizlediği nesnenin biçimi çocuğun bedeninde iz bırakır.

Gebelik gizlenmemeli; çünkü çocuk sağır ve dilsiz doğabilir ya da geç ve güç konuşur. Kötü ruhlardan korunmak üzere "muska" ya da demir bir "halka" taşınır, bir ipe bele bağlanır.

Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler

Çocuğun kolayca doğması için, doğum işi gizlilikle yapılır. Özellikle loğusanın annesinden saklanır.

Zor doğum sırasında loğusa sırt üstü yatar, kocası üç kez üstünden atlar, su içirilir, bu suyun içine tarık çubuğu batırılır. Doğuma yardımcı olan nineye "ebe kadın" denir. Yalnızca özel ipliklerle bir usturayı yanına

alır, başka hiçbir şey almaz. Gizlice çağılır; nereye, niçin gittiğini bilmez. Ebe kadın, göbek bağından, gelecek çocuğun ne olacağını, daha kaç çocuk doğacağını önceden anlar.

Kadın evde doğum yapar. Doğumu kolaylaştırıcı başkaca yollar bilinmez. Kızların daha kolay doğduğuna inanılır.

Çocuğun doğumu sırasında evde bir konuk varsa, çocuğun adıyla birlikte geldiğine inanılır; çocuğa konuğun adı ya da onun istediği ad verilir.

Çocuğun göbek bağı düşünce, kızsas, bir tezgâha ya da bir örekeye bağlanır. Oğlansa, bir pulluğa ya da bir arabaya bağlanır. Ancak, genel olarak cami ve okulların kapılarına, Kur'an'a ve başka yerlere bağlanmaktadır.

Çocuğun dölyatağına (pläsentä) "son" denir. Pek gidilmeyen yerlerin duvarları dibine gömülür.

Çocuk bir "duvak" içinde doğmuşsa, çok kısmetli doğduğuna inanılır. Böyle bir çocuk her yıl hıdrelleze doğru yedi aileyi ziyaret edip onlara armağanlar vermeli, yeni yıllarını kutlamalıdır. Duvak kurutulup kısmet ve kötü ruhlardan korunmak için taşınır.

Loğusa ile İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğumdan sonra "loğusa" yedi gün yer yatağında yatar. Hemen hemen hiç dışarı çıkmaz; çıkması gerekirse, demir bir maşa ya da gelberiyi eline almalı. Yedinci güne değin yalnız bırakılmaz. Ondan sonra, bebekle birlikte karşılıklı olarak korunacağına inanılır; ama kısa bir süre için. Doğumdan 40 gün sonrasına dek, uzun süre yalnız bırakılmaz; çünkü kötü ruhlu "loğusalar" tarafından saldırıya uğrayabilir. Bunlar çocuğun ve loğusanın hastalığına ve ölümüne neden olabilir.

Loğusanın ve çocuğun yanına dokumalar, demir gelberi, saban demiri ya da pulluktan bir demir parçası konulur; çocuğun baş yastığı altına bir deste odun kömürü bırakılır. Anne birkaç sarımsak yumrusu ile demir bir halkayı beline dolar.

Nazardan doğan hastalık ya da kötü ruhlara karşı, çocuğun başlığına hemen bir altıncık, sedef kopça, küçük mavi boncuklarla işlenmiş süslemeler asılır; bir karanfil tanesi, kabuğu soyulmuş bir sarımsak tanesi iliştilir. Yedi gün sonra (loğusanın çocukla birlikte yalnız bırakıldığı vakit) bu nesnelere bir de süpürge eklenir. Dışarı

çıkan, nesnelerin korunmasını tembih eder. Hasta loğusaya, hocanın dua ile kutsadığı sudan içirilir. Hasta loğusa, özel olarak tutulmuş kadınlarca yıkanır, bu sırada dualar okunup üfürülür. Suyu demir nesneler, akdiken çubukları vb. konulur.

Üçüncü gün ebe kadın çocuğu ve annesini yıkar, çocuğun adını söyleyip gider. Loğusa, ancak 20. gün başını yıkayabilir, 40. gün kendisi yıkanır. 40 gün içinde aynaya bakma hakkı yoktur. Ancak aydınlıkta dışarı çıkar, çamaşır yıkamaz, ama çocuğunu yıkayabilir, yıkanmış çocuk bezlerini de toplayabilir. Başlangıçta onunla tokalaşmak âdet değildir. "Hoş geldiniz" diyerek konukları kabul eder. Loğusaya her zaman "sütlü" bir tatlı getirilir; bal sürülmüş bazlamaç, helva, hamur işi tatlılar vb. Çocuğun başlığının kenarına ya da çocuk bezleri üstüne para bırakılır, yakın akrabalar da varlıklı olması dileğiyle küçük bir altın koyar.

Loğusa, konukları uğurlamak için ayağa kalkmaz, her zamanki gibi "varın sağlıcakla" demez, sütünü alıp götürmelerinden korkar. Anne, yabancı elden hiçbir şey almaz. Çocuğa da hiçbir şey verilmez. Her şey belli bir yere bırakılır. İki loğusa genellikle karşılaşmaktan çekinir. Birisi içeri girerken çocuğunu daha yukarı kaldırırsa öteki çocuğun cılız kalacağına inanılır; çünkü gücü daha yukarı kaldırılana geçer. Çocuklu loğusa, başka bir loğusanın yanına girerken, onun çocuğunu ayağa kaldırması gerekir. Bu kurallar, aynı ay içinde doğan çocuklar için de geçerlidir. Bu gibi çocukların Ay'ın zarar getirici etkisinde kaldığına inanılır.

Karar verirlerse, iki loğusa yan yana oturabilir, çocuklarını değişik tokuş yapabilir, topuklarını birbirine değdirip aynı anda emzirebilir. O zaman çocukların birbirini "etkilemeden" büyüyecekleri sanılır.

Ay ışığında öteki çocuğun avlusundan gizlice yedi çubuk kesilip çocuğun yıkanacağı suya atılması âdeti vardır. Yıkanmadan sonra bu su bir dörtyol ağzına serpilir, böylece öteki çocuğun gücünün çalınacağına inanılır. Böyle bir girişim kınama ile karşılanır. Bir çocuk başka bir çocuğun başı üstünden geçirilirse; hastalık, ölüm, "cadılık" (felaket) olacağına inanılır. Böyle şeyler yapıldığı söylenir, ama pek seyrek olarak yapılır, çünkü toplum bunlara tepki göstermektedir.

Yeni Doğan Çocukla İlgili Gelenek ve Görenekler

Daha düğün sırasında gelin, çeyiziyle birlikte, doğacak çocuk için küçük bir döşek ile alacalı bezle dokunmuş küçük bir önlük parçası getirir. Çocuğu sarmak için önceden sargı bezleri hazırlanmasının doğru olmadığı düşünülür. Doğumdan sonra bebek genellikle annesinin eski şalvarlarından hazırlanmış bezlerle sarılır.

Doğumdan sonra anne, kundak çocuğunu sıkı sarıp bağlamaya yarar sargı bezleri dokur; bunlar kırmızı ve kara ipliklerle renklendirilmiştir. Bebeğin baş mendillerinin "kenar"ı dantelle bastırılır; kız için kırmızı, oğlan için mavi dantelle. Çocuk ilk üç gün kundağa ve sargıya bağlı kalır, dördüncü gün "beşik"e yatırılır. Bir tek günde yapılmalı, ama asla tek bir ustaca tamamlanmamalı, küçük bir bölümünü başkası işlemelidir.

Yanına almak ve alnının biçimlenmesi için, çocuğun başı sıkıca bağlanır. Çocuğun burnu, kaşları, ayakları ve kulaklarının güzelliğine özen gösterilir, iyi bakılır.

Çocuğun kundak bezleri yalnız gündüzün dışarıda kurutulur, güneş batmadan önce toplanır. Doğumdan sonra çocuk annenin sağ yanına konur. Üçüncü güne değin ebe kadın tarafından teknede yıkanır. Yıkandıktan sonra, suyu gizli bir yere dökülür. Üçüncü gün ebe kadın çocuğu, daha sonra loğusayı son kez yıkar, loğusa çamaşır değiştirir.

Üçüncü gün çocuğun tuzlanma işi de yapılır. Çocuğun bütün vücudu dikkatle tuzlanır, kötü koku çıkarmaması için ağzı da üç kez tuzlanır. Daha sonra çocuk yıkanıp sarılır. Başörtüsüne, nazar ve kötü ruhlara karşı muskalar bağlanır.

Çocuğa meme vermek, doğumdan 24 saat sonra başlar. Çocuk ağlar, annesinin de hâlâ daha sütü yoksa, bir "sütana" aranır. Bir anadan süt emen çocuklara "sütkardeş" denir. Sütana ikinci ana sayılır, çocuğun her törenine çağrılır. Düğününde "bohça" alır. Sütkardeş olan delikanlılarla kızların birbiriyle evlenme hakkı yoktur.

Var olan bir inanişaya göre, çocuğun yazgısı doğumdan önce belirlenir, hiç değişmez: "Ana rahminde yazılan bozulmaz" denir. Başka bir inanişaya göre, çocuğun yazgısı yıldızlara bakılarak okunabilir. Bunun için özel "yıldızname" kitabı kullanılır. Bir çocuğa sık sık nazar değerse, yıldızının hafif olduğu söylenir.

Doğuma yardımcı olan ebe kadına, hemen hemen hiçbir şey verilmmez; aile varlıklısı, ona bir parça sabun verir. Ama o işini büyük bir istek ve memnunlukla, bir görev olarak yerine getirir.

Böyle bir ninenin ölümü halinde, ebeliğini yaptığı son iki çocuğun anneleri yeşil eldivenler diktirip törenle üzerine koyarlar. Cenaze bunlarla gömülür. Yeşil rengin kutsallığına inanılır.

Doğumdan Sonraki Gelenek ve Görenekler

Çocuğun tuzlanmasıdan üç gün sonra, ninesi ona ad verirken küçük bir dua okur. Daha sonra üç kez adını kulağına söyler, meme vermesi için çocuğu anasına teslim eder. Artık çocuğun bir adı olduğu düşünülür. Bundan sonra çağrılı kadınlar başka bir odaya geçip eğlenir. Akşamleyin ufak bir tören için cem üyeleri de toplanır.

Her zaman çocuğa nine ve dede adları verilir, ama yaşayan akrabaların adları hemen hemen hiç verilmmez. Çocuk ad verilmeden önce ölürse, melek olduğu düşünülür, mezarı belli edilmez.

Ardı ardına ölü doğmuş birkaç çocuk varsa ya da çocuklar uzun ömürlü olmazsa, o zaman çocuklara ana ve babanın adı verilebilir. Kız çocuğu ise annenin adı, oğlan çocuğu ise babanın adı verilmektedir.

Çocuğun ağır bir hastalığı halinde, hastalıktan (kötü ruhlardan) kurtulması için adı değiştirilir. (Örneğin, olimpiyat güreş şampiyonu Hasan İsa'nın iki adı vardır; Hasan ve Kâzım.) Çocuk büyük bayramlar arifesinde doğmuşsa, o bayramla ilgili bir ad verilir: Bayram vb. Çocuklar çoklukla şu adları taşır: Ali, Hüseyin, Şaban, Taki, Naki (son ikisi Şah Hüseyin'in torunlarının adlarıdır).

Çocuğun doğumunun 20. günü, 40. günün yarısı olarak kutlanır. Suya bir fesleğen sapı konur, bir yumurta kırılır, kabuğu ile ölçülen 20 ölçek su bir tekneye konulur. Çocuk yıkanır. Annesi de başını yumurtalı suyla yıkar. O günden sonra loğusa daha serbest olarak dolaşır; sağlıklı ise dışarı çıkabilir, çocuğu da bahçeye çıkarabilir, hatta yakın komşulara (çitten) gidebilir, ama sokağa çıkamaz.

40. gün "kırklama" kutlanır. Loğusa özel bir tören yapılmadan yıkanır; yalnız suya bir sap fesleğen konur. Yıkanmadan sonra bu su bir gül fidanı dibine dökülür. 40. gün çocuk, 20. günde olduğu gibi yıkanır, yalnız 40 ölçek su konur. Loğusanın anası, akraba kadınları

çağırır. Öteki aile tarafından da hısım-akraba çağrılır: Birileri çocuğu karışlamak, ötekilerse onu götürmek için. Annenin ana-babası ziyaret edilir. Loğusanın ilk dışarı çıkışıdır bu. Çocuğu ile birlikte tek başına avluya çıkar. Büyükanne eşikte onları suyla karşılar, suyu loğusanın ayakları dibine döker. Çocuğu eline alır, bir tutam ak yünü başına sararken: "Ak saçlı ihtiyar olana dek yaşasın" diye bağırır, küçük bir sakal da yapıp çocuğu salıncağa yatırır. Bütün hısım-akraba toplandıktan sonra, çocuk elden ele verilip herkesi dolaşır. Ak-rabalar çocuğa armağan getirir. İnanişâ göre, 40. gün kutlaması yapılmazsa, çocuk obur, açgözlü olur.

Çocuk Bakımı ve Gelişmesiyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Genellikle çocuklar üç yaşına gelinceye dek emzirilir. Bu süre içinde çocuk kendiliğinden su istemezse, su verilmez. Ona meleklerin su verdiği inandır. Çocuğu memeden kesmek için küçük bir tören (ritüel) yapılır. Bir yumurta kaynatılıp evin eşiği üstüne konur, ikiye bölünür. Yarısı çocuğa, öbür yarısı da anneye verilir. Beş yaşına gelene dek ana sütü emen çocuklar görülmüştür. Bu, alayla karşılanır. Ancak, genellikle annelerin çocuklarını şımartacak, nazlı büyütecek vakitleri yoktur; kaynana ya da kaynatılar daha çabuk memeden kesmesi için ısrarlı olurlar. Kadınların çoğu, hiçbir zaman çocuklarını yeter derecede besleyemediklerini söylemektedir. Bir kez süttten kesildikten sonra yeniden emmeye başlayan çocuğun büyüyünce yalancı olacağına inanılır.

Çocuk yürümeye başlayınca, küçük bir pide (poğaçâ) hazırlanıp gözü önünde yuvarlanır, daha sonra kırılıp çocuğa verilir, sokak çocuklarına dağıtılır. Çocuğun yürümeye başlaması gecikirse, koyun ya da manda sürüsü önüne bırakılır. İnanişâ göre, erken konuşmaya başlayan çocuk geç yürür, tersi de olur. Ayağı takılıp sürçen çocuklar, "köstekli" taylara benzetilir. Böyle bir çocuk, ayakları bağlı kardeşleri ya da yakınları arasına bırakılır. Her iki çocuk, ellerine birer makas alıp ipe keser, bu ip daha sonra gübreliğe gömülür.

Üç yaşını doldurunca, çocuk berberde tıraş edilir. Berbere "çevre" (sırma işlemeli mendil) ya da "peşkir" verilir. Çocuğun saçı annesince saklanır, büyüyünce ona gösterilir, neye benzediği sorulur. Hangi hay-

vanın adını söylerse, o hayvan ona kismet getirir; tay, oğlak, kuzu vb. Anne, bu değerli saçları ömrünün sonuna dek saklar. İlk diş düşünce, bir yudumluk ekmek parçası içine konulup kuş yemi olarak dama atılırken, "Bu kömür parçasını al da bana demir bir diş ver!" diye bağrılır.

Çocuk ağır bir hastalığa yakalanırsa, simgesel olarak, iyileşinceye değin yakın akrabaya bağışlanır, hediye edilir. Çocuk, bu insanları kendi öz annesi ve babası gibi bilir ve tanır. Düğününde onlar en büyük armağanla ödüllendirilir.

Çocuksuz aileler, genellikle kendi yakınlarının, kardeş ya da kız kardeşlerinin çocuklarını, hiç olmazsa, başkalarının çocuklarını evlat edinir. Küçük çocukların evlat edinilmesi yeğlenir; öz evlatlara yapılan aynı gelenek ve görenekler yerine getirilir. Çocuğun adı değiştirilir. Çocuk büyükse adı değiştirilmez. Cem üyeleri çağrılır, ebe kadın bir dua ile çocuğu evlat verir. Büyük bir kurban kesilir. Çocuğun ana ve babasına da bir kuzu armağan edilir. Evlatlık için genellikle oğlanlar yeğlenir, ama kız çocukları da kabul edilir.

Beş yaşına gelince, kız olsun, oğlan olsun, çocuğun beline uzun ip-lerle bağlı, "fita" (futa) denilen, önlük yerine, bir kumaş parçası bağlanır. Beş yaşına varan kız çocuğa şalvar, erkek çocuğa kara potur (bir çeşit pantolon) dikilir.

Kız çocuğa sayısız belik (saç örgüsü) örülür. Saçlara her zaman kına yakılır, ak kille de yıkanır. Belikler kırmızı yün iplikle bağlanır; ipliklere mavi boncuklar, gümüş paracıklar dizilir.

Genç kızlık ve delikanlılık 14-16 yaşlarında başlar. Reşit olma, 17-18 yaşlarında kabul edilir. Genç kızların ve delikanlıların, ana ve babaları gibi, ayrı ayrı cemleri vardır. Daha yaşlılardan seçilmiş "nine"leri de vardır. Büyük bayramlarda bir araya gelip –kimi pek özel ritüeller dışında kalan– hemen hemen bütün gelenek ve göreneklerini yerine getirirler. En çok arzu edilen toplantılar "halva basmak", "harman tavuğu" gibi adlar taşır. Küçük kız çocuklar törenle kabul edilir. Delikanlılar oda oda toplanır. Odalara üye olmak da resmen ilan edilir; bu sırada yeni üyelerin çeşitli denemelerden geçmesi gerekir. Bunların en önemlisi dayanıklılık (metanet) yoklamasıdır; oğlan yüz üstü yatar, düz bir tahta ile dayak atılırken şaka yollu şu sözler söylenir: "Atıl, yırtıl, kalk, odaya

bir kucak odun getir." Uykusuzluğa dayanıp dayanamayacakları denenir; dayanamayanlar, epey sertçe cezalandırılır. Kuruluş denilen bütün bu çalışmaları, ana ve babalar karışmadan, gençlerin kendileri yaparlar. Herkes kılavuza (öndere) boyun eğer. Odalar arasında çoklukla güreş karşılaşmaları düzenlenirse de, sahne çalışmaları, saz eşliğinde şarkı ve türkü söylemek gibi etkinlikler en ilginç olanlardır. Yaşlı kimseler, oynadıkları rollerin repliklerini bugün bile anımsamaktadır.

Ev ve kır işlerine çocuklar, genellikle, çok erken katılmaya başlarlar. Kız çocuğun kendi başına yapacağı ilk iş sırasında, ekmek ya da çörek hazırlıyorsa, bir elini yağa, ötekini pekmeze batırıp hamur yoğurur. Anası yalnızca tuz atar. Çöreğin biri bitkilerle süslenir, parçalanır, sokaktan geçen yedi kişiye dağıtılır. İplik eğirmeye başlarsa, bükülen iplik ilk örekeyle birlikte gübrelige gömülür; eldeki işin gübrelik gibi çarçabuk üremesi dile getirilir. İlk dokuma parçası da gübrelige gömülür.

Garip Olaylar Üzerine İnançlar ve Görenekler

Ölü doğan çocuğu, ağzına üfleyerek, ebe kadının canlandığı durumlar vardır. Bunlar için kötü bir şey düşünülmez.

Ak perçemli, benli gibi özel işaretlerle doğan çocuğun çok kıymetli olacağına inanılır. Çocuğun başında kıvrıkcık iki saç tutamı varsa, kötü, kinci adam belirtisidir. Alın yıldızlı ya da benli doğacak çocuk beklenmektedir; bunun, Ali Mehmed'in (Muhammed'in) ailesinin son üyesi olan, 12 İmam'ın sonuncusunun işareti olacağına inanmaktadırlar, şimdilik bilinmiyor. Mehdi'nin artık doğum zamanı geldiğine, çünkü –belki de 2000 yılına doğru– vaktin tamam olacağına inanılmaktadır.

Sakat çocukların doğumu, ana ve babanın herhangi bir suç ya da kabahatinin cezalandırılması olarak açıklanır.

Koltuk altında ben bulunması Tanrı izi, Tanrısal kökenlidir. Muhammed'in böyle bir nişanı varmış. Hacı Bektaş Veli'nin avuç içinde de böyle bir işaret varmış.

İkiz alın iyilik, soyluluk, özel yetenek belirtisi sayılmaktadır.

Düğün Gelenekleri ve Törenleri

Düğün Öncesi Gelenek ve Görenekler

Beğenip Seçme: Evlenme çağı, 18-23 yaş arasındır. Erken evlenmeye çarçabuk rıza gösterilir. 15 yaşını tamamlayan gençler, kendilerini genç kız ve delikanlı sayar. Bundan sonra, "cem" denilen –kız ve erkek– gençlik topluluklarına kabul edilirler.

15 yaşına gelen genç kız, bir ipliğe bir sıra "mercan" boncuğu dizip sağ bileğine takar.

Beğenip seçme, düğüne ilişkin bir törenle, ama en çok "meci" (imece) denilen topluca çalışmalar sırasında olur: "Macun" (pekmez) yapmak için kavun, karpuz kesimi ve temizlenmesi, ayçiçeği peteklerinin ufalanması, mısırların soyulması, pamuk ve yün ipliği eğirmek gibi işler sırasında tanışılır, beğenilir, seçilir. Topluca çalışma, geleneksel bir şeydir. Ev ve yapı inşaatı, mevsimlik bir iş oldu mu, bütün cem üyeleri ve yakın komşular hiç çağrı beklemeden toplaşır kahkaha ve eğlencelerle işi çarçabuk bitirirler. İmeceye ilkin genç kızlar, daha sonra dekikanlılar gelir. Doğal olarak, delikanlılar çoklukla acı çeker; çünkü ev sahiplerinin onları sopalarla kovalaması âdet olmuştur; bu güya bir şakadır, ama çoğunlukla bu gibi "şakalar" kavga ile sonuçlanır.

Genç kızlarla dekikanlılar arasında çiçek ya da nesne alıp verme gibi şeyler asla bilinmez. Tek yapabilecekleri şey bakışmaktır. Kıza gönderilen ilk çiçek demeti, düğünde sağdıç kadınlardan gelir.

Üçüncü kuşağa değin nikâh yasaktır, ancak pek seyrek olarak, soyun korunması için ikinci derece yeğenler arasında evliliğe de izin verilir. Nişanlısının ya da kocasının ölümü halinde, kadının onun ağabeyi ya da küçük kardeşiyle evlenmesi, pek doğal bir olay sayılmaktadır. Tıpkı bunun gibi, kadın ölürse, erkek onun küçük kız kardeşiyle evlenebilir. Eve getirilen ya da ailede bulunan çocuklar birbiriyle evlenebilir, hatta bu arzu olunur bir şeydir.

Gelinler her zaman köyden seçilirse de, başka yerden getirildiği de olur. Nasreddin (Biserts) köyü tarihinde, Sünnilerle Aleviler arasında uzun süreden beri barış içinde bir arada yaşama ve uzlaşma olduğu halde kız alıp vermeler, hemen hemen hiç görülmemiştir, böyle bir şey anımsanmamaktadır. Yalnız, pek eskiden Celal ile –adı bile bi-

linmeyen- bir kadın arasında böyle bir evlenme olduğu söylenip durur. Bu gibiler tamamıyla soydan kovulur. Başka din ya da mezhepten biriyle evlilik halinde, gençler, özellikle ana-babası tarafından şiddetle cezalandırılır. İlkın, belli bir süre için, kan kardeşi ve "mürşüt" (mürşit) denilen hocasıyla birlikte cemden hemen uzaklaştırılır. Bu sırada böyle gençlerle kimse konuşmaz: "Böyle bir adamın kovasından su içilmez" denir. Hayvanları da sürüden uzaklaştırılır. Böyle bir adam, kardeşleri ve yakınlarının düğünlerine bile gelemez.

Gelinin başka köye yollanması sırasında "toprak bastı parası" verilir. Oğlanın babasından paraları alan hoca, bunları köyün delikanlılarına verir. Delikanlılar, düğüncüleri köyün kıyısında bekler, karşılar. Ödeme yapıldıktan sonra, düğüncüleri gelinin evine dek götürürler. Kararlaştırılan para tam olarak verilmezse, iki köyün delikanlıları arasında kavga bile çıkar. Düğünden vazgeçildiği bile olur. Geri dönüşte, düğüncüler genç köy delikanlılarınca köyün kıyısına dek uğurlanır. Köyden çıkıştan önce gelin, kendi köydeşi olan delikanlılara "marama" (mahrama) denilen, düğün için ipek iplikle özel olarak dokunmuş lame (madensel pullarla kaplı) mendiller verir; bunlar belli sayıda olur; düğün alayı artık öteki köyün delikanlılarına teslim hazırdır. Kadınların düğün alayının önünde yürümesi hoş karşılanmaz; bunun mutsuzluk getireceğine inanılır. Doğal olarak, çağdaş düğünler için bu söz konusu değildir.

Abla ya da ağabeyinden önce evlenmeye de izin verilir, ama seyrek. Af dilemek, bedel ödemek gibi şeyler bilinmez. Böyle hallerde, küçük kardeş ya da kız kardeşin ötekini "tekne altına kapadığı" söylenir.

Eş seçiminde son söz ana-babanındır. Hatta, gençlerin rızası bile alınmaz. Önemli olan çalışkanlık, özellikle güzellik, biraz da varlıklı olmaktır.

Düğün Anlaşması: Kız evine genellikle, yakın ya da akraba bir kadın "görümcü" (görücü) olarak gönderilir. Ya kuruyemiş ve ceviz ya da keşmeşeker götürülür. Kadın, kız hoşuna gitmişse geliş nedenini söyler, şekeri verip döner. Hoşuna gitmemişse geliş nedenini söylemez. Bundan sonra kızı istemeye gidecek iki dünür seçilir. Biri mutlaka "kafadar", öteki amcagillerden biridir.

Dünürlük işi, akşamleyin "baba"nın evinde olur. Dünürler başlangıçta hiçbir şey götürmez. Tarikat üyelerinin toplanmasından önce, "baba"nın "rızasını almak" isterler. Geleneksel tören yerine getirilince, baba, kızın ana ve babasına evde bulunmaları haberini gönderir. Dünürün biri, geleneksel olan şu sözleri söyler: "Allah'ın emriyle, peygamberin kavliyle, senin kerimeni istemeye geldik."

Kızın babasının razı olmaması usuldendir. Dünürlük işi üç kez yapılabilir. Ancak üçüncü kez sonunda rıza gösterilir. İlk, kız babası, bu işi evde hiç konuşmadıklarını söyler. İkincisinde, hiç düşünmediklerini söyler. Üçüncüsünde, ya reddeder ya da "Allah kısmet ederse, olabilir" der. Dünür ayağa kalkıp rakı parası verir, ertesi akşam bütün cem üyeleri bir şölenle ağırlanır.

Nişan ve düğün için ne kıza, ne de oğlana sorulur. Karar veren ana-babadır. Bir kez kararlaştırıldı mı, artık geri dönüş yoktur. Kendine kıymalar, "sevda"dan sararıp solmalar, ezilip bitmeler olabilir, ama ana-baba, kararından asla geri dönemez; çünkü her eylem baba ile, dolayısıyla Tanrı ile uyum (mutabakat) içinde olmuştur.

Nişan töreni de "baba"nın evinde olur. Oğlan tarafı iki tavuk keser, buna ek olarak bir litre rakı getirilir. Dinsel törenden (ritüel) sonra, cemin aşçısı ve garsonluk hizmetini görenlerce hazır bulunanlara birer parça et ikram edilir, bunlara "adım" (hadim) denir. Sonunda, nişan koşullarını görüşmek üzere her iki taraftan birer temsilci seçilir.

Kız için istenilenler şunlardır: Baba ve kardeşler için birer çift ayak-kabı, kız kardeşi varsa üç-dört metre kumaş, "ana alacası" denilen ana için kumaş, baba için "çalma" (sarık), 12 nişan altını, gelinin kız arkadaşına bir çift terlik, "baba hakkı" denilen belli miktarda para, kızın yorgan ve döşeklerini doldurmak için 10-20 kilo yün (yapağı), ufak tefek şeyler; kına, gerdanlık, küpe, bilezik gibi bezek (süs) nesnesi.

Nişandan sonra gençlere "nişanlı" denir. Nişandan sonra oğlan yeni resmi giysileri ve süslerini çıkarır, düğüne değin iyi giyinme, süslenme hakkı yoktur. Oğlan için bundan başka özel sınırlamalar olmaz. Gençler, en güzel yıllarını mütevazı birer giysiyle geçirmek zorundadır. Görkemli giysilere karşı bir istek ve merak varsa, bu bir denemeden geçirilir.

Kız, genellikle koyu vişne ve kahve rengine boyanmış günlük koyu renk giysiler giyer. Oğlan soyuna kendini göstermez, saklanır; oğlanın

hısım-akrabası da ona yaklaşmaz, buna hakları yoktur. Kız, düğüne, bayrama, başka törenlere gidemez. Kimi kez nişanın beş yıl uzadığı olur.

Nişanın ertesi günü, bütün kızlar kız evinde toplanır. Küçük kızlar nişanlı kızın bütün küpelerini, bileziklerini, yüzüklerini çıkarıp aralarında paylaşır. Başörtüsü kahkaha ve eğlencelerle parça parça kesilir; armağan yerine geçmek üzere kızın başı üstüne koyarlar, daha sonra nişanlı olmayan kızlar, mutluluk getirsin diye, bu parçalardan birer tane alırlar. Bu, genç kızın yaşamında son eğlenceli gündür; çünkü çeyizin ve armağanların hazırlanması için hemen ertesi gün başlayan en az iki yıllık ağır bir çalışma kendisini beklemektedir.

Nişandan sonra kızın ilk işi, bir kilim ya da halı dokumaktır. Daha varlıklı ailelerde, "namazlık" denilen daha küçük ölçüde, daha renkli bir halı ya da kilim daha dokur. Genellikle iki tür kilim dokunur; düz ve ince tüylü "ilme kilim" ki, İran halılarına benzer. Kilim ya da halının bir bölümünü oğlan tarafınca da sağlar.

"Baba hakkı" olarak elde edilen parayla hemen pazara gidilir. Satın alınan şeyler; ince çarşafklar için ince pamuk ipliği, gömlekler, "çevreler" (sırma işlemeli mendiller), peşkirler, gerekli şeylere nakış işlemek üzere alacalı ipliklerdir. Genç kız gündüzün tezgâhta dokuma dokur, geceleyin küçük bir gaz lambasıyla gömleklerin kollarını bastırır, gömleklere yaka açar, bunları dantelle süsler. Çarşaf kenarları da dantelle süslenir.

Bütün bir yıl boyunca nişan yapılabilir. Ancak, kurban ve ramazan bayramları arasında olmamasına dikkat edilir. "Ay çaprazlanması" denilen, ayın dördüncü dönem sonu ile hilal (yeniay) arasındaki zamanda da nişan yapılmaz. "Matem ayı"nda da olmaz. Nişan bozulmaz. Ancak ölüm ya da göç hallerinde uygun görülür.

Her şeye karşın, taraflardan biri nişanı bozarsa, kabahatsiz bile olsalar (örneğin, kız kaçırılmışsa), analar ve babalar ile "kafadar"ları şiddetle cezalandırılır.

Düğün: Düğüne çağrı da nişanda rol alan dünürlerce yapılır. Kızın hısım-akrabasına ya da komşularına giderler. Çeyiz hazırsa, kızın ana-babası daha ilk gün düğünü kabul eder. Her şey hazır değilse süre isterler.

Analar ve babalarla "bölük" denilen cem üyeleri, üç kez düğüne çağrılır. Her törene ayrı ayrı çağrı yapılır. Düğün öncesinde her iki aile 5-7 aileyi çağırır; düğünde hizmet için, özellikle genç aileler çağrılır. Bu erkek ve kadınlar, başlangıçtan son törene değin, bütün düğün süresince aşçı gibi evde hizmet etmek zorundadırlar. Onlar da düğüne konuk çağırabilir. İlk çağrı kadınlarca yapılır. Cumartesiye pazara bağlayan gece "kolaç" (diyal. kolaç: tören çöreği) yemeğe çağrı yapılır. Çağrı, kız ve oğlanın anaları ve babalarıyla başlar. "Kolaç" kutlaması, her iki ailede de yapılır; gerçekte bu, düğün hazırlığının bir göstergesidir. Kadınlar toplanıp börek, baklava vb. için hamur ve yufka açar. Aynı kadınlar büyük pideler yapıp bunları çeşitli süslerle süslerler. Bu gibi süslemeler, tamamıyla kız ve oğlan evine göre belirlenir. Oğlan pidesi at, saban, buğday başağı ve meyvelerle süslenirken, kız pidesi de tezgâh, çıkırık, civcivli küçük kuşlar, iplik örgüleri, çitler vb. ile süslenir. Bu pidelerden birer tanesi, iki aile arasında değiş tokuş yapılır. Düğüne resmi çağrı bunlarla yapılmaktadır. Geri kalan pidelerden birkaçı dörder parçaya bölünerek bütün aileler bunlarla düğüne çağrılmaktadır. Bu pide parçalarına karşılık olarak para verilmektedir.

Aynı gün kız evinde, nişan koşullarına ve güveyin ana-babasının isteğine uygun olarak, gelin ve hısım-akrabası için satın alınan her şey "göstermeliğe" çıkarılıp sergilenir. Geline hemen hemen her zaman "bezirgân işi" denilen sırma işlemeli giysilerle pabuç ve terlikler alınır.

Kız evinde onun çeyizine bakılır. Bu çeyiz şunlardan oluşur: Gelinin hısım-akrabasına bohçalıklar, ayrıca geline 3-4 yatak takımı; samanla doldurulmuş uzun-yastıklar, kuştüyü yastıklar, minder, döşek, yorgan ve çarşafklar, kilim, halı, "duma don" denilen, dinsel törenlerde giyilen bir takım giysi, fıtı (futa), anteriler (entari) vb. Gelinin yalnız kolanı (kemer) düğünden sonra hazırlanır. Her iki aile akşam yemeğine çağrılır, "kavillik" denilen armağanlar alınıp verilir. Kavle yalnız erkekler gider. Arabada, bir ya da iki oğlan çocuğu armağan sandığının üstüne oturur; gelin onlara birer ipek "marama" (mahrama) ya da işlemeli "çevre" (mendil) göndermedikçe, arabadan inmezler. Gelin evinde herkese kahve ikram edilir. Yorgan döşek takımı dışındaki armağanlar alınır. Bunlar, gelin arabası ardından giden özel arabaya konur. Pazar günü cem çağrısı yapılır. Pazartesi günü, güvey

evinde kurban kesilir; bunun "baba"nın duasıyla kutsanması gerekir, buna da "kurban niyazlamak" denir. Akşamleyin "kına gecesi" için toplanılır. Kına gecesine güveyin en yakın hısım-akrabası çağrılır. Bunun için süslü pideler ve mumlar kullanılır, beyaz pamuk ipliğinden yapılan mumlar parafine batırılır, üç yerden kırmızıya boyanır. Burada da sıra gözetilir. İlk gelinin anası ve babası, daha sonra "kardeşlik" denilen arkadaşları, baba vb. davet edilir. Bölüğün tüm üyeleri çağrılır. Pide ve mumla çağrılan aile, geline armağan vermelidir. Yalnız pideyle çağrılmışsa, buna yükümlü değildir.

Kına gecesi gelinin evinde olur. Kız tarafının yakın akrabası gelince tören başlar. İlk gece çok ağlama olur. Yenge, genç kızın yakınlarından ayrıldığı için çektiği acıları türkülerle sıralar, ağlayıp sızlar, onun erdemlerini dile getirir. Bundan sonra gelinin elinden tutup kına için toplananların ortasına götürür. Gelin bir yastığa oturur, sağdıç kadınlar türkü çağırmaya başlar:

"(V)urun kızın kınasını,
ağlatmayın anasını..."

Kına vurma sağ ayak, sağ elden başlar, sonra sol ayak, sol ele kına vurulur. Daha sonra saçlar kınalanır. Geri kalan kına ile sağdıç kadınlara ve öteki hısım-akrabaya kına yakılır. Kaynana tarafından "kavil"e kına gönderilir. Kınayla birlikte gelinin alnını süslemek üzere özel bir örneğe göre pullarla işlenmiş kırmızı bir kumaşla tel (lame) de yollanır. Sağdıç kadınlara da yollanır. Kına vurulduktan sonra gelinin dışarı çıkma, ailenin erkeklerine (baba, oğlan kardeşler) görünme hakkı yoktur. Ancak annesiyle, sağdıç kadınlar ve öteki kadınlarla görüşebilir. Sağdıç kadınlar onun ayrılmaz yoldaşlarıdır; gelin, onlarla birlikte uyur.

Gelin evinde şu hazırlıklar yapılır: Hamamda yıkandıktan sonra, gelinin yüzüne "macun" denilen kozmetik bir mask yapılır. Kaşlarına özel bir ürünle biçim verilir, buna "kaş kobak"* denir, iki kaş arası birleştirilerek kaşlara sürülür. Sağ kaş üstüne üç nokta konur. Gözlerine kara "sürme" ile biçim verilir. Beliklerinin 12 olması için ek saç örgüleri konur. Bunlara kırmızı yün ipliğe bağlanmış gümüş paracıklar dizilir.

* Kobak: Mazı demektir. Mazı meşesinden hazırlanan kara boya, makyaj yapmak ve yazı yazmakta kullanılır. (Ç.N.)

Bir çift ipek mendil, bir çift fesleğen çiçeği buket, püskülcükler ve lame (dokusunda gümüş tül bulunan) kumaş hazırlanır. Bunlar, sağdıç kadınlar eliyle güveye ve sağdıçına gönderilir. Oğlanın en yakın arkadaşı, yedi yaşında iken en sadık arkadaş "kolaç bilezer" (kan kardeşi) olmaya and içmiş olan oğlan, düğünün ikinci güveyi, yani "sadıç"tır (sağdıç). Her ikisi de armağana karşılık kızların istediği bedeli verir. Buketleri, düğün sonuna değin başlarında taşırlar. Düğün sonunda gelin kocasının buketini yaşam boyunca saklar, korur.

Güvey evinde düğün, oyunlar ve türkülerle sürüp gider. En çok kullanılan müzik aletleri "saz", "tümbek" (dümbek), "dayre"dir (daire); daha sonra "zilli maşa" da bunlara katılmıştır. Öteki müzik aletlerinden yararlanılmaz, hatta bunlar günah sayılır. İlk müzik topluluğu (orkestra) 1947 yılında gelmiştir (düğün için). Bütün yaşlı dedeler ve nineler buna karşı çıkmıştır; ama şimdi olağan bir şey olarak görülmekte, köyde bütün bir hafta boyunca ses-ayarlardan (hoparlör) düğün müziği sesleri yükselmektedir.

Düğüncüler (düğüne çağrılı olanlar) daire biçiminde oturup türkü söylerler. İkişer ikişer "sekme", "koşma", "alaylar" oyunlarını oynarlar. Yüzyıl ortasına gelinceye değin "köçek" oyunu oynanmamaktadır.

Pazartesi günü güveyin arkadaşları "boday dövmek" (buğday dövmek) için onun evinde toplanır. Bundan sonra, güveyin özel arkadaşı (sağdıç) delikanlıları ve genç kızları evinde yemeğe çağırır. Bu törene (ritüel) delikanlılarca söylenen neşeli pek çok türkü eşlik eder. Güveyin evine bir berber çağrılır. Her iki güvey (damat ve sağdıç) giyinir, kuşanır. Yıkandıkları suya ve tekne çevresine ufaklıklar atılır, hizmet edenler bunları toplar. Bu günden sonra güvey kendi evinde değil, sağdıçının evinde yatıp kalkar. Onlar ayrılmaz birer dost, yoldaştır.

"Kozan" denilen ince bir başörtüsü, gelinin duvağı olur. Kaynana tarafından gönderilir. Genellikle kırmızı ya da vişne rengi ipek bir kumaştan yapılır. Gelin yedi çeşit giysi giymek zorundadır; topuklarına dek uzun gömlekten sırmalı, incili kaftana değin. Bu pek zarif giysi (sırmalı incili kaftan) erkek işidir, ama zarafeti yüzünden kadınlarca benimsenmiştir.

Bu kaftan için şu söylence (efsane) anlatılır: İran Şahı Hüseyin, Yavuz (Sultan) Selim'le yapılan başarısız savaştan sonra, teslim koşullarını görüşmek üzere, Osmanlı yöneticilerine elçiler göndermiş. Elçiler önceden sırma ve incilerle süslü özel kızıl (kırmızı) kaftanlar diktirmişler. Türk Sultanı onları, geleneksel selam için, baştan aşağı kara katranla boyanmış döşeme üstünde diz çökmeye sinsice zorlamış. (Ama) Şah Hüseyin'in elçilerinin başı tedbirli çıkmış. Kurnaz Sultan'ı selamlamak üzere, değerli mücevherlerle bir güneş gibi parlayan er-guvani-kırmızı kaftanını çıkarıp önüne koymuş, diz çökmüş. Herkes şaşakalmış. Tedbirli davranışına hayran kalan Sultan, önceden kararlaştırdığı gibi onu zindana atmak yerine bol bol ödüllendirmiş, görüşmeler de başarıyla sonuçlanmış. Kızılbaş (Alevi) ailelerin kırımı durdurulmuş. Padişah fermanı, Alevi ailelerin imparatorluğun uzak köşelerine yerleştirilmesi biçiminde değiştirilmiş.

O günden beri "incili kaftan" her düğünün ve "kafadar düğünü" denilen kan kardeşi olma töreninin zorunlu giysisidir. Satın alınamazsa, ödünç alınır. Kaftanın üstüne bir Acem (İran) şalı örtülür.

Gelin giyinip kuşandıktan sonra, düğüne çağrılı hısım-akraba kadınların elini öper. El öpmelere ağlamalar, sızlamalar karışır. Bir kadının eşliğinde gelin dışarı çıkar. Yüzü renkli bir ince peçeyle örtülür, bu peçe kaldırılmaz. Gelin ilkönce annesinin yanına götürülür. Ağlamaya başlar, bunu türkü gibi düzer, el öper. Annesi bir altın takar. Daha sonra, her kadının önünde duraklar. Herkese güzel sözler bulmak, durmaksızın ağlayıp sızlamak zorundadır. Hısım-akraba ona uygun (münasip) bir para verir. Bu göreneğe "el öpme" denir.

Çarşamba günü düğün gündüz yapılır. Bütün hısım-akraba toplanıp oyun oynar. Akşamleyin gelin evine gidilir. Gelinin gözü önünde birkaç oyun oynanır. Gelin oynamaz, yalnızca seyreder. Gelenler kızın hısım-akrabasını düğüne çağırır, hep birlikte güvey evine gidilir, onlara bir şölen verilir. Bu göreneğin adı da "yenge ekmeği"dir.

Genç evlilere armağanlar verilir. Daire ortasında ayakta dururlar; omuzlarına birer 'kırmızı bez parçası konur. Yakınları önlerinden geçip armağanlarını bırakır (bunların, her şeyden önce, mutfak kap kacağı olması yeğlenir), genç evlilerse ellerini öper.

Çarşambayı perşembeye bağlayan gece, bütün dekikanlılarla genç kızlar gelin arabasını süslemek için oğlan evinde toplanır. Arabaya ince, uzun, eğri büğrü sopalarla bir biçim verirler; ilkönce bir hasırla örter, üstüne de kırmızı bir büyük halı sererler. Sağdıcın arabası da aynı biçimde süslenir, bu araba kaynanalara ayrılmıştır. Bunların sayısı üçtür; oğlan anası, sağdıç anası, kafadar anası.

Arabaları çekip götüren, mandalar ya da öküzlerdir. Hayvanların boynuzlarıyla tırnakları, özel olarak hazırlanmış kalay ve kurşun yapraklarıyla süslenir. Bunlara renkli püsküller, lame kumaşlar asılır. Araba süsleme gençlerce arzu edilen bir toplantı yeridir; çünkü birçok eğlenceye yol açar. Bu süre içinde birileri çalışırken, ötekiler, özellikle dekikanlılar, "daire" ve "darbuka" eşliğinde şakacı türküler çağırır.

Daha geç saatte küçük bir söğüt dalı hazırlanır; buna dokuz mum, kırmızı kurdele ve püsküller bağlanır. Düğün dalını süsleyen, küçük kızlardır. Bunu gelin evine götürenler de delikanlılardır. Mumlar yanınca, düğün alayı gelin evine yollanırken, "Kırcalı'dan* alın ha" diye bağırılır. Eşikte mumlar söndürülüp dal eve bırakılır. Eğlence ve oyunlar başlar. Gelin ortaya çıkar, onunla oyun yarışına başlanır. Özel türküler söylenir. Bütün "görümce" kızlar ve kadınlar oynar. Sonunda kaynana da oyuna katılır. Gelin oyuna başlar, bir kez dönüp duraklar; başka bir kadın oyunu biraz daha sürdürür; sonra bir başkası kalkar; gelin yine başlayıp durur; böylece oyun sonuna dek sürüp gider. Gelin ve kaynana için şakacı türküler söylenir. Gelin için:

"Gelinin konçası (koncu) tellidir,
gelin alaylarda bellidir.
Ah, canım kız gelin oluyor."

Kaynana için:

"Kaynanam yalın olsun,
her sözü yalan olsun.
Kaynanayı ne yapma!
Merdivenden atmalı..."

* Kırcalılar: 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başında, eski Osmanlı İmparatorluğu'nda, kasaba ve köyleri basıp zulüm ve yağmacılık yapan kaçak asker ve eşkiya grupları. Rumeli'de dağlı eşkiyası ya da Kırcalılar adı altında, Sultan Selim III. (1789-1807) döneminde ortaya çıkan bu yerel ayaklanmalara Pomaklardan da katılanlar olmuştur. (Ç.N.)

Çarşamba akşamı düğün alayı oğlan evinde "kına gecesi" için toplanıp geç vakte dek eğlenir, oyunlar oynar. Gelin buna katılmaz. Gecenin geç saatinde güvey ile sağdııcı onun yanına giderler. Gelin onlara tatlı ikram eder. Onun için bu göreneğe "tatlı gecesi" denir.

Perşembe günü gelin almaya gidilir. Sabahleyin erkenden, bu kez erkek hısım-akraba onun evinde toplanır. Gelin yeniden babasının, kardeşlerinin, hısım-akrabasının ellerini öperken ağlayıp sızlar. Babası bir altın takar, ötekiler para verir. Gelin erkeklere peşkir, kadınlara kenarları dantelli beyaz mendil armağan eder.

Öğleye doğru kaynana, kaynata, yakın akraba güvey evinden gelir. Şu yol uygulanır: Giderken geçilen sokaklardan dönülmez, "gelinin geri dönmemesi için" dönüş başka sokaklardan olur. En önde gelin arabası, ardında kaynanaların arabası, daha sonra çeyizin geri kalan bölümünün arabası yer alır. Yengeler en hızlı giden at arabasına biner, buna "müjde arabası" denir. Gelin alayının geldiğini haber vermek için bu araba hızla güvey evine varır. Gelinin armağan ettiği kumaş ya da peşkir, atlara takılır. Çokluk 2-3 araba koşulur, aralarında yarış yapılır. Aynı arabalar, küçük mendil elde etmek üzere, birkaç kez düğüncülerin önünde duraklar. Elllerinde daireler olduğu halde, delikanlılar düğün alayının önünde yürüyüp türküler söyler. En büyüğü kırmızı bir kumaş ve gömlek gerili bir bayrağı elinde taşır, bunun üstüne peşkirler ve mendiller sarkıtılır. Bu nesneler en sonunda bir açık artırma ile satışa sunulur. Güvey, düğünde hazır bulunmaz. Evde kalıp bekler. Gelin almaya gelen, sağdıçtır. Gelin evinde kapılar kardeşleri ve kız kardeşleri tarafından kilitlenir. Kayınbaba bedelini ödemedikçe kapılar açılmaz. İçeride kayınbaba yastıklı bir mindere oturmaya buyur edilir, bu konukseverlik simgesidir. Gene kesesine el atması gerekir. Düğüncüler ona bir kahve ikram eder. Gelin arabasından, süslü boynuzları ve kınalı alnıyla, iri bir kuzu iner.

Oyun ve eğlenceden sonra gelin, kaynana, kayınbaba ve hısım-akraba arasına götürülür. Kaynana, başı üstünden bonbon şekerleriyle karışık ufaklıklar atar. Bu bonbon şekerlerine çok değer verilir; çünkü gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım korkusuna iyi geldiğine inanılır. Yüzü güneye, yani "kıble"ye dönük olarak ayakta duran gelin, hiçbir

zaman kaynanaya sırt çevirmez. Onun önünde durur, "hacı bezi"ni kaldırıp elini öper, diz çöküp ayağını öper. Sıradaki kadına geçer, sırayla tüm kadınların önünde aynı şeyi yapar. Bu sırada, en yakın akrabası olan evli kadın, yani "yenge" hanım onun yanında bulunur. Daha sonra gelin bir yastığa oturur. "Yenge" hanım para toplamaya başlar; ilkönce kendisi, daha sonra gelin için. Hediyeler, armağanlar gelmeye başlar. İlk altınlar, paralar, mücevherler bağışlanır. Daha sonra gelin ayağa kalkar, bu kez oğlan tarafından bir kadın daha ayağa kalkar, armağan edilen kumaşların ilanı başlar. İlkönce kaynanadan gelen ipek bir kumaş, çoğu hallerde bir "al duvak" gelinin başına konur. Daha sonra sağdıçtan ve başkalarından gelenler sıralanır. Her kumaş yukarı kaldırılıp kimden geldiği söylenir, gelinin başı üstüne konur. Bu iş bittikten sonra kumaşlar içeri alınır. Gelinin kız kardeşlerinin birer parça basma alma hakları vardır. Sağdıç kadınlara da basma ayrılır. Geri kalanlar kaynanaya verilir. Kumaşlar gelinin malıdır.

Armağan verme işi bittikten sonra gelin oturur, başını açar; iki sütanne biraz sütü aynı zamanda başı üstünde süzgeçten geçirir. Kaynananın getirdiği duvak, peçe gibi örtülür; peçe üstündeki her şey tersine çevrilir. Alındaki altınlarla inciler arkaya, başörtüsü ise enseden alna konur. Hepsinin üstüne, saç ve boncuklarla süslü bir "fes" –şapka gibi– oturtulur (gene ters olarak). Bütün bunlar hep gelinin doğduğu evi kolayca unutup yeni evine alışması için yapılır.

Gelin, ağlayarak yakınlarıyla helalleşir. Annesi orada bulunmaz. Babasıyla kardeşleri uğurlar. Babası üç kez sırtını okşar, kız onun elini öper, ötekilerin de elini öptükten sonra arabaya biner. Sağdıç kadınlarla armağan verme işini düzenleyecek kadın da onun yanına oturur. Düğüncüler kimi nesneleri saklar, bunları daha sonra ufaklıklarla bedel verip geri alacaklardır. Araba avludan çıkıp yola koyulduktan sonra gelinin araba bezini kaldırıp önden ve arkadan üçer kez yola bakması istenir. İlk çocuğun cinsiyeti bununla kestirilir. Erkek görürse, oğlan doğacağı anlaşılar. Fesleğen dalıyla süslü bir oğlan, araba ardından bir kova su döker. Nikâh, gelinin evinde olur, ama kendisi hazır bulunmayabilir. Onun adına bir temsilci yollanır. Güvey adına sağdıç hazır bulunur.

Gelin arabası, şakalaşmalar ve türkülerle, delikanlılarca yedilir. Zaman zaman birini ayaklarından yukarı dikip bir peşkir verene dek öylece tutarlar. Güvey evine yaklaşıncı, delikanlılar gelin arabasını şaka yollu devirme denemeleri yaparlár; ta ki kendilerine belli sayıda küçük mendil verilinceye değin. Düğün arabalarının önüne ip germek, başkaca engeller koymak, böylece her arabadan hediye almak töredendir. Güvey evine yaklaşıncı, sağdıç "çalma" denilen sarığını çıkarıp geline verir; daha sonra, düğün alayının yaklaştığını güveye haber vermek üzere fırlayıp şenliğin arasına karışır. Herkes onun evinde toplanır, akşama dek göze görünmez.

Güvey evinde düğün alayını yaşlı kadınlar karşılar. Çingene karıları gibi eski püskü giysiler giymiş, dizi dizi biber ve sarmısak takıp süslenmişlerdir. Düğün alayının önüne çıkıp "köçek" oynarlar. Gelin onlara armağanlar verir. Bundan sonra araba avluya girebilir. Burada büyük bir kara kazan, dibi yukarı gelecek biçimde araba önüne konur. Üstüne kırmızı bir halı örtülmüştür, gelin toprağa ayak basmadan önce kazana ayak basar. Kayınbaba onu karşılar. Gelin elini öper, kayınbaba sırtını üç kez sıvazlarken bir koyun ya da dana bağışladığını yüksek sesle bildirir. Gelinin kısmetinin bol olması için hayvanın dişi olması gerekir. Henüz doğurmamış genç düve ya da dişi manda yavrusu verilmesi yeğlenir.

Gelin, evin kapısına konan bir kumaşa ayak basar. Burada te-reyağı, bal ve sütle dolu bir kaşığı eline verirler. Parmaklarını batırıp kapı kenarlarını yukarıdan aşağıya üç kez yağlar, eşiği öper. Daha sonra, koltuk altına iki ekmek sıkıştırırlar; bunları yatak odasının kapısına dek götürür. Eşik önünde su dolu bir testiye eline verirler, suyu karyolaya dek döker. Ekmeği parçalayıp düğüncülere dağıtır. Dağıtılmamış hiçbir parça kalmaması gerekir. Korkuya çare olarak da çok değer verilir. Bu sırada kaynananın susması gerekir. Bütün düğün boyunca gelinin konuşmaya hakkı yoktur.

Akşamüstü gelin evinden onu görmeye gelirler, gelirken "dible"* denilen bir tava tatlı getirirler.

Güveyi geline götürmek üzere, hısım-akraba güvey evinde toplanır. Güvey bütün erkeklerin, kadınların ve "baba"nın elini öper. "Baba" kısa

* Dible: Düğün günü, kız güvey evine gittikten sonra, arkasından götürülen tatlı, kızarmış tavuk gibi yemekler. (Ç.N.)

bir dua okur, güvey de odaya girer. Yengelerle duvaklı gelin, eşikte onu bekler. Yenge bir ayna tutar, gençler ayakta durur, yenge; "Kim daha güzel?" diye sorar. Güvey üç kez; "Ben daha yakışıklıyım" diye karşılık verir. Gelin susar. Evde kimin kumanda vereceğinin görülüp anlaşılması için, eşikte birbirinin ayağına basmaya çalışırlar. Duvak açılır. Sağdıç da içeri girer. Gelin susar.

Sağdıçın görevi, onu konuşturup güldürmektir. Bunu başarinca, güvey ayağa kalkıp çeyizden bir "çevre" alarak arkadaşına verir. Gelin onlara "dible" tatlısından ikram eder. Sağdıç, belli bir süre daha yanlarında kaldıktan sonra dışarı çıkar. Onunla birlikte yengeler de yatak odası penceresi altında durup ses dinlerler, daha sonra çekip giderler. Sağır ve dilsiz çocuklar doğmaması için ses dinlenir. Yatak odasında, kepekle dolu bir şinik* içinde iki mum yanar; bunların tükeninceye değin yanması gerekir. Gelinle güveyin gece boyunca uyumaya hakları yoktur. Uyurlarsa, erken öleceklerine inanılır. Yatağa önceden kız-erkek iki bebek bağlanır. Sabahleyin yenge çok erken gelir. Güvey, kuyudan ya da çeşmeden su almaya gider, bir peşkir bırakır; buna çok değer biçilir, erken kalkanlar bunu kapmak için acele ederler. Başta "baba" olmak üzere, yakınları gene buradadır. Yenge gelinin kız oğlan kız çıktığını saptarsa, güvey tarafından bir adam gelinin ana-babasına bir şişe rakı götürür. Gelin, "çeyiz altı"nda toplanmış olan hısım-akrabanın elini öper. Konuklar gelinin çeyizi altında toplanır; onlara peşkir, yakınlara bohça verilir. Geline yine para armağan edilir.

Daha akşamdan, gelinin alnında özel bir süs bulunur; bu, sevgi ve bağlılık simgesi sayılır. Parlak sarı şeritler, karecikler oluşturacak biçimde alna yapıştırılır. Her kareciğe, "merguz" denilen aynısafa** otunun sarı yaprakçıkları yapıştırılmaktadır. Sabahleyin, gelin "baba"nın yanına gitmeden önce bu süs yenilenir. Aynı ot mutlaka kurutulup kış düğünlerine saklanır.

Bu ot üzerine anlatılan bir söylenceye göre, inançlı herkesin bahçesinde çiçek açması gerekir; çünkü, tıpkı Selman-i Farisi'nin Ali'yi tanınması gibi, dindaşların birbirini tanımalarına bir işaret görevi görür.

* Şinik: Tahıl ölçmeye yarar, silindir biçiminde kap. (Ç.N.)

** Aynısafa: Gösterişli, parlak sarı çiçekli yıllık otsu bir bitki. Birçok çeşitli bahçelerde yetiştirilir. Uzun süre çiçek açtığı için pek beğenilir. Birleşikgillerdendir. Bu çiçeklerin boyama özelliğinden yararlanılır. Mikrop öldürücü olarak da kullanılır. (Ç.N.)

Selman, genç bir delikanlı iken, dereye girip yıkanmak istemiş. Ancak, dere kıyısında kocaman bir aslan belirmiş, giysilerini kapıp kendisini yemek için sudan çıkmasını beklemiş. Bir atlı yardımına yetişip giysileri kurtarmış, aslanı öldürmüştü. Ölüm korkusu geçiren delikanlı, açıkçası, kurtarıcısını nasıl ödüllendireceğini bilememiş. Yerden sarı bir "merguz" çiçeği koparıp ona vermiş; kendisine konuk gelmesini, kapıda uşaklara bu sarı çiçeği göstermesini rica etmiş. Atlı gülümsemiş, çiçeği koynuna sokup kaybolmuş. Aradan 200 yıl geçmiş. Selman yaşlanmış, yoksullaşmış, eski ayakkabıları onararak geçimini sağlamaya başlamış. Bir gün, yedi yaşında bir oğlan yanına gelmiş, hurma yiyormuş, çekirdeklerini de zavallı ihtiyarın kapısını nişan alıp atıyormuş. Yaşlı adam çekip gitmesini söylemiş, ama inatçı çocuk nişan alıp atmaya sürdürmüştü. Sonunda Selman öfkelenmiş, vefalı arkadaşı Ali'yi yardıma çağırılmış. En büyük sıkıntılarda okunan, Ali'yi yardıma çağıran Alevilerin en güçlü duası böylece ortaya çıkmış. Duayı duyan oğlan, yaşlı adamın önünde dikilerek kurtarıcısı olan Ali'yi nasıl tanıyacağını, bir işareti olup olmadığını sormuş. Yaşlı adam buna yanıt vermekte güçlük çekmiş. O zaman oğlan elini koynuna daldırıp, bütünüyle sakladığı sarı çiçeği göstermiş. Selman, oğlanın yüzünde ilk kurtarıcısı, en yakın dostu Ali'yi görüp tanımış. Böylece, bu kez de açlık ve yoksulluktan kurtulmuş.

Bu da Alevilerin, Ali'nin ölmezliğine, yeniden canlandığına inandıklarını gösterir. Ali'nin yüzünü bin bir biçimde gösterdiğini söylemektedirler.

Aynı çiçek, Selman ile Elif arasındaki sınırsız sevginin de simgesidir. Genç aileye sevgi ve mutluluk getirmesi için, gelinin alını bu çiçeğin yaprakçıklarıyla süslenir.

Aynı gün öğleyin kadınlar gelinin duvağını açmaya giderler. Başından yeniden duvakla örtülür. İki çocuk —oğlan ve kız— kumaşı ön ve arka kenarlarından tutup bir saz çubuğuna sarar. Dışarı çıkarılan duvak, bir gül fidanı üstüne konur. Toplanan kadınlara lezzetli şerbet ikram edilir. Tavuklara yem atması için gelin dışarı çıkarılır. Tavukların kavgaya edip etmediklerine bakılır; bundan, gelinle kaynananın iyi geçinip geçinemeyecekleri sonucu çıkarılır. Gelin çocuklara ufaklık atar. Biraz ipelik eğrilir, "bokluk" denilen gübreliğe gömülür, bereketin de bunun gibi artıp bol olması dileği dile getirilir.

Cumartesi günü gelin pide pişirir, bir tavuk kızartır, annesine ve kız kardeşlerine gönderdiği kumaşlarla birlikte bunları bir torbaya koyar. Güvey, torbayı alıp sağdıçıyla birlikte gelinin evine gider, konuk olurlar. Burada onlara türlü çeşitli şakalar yapılır; güveyin darı tanelerini sayması, kediyi nallaması istenir, ayakkabıları gizlenir. Pek doğal olarak, bütün bunlar ufaklık elde etmek için yapılır. Kızın ana ve babası, iki pide ile güveyin getirdiklerinin yarısını geri gönderir.

Pazartesi günü kızların tümü son ayrılış için gelin evinde toplanır. Gelin onlara lezzetli şerbet sunar.

Düğün Sonrası Gelenek ve Görenekler

Birkaç gün sonra gelin evinde "geze"* denilen son tören (ritüel) düzenlenir. Bütün hısım-akraba ile her iki aileden "cem" üyeleri çağılır. Gelin ile güvey gene el öperler. Her "geze"ye oyun ve eğlenceler eşlik eder. Alevilerin resmi rakı "sema" yapılır.

Buna benzer bir toplantı, öteki ailede de düzenlenir. "Geze" yapılmadıkça, gelin ana ve babasının evine gidemediği gibi, sokağa bile yalnız çıkamaz. Kimi zaman iş mevsimi, "matem ayı", bayram öncesi oruçları gibi durumlarda "geze" aylar boyunca gecikir, ama kız gene de doğduğu evi ziyaret etmez.

Akraba aileler arasında yaşlı (evde kalmış) kızlar ve delikanlılar varsa, oğlan ya da kızın "kısmet"i çıkması için, "geze"de annesinin sırtındaki giysiye büyük bir kepçe sokulur.

Bayramlık giysileriyle düğüne gelen bütün hısım-akraba, ince uzun bir değneğe bağlanmış birkaç metre kumaş, bir börekle ufak bir pide getirir. Pidenin içine ufak paralar konur. En yakınları, kızarmış piliç de getirir. "Cer", "çeyiz altı", "geze" toplantılarına her aile, her zaman 200 gram rakı da getirir.

Kız kaçırma, kocaya kaçma gibi özel durumlarda düğün yalnız oğlan evinde yapılır.

* Geze: Gelinin çeyiz kaldırma töreni, düğünden sonra oğlan ve kız tarafının verdikleri karşılıklı şölen. (Ç.N.)

Ölüm ve Defin Gelenekleri ve Törenleri

Ölüm Yazgısı

Aleviler arasında, ölümü önceden bildiren düşlere inanç yaygındır. Ölmüş adam; beyaz at; çıplak erkek ya da kadın; gelinlik giymiş kadınlar ya da düğün görülürse; düşte mısır unu toplanır, killi toprakla badana edilir ya da sıra yapılırsa vb. bütün bunlar ölüm getirir.

Düşün yalnız içeriği değil, yorumu da geleceği önceden bildirir. İyiye yorulursa, kötülük geçip gider. Düşün gerçekleşmesi, hangi gün görüldüğüne de bağlıdır. Pazartesi günü görülen düş hızla gerçekleşir, düş görenin ailesiyle ilgilidir; salı günü başkalarıyla ilgili düş görülür ya da düşün gerçekleşmesi başka kimselerle ilgili olur; cumartesi günü düşte kim görülmüşse, tam ve kesin olarak gerçekleşir.

Sırada hayvanların davranışları var. Baykuş ölüm için öterse de iyilik için de, varlık (varsılık) için de öter. Haberci (müjdecî) olarak karşılanır. Bir aile bireyinin "gurbet"ten dönüşü, konuk gelişi sırasında öter. Kuşun ötüşünün vakti ve biçimi de yorumlanır. Kuşun sesi duyulunca, mısır tanesi ya da ekmek kırıntısı atılırken, "Kısmetini alıp gitsin" denir. Savaş sırasında, baykuş geceleyin beş kez öterse, bunun ölüm haberi olduğu söylenir. Düşte meyve, mısır görülürse, hastalık yakındır; duru su görülürse, gözyaşı, demektir.

Ölüm Sonrası Gelenekler

Ölümü kolaylaştırmak üzere Kur'an okunur. Böylece ruhun kolayca teslim olacağına, kötü ruhların kovulacağına inanılır. Kur'an okunması sırasında hastanın ölüp ölmeyeceği belli olur. Son nefesin yakınlığı anlaşıldıktan sonra, ölenin canını almaya gelen meleği rahatsız etmemek için, artık konuşulmaz, susulur. Evin kapıları açıktır.

Ölüm halinin gelişine "can teslim etmek", ölüye "mefta" (mevta), defin törenine "cenaze" denir.

Ölüm gerçekleştikten sonra, derhal, ölenin yaşamındaki son töreninin hazırlıklarına girişilir. Gözleri kapatılır, sakalları gerilir. Geceleyin ölmüşse, başı üstündeki şamdana bir mum yakılır. Gece boyunca ölü yalnız bırakılmaz; yakınları sırayla nöbet tutar; Kur'an, "ilahi", "mevlit" vb. okunur. Kedi ya da köpek önünden geçerse hortlak

olacağı üzerine bir inanışları yoktur, ama ölüye olan saygıları yüzünden bu hayvanların odaya girmesine engel olurlar. Aynaya bakılmaz. Pencere de açılmaz.

Küçük iki pide hazırlanır. Biri mezarlığa gönderilirken, öteki aile bireylerine dağıtılır. Pideyle birlikte un, ayçiçeği yağı ve şekerle bir "halva" (helva) da mutlaka yapılır. Elle uzunca parçalar haline getirilen helva, pideyle birlikte yollanır. Her sofraya helva konur. Çini tabakta bir şey kalmamalı, helvanın hepsi yenmelidir. Defin gününde ilk helvayı yapan kadın; ölümün 7. günü, 40. günü, 6. ayı ve yıldönümünde de helva yapma yükümlülüğünü üstüne alır. Ev sahipleri, 7. güne dek her akşam, birinci yıldönümüne dek her cuma yaptıkları aynı helvayı ya da ufak bazlamaçları sokaktan geçen 7 ya da 12 kişiye dağıtır. Hangi evde ölü bulunduğu bakılmaksızın, başka ailelerin de akşam ya da ilk cuma akşamı helva ya da bazlamaç dağıtması kabul edilmiştir. Bu iş, gezgin ruhların beslenmesi için yapılmaktadır. Onların ocak dumanından beslendiklerine inanılır. Başka olanak yoksa, ateşte bir parça içyağı yakılır.

Ölünün gözleri açıksa, yakın bir kimseyi görmeden gitmiş sayılır. Ellerini kaldırmışsa; kolayca ölmüş, ölümü kolay olmuş, ruhu günahsız, demektir.

Ölü, sırt üstü yatırılır. Hısım-akrabaya haber salınır, ölüye hizmet edecek özel kimselerle "baba" çağrılır. Özel işaretler taşınmaz. Çan çalınmaz. Müslümanların minareden okudukları "sala" (salat) bile okunmaz.

Ölü, yerde bir döşeğe konur, buna "rahat döşeği" denir. Başı batıyı gösterir, yani yüzü doğuya dönüktür. İlkönce elleri, ayakları ve yüzü yıkanır. Tırnakları kesilir, saçları taranır. Ölen kadınların saçları iki yandan örülerek belik yapılır. Çevredeki her şey temizlenir. Son istirahatı için ölünün yeri değiştirilir, temiz bir yere konur, bir yorganla örtülür. Bu geleneğe "taarat" (taharet) denir.

"Rahat döşeği"nde beden ve ruhun günahlardan arındırılması töreni de yapılır, buna "tarikten geçirme" denir. Buna, "cem"in yalnız etkin üyeleri katılabilir. Ölünün payına 5 "tarik" düşer.

Definden önce yıkama işi yapılır. Ölü dışarı çıkarıldıktan sonra, artık içeri sokulmaz. Kadınsa kadınlarca, erkekse erkeklerce dışarı çıkarılır. Döşekle birlikte, başı önde olarak çıkarılır. Evden uzak, bir

duvar dibine götürülür. "Teneşir" denilen özel bir tahta üstüne konur, yüzü güneye (kıbleye) dönüktür. Yıkama işini yapan üç kişinin belli yükümlülükleri vardır. Biri yıkarken dua okur, ikincisi suyu döker, üçüncüsü su taşır. Tabutun kaldırılması sırasında bir kadın dua okur, yere su döker. Su, önceden açılan bir çukura akıtılır. Artan suyla ölünün yakınları, aile bireyleri el yüz yıkar. Sabun yoksullara verilir. Yıkama yerinde ilk gece sabaha dek bir mum yakılır.

Kadını kadınlar, erkeği erkekler kefenler (tekin eder). Kefenleme işini ölüyü yıkayanlar yapar. Pamuk ve ipekle dokunmuş, kenarları süslü, beyaz bir bezle ölü kefenlenir. Kadınların başına "acı bezi" (hacı bezi) sarılır, kadın gençse ipek mendil örtülür. Erkeklerin başına sarıklı bir fes konur. İlk kenarlı bir gömlek giydirildikten sonra, "kefin" (kefen) denilen 11 metre uzunluğunda bir pamuklu bezle vücut sarılır. Kefen bezi şöyle parçalara ayrılır: Futa, bele sarılıp ayaklara dek uzatılır; duvak, gelinse sargı, kadınsa kolan, iki kat olarak bele sarılıp sıkılır; boyun yakası. Artan bez de en üste sarılıp sıkılır. Kefen bezi bıçakla kesilir. Makas kullanılmaz. Bez ensizse iğneyle dikilir, daha sonra bu iğne bir ağaca batırılır, artık bir daha kullanılmaz. Cenaze kalkmadan önce kefen bezi baş üstünde düğümlenir, ama mezarlıkta erkekler tarafından düğüm çözülür, hortlamaya karşı akdikenlerle yolunur. Ölen genç bir adam ya da genç bir kadınsa, ağlamalar süresince nikâh giysileri de üstüne konur, ama gömülmez. Mezarlığa götürülürken, tabut büyük bir kilimle sarılır, ama kilim geri getirilir. Bedeni saran kefen bezinden yalnız sağ el görünür, sol el bedenın yanına düz olarak konur. Yakınları vedalaşırken, ölenin sağ elini öper, yüzünü üç kez okşar. Tabut üstüne bir tabak kapatılır; hocaya verilir. Tabutun üzerine üç peşkir konur, mezara bırakılan tabut bunlarla birlikte gömülür. Mezarın baş ve ayak ucuna konan "gönder"lere bir peşkir bağlanır; mezar tahtalarını hazırlayan adam bu peşkiri alır.

Aynı gün, defin töreninden sonra, yoksul bir kadın ölenin çamaşırlarını, çarşafalarını yıkar; bunlar, yedi gün sonra hediye edilir.

Ölü için yakınları, arkadaşları, dostları ağlayıp sızlar. Ölenin erdemleri, şarkı ve türküler halinde birer birer anlatılır. Ağlayıcılar genellikle nöbetleşir, ne söyledikleri dikkatle izlenir. Ağlayıp sızlamalar olmazsa, "hafuz" (hafız) kadınlarla hoca özel "ilahi"ler söyler, "mevlid" ya da Kur'an okurlar.

"Ölüm derler,
bir dert büktü belimi,
kırdı benim kanadımı, kolumu,
kesti benim dostu giden yolumu.
Ölüm, sana çare niçin bulunmaz?
Ecel, sana çare niçin bulunmaz?.."

Cenaze ziyaretinde bir şey getirilmez. Gelenler oturur, üç kez yüzünü okşar, elini öperler. Erkekler dışarı çıkıp cenaze törenini bekler. Kadınlar cenaze çevresinde oturup tören sonuna dek odadan ayrılmazlar.

Ölenin yakınları evde ya da sokakta şöyle selamlaşır: "Başın sağ olsun", "Dostlar sağ olsun". Ev sahipleri konukları karşılarken, "Hoş geldiniz" demediği gibi, uğurlarken de, "Selam götürün" demez. Yedinci güne değin bu böylece sürüp gider. Cenaze törenine hiç kimse para getirmmez. Komşulardan ödünç alınan hiçbir şey, yedinci güne dek geri verilmez.

Gebe kadının cenaze ziyareti doğru değildir. Çok yakın bir kimse ölmüşse, gidip kısa bir süre kalır; sağ elinin serçe parmağına kırmızı bir yün iplik bağlar; çıkarken bunu ölenin üzerine bırakır. Loğusalara böyle bir yasak yoktur, ama odada yalnız kalmaları doğru bulunmaz.

Genç yaşta ansızın ölen erkek ya da kadının mezarına, hortlamaya karşı olarak, birkaç baş sarmısak bırakılır.

Bu kurallara uyulmaması halinde, –kimi kez uyulsa bile– ölenin mezarında kudurabileceğine inanılır. O zaman geceleri evi ziyaret edip ekmek teknesine kanlı izler bıraktığına inanılmaktadır. Önlem alınmazsa, hayvanlara saldırıp yok eder.

Çok şişman bir adam olan Zülkâr Dede'nin mezarında nasıl hortladığı üzerine bir olay anlatılır: Ekmek teknesi ve ekmek üzerinde kanlı izler görmeye başlamışlar. Hiçbir "kapan" (tuzak) kâr etmemiş. Zülkâr Dede'yi mezarından çıkarıp göbeğinde devedikenini yakmışlar. Ateş yanarken, sayısız böceğin vızıltısı duyuluyormuş.

Şu olay da anımsanmaktadır: Obur bir adam olan Pire Ali öldükten sonra, saçaktaki su oluğundan üç gece kan damlamış, herkes onun kudurduğunu düşünmüş. Eleğin tersinden elenen unla bir tuzak kurmuşlar, yeniden hoca çağırıp mezarında Kur'an okutmuşlar.

Herhangi bir biçimi bulunmayan ölü "ruh"unun, "tin"inin ölmezliğine inanılmaktadır. Küçük bir kuş olarak bedeni bırakıp gider. İyi bir insanın ruhuysa, melek olur; kötü bir insanın ruhuysa, insanlara daha çok acı çektirmek üzere başka bir insanın ya da hayvanın ruhu olarak yeryüzüne geri döner.

Ruhun Tanrısal bir kaynağı (kökeni) vardır, çünkü insan Tanrı'dır. Bedeni insan biçiminde Tanrı, ruhu ise Tanrı'nın kendi nefesidir. Bu sav (iddia), Alevilerin çok sevdiği "nefes" ve "ilahi" gibi şiirlerinde yansıtılmıştır; bunları icra edenlere "zakir" ya da "âşık" denir.

Ölüm, yalnızca bir nur (ışık, aydınlık) olarak ölmezliğe gitmek, demektir. Nurdan yaratılan insan, gene nura dönüşür.

"Mevlan yarattı Muhammed'i nurdan.

İnsan olan gelir, nura çevrilir.

Böyle cerrah kurulmuş daim dönemde.

Mansur olan gelir, dara çevrilir...

Âdemi balçıktan yoğurdun, yaptın,

Yapıp da ne eylersin bundan sonra?

Halk ettin insanı, cihana saldın.

Salıp da ne eylersin bundan sonra?.."

Ruh (tin) görünmez; bedeni, görünmez bir kuş olarak bırakıp gider; varlığını sürdürmek üzere, "nura çevrilir". İnanışa göre, defin törenine değin çevrede gezip dolaşır, her şeyi görür, gözetler. 40. güne dek her gece evi ziyaret eder; daha sonra çekip gider, ama zaman zaman bir düş (rüya) olarak yeniden görüldüğüne inanılır. Bu gibi durumlarda, düş gördükten sonra, çarşamba ve cuma günleri Kur'an okuması için hocaya ya da okuma bilenlere para verilir. Örneğin, düşte ölü çıplak olarak görülürse, bunun yorumu şöyledir: Ruh bir kimseye iyilik yapmak istemektedir, bir kimseye giysi ve ayakkabı armağan edilmelidir.

İnanışa göre, ruh 52. gün ölünün bedenini tümüyle bırakıp gider. O zaman bütün kemikler dağılıp gider, burun da düşer. Bu sırada, ölenin ruhu pek çok acı çeker. Acıları dindirmek üzere, 52. gün –gece ve gündüz– Kur'an ve "mevlit" okunur.

Ölenin ruhuna saygıdan dolayı, cenaze üzerinden hiçbir şey verilmez, sunulmaz. Ölüsü olan evlerde, bayram arifelerinde ve cuma günleri sokaktan geçen 12 kişiye helva dağıtılması kabul edilmiştir. Dağıtım sırasında helvayı almamak olmaz, hiçbir zaman geri çevrilmez.

Her ölenin günahları "tarik" ile bağışlandığı için, ortada kalan ruhlardan hiç söz edilmez.

Defin Törenleri

Ölüm halinden sonra, cenazenin genellikle 6-24 saat içinde gömülebileceği düşünülür.

Cenaze evden çıktıktan sonra, bütün yorgan döşek dışarı çıkarılır. Cenazenin bulunduğu yer süpürülür, oraya bir çanak içinde un ve demir parçası konur; bunlar ölüyü yıkama, kefenleme, uğurlama işleri tamamlanmaya değin yerinde kalır. Kadınlar sokağa çıkıp erkeklerden oluşan cenaze alayı görününceye değin bakınırlar. Kadınlar mezarlığa gitmez; mezarlıkta ölüye ağlanmaz. Yıkamak üzere cenaze evden çıkarıldıktan sonra, dinginliğin (sükûnet) bozulmaması için, ağlayıp sızlamalara ara verilir. Kapılar akşama dek açık kalır. Akşamüstü, kapılar kapanmadan önce üç kez su serpilir. Daha sonra kadınlar çevreyi toplarken, tabağı ve demir parçasını ("maşa"yı) alır, unla dolu tabağı yoksul bir kadına verirler. Odada oturan kadınlar, son kez Kur'an okurlar. Bundan sonra yemek yiyip giderler. Ölü olan evde süpürge süpürülmez, gübrelige hiçbir şey atılmaz. Toplumun öteki ailelerinde de süpürge ve çamaşır işleri yapılmaz; ölüm haberi duyuldu mu, her türlü çalışmaya ara verilir, cenaze defnedilinceye değin çalışılmaz.

Kilime sarılı özel bir tabut içindeki cenaze, evden mezarlığa dek bir arabayla götürülür. Yalnız mezarlığa değin, cenazenin götürüldüğü sandığa "tabut" denir. Camide özel bir odada saklanır. Mezara hiçbir nesne konmadığı gibi, daha önce ölenlere armağan da gönderilmez. Kilim, genellikle camiden alınıp geri verilir; defin töreninden sonraki ilk gece dışarıda bırakılır. Eskiden, erkekler tabutu mezara dek omuzda –nöbetleşerek– götürürlermiş. Araba kullanımı yakın zamanda başladı. Cenaze, tabutsuz olarak, doğruca toprağa verilir. Tabut geri getirilir. Yorgan ve döşekler akşamüstü toplanırken, üç kez azıcık su

serpilir. Araba sırayla herkesçe sürölür. Cenaze alayı asla durmaz, öteki insan ve arabaların trafiğı durur. Cenaze alayının yolu kesilmez; cenaze arabası gören kimse, dimdik ayakta durup küçük bir dua okur. Yerden hiçbir şey alınmaz.

Hısım-akrabadan üç adam cenazeyi peşkirlerle mezara indirir, daha sonra bu peşkirler onlarda kalır. Gönderlere bağlanan bir peşkir hocaya verilir. Cenaze mezara salındıktan sonra, herkes sırayla geçip bir avuç toprak atarken, "Rahat yat, ebedi döşeginde" der.

İnanişaya göre, defin töreninde cenaze üzerine yağmur damlları damlarsa, 40 gün içinde başka bir insan daha ölür. Aynı gün, cenaze kaldırılmadan önce bir sokak satıcısı gelecek olursa, yedi gün içinde bir yakını daha ölür.

Mezar, küçük bir mağara oluşturacak biçimde kazılır; burada, yastık biçiminde, baş-konacak bir yer yapılır. Daha sonra, cenazeye toprak düşmemesi için, önüne tahtalar sıralanır. Mezar üstüne, baş ve ayakların bulunduğu yerlere, "gönder" denilen tahta işaretler konur. Erkekler için bunların ucu sivri, kadınlar için yuvarlak olur. Su da götürölür. Su kabı, içindeki su boşaltıldıktan sonra, mezar üstünde bırakılır.

Mezar, dört kişi tarafından sırayla kazılır; bunun için, daha önce ölen hısım-akrabaya yakın bir yer aranmaz. Mezar kazıcılarının tümü aynı anda çalışmaz, sırayla kazarlar. Mezarın yönü doğu-batıdır, ölünün yüzü doğuya dönük olmalıdır. Mezarın uzunluğu çubukla ölçölür. Çubuk uzun gelirse, kırılıp, parçası cenaze üstüne konur. Çubuğun kendisi de kırılarak mezara salıverilir. Defin için kazma ile kürek cenazeyle birlikte taşınır, bunların geri verilmesi doğru değildir, çünkü bunun, bir yakının ölümünü getirdiğine inanılır.

Bir yıl sonra, bir bayram günü mezar taşları yerlerine konur. "Kur-ban bayramı" yeğlenir. Sabahleyin, güneş doğmadan önce, hısım-akraba toplanıp –"baba" ve "hoca" ile birlikte– Kur'an okunurken, taşları yerlerine koyarlar. Daha sonra evde topluca yemek yerler. Doğrudan doğruya bir kayadan alınan taşlar, önceden işlenmez. İnsan biçiminde taş işlenmesi, pek seyrek olarak rastlanır. Yazılar eski Türkçedir. Doğum-ölüm yılları yazılır. İsimlerde ilkin baba adı yazılır: "Ali kızı Necibe" gibi.

Cenaze, ilkin "musalla taşı" denilen özel bir taşın üstüne konur. Hoca dua okur, ayakta –secdesiz– iki rekât "namaz" kıldırır.

Defin törenine katılanlar, dönüşte geriye bakmaz, hiçbir yerde durmaz. Başkasının avlusuna bakmaya da hakları yoktur, hep önlerine baklar. Birbirleriyle konuşmazlar. Ellerini sallamadan, vücutlarına bitişik olarak tutarlar.

Cenaze evinden kendi evlerine dönen kadınlar, üst giysilerini dışarıda bırakır. Yaklaşık bir saat sonra, ilkin üzerlerine su serperek içeri alabilirler. Erkekler eve girişten önce el yüz yıkarlar. Evde ağlayıp sızlama olmaz. Çok ağlamanın yeni ağlayışlar getireceğine inanılmaktadır.

Defin töreninden sonra, hısım-akraba ile mezar kazıcılar sofraya çağrılır. Mezarı kazanlar ayrı oturup ayrıca yemek yerler. Sofrada, yemek sonunda her zaman helva sunulur. Hiçbir armağan verilmez.

Defin Sonrası Gelenekler ve Törenler

Defin töreninden hemen sonra, ölenin giysi ve çarşafı bir kadın tarafından yıkanır; yedinci gün, kadın bunları alıp götürür. Ölenin ailesinden yedinci güne dek hiçbir şey alınmaz. Ölenin giysilerinden birer kat elbise, çorap ve ayakkabının mutlaka armağan edilmesi benimsenmiştir; yoksa düşlerde çıplak, yalınayak vb. olarak görünür.

Yakınları düğünlere, bayramlara gidebilir; ama 40. güne dek türkü çağırmaz, oyun oynamazlar. Yas işareti olarak karalara bürünmek âdet değildir. Defin töreni sırasında, hemen hemen bütün yaşlı kadınlar beyaz başörtüsü takar. Defin sonrası törenlerde de beyaz başörtüsü takılır. Ölenin yakını olan erkekler, 40. güne değin tıraş olmazlar. Siyah yas şeridi takmazlar. Eve de hiçbir işaret konmaz.

Anma Günleri

Defin töreninin ertesi günü, güneş doğmadan önce, bütün erkek ve kadınlar mezarı ziyarete gider. Ölenin baş tarafına eşi ya da annesi su döker. Su kabı mezar üstüne bırakılır. Kur'an okunur. Herkes ölüye ağlamadan döner. Geriye bakılmaz.

İlk anma günü yedinci gündür. Ancak, yedi gün geçmesi asla beklenmeksizin anma bir gün önce yapılır. İkinci anma 40. gün, üçüncüsü altı ay sonra, son anma bir yıl sonra yapılır. 40. gün ya da yıldönümünde büyük bir kurban kesilmesi benimsenmiştir. Definden sonra, çarşamba ve cuma günleri düzenlice Kur'an okunması için hocalara para verilir.

Mezarı kazıp, kemikleri çıkarıp su ile temizlemek töre değildir. Mezar kazılması sırasında kemikler çıkarsa, hoca bunları dualarla gömer.

Özel Durumlarda Defin

Çok yaşlı bir adamın defin töreninde, büyük bir ölünün çıktığı söylenir. Elleri üstüne yeşil eldivenler konur. Yaşarken ebelik yapmış ölü bir kadına da yeşil eldivenler konmaktadır.

Loğusa ile henüz adı konmamış çocukların gömülmesinde özel ayrımlar yoktur. Ana ve babanın, hele annenin küçük çocuklarının ne-reye gömüldüğünü bilmesi gerekli, zorunlu değildir. Aslında eskiden, küçük mezarların kimin olduğu bilinirdi. Bunların ziyaret ve muhafaza edilmesi benimsenmemiştir.

Kendini asanlar, suda boğulanlar, yıldırım çarpanlar vb., başka ölüler gibi, olağan törenle gömülür. "Tarik"ten geçtikten sonra, bunların günahları bağışlanmış sayılır. Ancak, başka dinden olan kim-seler bu mezarlıklara gömülmez.

Bir Arnavut olduğu bilinen Haydar Baba'nın ölümünden sonra, Mumcular (Sveştari) köyündeki dervişleri tarafından, Silistre'ye bağlı Denizler (Varnentsi) köyündeki Hasan, Hüseyin ve Ali'nin kutsal türbesi içindeki öteki mezarların yanına gömülmesi "mukaddes şeyleri tahkir ve tezyif" sayılmıştır. Türbenin Alevi^oailelerce ziyaretine ara verilmişti.

Yağmur duası gibi kimi durumlarda mezarlıklar ziyaret edilir. "Ke-lebek" adı verilen yağmur duası sırasında, "kelebekler", köyün çevresini dolaştıktan sonra, mezarlıkların çevresini de üç kez dolaşırlar.

Mezar diplerine çeşitli ağaçlar, yabangülü fidanları vb. dikilir, ama yemişleri toplanmaz. Bayram günleri mezarlara "mërguz" denilen aynısafa çiçeği de dikilir.

Takvim Bayramları ve Gelenekleri

Yıl, 360 gün ile altı dinlenme gününden (kışın üç gün, yazın üç gün) oluşur. Yıl iki yarıya ayrılır, her yarının başında yılın başladığı söylenir, yani 11 kasımda kış başlar, 5 mayısa dek sürer; 6 mayıs

hidrellez günü yazın başlangıcıdır. Yaz günlerinin sayımı hidrellezen başlar, ama 5-6 mayıs bayramları bundan ayrı tutulur. Yılın ilk günü 5. mayıs sayılır. 90 gün geçtikten sonra, "yaz doksanı" günü kutlanır. O günden sonra günlerin –bir horoz adımı kadar– kısaltıldığı hesaplanır. 90 gün daha sayılır, 183. gün kış yılının başlangıcı olarak kutlanır, buna "kasım bayramı" denir. 90 gün daha geçince, 273. gün, "kış doksanı" günü olarak kutlanır. Günlerin –gene bir horoz adımı boyunca– uzamaya başladığı hesaplanır. Ay'a bağımlı olarak iki üç gün beklenir, daha sonra 90 gün sayılır ve işte hidrellez!

Bektaşilerin en önemli bayramları şunlardır:

Hidrellez

5-6 mayıs günleri kutlanır. Hızır ile İlyas'ın hidrellez günü buluştuklarına inanılır. Yılın başlangıcı olarak bu gün sayılır. hidrellezen önce iki gün belirlenir, bunlara "köfür" denir. Birincisi perşembe, ikincisi pazar günüdür. İnaniş'a göre, köfür günleri, Hristiyanların bayramı olan paskalya gününe rastlarsa, aynı yıl çok dolu yağar, genellikle bereketli bir yıl olmaz.

Köfürde pek çok yasak var: Araba koşulmaz, sürülmez; kazma, kürek, çapa ile çalışılmaz; sabunla çamaşır yıkanmaz (hayvanlar hastalanır); yumurta haşlanmaz, süt pişirilmez (civcivler yumurtadan kör çıkar, süt küf tutar ve hayvan memeleri körelir); makas açılmaz (yılanlar ve kurtlar saldırır); iğneyle dikiş dikilmez (yılanlar saldırır).

Köfürden önceki gece, ertesi gün için süt kaynatılarak pişirilir. Tıpkı yağ ve peynirle hazırlanmış börek gibi, yuvarlak börekler pişirilir. Süte bulamadan önce, böreklerle parmak uçlarının batırılmasına "cadı gözü çıkarmak" denir. Bütün mal ve mülkün çevresine darı (kuşyemi) serpiştirilir; bu iş, kötü ruhların ve şeytanın bu taneciklerle eğlenip avlu içine girmemesi için yapılır.

Güneş doğmadan önce bir ip salıncak kurulur; bütün aile bireyleri, sağlık ve çeviklik için bu salıncakta sallanır. İnsanların ve hayvanların bulaşıcı hastalıklardan korunması için bütün kapı ve pencerelere birer tutam ısırganotu konur. Erkek ve kadınlar da baş ağrısına karşı üç gün ısırganotu takar. Aynı gün çoban ve sığırtmaçlar da ısırganla süslenir; ama kira, ovaya çıkmazlar. Köfürde cinsel ilişki yasaktır.

5 mayıs günü, köyün en genç gelini, küçük kızların yardımıyla, çeyizinden aldığı kalaylı bir kazanı kırmızı iplikler ve pek çok çiçekle süsler. İçine bir demet fesleğen çiçeği konup biraz su dökülür. Gelinin kırmızı başörtüsüyle üzeri kapatılır. Küçük kızlar aile aile dolaşıp "nişan" toplar. Ailenin erkekleri için nişan konur, kızlar kendi nişanlıları için koyarlar. Nişan için tunç (bronz) ya da madensel bilezikler kullanılır, bunlara kırmızı iplikler bağlanır. Bunlar yoksa, başka maddeden yapılmış bilezikler de kullanılabilir. Geceleyin bu kazan gelinin evinde bir gül fidanı dibine saklanır. "Ergen" (bekâr) delikanlılar, bunu çalmak isterler. Başarılı olurlarsa, nişanlar çıkarılmaz; bu da o yıl için uğursuzluk belirtisidir. 6 mayıs günü kadınlar gelinin evinde toplanır. Türkü söyleyecekler, kazanın çevresine oturur. İlk bir "ilahi" okunurken 12 İmam'ın adı anılır, nişanlar çıkarılmaya başlanır. Nişanları ilk doğan bir kız çıkarır. Kazanın önünde oturur, karşısına büyük bir ayna konur. Aynaya bakıp, kazana bakmamak zorundadır. Bir futayı omuzlarına atarlar, türkücüler mani söylemeye başlarlar. İlk ve ikinci mani yılın en mutlu adamı, son mani yılın en tembel (uyuşuk) adamı içindir. Maniler türkü biçiminde, hiç duraklamaksızın sıralanır. Genç kız bir ayva dalıyla bilezikleri birer birer ortaya çıkarıp verir. Birer önbili (kehanet) gücü olan dörtlüklerin sözlerini herkes aklında tutar:

"Bahtıyan, bahtıyan,
bahtıyanın adı var.
Bu bahtıyan kime düşerse,
bir senelik bahtı var.

"Uyan, beyim, uyan,
ağaç civarına dayan.
Orta boylu gül fidan
koynuna girdim, uyan.

"Mani maniye açar,
mani bilmeyen kaçır.
Gelin, kızlar, mani söyleyelim,
hangimiz üstün çıkar?.."

Sonunda kazana gül yaprakçıkları konur. Ağır bir hastalığın geçip geçmeyeceği, bunlara bakılarak önceden söylenir. Yaprakçıklar dönerse, hasta iyi olacak demektir. Kazandaki suyun şifalı olduğuna inanılır, işin sonunda kadınlar bu suyla el yüz yıkar; orada hazır bulunanlara fesleğen tutamıyla su serpilir. Sağlık için birer yudum su içilir. Hastalıklardan arınması için, yedi kuyuya da bu sudan dökülür.

7 mayıs günü büyük oyunlar oynanır. Bunlar, yüksek bir ceviz ağacı altındaki meydana yapılır. Ağaca büyük bir ip salıncak kurulur. Tüm kadınlarla kızlar sallanır. Öğleden sonra kızlarla ergenler (bekâr delikanlılar) salıncak yanında toplanır, her delikanlı kendi nişanlısı ya da sevgilisini sallar. Bütün gençlerin en büyük merakla beklediği eğlenceler bunlardır. Herkes en güzel giysileriyle ortaya çıkar. Genç gelinler, sırmalı şalvar ve kaftan giyer. Başlıklarında sıra sıra altınlar, türlü çeşitli çiçekler vardır. En yaşlı kadınlar bile, beyaz başörtüleriyle meydana çıkmaya acele ederler. "Daire" ve "darbuka" eşliğinde türküler söylenir, türlü çeşitli oyunlar oynanır. En çok sevilen oyunun adı "sekme"dir. İki kişiyle oynanır. "Alay" (halay) da oynanır. El ele tutuşan kadınlar, türkünün temposuna ayak uydurarak dönerler. Oyunlar ağır ağır, ama incelikle (zarafetle) oynanır. Genç kızlar kendilerine özgü bir biçimde giyinir. Bu kızlar alayına "beşikli" denir. Boyu pek uzun olmayan, en güzel kız ak şalvar ve bluz giyer. Başında, boncuklar ve at kılılarıyla süslü, kırmızı bir kadın fesi taşır. Gümüş paracıklarla süslü beliklerinin sayısı pek çoktur. Göğsüne iki "kolan" (kemer) vurur, bunları önden "kopçalar" (ilikler). Belinden aşağı aynı süsleri taşıyan iki beyaz çarşaf sarkıtılır. Yüzüne bıyık resmi çizer. "Nargile" biçiminde, uzun bir özel "lüle"yi elinde tutar. 12 kız-subay ardından gelir, bunlar 6 kişilik iki sıra halinde dizilir; hepsi erkekler gibi kara potur, kenarları işlemeli beyaz gömlek, yeşil kadife yelek giymiştir. Saçlarını iki belik halinde örmüşler, üstüne kırmızı bir kuşak bağlamışlardır. Boyama bıyıkları vardır. Başlarında da kırmızı fes bulunur.

Kara Arap rolündeki 9 küçük kız, arkalarında sıralanır. Uzun yağmurluklar giymiş olan bu kızların yüzleri kurumla boyanmıştır. Dizi dizi ktır (patlamış mısır) taneleriyle süslenmişlerdir.

Alaya katılan herkesin elinde birer kamış çubuk vardır; mızrağı andıran bu çubuklar, kırmızı ipliklerle alacalanmıştır. "Aracı" denilen

iki kadın en arkadan gelir. Birinin elinde bakır bir tava ile kapaklı bir tabak, öteki kadının elinde bir "daire" vardır. Bunlar türkü söyler, bağırıp çağırır, kap kacağa vururlar. İki "Çingene" karısı, meydandaki kadınların yanına gelir; nalbanta benzer bu karılar, sacayağı, gelberi ve samanla dolu iri bir sepet taşır. Biri sürekllice sepeti savurup sallarken, öteki gelberiye vurur. "Beşikli" genç kızlar alayı, meydandan üç kez geçer. Bundan sonra, kızlar sıraya dizilip türkü söyler. Her türküden sonra alayın başındaki "atlı" (süvari) durup çubuğunu sallayarak dönmeye başlar. Subay-kızlar "atlı" çevresinde bir çember oluşturur, çubuklara vurarak sıçramalarla dönmeye başlarlar. Kara Arap rolündeki küçük kızlar da "atlı" çevresinde bir çember oluşturup "Allah", "yaşa" sesleriyle aynı biçimde sıçrayıp oynarlar. Zaman zaman sıradan çıkıp küçük çocukları ve kadınları sopalarla kovalarlar. Çubukla, sopayla vurulmak hoş'a gider, çünkü sancıları giderdiğine inanılır. Alay alana gelince genç kızlar sıraya dizilir; başta "beşikli" olmak üzere, teker teker "Çingene karıları"nın önünden geçerek ayaklarını uzatıp "nallatırlar". Her biri önce sağ, sonra sol ayağını uzatır. "Çingene karısı", gelberi (küskü) ile üç kez vurur. Bu sırada öteki, ateşi "tutuşturmak" üzere, durmadan sepeti sallar. "Aracı" tavayı tıngırdadır. Genellikle, epey büyük bir yaygara kopar. Alay alandan ayrılır; ilkönce alana gelememiş olan yaşlı kimseleri, sonra hasta ve loğusalrı ziyaret edip görüşür. İsteğe göre, herkes "beşikli"ye el uzatır. O rastladığı herkesin elini öper. Atı temsil eden çarşaf üstünden para atılır. Şu maniler türkü gibi söylenir:

"Seba, seba seyir edelim yalayı,
çok ararsın sen benim gibi deliyi...

Adım, adım ileri,
Üç beş adım ileri.
On sekiz bin âlemi
gördüm bir dağ içinde...

Kır atımı nalladırım,
Çöl ovada oynadırım.
Yüz bin atlı gelmiş olsa,
ben atıma çiğnedirim..."

Üçüncü ziyaretten sonra alay dağılır. Kara kızlar, ekmek ve peynir toplamak üzere civar evleri dolaşır; bunlardan "Çingene karıları"na da verirler. Şen oyunlara şimdi başlanır. Her "oğlan" bir gelin seçer, karşılıklı iki sıra halinde dizilip "görücülük" yaparlar. Bu oyunun adı "alaylar"dır (halaylar). Her maniden sonra sıralar karşılaşır, herkes kaşısındakinin omzuna eğilir. Maniyi, sıralardan kâh biri, kâh öteki sürdürür. Büyük bir yarışmadan sonra, kızlar sırası boyun eğe.

Sıralar halinde dizilip başka bir oyuna geçerler: "Bezirgân" denilen bir tünel oyunu. İki kadının önünde durup, ellerini yukarı kaldırıp yırlamaya başlarlar:

"Selamünaleyküm kapıcı başı,
aleykümselam bezirgân kişi, bezirgân kişi.
Kapı hakkına ya ne verirsin?
Geride kalanı bölüveresin."

Bunu yeni bir oyun izler. Sıralar yine karşılıklıdır. Diyalog başlar:

"-Armutçuk armutçuk olsun mu?
-Olsun.
-Yapracığı sararsın mı-ı-ı?
-Sararsın.
-Çekirdeciciği kararsın mı-ı-ı?
-Kararsın."

İlk sıra yere çömelir, ötekiler üstlerinden atlayıp geçerken "Sılır-r-r" diye bağırırlar, yabanarmudu ağacını silkelemeyi taklit ederler. Bundan sonra halka biçimindeki oyunlar başlar; tembelliği, hırsızlığı, açgözlülüğü vb. eleştiren, şen ve nükteli takımlarla...

Bir söylencede anlatıldığına göre, bu oyunlar, kavimlerin Moğol köleliğinden kurtuluşu nedeniyle oynanır. Tam 600 yıl insanlar ulaşmaz bir dağ vadisinde yaşamak zorunda kalmışlar. Son yağma ve soykırım sırasında kavimden ancak dokuz kişi, pek ilginç bir biçimde tutsaklıktan kurtulmuş. Kurtarıcı Ali, tek eliyle bütün bir dağı ve Hazer Gölü'nü düşmanın önüne devirivermiş. Sonunda Ali'nin gönderdiği yaşlı bir kurt yolu göstermiş de dağın tepesine çıkabilmişler. Artık özgürmüşler. Bütün bir Kafdağı, dağ yollarıyla birlikte karşılarında belirmiş. Sevinç simgesi olarak bu insanlar tepede ateşler yakıp üzerlerinden atlamışlar.

Eğlenceler tam üç gün sürmüş. O zamandan beri her yıl bu sırada ateş üstünden atlanır, oyunlar oynanır.

Beşikli alayının, kadınların savaşa katılmasını simgelediği söylenir. Tanınmamaları için, bunların en gençleri yüzlerini siyaha boyarlar.

Başka bir söylenceye göre, çarpışmalara zenciler de katılmış. Hirdellezde zencilerden söz'eden tanınmış bir türkü de söylenir:

"...İstemem, istemem,
Saltanat kabul etmem.
Anam da zenci, ben kulum,
Ben sana yâr olmam, kuzum..."

Söylenceye göre, bu oyunlara ara verilirse, dünyanın sonu yaklaşıyor, insanlığın sonu geliyor demektir. İşte o zaman, bilinmezde bulunan Ali'nin gizli son erkek evladı Mehdi ortaya çıkacaktır. İnsanlığı o kurtaracak, 12 İmam da –nizamı iade için– o zaman yeniden yeryüzüne dönecektir.

Kırklar ya da Nevruz

21 martta kutlanır. Sanıldığına göre, bütün Bektaşilerin sevgilisi Ali o gün doğmuştur. Ali ile Fatma'nın düğünleri de o gün olmuş. Güneş o zaman Koç burcuna girer. Bu bayram ilkyazın başlangıcını belirler, kır işleri başlar. Pek çok bonbon, şekerleme, çerez, tatlı dağıtılır. Ali için övücü şiirler ve mevlit okunur:

"Şah-i mâran, Şîr-i Yezdan Murtaza doğdu bugün,
Böyle bir gün doğdu ol Nevruz îdi.
Burcu namle girdi ol gün Güneş..."

Bu büyük ilkyaz bayramı, dünyanın görünmez korucuları olan Kırklar onuruna yapılır. Sanıldığına göre, onlar bu bayram gününde insanlar arasında dolaşır. Onların merhametine sığınmak için yumurta haşlanır. Kan kardeşi olan aileler için 40'ar yumurta haşlanır. Başka aileler ve dul-lar için 20'şer, genç kızlar ve delikanlılar içinse 12'şer yumurta kaynatılır. Tavuk ve piliç de kesilir. Akşamleyin cem üyeleri büyük bayramı kutlamak için bir araya gelir. Genç kızlarla delikanlılar ayrıca toplanır.

Toplumun dinsel töreni (ritüel) sırasında, saz eşliğinde belli bir oyun oynanır. İlkın, orada hazır bulunan herkes oyuna katılır, oturdukları yerden ayağa kalkarlar, eldeki nesneyle –ceme kim ne getirmişse; süpürge, su testisi, kepçe, saz gibi– odayı sıra gözetmeden dolaşırlar; bununla evrenin dönüşünü, mevsimlerin dönüşümünü taklit ederler. Üç kez dolaşılır. Herkes yerine geldikten sonra oyun durur. Bundan sonraki oyunlar halka halinde oynanır. Bu bayramda çiçekler için, doğanın uyanışı için türküler söylenir:

"İşte geldi, kardaşlar, Nevruz bayramı.
Bizde bu bayramı sevmeyen var mı?
Kırklar aşkına bayrama gelenler,
Kırklardan ayrılmaz Adin'i sevenler,
Nevruz uyandırır uyuyanları..."

Sonunda "baba" son duayı okur, ertesi gün kıra çıkılabileceğini ilan eder. İnanişaya göre, tüm hayvanlar ve bitkiler kış uykusundan uyanır. Ertesi gün gruplar halinde insanlar kırlara çıkar. Herkes en güzel giysilerini giymiştir. Doğanın uyanışı üzerine türküler söylenir:

"Sordum sarı çiğdeme,
rengin neden sarıdır?
Ben Hak korkusu çekerim,
rengim ondan sarıdır.

Sordum sarı çiğdeme,
anan-baban var mıdır?
Benim anam-babam topraktır..."

Sevinç ve kahkahalar arasında herkes çayırdı yuvarlanır, takla atar; sağlık için. Sarı çiğdemler, yabanmenekşeleri toplanır. Yakalarına takıp süslenir, evlerine dönerler. Ertesi gün kır ve tarla işleri başlar.

Kurban Bayramı

Arapların Ay takviminin 12. ayında kutlanır. İnanişaya göre, İsmail'in kurtulması için gökten koç inmesi gününe rastlar.

Ramazan

Başlangıcı, Arapların Kameri yılının dokuzuncu ayının başı, "geçme" töreni ile belirlenir. Ay sonunda "şeker bayramı" kutlanır; bonbon şekeri dağıtılır, el öpülür.

İş (Çalışma) Bayramları

Bunlar güz başında "arman tavuğu" (harman tavuğu), yaz ve kış başlangıcı "doksancık"tır. Kış geceleri "halva basmak" (helva basmak), genç aile bayramı "genç sohbeti" kutlaması yapılır.

"Halva basmak", genç aileler, genç kızlar ve delikanlılarca beklenen bir bayramdır. Malzeme toplanır, akşamüstü birkaç türlü helva yapılır: çeviziçli, fıstıklı, keten helva gibi. Türkü ve şarkı söylenir, dans edilir, ama en çok sevilen oyun "sema"dır.

"Sema", Bektaşilerin bütün törenlerinde, yalnızca dindâşların huzurunda yapılır. Bir tek yabancı kişi de olsa, yapılmaz. Saz eşliğinde, "zakir" denilen belli bir şarkıcının sesiyle oynanır. "Nefes" denilen şarkıların çeşitli içerik ve ezgileri olur. Başlıca üç çeşit sema yerine getirilir. "Ağırlama" denilen ağır bir ezgiyle başlar, ilkönce semaya "adım" (hadim) denilen dört çift ya da hizmetkâr aile katılır. Semazenlerden biri şemayı yönetir, el şaplattır (buna "sersemazen" denir). Ellerini sallayarak, sık ve küçük adımlarla yürüyerek halka halinde sema edilir. Semazenler daima yalınayaktır. İlk sema, bütün canlıların gönlünde doğaya karşı, Tanrı'ya karşı sevgiyi; yeryüzü ile gökyüzü arasındaki sevgiyi, bütün canlılar arasındaki sonsuz sevgiyi öven (sema eden) bir nefesle başlar:

"Muhabbet چراغını yakan Ali'dir,
aşkın didar-ı nevanı gibi.
Cümle vücut içre bakan Ali'dir,
aşkım didare pervane gibi..."

İkinci oyuna "karşılama" denir. Buna 8-12 çift katılır. Sema sırasında, birbirini izleyecek tarzda, semazenlerden biri ortada durur; yavaş yavaş semazenler yer değiştirir. Ağır bir tempo ile oynanır.

Üçüncü oyunun adı "yürüyüş ve hızlanma"dır. Buna 32 çift katılır. Oyun ağır bir tempo ile başlarsa da yavaş yavaş ezgi hızlanır, ayaklar sanki yere değmez, eller sallanır, her şey dalgalanmaya başlayan bir denizi andırır. Semazenler cezbe haline gelir. Dügün ve bayramlardaki

oyunlardan ayrılığı, burada cinsel eğilim olmamasıdır. Gözler hiç kimseye dönük değildir. İnsan, içgüdülerini yenmiştir, yalnız özveri duygusunu yoklar. Bu duygu, inanan herkesi şuna karşılık vermeye zorlar: "Okusan da, sana anlatsam da, 'içre' değilsen, anlayamazsın bunu." Gerçekten, Alevilerin en büyük sırlarından biri işte budur.

"Ma tekaddem vakıfı sırrı Hüda derler bize.

Bende-i hassı habibi kibriya derler bize.

İlmi esrarı hakikat manevi ekmel bizde.

Mazhar / Nadi alayen lâ feta / derler bize.

Dide-i bina isen evlâdı Şah'a kıl nazar.

Surei ecsamı alam / Hel eta / derler bize.

Namı valâmız bezem / El fahrü fahri / dir bizim.

Lâ cerem Paci gürûhi evliya derler bize.

Mahremi / Genci / , haydayet bizdedir Hakk, el ikıp.

Mahzeyn feyzi vefa atâ derler bize."*

Türkçe sadeleştirilmiş biçimi:

"Bize en evvel Allah'ın sırrına vâkîf olmuş insanlar derler.

Bize Allah'ın sevdiği habibinin bendesi derler.

Hakikat sırrının ilmi bizdedir.

Mana noktasından çok kâmil insanlarız.

Bize acayip sırlar gösteren Ali'nin kulları derler.

Eğer gözü açıklardan isen Ali'ye nazar et.

Bize el atâ sırrına vâkîf insanlar derler.

Bizim en yüksek namımız el fahrü fahridir.

Onun için lâ kerem evliya nâci güruhu derler bize.

Onun için bize Kızılbaş derler."

Hemen hemen daima ezbere söylenen bu şiirler, çok eski tarihlidir.

* Aktarılan metindeki sözcük ve tümcelerde karşılaşılan güçlükler yüzünden, Bulgarca çeviri için, kaynak kişilerce önerilen Latin harfli Türkçe açıklamalı metin kullanılmıştır.

Sayacı

Bir kış töresidir. Gençler küreklerle dışarı çıkıp gürültü ederek köyü dolaşır. Bunlardan biri kız gibi giyinmiştir, erkekler onu kaçırmaya çalışır. Kız kaçırmaya olayı başarlınca, köyü dolaşma durur. Her evin önünde duran gençler, şu sözleri yineler:

"Sayacı geldi, duydunuz mu?

Neler verdi, gördünüz mü? - ara huuu..."

Gençlere ceviz, kuruyemiş, yumurta vb. verilir.

Kepçe Kadın

Kuraklık sırasında küçük kızlar tarafından oynanan bir "kelebek" oyunudur. İlk doğan bir kız çocuğunu mürver ve söğüt dallarıyla süslerler. Yeşil dallarla bezenmiş bir küçük kova ile tahta bir kepçeyi eline verirler. Arkasına sıralanan öteki kız çocukları türkü çağırırlar:

"Kepçe kadın yağ ister.

Kepçe kadın un ister.

Kepçe kadın süt ister.

Kepçe kadın yağmur ister..."

"Kepçe kadın" kepçeyle alına üç kez vurduktan sonra, bir kepçe suyu başından aşağı boca eder. Ev sahipleri, "kelebek"e ve öteki küçük kızlara su serper. Onlara un, tereyağı, yumurta, şeker vb. verir. Kimi kadınlar börek açar, pide pişirir. Tören alayı bütün köyü gezip dolaşır. Sonunda kızlar mezarlıkları üç kez dolaşır, üç mezar ile üç su kuyusuna su serper, evlerine dönerler. Bu oyunların yağmur getirdiğine inanılır.

Aşure

Bu tören için söylenen şu: Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in Kerbela soykırımından kurtulması dolayısıyla inananların sevincini belirtmek üzere kutlanır. İlkönce 10-12 gün oruç tutulur. Oruç, su içmemekten oluşur. Susuz Kerbela Çölü ortasına bırakılanlar gibi, tuzlu yiyecekler yenir, susama başlar, ama su içilmez. Kadınlar kaş yaparken iki kaş arasını birleştirir; küpe, bilezik, gerdanlık gibi ziynetlerini çıkarıp atar; aynaları ters çevirirler. Tavuk, piliç bile kesilmez. Rakı içilmez. Arife günü, "aş" için malzeme, "yahni" için tavuk, piliç toplanır. "Aş", ortak

"kazan"da pişirilir. Tatlı bir lezzeti vardır. İyi dövülmüş buğday ve başkaca ürünlerden hazırlanır. Bu ürünlerin toplam sayısı mutlaka yedi olmalı; evrensel Tufan'dan sonra "Nuh gemisi"nde kalan sayıda buğday, bakla, mısır, incir, kuruüzüm, karabiber ve leblebi. Gene dövülmüş buğdaydan "keşkek" de pişirilir, ama bu kez kazana birkaç piliç de atılır. Bu yemek tuzludur. Geri kalan piliçlerle olağan yahni hazırlanır. Gündüzün bütün "cêm" üyeleri çocuklarla birlikte genel bir sofrada yemek yerler. Artakalan yiyecekler, bütün aileler arasında eşitçe paylaşılır.

Halkın Dünya Görüşü

Kozmoğrafya ve Coğrafya

Alevilerin inanışına göre, evrenin (kâinatın) yaratılışı, madde ile Tanrısal gücün katılımıyla olmuştur. Bundan önce, bir "nur" varmış, her şey "pervanda" (hareket halinde) imiş, bu nurdan "kandilde" (evrende) bir patlama sonucu yeryüzü ortaya çıkmış. O zaman "Zühre yıldızı" gibi başka gezegenler de ortaya çıkmış. Bütün bunlar ayrı ayrı dönemlerde olmuş, örneğin yeni bir gezegenin görünmesi 40 bin yıl içinde olmuştur. Yeryüzü ve evren, Tanrısal bir güçten ve Ali'nin buyruğu ile yaratılmıştır. Ali, ilk madde ya da Tanrı olarak kabul edilir. Evren sonsuz bir bütündür, katlara ayrılır: "Yedi kat yer, yedi kat gök" vardır. Evrenin gizlerini (sırlarını) açıklamak üzere, sık sık 360 sayısı anımsatılır; herhalde kutsal sayıldığı için olmalı. Söylendiğine göre; gökyüzünde 360 000 yıldız var, yeryüzünde 360 000 yaratık yaşar, insan vücudunda 360 kan damarı bulunur, yeryüzünün anayol sayısı da 360'tır.

Evrende iki tür varlık bulunduğuna inanılır: Görünürler (bütün canlılar) ve görünmezler. Görünmez durumda, "sır" olanlar: Dünyayı yöneten Ali, Tanrı buyruğunu yerine getirmek gibi özel bir rolü olan ve yeryüzünde insan simasında Allah'ı temsil eden bir "peygamber" olan Muhammed, yeryüzünü koruyan 40 görünmez havari (veli), yani "kırklar". Onların toplantı yeri olan "Kırklar Meydanı"nı Muhammed ziyaret etmiştir. Allah tarafından seçilmiş olduktan sonra, her insan o meydanı ziyaret edebilir. Buyruk aldıktan sonra, her insan onlardan biri olabilir. Onların görevi, insanlığı felaketten korumaktır. Adlarının

söylenmesi rica edildiğinde, "Onların adı yoktur, onlar her yeredir, belki sen de onlardan birisin, kim bilir?" diyorlar. Muhammed ile Ali'nin yeryüzündeki rolü çok büyüktür. Alevinin dünya görüşü şiirlerle oluşturulur. İşte örnek birkaç parça:

"Şu dünya yedi kere doldu, boşaldı.
Dolduran Muhammed,
Boşaltan Ali'dir.

Ta ezeli sırda iken,
yanan kandil nurda iken,
cümlemiz pervanda iken
sen aslını bilir misin?

Ta ezeli cihan su derya iken,
arşta yeşil kandil nur olmadı mı?
Zühre yıldızından kırk bin yıl evvel
kudretten bir top nur inmedi mi?

Gökte melek, yerde insan yok iken,
kudretten bir top indi, süzüldü;
cümle âlem kandilde, nurda iken..."

Gök: Söylenişine göre, gökyüzü katlardan oluşur; Ali, 12 İmam, yeryüzü varlıklarıyla ilişki kurmada hizmet eden Kırklar, gökyüzünde görünmez haldedir. Gökyüzü erkek, yeryüzü dişidir: "Yer anam, gök atan" derler. Mısır gövdesini örnek göstererek, bu kavramı dirimsel (biyolojik) olaylarla açıklamaya çalışırlar. Mısırın çiçeği tepesindedir, ürün ise daha aşağıda bulunur; yukarıdan çiçek tozu düşmezse, "koçan" ürün vermez; bereketli yağmur yağmazsa, yer ana hiçbir ürün vermez. Yer ile gök arasındaki büyük sevginin, dünyanın dayanağı olduğu söylenir. İnanişâ göre, gökyüzünün görünmez Tanrılarla ilişkisi vardır; bunlar, yılda bir kez, ramazanın son gecesi olan "kadir gecesi"nde, gökyüzünün açık kapısından günahsız kimselere tek tek bereket dağıtırlar. Ancak, bundan önce, bu kimselerin Allah inancını göstermeleri gerekir. "Kadir gecesi" uyku doğru değildir, dua ederek olağanüstü olayı beklemek gerekir. Hiç kimse bunun ne zaman olacağını, gözlemleyen mutlu kişinin kim olacağını tam olarak bilemez. Aleviler arasında Kur'an'ın buy-

ruklarına uyma, Tanrı inancı; ramazan ayında oruç tutma, camiye gitme ile tanıtlanmaz. İyi davranış, hısım-akraba ve dosta yardım, dünya zevklerinden ve çıkarıcılıktan el çekme ile belli edilir. "Hakk'a yetmek" için gerekli olanlardan biri, insanın kendini yenmesidir. Gökyüzü kapılarının açılması, başka bir anlamda da söylenir: Bütün bitkilerin Kırk İmam tarafından cennetin kapılarından yeryüzüne saçıldığına inanılmaktadır.

"Kırklar geldi, her çiçekten derdiler,
koklaya koklaya yüzlere sürdüler...
Kırklar cennet kapusunu açtılar,
rehaneyi yeryüzüne saçtılar..."

Gün: Güneş, yeryüzüne yaşam (hayat) veren bir gök yıldızı olarak kabul edilir. Onun erkek olduğu söylenir. "Gün Muhammed" diye, Muhammed'in siması (çehresi) olarak saygı gösterilir. Gün yönü –güney– "kible", duaların Mekke ve Gün'e yöneltilmesi içindir. Bütün törensel durumlarda yüzler hep güneye dönük olur; dua sırasında, "baba"nın evinde olduğu gibi. Cenaze, yüzü "Gün"e dönük olarak gömülür; gelin, kaynananın önünde, yüzü Gün'e dönük olarak durur. Güneşe karşı uygunsuz şeyler yapılması doğru değildir. Çöp atma sırasında bu kurala uyulmaz.

Günbatımına, gündeğümünden çok saygı gösterilir. Günbatımı sırasında, Güneş'in rahatça dinlenmesi için, bütün çalışmalar zorunlu olarak durdurulur. Aksi durumda, o, kızıp öfkelenebilir. Küçük çocukların kundak bezleri, 40. güne değin günbatımından sonra dışarıda bırakılmaz; bu Güneş yüzünden değil, Ay korkusundan ileri gelir. Gündeğümünü kırdı karşılamak için yazılmamış bir yasa vardır. Genellikle çift sürme, ürün toplama vb. zamanı geceleyin çalışılır. Eve dönülebilirken bile, yollarda vakit yitirmemek için, insanlar kırdı yatıya kalırlar.

Öğleyin, Ali'nin öğle duası için Güneş'in duraklaması üzerine bir söylence anlatılmaktadır. Bir sabah, sabah duasından sonra, Döldül adlı atıyla birlikte uzun bir sefere çıkmış, öğle duasına yetişmeye söz vermiş. Ancak, gecikmek zorunda kalmış; çünkü kâfirleri (Hak dinine) getirmesi gerekiyordu: "18 000 âlemi yola getirdi." O zaman, Tanrı'nın buyruğu, Cebrail'in kanadının yardımı ile, Güneş, hareketini durdurmuş.

Yine, dua sırasında, Gün ile Ay'ın Muhammed ile Ali suretinde yere indiklerine de inanılmaktadır.

Ay: Ay'a, geceleyin de görmeyi sağlayan kutsal, sevimli bir yıldız olarak, Ali'nin sureti "Ay Ali" olarak saygı gösterilir. Ay, takvim görevi görür. Dinsel gelenek ve görenekler, ay, yıl vb. başı hep Ay'ın dönemlerine göre belirlenir. Bütün dönemleri, eksiksiz olarak ayırt edilir. Örneğin, yeniayın (hilal) ne zaman doğacağı tam olarak bilinir. Ay, ayça biçiminde göründüğünde, buna "yeniay" denir. Ay'a karşı kısa bir dua okunur:

"Yeniay gördüm Ali
yeminbillah.
Yeniaya mübarek olsun,
elhamdülillah."

Ay'ın dolunay haline gelmesi, "geçme" denilen kutsal töreni (ritüeli) düzenleme işaretidir. Bu sırada, geleneksel gece toplantılarından ayırt etmek üzere, her çarşamba ve cuma günleri sofraya yemek, ekmek ve 200 gram rakı konur.

Yeni dönem başından önce Ay'ın batışına "ay çatırığı" (ay kavşağı) denir. O sırada ekin ekilmez, düğün olmaz, yeni ev kutlaması yapılmaz, çocuğa ad verilmez vb. Ay'ın soluk aydınlığına hep korkuyla karışık bir saygıyla bakılır. Ay'a uzun süre bakmak yasaktır, çünkü seni çarpabilir. Ay'a karşı çömelmek olmaz, ay ışığında çamaşır serilmez ya da toplanmaz, kötü ruhlardan (güçlerden) korkulur. Çocuk bezleri de, Ay'ın "okşamaması" için, dışarıda bırakılmaz. Ay batışından söz edilmiyorsa da Muhammed'in, eliyle Ay'ı ikiye böldüğü söyleniyor. Onun doğaüstü gücü bununla ispatlanıyor, bu dönemse Ay'ın ilk çeyreğine rastlar. Ay'ın lekeleri üzerine hiçbir şey söylenmiyor, çünkü nedenini aramak doğru değildir, deniliyor.

Aynı ayda doğan çocuklar için "aylık" denir. Ay'ın zararlı etkileri altında bulunduklarına inanılır. Böyle çocuklar, birbiri ardından –bazen biri, bazen öteki– hastalanır. Çocuklardan birinin iyileşmesi için, ötekinin avlusundan ay ışığında gizlice birkaç çubuk kırılar, bunlar yedi parçaya bölünür, çocuğun yıkanacağı suya salınır. Daha sonra, yine ay ışığında bu su gizlice yola dökülür. Ancak, bu iş öteki çocuk üzerinde kötü bir etki yaptığından iyileşmez, bu işi yapanlar daima kınanır, ayıplanır. Annelere tavsiye edilen şey; çocukların değiştirilmesi, topuklarının yıkanması, aynı zamanda meme verilmesidir.

Yıldızlar: Gökyüzünde 360 000 yıldız bulunduğu kabul edilmektedir. En önemlisinin Zühre olduğu sanılmaktadır. Muhammed'in kızı ve Ali'nin eşi, Alevilerin çok sevdiği Hüseyin'in annesi Fatma, bir Zühre yıldızıdır. Kayan yıldız, bir insanın öldüğünü gösterir; çünkü, her insanın bir yıldızı vardır diye bilinir.

En parlak yıldızların sayısı yedidir: Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma, Hatice. Gezegenlerin sayısı da yedidir. İklim kuşaklarının sayısı da yine yedidir.

"Şu dünyayı yaydın kılıncak,
oldu yedi iklim, dört bucak.
Şol yedi yıldız doğucak..."

Gece yarısı vakti, yıldızların durumuna göre anlaşılır; gündüzün yaklaşımı ise, sabah yıldızı Zühre'den belli olur. Harman vaktinde yıldızlar grubu Ülker gözüktür. Öteki burçlar (takımyıldızları) da çok iyi bilinmektedir.

Kuyruklyıldız görünmesi, büyük bir korkuyla karşılanır; çünkü, afet ve savaşlarla bağlantı kurulur. Pek çok yıldızın birden kayması, herhangi bir yerde çok insan öldüğü ya da savaş olduğu biçiminde algılanır. Ülker, Büyükayı gibi yıldızların durumundan, kış ve yazın yaklaştığı anlaşılır. Büyükayı alçalırsa, kış yaklaşıyor demektir.

Yaklaşan yağmur, kuraklık gibi hava durumları da yıldızlara göre belirlenir.

Yer: Yeryüzü, patlamadan sonra, bir nurdan ya da herhangi bir parlaklığın duraksamadan devinen kaosumsu bir hareketinden ortaya çıkmıştır. Söylenildiğine göre, Zühre'den 40 000 yıl önceleri, Ali bir "nur" biçiminde vardı, yaşıyordu. Dünya'yı o yaratmıştır. Patlamadan sonra evrenden yuvarlak bir "top" indi. Yeryüzü başlangıçta suyla kaplıydı, ancak Hakk'ı-taâlâ eline bir avuç toprak alıp yeryüzüne serpelemiş. Anakaralar (kıtalar) böylece ortaya çıkmıştır. Kara, "derya" ortasında bulunur. Yeryüzünde ilkönce kocaman yılanlar ve "divler" (devler) denilen sürüngenler türemiştir, bunların hükümdarı Sultan Süleyman'dır. Bu yaratıklar Ali'ye bağımlıdır. Birçok söylence ve şiirler, onun, onlar üzerindeki etkisini (zaferini) dile getirir. O za-

mandan beri bütün yılanlarla sürüngenler, Ali'nin önünde korku ile karışık bir duyguyla şaha kalkarlar. "Putperestler" üzerindeki utkusu da bu yiğitliğe eklenir.

Bir inanışa göre, yeryüzü Ali'ye dayanır (desteklenir). Ancak, başka bir inanışa göre, yeryüzü büyük bir balığın üstünde durur, balık su içindedir, su "ikrar" (inanç ya da büyük sevgi) üzerindedir, "ikrar" ise Sarı öküzün* boynuzları üstünde durur. Sarı öküzün üstüne bir pire konup da boynuzunu ya da kıllı derisini kımıldatırsa, deprem olur. Bu yüzden, bir pire yakalarsa, onu yeryüzüne bırakmaz. Yeryüzünün canlı bir örgeçlik (uzviyet) olduğuna inanılır. Tıpkı insan vücudundaki gibi yeryüzünün dayandığı, destek aldığı ak lifleri, kara kan damarları bile vardır. Toprak bir anadır. Gök-ata'nın koruması altında, her şeyi doğuran odur. Yeryüzü toprağı en kutsal, en temiz şeydir. Su yoksa, duadan önce eller toprakla temizlenebilir; buna "gusül" denir. Namuskârlığı göstermek üzere toprak öpülür. Mezar üstüne bir avuç toprak atılır, çünkü yeryüzündeki her şeyin sonunda, ilkönceki durumuna, yani toprağı dönüşeceğine inanılır. Aslında, insan da topraktan yaratılmıştır.

Su: Başlangıçta yeryüzünün, tümüyle suyla kaplı olduğuna inanılmaktadır: "Ta ezeli cihan su derya iken..." denilmektedir. Söylenen şiirlerden anlaşıldığına göre, yeryüzünden ve gezegenlerden önce su vardı. Su, yaşamın bir beşiğı olarak kabul edilir, yenilmez bir güç olarak görülür. Ateş karşı suyla gidilir, ama suya karşı gelen hiçbir güç yoktur. Geleneksel bakış açılarına göre, yeryüzü yalnızca inanca ve büyük sevgiye (aşka) dayanır, ondan destek alır. Dünya, sudan karaya dönüşmüştür. Irmakların ve göllerin ruhlarından söz edilmemektedir, ama su canlı bir güç olarak kabul görmektedir. Örneğin, diyorlar, zaman zaman su insanlardan kurban alır, ama daha önce, geceleyin gürleyerek geldiğini her zaman haber verir. Tuzlu su şifalı olarak kabul edilir. İnanışa göre, onun harikalı gücü, yaraları, karakabarcık (şarbon) hastalığını, egzamayı vb. hastalıkları iyileştirir. Sağ elinin avucuyla tuzlu deniz suyundan 3 yudum içen insanın çeşitli yaralarının iyileşeceğine inanılmaktadır. Tedavi şöyle olur: Kıvılcım çıkarmak için çakmak taşına vurulur, bu kıvılcımlar taze süte düşer. Bu süt irinli yaralara sürülür. Yüzdeki karakabarcık çıbanları da bununla tedavi edilmektedir.

* Kitabın orijinalinde yer alan bivol sözcüğü, aslında manda, susığı, camus demektir. (Ç.N.)

Suyun doğaüstü bir biçimde ortaya çıkışını anlatan söylenceler vardır. Tekkesi Eski-cuma (Tırговиште) yöresinde bulunan Kız-ana söylencesi bunlara bir örnektir; değneciğini yere vuruşuyla bir kaynak ortaya çıkar. Tekkesi Kemallar (İsperih) yöresinde yer alan Demir-baba, bir elinin beş parmağını kayaya bastırınca su fışkırmış da Beş-parmak kaynağını oluşturmuş! Bu kaynağın suyu bollaşıncı, Demir-baba'nın orada olduğu söylenir; ermiş (evliya) uzaktaysa, suyunu çeker, ama hiçbir zaman yitip gitmez. Beş-parmak suyu, tedavi için üç yudum içilir. Sevenleri, özel kaplara doldurup yakınlarına götürür. Kaynaklara ve su kuyularına azar azar dökülür, hayvanlar da suvarılır. Tekke çevresindeki delikler ve mağaralar üzerine inanılmaz söylenceler anlatılmaktadır. Mağaralarda aslanların, ayıların yaşadığı sanılmaktadır. Tekke çevresindeki kayalık oluşumlardan birçoğunun çeşitli adları vardır. Kimilerinin hastalıkları iyileştirmek için "sihirli güç"leri vardır, kimileri de insanın günahkâr olup olmadığını gösterebilir vb. Baş ağrısı tedavisi: Tekke avlusunda bulunan taşın iki deliğinden bir mendil geçirilerek hasta bunu başına bağlar. Tekkeden belli bir uzaklıkta yer alan dümdüz bir kayadaki birtakım çukurların, demir ayakkabı giymiş Demir-baba'nın ayak izleri olduğu sanılmaktadır. İnanışa göre, dev gibi bir gücü olduğundan, ayakkabıları taşlara da batarmış! Bu mevkiler birer birer dolaşılır, bunlara ayak basılır, bunun sağlık ve mutluluk getirdiğine inanılır.

Hava Olayları

Sis: Sise "dumanlık" denir, duman olarak kabul edilir. Kışın ve ilk yazın belli başlı sisleri, Tuna Irmağı'nın etkisine bağlanır. Söylendiğine göre, sisli zamanlarda kurtlar kana susamış olur. Yaban hayvanları görülmediği için, sürülere, hatta insanlara bile saldırır. Yoğun sis ve kırağı olduğunda, yaşlılar, "Tuna bize konuk gelmiş" derler.

Bulutlar: Bulutları, Tanrı'nın ve Has-köy (Haskovo) yöresinde tekkesi bulunan Otman Baba'nın yönettiğine (yönelttiğine) inanılmaktadır. Uryan Baba, Otman Baba'yı dokuz yıl boyunca gökyüzünden yere inmeyip bulutları yönetme işiyle cezalandırmış; çünkü, varsıl olmak için, dervişlerinin çalışmalarından yararlanmış. Otman Baba'nın sihirli bir gücü olduğu sanılmaktadır. Örneğin, özellikle gökyüzündeki bulutları yönetme olanakları varmış. Nefesler de bundan söz eder. Bulutlar, hiçbir zaman denizle ilişkili olarak gösterilmez. Tanrı tarafından

yönetildiklerine inanılır. Arabalara koşulmuş öküzlerinin yardımıyla, Tanrı yağmur getirir. Tanrı öküzleri koyverir ya da arabayı devirirse, gök gürler. Öküzler boynuzlarıyla vuruşursa, şimşek çakar, yıldırım düşer.

Yağmur ya da dolu yağıp yağmayacağı, bulutların renginden anlaşılır. Koyu sarımtırak bulutlar, dolu getirir. Dengesiz kimi insanların, yerleşim yerlerini tehlikeli doğa olaylarından koruma yeteneği bulunduğu inanılır. Durumlarını birtakım gizemli güçlere borçlu oldukları kabul edilir. Böyle hastalara sadaka verirken, insanlar o güçlerin merhametini kazanmaya çalışırlar. Nasreddin köyünde böyle bir adam; köyün oğlu, yaşamaktadır. Bütün Alevi aileler ona aynen bakıp hizmet ederler. Yaşlıların sözlerine bakılırsa, bu adam, fırtına, dolu, kuraklık gibi kötü doğa olaylarını önceden sezip bildirir. Köyü bunlardan koruduğuna inanılmaktadır.

Yağmur: Gökyüzü yollarında büyük fiçılarla taşınan yağmur, yeryüzüne kalburla dökülür. Yılın ilk yağmuru şifalı sayılır, hava ve topraktaki kışın zehrini yıkadığına inanılır. İlk yağmurdan sonra hayvanların rahatça kırlara, otlaklara salınabileceği düşünülür. İlyazın yağmur yağmaz ve hayvanlar kirli çayırda otlarsa, onların salgın hastalıklar ve ölüm getireceğine inanılmaktadır. Sürekli yağmur yağarsa, yağmurun dinmesi için Tanrı'ya dua ederler. Kuraklıktan çok, sürekli yağın yağmurdan korkarlar. "Yağmur, kuraklıktan çok açlık, kıtlık, yoksulluk getirir" derler. Kuraklık başgösterince, Tanrı'ya dua törenleri düzenler, çocuklar "kelebek" oyunu oynar, ilk doğan çocukları ansızın ıslatırlar.

Güneş parlar ve aniden yağmur bastırırsa, "Şeytan kızını kocaya veriyor" denir.

Çiy: Çiyin bereketli yağmur göstergesi olduğu bilinmektedir; bitkiler için bunun çok büyük bir önemi vardır. Mısırların, bostanların, öteki kültür bitkilerinin çiy damlalarıyla, yağmurdan fazla boy attığı söylenmektedir. Çiyin, Muhammed'in teri olduğu sanılır, çok değer verilir. Hatta tedavi edici özellikleri olduğuna inanılır.

Kar: Kışın kültür bitkilerinin soğuktan kar örtüsüyle korunduğu bilinir. Çoğunlukla, altın pulluk ile mart karı masalı da anlatılır. Renkli kar üzerine hiçbir şey söylenmez. Olanaksız bir şeyi pekiştirmek için, "Kırmızı kar yağmaya başladığı zaman..." derler.

Kırağı: Zararlı olduğu düşünülür, ancak doğanın onunla kendini koruduğuna inanılır. İbret verici bir öykü anlatılır: Savaş sırasında askeri bir birlik bir ovada mola vermiş, çevrede çiçek açmış pek çok ya-

banarmudu ağacı varmış. Hava çok soğukmuş, geç vakit kırağı düşmesi beklenirmiş. Askerler, çiçekleri kırağı çalmaması için, hiç olmazsa bir tek ağacı çullarıyla örtmeyi kararlaştırmışlar. Güzün aynı birlik oradan geçmiş, askerler bütün ağaçların meyveyle dolu olduğunu, ama kendi ağaçlarında bir tek armut bile bulunmadığını şaşkınlıkla görmüşler. Kissadan hisse: "Hakk'ın işine karışılmaz!"

Gök Gürlemesi, Şimşek ve Yıldırım: İnanişâ göre gök gürlemesi, gökyüzünde dolaşan arabaların gürültüsüdür. Yıldırım düşmesinden çıkan yangının suyla değil, süt ve toprakla söndürüldüğü bilinmektedir. Şubat ayında gök gürlerse, yılın bereketsiz geçeceği düşünülür. İlkın gök gürlendiğinde, herkes eline şiş ya da küskü gibi bir demir parçası alıp sağlık için başına, ellerine, beline ve ayaklarına vurur. Yıldırım çarpan insanın büyük günah işlediğine inanılır; bir yabancıнын ilenci (laneti) değdiğine ya da ana-babasının hırsızlık yaptığı ya da adam öldürdüğüne inanılmaktadır. "Yıldırım çarpsın!" sözleriyle yemin edilmesine bile izin verilmez; böyle bir şey duyulunca, derhal yemin edenin üç kez yere tükürmesi istenir. "Yıldırım çarpsın!" sözleriyle başkalarına da lanet okunmaz; çünkü, adam kabahatli değilse, lanet geri döner, lanet okuyanı kahreder. Yıldırım çarpan insan, herkes gibi, aynı biçimde gömülür.

Yel: Yellerin (rüzgârların) havayı değıştirdiğı söylenir. Şöyle adları vardır:

Poyraz; kuzeydoğu yeli, soğuk ve kuru rüzgâr. Kurak ve soğuk bir hava getirir.

Akyel; sıcak güney yeli, çabucak kar eritir, açık hava getirir.

Karayel; kuzeybatı yeli, daima havayı değıştirir, yağmur ya da kar getirir.

Kasırgaya "amaz" denir. Bunun kötü bir güç olduğuna, "amaz"a yalanan kimsenin yüüstü yatması gerektiğine inanılır. Yoksa kör olacağı ya da ağır bir hastalığa tutulacağı söylenir.

Gökkuşığı: "Fatma ananın kuşığı" da denir. Görününce, renklerine bakılır. İnanişâ göre, en üstte kara renk görünürse, savaş çıkacak demektir. Yeşil renk barış ve bereket, mavi sağlık demektir. Sarı renk en üstteyse, bu da yılın kurak, çorak olacağını gösterir.

Gökkuşığı görününce, üç kez dönerler, şu sözleri yinelerler: "Alı alınma, yeşili belime." Gökkuşığı altından geçilemeyeceğı biliniir, çünkü ona erişilemez, hep uzaklara kaçar.

Cinbilim (Démonologie) Kavramları ve İnançları

Cin, Hortlak (Vampir): Ölen adam ölür ölmez gömülürse, hortlaklaşacağı düşünülür. Bunu önlemek üzere, böyle ölünün mezarına bir tutam sarmısak konur, "kefin"i (kefeni) akdikenle tutturulur. İnsanların hortlakları görme yeteneği yoktur. Gündüzleri kırdaki hayvanlara saldırıp kanını ve sütünü emerler. Kundak bebeği, sokağa bırakılmış çocuk gibi çeşitli surette görünebilirler. Geceleyin hortlak, sağlığında yaşadığı eve gelir, ekmek teknesine saldırır, ekmek hamurunu kazır, yiyecek arar, her yerde kanlı izler bırakır. Önlem alınmazsa, evcil hayvanlara saldırıp hepsini tepeler. Onu kovmak, kovalamak için ters çevrilmiş eleklerle un elenir, kapan olarak tavalara konur. Böylece hortlağın sakinleşip mezarına döneceği sanılır. Hortlaklaşma kuşkusu üzerine, ölünün mezarında Kur'an'dan özel sayfalar okunur. Bu da kâr etmezse, ölü, mezarından çıkarılıp göbeği üstünde "devetiken" (devediken) yakılır. Söylendiğine göre, köyde Zülkâr Dede'nin başına böyle bir şey gelmiş de, dikenler yakılırken sayısız mayısböceğinin vızılırları duyulmuş. 40 gün yaşadktan sonra, hortlak ölür.

İnanışa göre, her dindaş "tarik"ten geçtikten sonra, bağışlanmış günahlarıyla doğru yolu bulur. Ancak evli erkeklerle kadınlar, yani "cem" üyeleri "tarik"ten geçer. Evlenmemiş genç kimseler, "cem" üyesi sayılmaz. Onların günahları, ana-babanın yardımıyla bağışlanır. Ana-baba, "cem" önünde, kendi çocukları kadar, kan kardeşlerinin çocuklarından da sorumludur.

İnanışa göre, savaşta ölen insanların kanı, gece ışığı-"şehit mumu" haline dönüşür. Yolda ya da hırsızlık sırasında öldürülen insanlar ise, kendilerine yapılan kötülüğün sorumlularını cezalandırmak üzere, geceleyin gerçek simalarıyla gözükürler. Kötülüğe kötülükle yanıt verilir. Bu simaların sürülmüş topraklardan geçmedikleri sanılır; insan böyle yerlere kaçarsa, kendini kurtarabilir. Kırdaki, ovada geceleme zorunlu olursa, araba, sürülmüş tarlaya bırakılır. Bu doğaüstü varlıklar hayvan ya da insan (sırmalı giysili genç gelin, çocuk vb.) olarak gözükür. Onlara bakıp konuşmak doğru değildir.

Daha küçükken, çocuklara kendi gölgeleriyle oyun oynamamayı öğretirler.

Tılsım: Gizli güç, çözülmez sır demektir. Bir kimse yetenekliyse, kendisini başkalarından ayıran bir şeyi varsa, ona "tılsımlı" denir.

Mal (Gö mü): İnaniş a göre, gö mülmüş para ya da mal (gö mü), 40 yıl içinde doruğa varıp "niş an" verir. O yerde bir ış ık, yanan bir mum görünür ya da bir "paracık" dış ırnya fırlar. Ancak gö mü (define) korkunç hayvanlarca korunur. Gö müldükten sonra, bunlar insanları korkutmak için dış arı çıkıp görünürler. Ş efkat ve merhametlerine sığınmak için, önceden bir kurban kesilir; en değerli, en çok sevilen hayvan kurban edilir. Bunun ne olacağı (koyun, keçi, dana vb.) gö mü nün aç ılışı sırasında görünen hayvan suretine bağlıdır. Böyle bir suret görününce, kesilen hayvanın kanından bir damla yukarı fırlar. Gö mü arayışı sırasında konuşulmaz, yalnız dua edilir. Ses çıkarılırsa, gö k gürültüsü ve yıldırımla gö mü yere batar, geri alınmaz biçimde yitip gider diye düşünülür. Gö mü nün ele alınması sırasında, o yere bir "paracık" bırakılır. Eve götürülmeden önce gene bir "kurban" kesilir. Yoksa gö mü, en sevilen çocuğu "kurban" olarak alır. Gö mü evde değil, dış arıda saklanır; çünkü "fena akıbet" getirir.

Cadı: Gizli büyüler (sihir) bilen, kötülük yapan kadınlara "cadı" denir. İnsanlar cadıyı sevmez, ama toplumdışı bırakmaz, çünkü kötülüklerinden korkar. Aybaşı olmaktan çıkmış kadınlar cadı olabilir. Büyü yapmak için bunlar daima bir "köfür yumurtası" nı koynunda taşır. (Köfür: Hıdrellez öncesi günler.) Bunlardan, tüsüz civciv çıkarırlar. Civciv çıkar çıkmaz parçalanır; kanı ellere, göğse, yüze sürülür. Böyle kadınlar artık büyü ve dualarla tavukların yumurta, ineklerin süt verimini çalabilir, genellikle hayvanlara kötülük yapabilirler.

İnsanlara kötülük yapan başka çeş it kadınlar da vardır. Bunlara da "cazı" denir. Bunlar, gene büyü ve kötü sözlerin yardımıyla, niş anı, ailede iyi geçimi bozar; boşanmalara, kavgalara neden olur vb. Bunlar da sevilmez. Buna karş ın, gerektiğinde herkes onların yardımını ister. Ancak, büyü için her zaman "hoca"ların yardımına başvurulur. Ç oğ unlukla, ailedeki her başarısızlığ ın yapılan bir büyü ile açıklanması eğ ilimi vardır. Ana-babalar, nineler, hıs ım-akraba her zaman gençleri, yabancı kimselerden yiyecek maddesi almaması için önceden uyarırlar; çünkü "ne ve niç in verdikleri bilinmez". Ç eş itli insanlardan, kadın ve erkeklerden örnekler verirler.

Sesler: İleri sürüldüğüne göre, geceleyin, horoz ötüşlerinden önce pek çok ses duyulur. Düşte de ses işitilir. Bunlar, kötülük yapmak isteyen, çevrede dolaşan kötü ruhların sesleridir. Tanıdık insanların sesleriyle konuşurlar. Bunlara karşılık vermek, hatta dışarı çıkmak bile doğru değildir. Her zaman seslenmenin üç kez yinelenmesi beklenmeli, ses verenin canlı insan olduğuna güvenilmelidir. Sanıldığına göre, dışarı çıkıp böyle bir sese yanıt veren insana inme iner ya da ölür. Yankılara yüksek sesle yanıt verilmez, çünkü kötülük getirir.

Sahip: İnanişâ göre, her evin, her insanın yılan suretinde bir "sahib"i vardır; ev çevresinde dolaşıp evi ve insanları korur. Bu yılanlar insanlara saldırmaz; korudukları insana benzediğinden, ötekilerden ayrılır, yani insan mavi gözlüyse, yılanı da mavi gözlü olur. İnanişâ göre, bunlar kimi kez yeryüzüne çıkıp sahiplerine görünür, usulcacık onları seyredeler. Onları kovalayıp öldürmek doğru değildir. Onların ölümüyle aileden bir kimsenin ölümüne de neden olunur. Genellikle yılanlardan büyük bir saygıyla söz edilir. Onların hiçbir zaman insana ilkin saldırmadığına inanılır. Kızdırılırsa saldırırlar. Yılan görölünce, usulca çekip gitmesi için, yılanların padişahı Şahmaran (Şah-i mâran) adının anılması yeterlidir diye inanılmaktadır. Bakışlarıyla hipnotize ederek yılanları avlayabilen insanlar da bulunmaktadır. Böyle insanlardan yılanlar kaçmaz.

Ejderhadan, ancak masallarda, bir de efsanelerde söz edilmektedir.

Evrân: Evrân (evren, canavar, büyük yılan) inanişâ göre, büyük yılanlar (canavarlar), çok şiddetli boralarla gökyüzünden iner. Böyle yaratıklar görününce, insanlar onları sütle beslemek zorundadır. Yoksa süt veren inekleri, koyunları, keçileri tuzağa düşürüp kendi kendine beslenir, ama insanları kuraklıkla cezalandırır. Yeterince beslenip güç topladıktan sonra, gene bir kasırga kopar, "evrân" da gökyüzüne çekilir. Bu sırada, kasırga çevresinde renkli kıvılcımlar görülür. "Evrân", korkusuzca karşılanır.

Peri Cin: Bunlar, su perilerine benzer, söylencesel (mitik, esatiri) dişil varlıklardır. İnsanın ayak basmadığı yerlerde yaşarlar; sık ormanlar, kocaman ağaçlar, mezarlıklar, eski mezarlar, gübrelikler vb. Örneğin, ileri sürüldüğüne göre, 30 yıl önceleri Nasreddin köyünün yalnız kül dökülen eski çöplüğünde böyle "peri cin"ler yaşamış. Kimi

insanların da bunlarla ilişkisi olduğu sanılır. Genelde, delilik bu varlıklarla temasta olmakla açıklanır. İnanişâ göre, "peri cin"ler suyu çok sever, bunun için bütün deliler de suyu sever.

Genç kız ve kadınlar da öldükten sonra "peri cin"e dönüşebilir, karanlık gecelerde yolcuların önüne çıkabilirler. Onlara dokunup konuşmak doğru değildir. Şimdi neden görünmedikleri sorulduğunda, "Çünkü her yer -'kiremitlere', çatılara kadar- sürülmüştür, geceleri de o denli ışıklıdır ki, bu yaratıklar yaklaşmaya cesaret edememektedir" diyorlar.

Hastalıklar: Köylerin tümden ortadan kalkmasına neden olan hastalıklar, Tanrı'nın cezası olarak açıklanmaktadır.

Veba, kızamık gibi hastalıkların nedenleri bilinmemektedir. Şifalı otları, bunlarla tedaviyi bilen pek çok kimse var; bunlar bir sürü hastalığı iyileştirme yollarını bilirler. Eskiden inme (felç), şiddetli ağrılar, irinli yaralar vb. için epey tedavi reçeteleri ve büyüler varmış, ama bunların gizi (sırrı) açıklanmadığı için yitip gitmiş. Hacı Bektaş Veli'nin hocası Lokman Hekim'in, ölümsüzlüğün çaresini bile bulduğu söylenmektedir. Lokman Hekim'in reçeteleri de bilinmekte, ama verilmemektedir. Hâlâ daha hocalardan, halk hekimlerinden medet umulmakta; ama bu, hastalara her zaman en iyi imdat olmamaktadır.

Tanrı (Allah): Tanrı ya da Allah'ın dış görünüşü insan gibidir; çünkü Tanrı insan biçiminde yeryüzüne iner, görünür. Hayvanlardan ayrılan insan yetkin, tükel, eksiksizdir (mükemmel); çünkü Tanrı'dır. Tanrı her yerde ve herkestedir. "Tanrı'yı ararsan, git, insanda ara..." derler. İlk Tanrı yeryüzünde Ali simasında görüldü. "Tanrı nerede?" sorusuna, "Tanrı sende, Tanrı soluk aldığın havada, yediğin yiyekte vb." diye yanıt verilir. Buradan çıkan sonuç: İnsanın iyi ve kötü davranışları Tanrısal davranışlardır; demek oluyor ki, özellikle böyle davranmak gerekmektedir. Bu eylemler, aynı zamanda, insanın kendi sabır ve tahammülünü denemesidir. İnsan kendini, bedeninin arzularını yenerse, Tanrı'nın yetkinliğine erişebilir, buna "Hakk'a yetmek" derler. İnsan varlığının temel kuralını benimsemeye doğru sürekli bir eğilim var ki, şöyle ifadesini bulur: "Eline tek, diline pek, beline berk" (Yalnız kendine, hırsızlık yapmayan el; doğru, yalan dolan bilmeyen dil; ahlak bozukluğu tanımayan bel).

Melekler: Melekler, insan suretinde tinsel yaratıklardır. Her yerde harekette bulunma özellikleri vardır. Suya batmazlar. Melekler insanların koruyucusudur. Böyle bir melek olan Cebrail, Muhammed ile Tanrı arasında ilişki kurmakla görevlidir. İnsanların canını alan meleğin adı Azrail'dir. Aman bilmez, rüşvetle kandırılmaz olduğu kanısı vardır.

Şeytan: Şeytan, insan vücuduna ruhtan (candan) önce girmiştir. Tanrı, kendi benzeri olan insanı balçıktan yaratırken, ona yaşam (hayat) vermek istemiş. Ancak, ruh hâlâ daha boyun eğmek istemiyormuş. O zaman şeytan, insanın vücuduna girip nasıl davranması gerektiğini ruha göstermiş de yine dışarı çıkmış. İşte bundan ötürü her insanda şeytanca bir şeyler vardır; içindeki şeytan onu kötülük yapmaya zorlar. İnsan ruhunda, ölüm meleği Azrail'den de bir şeyler vardır. Ancak ödünç verir, verdiğini de aynen –verdiği gibi– öylece geri ister. Onun için durmadan çevrede dolaşır, insanların canlarını alıp toplar.

İnsan: İnsanı Tanrı yaratmıştır. O, ölümsüz bir varlıktır. Ölmez, yalnız sima değiştirir, buna "cisim değiştirme" denir. İnsan bir bütündür: "Gövde" ile "tin" ya da "ruh"tan oluşur. Tanrı insanı balçıktan kendi benzeri gibi, kendi arzusuyla yaratmıştır. İnsan vücuduna onun ruhu da yerleşmiştir. Söylendiğine göre, insan vücudu ruhla bir rıza, bir uyum içindeyse, o zaman Tanrı ile de uyum içinde bulunur. Tanrı'yı görmek ve hissetmek için, kendi vücudumuz ve kusurlarımıza hâkim olmada ya da kendi kendimizi yenmek konusunda o denli yetkinliğe varmalıyız ki, bütün canlı varlıklar insan simasında yalnızca bir koruyucu (hâmi), bir dayanak (istinatgâh) görebilsinler. Ancak o zaman insan "Hakk'a yetebilir".

Tanrı bilinmez, olayı; insanın hâlâ kusurlarının etkisi altında bulunmasından ve kendi kendini yenmemiş olmasından kaynaklanır. İnanışa göre, insandaki Tanrısal öz onu ölümsüz kıldığı gibi, bedeninde Tanrı'yı bulabilir de. Bu yetkinliğe (mükemmelliye) ilkin Muhammed erişmiştir, ama ondan önce Tanrı, Ali simasında görünmüştür. Bu demektir ki, yetkinliğe varan ilk insan Ali'dir. Ali Tanrı'dır. Her insan, bütün kusurlarını yenmeyi başarabilirse, "Enel Hak" (Ben Tanrıyım) diyebilir.

İnsan, konuşan Tanrı'dır; Tanrı ise ruhtur, ışıktır, parlaklıktır, ispektir, düşünmedir, "öz"dür.

İnsanın yetenekleri, yaratıcılık özü ondaki Tanrısal özün kanıtıdır.

Cennet-Cehennem: İnsanın ruhu onun vücudundadır; öldükten sonra onu görünmez bir kuşçağız olarak bırakıp gider. Yeniden doğaya dönüp sonsuza dek varlığını sürdürür. Beden de ilk biçimine döner. Onun için mezara bir şey bırakılmaz. Mezarlar muhafaza edilmez, çünkü bunun anlamsız olduğu düşünülür. 40. güne değin ruh her akşam evi ziyaret eder; onu yatıştırmak (teskin etmek) için ateş yakılır, helva pişirilir; çünkü ruhun ocak dumanıyla beslendiğine inanılır.

Cennet ile cenennem, insan bedeninin dışında mevcut olmayan şeylerdir; bunlar, insan yaşamında iyi ile kötünün, erdemle ahlaksızlığın iki esaslı biçimidir. İnsan tüm kusurlarını yenebilmişse cennetliktir.

İnsan, bütün yaşamı boyunca "sırat köprüsü" kenarında yürür. Böylece, kusurlu bir ruha dönüşmüşse, uçurumun, cehennem dibine düşüp düşmeyeceği kendisine bağlıdır. Mutluluğa erişmek, mutlu yaşamak cennet demektir. Doğaya karşı, kendisini çevreleyen her şeye karşı, yani Tanrı'ya dönük muazzam aşkı sayesinde buna erişebilir. Ölümünden sonra cennet ve cehennemden söz etmenin boş ve budalaca bir şey olduğu kanısı vardır.

Daha pek küçük yaşta iken, çocuklara kötülüğün "günah", iyiliğin "sevap" olduğu öğretilmektedir. Yaşlı kimselere saygı göstermemek günahıdır. Çocuklar, şimdi bile ana-babalarına çok bağlıdırlar. Bu da hâlâ gençlerin kente pek azının göç etmesinden ileri gelir. İlk ödevlerinin ana-babaya hizmet olduğunu ileri sürerler. Her etkin "cem" üyesi, herkese karşı davranışlarından sorumludur. "Kavga", gürültü yoktur. Tartışma çıkarsa, ilk dinsel törenden (ayinden, ritüelden) önce bir çözüme bağlanır. "Cem"e kabulün ilk koşulu şu kurala uymaktır: "Kırk yen içinde, kafa kalpak içinde", yani her davranış sağduyuya uymalı, uygun olmalıdır. Kadın ve erkeklerin namusu, onuru; her etkin "cem" üyesinin saygı göstermesi gereken en önemli koşul, kural olarak sayılmaktadır. Yoksa toplum onu her dinsel törenden, hatta günlük temaslardan bile kovar, çıkarır. Topluca yaşamaya olan güçlü bir duygunun varlığı, yalnız bırakılan kimsenin bu cezaya çok zor dayanması sonucunu verir.

Bitkiler Âlemi

Yaşlı ağaçlara, "ulu ağaçlar"a korku ile karışık bir saygıyla bakılır; bunların gölgesinden bile korkulur. Böyle ağaçlar kesilmez. Vaktiyle Nasreddin köyünde yüzyıllık meşe ağaçları varmış; bunlardan şimdi yalnız

bir tane kalmıştır. Çevrede pek orman yoktur, halk genellikle yakacaksız kalmıştır; ama hiç kimse evine bu meşe ağaçlarından bir çalı çırpı, bir yonga bile götürmemiştir, çünkü bunun felaket getireceğine inanılır.

Kötü ruhlara karşı ısırganotu taşınır. Çoklukla, kadınlar günümüzde bile bir tutam ısırganla süslenir.

İlkyazın, ilk kırlangıç görülünce, kadınlarla erkekler göğüslerine bir meşe yaprağı takar, sağlık ve mutluluk için bununla süslenirler.

"Buğday ağacı"nı kutsal ağaç sayarlar. Âdem ile Havva'nın "buğday ağacı"nın ürünlerini yediklerine inanırlar. Hatta bunun insan simasında olduğunu söylerler.

Fesleğen: Güzel koku için kullanılır, her evde yetiştirilir. Bütün kadınlar fesleğenle süslenir; bebeğin yıkanacağı su, genç kız ve gelinlerin saçlarını yıkayacakları su vb. hep onunla kokulandırılır. "Cem" ayını öncesi, oda her akşam bir demet fesleğenle kokulandırılır. Öksürüğe, soğuk algınlığına karşı bir ilaç olarak da kullanılır. Genç gelinin odasında fesleğenden süpürgecikler bulunur; bunlar ince kalay ve kurşun yaprakçıkları, kırmızı ve yeşil püskülcüklerle süslenir. Gelin, ince kalay ve kurşun yaprakçıkları ve püskülcüklerle hazırladığı bir demet fesleğeni, güveyin sağdıçı olan kadınlara gönderir. Düğün süresince, hatta daha da sonra bu demet başını süsler. Daha sonra gelin onu çeyizinin kutsal bir anısı olarak saklar.

Gül: Kutsal bir bitki sayılan gülün, Muhammed'in teri gibi koktuğuna inanılmaktadır. Halkın günlük yaşamında, ona bağlı çeşitli gelenekler bulunmaktadır. Hıdrellez bayramında "nişan"ların konulduğu kova, bir gül fidanı dibinde saklanır. Gelinin duvağı, gül fidanına bırakılır. Bebeklerin, gelinlerin, genç evlilerin vb. yıkandığı su da gül fidanına dökülür.

"Cem" ayininde gülsuyu dökülür. Artı, dua ya da "nefes"te "gül" sözcüğü geçtikçe, tüm "cem" üyeleri sağ ellerini yere, sonra çenelerine, sakallarına sürerler, karşılıklı olarak her iki yanaklarını üç kez öperler, bu geleneksel selama "görüşmek" denir.

Ayva Ağacı: Kutsal bir ağaç sayılır. İnanişâ gör, gökten Fatma'ya üç meyve inmiş; elma, "hurma", ayva. Hüseyin ise, şehit düştüğü Kerbela Savaşı sırasında dayanılmaz susuzluğunu bu meyve ile gidermiştir.

Her aile ayva yetiştirir. Meyveler, koku vermesi için odalara yerleştirilir. "Tarik"te kullanılan ayva çubuğu, Ali'nin "Zülfikâr" adlı kılıcının yerini tutar. İlk ayva ağacından tahta kılıç, Hacı Bektaş Veli tarafından evini koruması için Acem'e verilmiştir.

Akdiken: Kötü ruhları mezarlardan def ettiği için "akdiken"e saygı gösterilir. Defin sırasında her zaman takılır. Issız yerlerde, özellikle üç yolağzında boy atan akdikenden, "cem" ayini için "çerağ" (çırağ) da kesilir. Nasır, siğil de akdikenle sağaltılır. İrin (cerahat) toplamış karcıklar da yalnız akdikenle deşilir.

İnanişâ göre, Tufan'dan sonra "Nuh'un gemisi"nde yedi çeşit bitki kalmış. Genel kazana konulan, son toplu yemeğin hazırlandığı bu bitkiler şunlardır: Bağday, kuruüzüm, kuruincir, mısır, "bakla", "hurma" ve nohut. Onun için, "Aşure" gününde (Muharrem ayının onuncu günü) Hüseyin'in son oğlu Zeynel Abidin'in kurtulması için hazırlanan genel kazana daima yedi çeşit bitki konur. Bu karışıma "aş" denir. (Bir tür buğday tatlısıdır.)

Arpa: Her hastalığın ilacıdır. Ölüme çare bulan Lokman Hekim'in kitabının yaprakları, fırtına tarafından koparılıp dağıtılınca, onu cezalandırmak isteyen fırtına ile su, bu yaprakları bir arpa tarlasına götürmüş. Bu yapraklardan yalnız dört tane kalmış, ötekiler balçığa batmış. Şimdiye dek bilinen bütün ilaç reçeteleri bunlarda kayıtlıymış, onun için arpa taneleri şifalı sayılmaktadır. Bugün de ilkyazın kırklar bayramında yaşlı nineler arpa tanelerini kaynatıp suyunu aile bireylerine içirirler.

Nohut: Sarı öküzün gübresinden ortaya çıkar.

Hurma: İnsanın açlığını giderir. Savaşta önce Ali yalnız yedi hurma tanesi yemiş.

Merguz: Selman'ın kutsal çiçeğidir, onu Ali'ye armağan etmiştir. 300 yıl sonra Ali, onu aynı tazeliyle koynundan çıkarmıştır. Sevgi ve bağlılığı simgeleyen bu çiçek, yeni kurulan ailede karıkoca arasındaki aşkı da korur. İlk gerdek gecesinde gelinin alına sarı menguz yaprakçıkları –özel bir sırayla– yapıştırılır. Bugün de merguz (aynısafâ çiçeği) her bahçede açar.

Köpek: İnsanı koruması için yaratılmıştır. Âdem yaratılmış, ama kendisine can vermesi için 40 gün, 40 gece Tanrı'ya dua etmesi gerekiyormuş. O zaman Âdem'i köpek korumuş. Bir ayağı ile onun üstüne basmak zorundaymış. İşte o yer, insanın göbeğidir. O vakitten beri köpek insanoğlunun vefalı yoldaşdır, ona gelecek belaları önceden haber verir. Ölümden sonra da onu bırakıp gitmez, acı acı havlar, ulur.

Manda-Camus ve Ökiiz: Çalışmak için yaratılmışlardır. Bu yüzden, bir söylenceye göre, Dünya'yı da boynuzları üstünde tutarlar.

At: Âdem'in balçığını, bedeni oluşmadan önce, ayağı ile çiğneyip karıştırması için yaratılmıştır. Kutsal bir hayvan sayılır.

Kurt: Gelecekteki girişimlerde bir başarı simgesidir. Hıdrelleze doğru ateş üstünden atlayıp sıçramalardan sonra, bir yığın köz bir saman küfesiyle örtülür; sabahleyin güneşin doğuşundan önce ailenin en erken kalkan bireyi tarafından açılır. Kül üstündeki şekillere bakılır. Kurt izine benzer şekiller görülürse, bunun anlamı, bu kimseyi büyük bir mutluluğun beklediğidir.

Söylencelere göre, güçlü kuvvetli Ali sayesinde kurtulan bir kavimden yalnızca dokuz kişi kalmış. Ali, tek eliyle koca bir dağı ve "Hazer deryası"nı tutup çevirebilmiş. Bu dokuz kişi 400 yıl boyunca orada yaşamış, kalabalık bir kavim olmuş; ama geçit vermez tepelerle çevrili olan bu vadiden çıkamamışlar. O zaman Ali bir bozkurt göndermiş, kavmin sürülerine saldıran bu kurt bir koyun çalmış. Kavmin önderi, kurt izlerini sürerek yola koyulmuş, bir kaya yarığı bulmuş, demir bir mızrakla bunu genişletmiş. Bu delikten çıkan halk, dağın tepesine tırmanmış. Kurtuluş kavmin önünde, yollar önlerinde açık... Bu, ilk gündür: Hıdrellez. Yılın başlangıcı sayılır. O zamandan beri Alevi kavimler, vaktiyle "Kafdağı"nın tepesinde oynanmış olan neşeli oyunları her zaman düzenlerler. Bu oyunlar, halkın kurtuluşunu ve mutluluğunu simgeler. Kurt, bir kurtuluş ve başarı simgesidir. Düşte kurt görmek, hayır alametidir.

Tavşan: Birçok hayvana benzediği için yenmez. Burnu ve sakallarıyla kediye, tüyleri ve derisiyle köpeğe, kuyruğu ile domuza, aybaşı haliyle kadına benzer. Suya batırıldığında, eti de kana dönüşür.

Avcılık ve balık avcılığı yasaktır. Hayvanları öldürmenin büyük

bir günah olduğuna inanılır. Hele karaca, Hacı Bektaş Veli'nin çok sevdiği bir hayvandır.

Arı: Kutsanmış, bereket ve refah getiren bir böcektir. Hz. Eyüp, Tanrısal bir ceza olarak, sürekli hastalanırmış. Ancak, vücudunda baş gösteren bir arı ile bir kelebek, ona mutluluk getirmiş. Alevi aileler arı besleyip yetiştirmek zorundadır. Bal, törenler ve bayramlarda "cem"e yiyecek olarak getirilen en değerli şeydir. Bal toplandıktan sonra, petekleri suya batırılıp yumuşatılır; bu tatlı özsu "ağda" adıyla sevilen bir içecek olarak içilir.

Örümcek: Öldürmek yasaktır; çünkü, inanışa göre, savaş sırasında Ali'yi düşmanlardan kurtarmıştır. Bir ağaç kovuğuna saklanmak zorunda kalınca, örümcek hemen ağlarını gerip onu gizlemiştir.

Horoz: Kötü ruhları kovalar. Söylencelere göre, tavuk, horoz gibi öterse iyiye alamet değildir, hemen kesilir.

Yılan: Alevilerin inanışlarına göre yılan, insan lafından anlayan tek hayvandır. Bir söylence anlatıldığına göre; Lokman Hekim üç kişiyle birlikte çeşitli hastalıklara çare aramak üzere bir mağaraya kapandığında, kocaman bir yılan yaklaşmış mağara yolunu kapatmış. Ölümsüzlüğün çaresini de bulana değin, onları oracıkta tam dört yıl sürekli bekleyip korumuş. Ancak, bu iş Tanrı'yı öfkelen-dirmiş, reçete kitabını bir sel alıp götürmüş. Yalnız yılan bütün ilaçları anımsayabilmiş, insana ise bir arpa tarlasında bulunan bu kitaptan dört sayfa kalmış. Tufan sırasında yılanın "Nuh'un gemisi"ne girmesi yasaklanmış, bundan amaç, ölümsüzlük ilacının da tümüyle yok olmasını. Ancak, yılan eşiğin kuyruğuna dolanıp gizlice gemiye binebilmiş.

Yılan, Ali'nin dinine giren, Ali'ye yenik düşen tek hayvandır. Bütün yılanlar, başta yılanlar şahı Şahmaran (Şah-i mâran) olmak üzere, Ali'nin önünde bağlılık, dostluk, vefa belirtisi olarak şaha kalkarlar.

İnsanların hayvana dönüşmesinden söz edilmektedir. Örneğin, Hacı Bektaş Veli ile müritlerinin Horasan'dan Anadolu'ya gelirken güvercine dönüşüp büyük mesafeleri kolayca aşabilmelerini anlatan böyle bir söylence vardır.

Balık: Yenmez, çünkü Yunus, yedi yıl bir yunus balığının karnında yaşayıp kurtuluş için dua etmiştir diye inanılır.

Kırlangıç ile Bülbül: Tanrısal yaratıklardır. Kur'an'dan şiirler (ayetler) okurlar.

Mayısböceği: Sarı öküz geviş getirirken ağzından çıkar. Tanrı tarafından yaratılmadığı için beslenmesi doğru değildir. Yalnız 40 gün yaşayıp ölür. (Kınkanatlılardan, bitkilere zararlı bir böcektir.)

Baykuş: Kötülük alameti olan, cezalandırılmış bir kuş olduğuna inanılır. Ancak, kimi zaman da varsıllık için öter. Bu da, genellikle, nasıl ve ne zaman öteceğine bağlıdır. Hiçbir zaman kovulmaz. Dama konduğunda, tane ya da ekmek atılır; "Kısmetini al da git" denir.

Guguk: Sesi duyulunca, başörtüsü ya da mendil kenarına üç kez tükürülür, üçlü düğüm yapılır. Üçüncü gün düğüm çözülür; bundan kısmet belirlenir.

Balık yemekten çekinirler; yukarıda anılan söylenceden başka, Dünya'nın, iri bir balığın sırtında durduğuna inanırlar. Kimileri domuz eti yerken, kimileri yemez; yemek yasak değildir. Geçmişte yenmezmiş, çünkü sıcak bir iklimde yaşarlarmış, oysa domuz eti sığağa dayanmaz.

Ördeği de sevmezler, çünkü ördek ağaç kovuğunda saklanan Ali'yi ele vermiştir diye inanırlar.

"Cem" üyeleri "baba"ya itaat ederler, cemevindeki her girişim onun izniyle olur. İnşaat, düğün, nişan, hayvan kesme, yola çıkma her zaman "baba"nın evini ziyaretten sonra olur; o eve de özel bir törenle girilir. Evde yoksa, "baba"nın oturduğu ak posttan da "rıza"sı alınabilir. Oturduğu "Horasan postu" kutsal sayılır.

Sayılar

Alevi geleneklerinin günlük uygulamasında, kutsal sayılan çeşitli sayıların yinelenildiği görülmektedir: 7, 12, 17, 40, 360, 1 000.

7 ve 12 sayıları, çeşitli törenlere bağlanır. Örneğin, "kurban bayramı"nda kesilen kurban etinden ufak parçaların 7 ya da 12 aileye dağıtılması yolu benimsenmiştir. "Rıza" ile doğan çocuğun, 7 ya da 12 aileyi mutluluk için ziyaret etmesi gerekir. Anma günlerinde, bayramlarda 7 ya da 12 parça helvanın sokaklarda dağıtılması bir görenek halini almıştır.

Ölçüler

Tahıl, un gibi toz halindeki ürünler "şinik", "kile" denilen kaplarla ölçülür.

Uzunluk ölçüsü "arşın"dır. İplik "çile" ile ölçülür. Bir çile ipliğin uzunluğu 12 metredir.

Sıvılar "ölçek" ile ölçülür.

Yüzey ölçü birimi "ar" (100 metrekare) ve "dekar"dır (1 000 metrekare).

Yükseklik "boy" (insan boyu) ile ölçülür.

Yıl ve Yılın Bölümleri

Yılın başlangıcı hıdrellez; 5 ve 6 mayıs sayılır. Bir yılda yedi "iklim" (mevsim) olduğu hesaplanır. Yaz hıdrellezden başlar, güz kasımdan, ilkyaz "kırklar"dan, kış "kış doksanı"ndan başlar. Toprağın ısınması "kırklar"dan başlar. Kırklardan sonra toprağa yalınayak basılabilir.

Günlerin kısalması "yaz doksanı"ndan başlar, yani 21 hazirandan; uzaması "kış doksanı"ndan başlar, yani 21 aralıktan. Yaz doksanı ile kış doksanında Dünya'nın üçer gün dinlendiği hasaplanır. Yılda 360 gün vardır, dinlenmelerle 366 gün eder.

Aylar; ocak, şubat, mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım, aralık.

Aylar, kişi adlarıyla da anılır: Muharrem, Recep, Şaban, Ramazan. (Bunlar, Arabi kamer aylarıdır. -Ç.N.)

Gece ve Gündüz Saat Belirlenmesi

Saat belirlenmesi Güneş'e göre olur. Güneş doğuşundan sonraki zamana "kuşluk vakti", güneş batışından önceki zamana "ikindi vakti", tam öğle üstüne "öğlen vakti", gece ortasına "gece yarısı" denir. Gece öncesi duasına "yatsı namazı" denir.

Geceleyin, horozlar ötmeden önce dışarı çıkılmaz; çünkü, o zamana dek kötü ruhlar dışarıda dolaşp kötülük yapar diye inanılmaktadır. İşe, çalışmaya genellikle erken çıkılır. "Kuşluk vakti", sabah kahvaltısı için ilk kısa istirahattır. "İkindi vakti" güneş batışına dek bütün çalışmalar durdurulur. Saat belirlenmesi güneş ve gölge yardımıyla, geceleyin yıldızlarla olur: Kervan (-kıran), gece yarısını belirlemek için; Zühre, gündüzün yaklaştığını anlamak için. Kutupyıldızı da iyice tanınmaktadır. Hayvanların davranışına göre de vakit ayarlanır: Horozlar gece yarısını ve gündüzün yaklaştığını muştular. İnaniş'e göre, ikinci horozlar kötü ruhları def eder; horoz ötüşlerinden sonra dışarı çıkılabilir.

Zaman ölçüleri; "saat", "dakika", "saniye", bir "çîrek" (çeyrek), "yarım saat"tir.

Vaktiyle "alaturka" saatler kullanılırmış. Bu saatler Güneş'e göre ayarlanırmış. Daha sonra çağdaş "alafranga" saatler kabul edilmiştir.

Kötü saatlerden söz edilmektedir, ama hangileri olduğu bilinmemektedir. Bütün bir gece gündüz boyunca iyi ve kötü saatler bulunduğu sanılmaktadır. İlenmek (beddua etmek) doğru değildir, çünkü bu laflar kötü güçlerce duyulabilir ve gerçekleşebilir. Söylendiğine göre, kötü lakırdılar kimi zaman söyleyene geri döner.

Havayı Önceden Anlamak

Havanın nasıl olacağını önceden anlamak için çeşitli yerel belirtilerden yararlanır. Güneş doğuşu ve batışı şöyledir: Güneş kızıl doğar ve kızıl batarsa, hava değişecek demektir. Güneş batışı bulutlar arasında olursa, ertesi gün yel esecek sanılır. Gündüz çok sıcak olursa, yağmur ve dolu beklenir.

Tuna yakınında ayın ayla (hale) durumu belirirse ya da aylanın kenarlarından biri yukarıdaysa, yağmur yakındır sanılır.

Yıldızlar çok açık ya da koyu ise, yakında yağmur yağacağını bir belirtisidir; yıldızlar titreşirse, bu da kuraklık belirtisidir.

Hayvanlara da dikkat ederler; horozlar havanın değişeceğini önceden haber verir. Karıncalar yeryüzüne çıkarsa yağmur yağar. Kedi oynamaya başlarsa, şiddetli bir kış geliyor demektir.

Bitkiler de gözlemlenir; kavun ve karpuz çekirdekleri, geç gelen ürünler, ağaçların geç çiçek açması vb.

Kış ve Yaz Nasıl Geçecek?

Yaz yağmurlarına ve sıcaklıklarına bakarak, kışın nasıl geçeceği yazdan kestirilir. Yaz ayları kış aylarına uyar: Haziranda yağışlı bir mevsim, ocakta kar yağışına karşılık olur.

Tarla fareleri hasat zamanı kırdı, ovada iri iri yuvalar yapmaya başlarsa, bu, kışın şiddetli olacağını gösterir. "Kış doksanı"ndan bir tahmin yürütülür. O gün karlar erir, kar suları da bir hayvan izinden ötekine akarsa, yaz erken gelecek demektir. Ancak, o gün yağmur yağar, soğuk olursa, bu da kışın uzun süreceğini gösterir.

Giyim-Kuşam

Alevi kadınların giysileri, İslam kadınlarının giydiği tipik kadın giysilerinden ayrıdır. Eskiden giyilen günlük giysi, son zamanda yalnız bayramlarda, törenlerde giyilen bir giysi olarak kalmıştır. Hiçbir zaman "şalvar" giymemiş olan yaşlı birkaç kadın bunu anımsamaktadır. Giysinin şu öğeleri var: Kaba iplikli, kenarlı gömlek; kenarları kırmızı, kara, yeşil, seyrek olarak da mavi ipliklerle renklendirilmiştir. Özellikle yeşilceviz kabuğundan elde edilen kahverengiyle renklendirmeye çok değer verilir. Yaşlıca kadınlar kahverengi kenarlı gömlek giyer. Gömlek yakası oldukça derin açılmış, kenarları "kene danteli" ile bastırılmıştır. Yalnızca yukarıdan iliklenir, açık yerden göğüs görünür. Kolları ve omuzları da "kene danteli" ve çeşitli bezeklerle süslüdür; yakaya ve kolları "pay" da konur. Epey uzun olan gömlek, "don" denilen özel çamaşırı hemen hemen örter; donun bacakları da türlü bezeklerle süslenmiştir. Üstte, sıkmak için ip geçirilmiş, siyah yün kumaştan kırma bir "fıta" (futa) vardır. İpler, biri kırmızı, öteki yeşil olan sekiz iplikle örülerek yılankevi biçimde süslenmiştir. Bel çevresinde 12 kez dolanır. Mutlaka kaytanla süslü yelek ve "anteri" (entari) giyilir. Sarı, portakal rengi, kahverengi yollu entarilere çok değer biçilir. Sevilen "merguz" çiçeğini andırdığı için, buna "sarı hergele" denir. En eski bezeler; "fındık", "Şam gezisi", "akiri" vb.dir. Genç kadınlar, kaytan ve sırma ile süslü atlas entari giyerler.

Kadınlar her zaman çift sayılı belik örерler; çoğunlukla 8-12. Saçı gür olmayanlar, ek belikler koyar. Saçlar, "kuzgun karası" denilen bir renge boyanır. Yalnız genç kızların saçları kınalı olur, sayısız belik örerler. Belikler kırmızı yün iplikler, gümüş paracıklar ve mavi gerdanlıklarla süslenir. Boncuklarla, saç gibi siyah ipek ipliklerle süslü, özel bir "hanım fesi" başa konur. Üzerine ince bir başörtüsü örtülür. Buna altıncıklar dizilir; öyle ki, bunlar alnın üstünde durur. Bunun üstüne de başka bir başörtüsü konur, ama alın daima açıktır.

Kaşlar, geleneksel tarzda şekillenir ve çekilir. Boya, hindistancevizinden elde edilir. Her zaman bitişik olur. Yalnız "aşure" zamanı, bir yas belirtisi olarak, ayrı kaş yapılır. Her cuma günü kadınlar mahalle

aralarında toplanıp yüzlerine özel masklar yapar, kaşlarını çekerler. Bir yıla değin genç gelinler altınlarla süslü olarak gezer, elleri hep kınalıdır; dışarıya kırmızı şalvarla çıkarlar. Gözlere yağlı, siyah sürme (rimel) ile makyaj yapılır.

Ayaklara çorap ve terlik giyilir, bunlar bezeklerle süslüdür. "Kehribar gerdanlık"lar yeğlenir. Camdan yapılmış, ortası delik, çoğu yuvarlak, parlak, renkli boncuklardan gerdanlıklar da takılır. Boncuklardan, "gıyğı" denilen yılankavi gerdanlıkları kendileri hazırlarlar. Yüzük de takarlar. Siyah taşlı yüzük yeğ tutulur; siyah taşın başarı getireceğine, kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Çok değerli "elmas" (elmas) taşı da bilinir. Yaşlı kadınlar yüzüklerini çıkarmaz. Genç kızlar, kırmızı mercan gerdanlık takarlar. Erginlik (buluğ) çağında, ortasında bir tek mavi taş bulunan bir dizi kırmızı mercanın sağ bileğe takılması, süslenmenin zorunlu ögesi sayılır. Genç kızın erginlik çağına geldiğini gösteren bundan başka bir şey de, el ve ayak parmaklarının her zaman "kınalı" olmasıdır.

Her genç kadın, düğünden sonra "kolan" (kemer) hazırlar. "Çapraz" denilen tokalar pazardan satın alınır, yuvarlaktır. Eski kemerlerdeki gibi, bitki süsleri yeğlenir. Bunlara gümüş rengi verilmiştir. Siyah kadifeden yapılan kemerin üstüne boncuklar dikilir. Çoğunlukla, yuvarlak çiçek tomurcukları işlenir. Boncuklardan para ve saat keseleri de örülür. Kadınlar ve kızlar mavi "bilezik" de takar.

Düğünlerde, kimi dinsel bayramlarda alınlara "merguz" yaprakçıkları yapıştırılır. Beliklere paralel olarak, parlak lame iplikler takılır.

Şalvar, daha geç giymeye başlanır. Beyaz çarşafı da örtünürler, ama yüzlerini kapamazlar.

Erkek giysisi, geleneksel İslami giysiden ayrı değildir. Entari çizgilerinin asla çaprazlama olmamasına dikkat edilir. Gömlek, beyaz kenarlı olur. Bol bol kaytanla süslenmiş çakşır (potur) giyilir. İş günleri sade siyah pamuklu don (şalvar) giyilir. Bele uzun bir kuşak dolanır; bunun yarısı kırmızı, yarısı yeşildir. Genelde yeşil bölümü altta, bedene yakın olur. Başta kırmızı bir fes vardır, bunun kırmızı sarığına "şal şarık" denir. "Baba"ların sarığı ak olur. Yüce, önemli din görevlilerinin sarıkları yeşil ya da siyah olur.

Giysi üzerinde tamamlayıcı süsler taşınır; boncuk para keseleri, saat zincirleri vb. Dizlere dek uzun, deliklerle süslü beyaz çoraplar ve kunduralar giyilir. Çarık, yalnız kırdı çalışırken giyilir.

İş mevsiminde erkekler ak gömlek ve şalvarla gezer. Bunlar, evde dokunan pamuklu bezden yapılır.

Nasreddin köyü halkının başlıca geçim kaynağı tarım, koyunculuk ve iribaş hayvan bakıcılığıdır. Özellikle öküzlere ve mandalara (camuslara) değer verirler, atları da çok severler. Hemen hemen her aile, yalnız binek için genç tay besler. Düğünlerde, bayramlarda at yarışları düzenlenir.

MESİM-MAHALLE (MIDREVO) KÖYÜ

Hristo HRISTOV

Aile Gelenek ve Görenekleri

Bütün bayramlar, "cem" denilen soy topluluğu çerçevesinde kutlanır. "Cem" in her üyesine "talib" (talip) denir. Üyeler kardeş sayılır, kendi aralarında birbirlerine "talib kardaşlar" (talip kardeşler) derler. Her üyenin belli bir işi, görevi vardır. "Pabuççu" nun işi, toplantı sırasında "cem" üyelerinin ayakkabılarını dizmek, düzene sokmaktır. "Ateşçi", toplantı odasındaki ateşe iyi bakar, özen gösterir. "Saka", yemek pişirme ve içme suyunu sağlar. "Gözcü", toplantı yapılırken dışarıdaki insanlardan gelebilecek tehlikeyi ya da herhangi bir düzensizliği gözler, gözlemler. "Hadım" (hadim), yemeklerin hazırlanışını, yiyecek ve içkilerin servisini düzenler. Rakı servisi yapana "sâki-i baba" denir. "Köşe ihtiyarları" mezhebin yaşlı üyeleridir, hiçbir işleri güçleri yoktur, onursal bir mevki işgal ederler. "Baba" ile birlikte ihtiyar heyetini oluştururlar. "Tarikçi" bunlar arasından seçilir, Ali'nin kılıcının simgesi olan kutsal ayva çubuğunu taşıyan odur. "Baba"nın seçtiği, en iyi çalgıcılar ve şarkıcılarından birine "zakir" denir. "Baba"nın yanında oturup "nefes" denilen dinsel şarkıları ve "sema" denilen dinsel rakı açar.

Nikâhtan sonra, belli bir hazırlıktan ve mezhep sırlarına vâkıf olduktan sonra "cem" üyesi olunur. Bu hesaba göre, "kafadar" olduktan ve "tarik"ten geçtikten sonra, gerçek Alevi, yani "tarikât" olunur.

"Cem" in başında, köyün en saygıdeğer, sözü geçer kişileri arasından yaşadığı sürece (kaydı hayat şartıyla) seçilen "baba" bulunur. Okuryazar bir adam olması gerekir. Köyün bütün "baba"ları ile yakın "tekke"nin "baba" ya da "derviş"i dinsel törende (ritüelde) hazır bulunur.

Aile törenlerinde, ev inşası sırasında, köyden ayrılmalarda her zaman "baba"nın izni, rızası alınır. Bu, "cem"in aileye yardımını göstermek için yapılmaktadır. Öte yandan, "cem" üyeleri tarım işlerinde "baba"ya yardımcı olurlar.

Kardeş Olma: "Kafadar Düğünü"

Evlendikten sonra gençler, en iyi anlaşılabilecekleri başka bir aile çiftini aramaya başlar. Seçtikleri çiftin rızasını aldıktan sonra, "kafadar" olarak yaşamaya başlarlar. Çağrıldıkları bütün törenlere, kendi "kafadar"ını da çağırıp birlikte giderler. Anlaşılabileceklerini, birbirlerine giz (sır) açabileceklerini anlayıp inandıktan sonra, "kafadar düğünü" yapmaya karar verirler. Düğün töreninin hangi evde olacağını belirledikten sonra, hısım-akrabadan birini ruhani "mürşüt" (mürşit) olarak seçerler. "Mürşüt" olma çağrısını kabul ettikten sonra, onların eğitimini üstlenir. Gereken duaları, "kafadar" olma yolunu, ilerde karşılıklı ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini, yani asla birbirlerine gücenmemeleri gerektiğini hep ondan öğrenirler. Şöyle bir atasözü var: "Karını değiştirebilirsin, ama kafadarını mezara dek değiştiremezsin." Bir atasözü daha: "Kardeşin kimi aile törenlerinde hazır bulunmayabilir, ama kafadarsız olmaz." Ancak "kafadar"ın ölümünden sonra, başka bir adamla "kafadar" olunabilir. Başka hiçbir durumda, hatta o yabancı bir devlette bulunsa bile, "kafadar" değiştirilemez. Çocuklar adama "amca", karısına da "hala" derler. "Kafadar"lar, "mürşüt"ü davete giderken birer tavuk keser, rakı götürür, börek ve başka yiyecekler hazırlar. "Mürşüt", gençlerin gereken duaları ve koşulları öğrendiklerinden emin olduktan sonra, "kafadar düğünü" yapmalarına izin verir. Düğün günü erkekler, kendi düğünlerinde giydikleri damatlık giysilerini kuşanırlar. Karıları ise, "çeyiz altı" gelinliklerini giyerler, bunun üstüne de yollu ipek çarşaflarını örterler. Erkeklerle kadınlar bir çift olarak, kendi yakınlarını davete giderler. Köyün yarısını erkekler, öteki yarısını da karıları davet eder. Davet şarapla olur, davet edilen herkese küçük bir kadeh şarap ikram edilir. Bu sırada, hısım-akraba kadınlarla her iki tarafın kadınları yiyecekleri hazırlar. Malzemeyi iki taraf da sağlar. Düğün, perşembeyi cumaya ya da pazarı pazartesiye bağlayan gece yapılır. Akşamüstü

hısım-akraba düğün yapılan evde toplanır. Köyün baş "baba"sı da zorunlu olarak çağrılır; çünkü önünde yapılan kardeş olma duasını ancak o okuyabilir. "Kafadar"lara "mürşüt" eşlik eder. Gereken baş eğmeleri yaptıktan sonra, dördü birden "baba"nın önünde yere uzanır, o da her birini baştan aşağı üç kez kımıldatarak onları "tarik"ten geçirir. Bu gece yalnız şarap içilir. Bu törene, çağrılı olsalar bile, "kafadar" olmayanlar katılamaz. Onlar ayrı bir odada oturur, çünkü bu eyleme gözlemci olma hakları yoktur. Bakmaya kalkışanın çocuklarının öleceğine inanılır. Ertesi gün davetliler gene düğün evine gelir. Akşamleyin özellikle gençler, ertesi gün yaşlılar gelir. Onun için özel bir çağrı yapılmaz. "Kafadar"lar toplanınca, töreni yöneten baş "baba"ya bir gömlek, hazır bulunanlara birer "peşkir" armağan edilir. Gün boyunca yalnız rakı içilir. Tören, geceki gibi, gündüzün de, resmen kardeş olunduktan sonra, bütün törenler ve bayramlardaki gibi geçer. Nefesler okunur, söz eşliğinde nefesler söylenir, "sema" rakısı yapılır. Öğle şöleninden sonra düğün sona erer. Aynı yıl içinde "mürşüt", "kafadar"ları yemeğe çağırır. Daha sonra –yılda bir kez olmak üzere– "mürşüt"ü her ziyaretlerinde tavuk, rakı ve yiyecek götürürler. Aralarında anlaşmazlıklar varsa, bunları "mürşüt" ortadan kaldırır. Her iki taraf, bütün aile törenlerine "mürşüt"ü her zaman davet eder. O da hiçbir aile törenine onlarsız gitmez. "Kafadar talipler" ona "mürşüt baba" derler.

Gebelik, Çocuk Doğumu ve Bakımı Gelenek ve Görenekleri

Gebelik Gelenek ve Görenekleri

Çocuksuz kadına "kısır" denir. Ona iyi gözle bakılmaz. Bununla atalarının günahını ödediğine inanılır. Daha önce geçirilen ağır hastalıklar da dölsüzlük nedenleri arasında sayılır. Aybaşı halleri düzensiz kadınları sıcak suya sokar, üzerine taş koyarlar; dayanabildiğince buğuda kalır. Kısır kadınların tedavisi şöyle de olur: Dölyatağı (rahim) ileri çekilip, dümdüzken bağlanır. Bağlama işi karın üstünde "uçkur" ile olur. Uçkur bele öylesine sıkı sıkıya sarılır ki, dölyatağı geri çekilemez. Çoğu zaman kimi kadınlar gebeliğe son vermek üzere yapay yollara başvururlar. Bunu yapan yaşlı nineler,

dölü kendi yatağında birtakım iğlerle öldürür. Bu çocuk düşürmeler, çoğunlukla kadının ölümüyle sonuçlanır. Çocuk düşürten kadınlara iyi gözle bakılmaz.

Gebe kadına "yükü", "gebe", "hamile gelin" denir. Kadın hamile olduğunu aybaşı hallerinin kesilmesiyle anlar. Çevresindekiler bunu, yüzünde lekeler belirmesinden, bir de karın büyümesinden anlarlar. Gebeliğin ilk üç ayında kadın genelde zayıflar, bundan gebe olduğu anlaşılır. Gebeler genellikle kusar, zayıflar, yiyecek seçer, buna da "aş çalmak" denir. Şöyle bir inanç var: İlk üç ay içinde, gebe kadın aş çalarken bir rastlantı olarak başkası kendisini görür, o da bunu gizlerse, daha sonra çocuğun bedeninde gizlenen şeyin izi (nişanı) kalır. Gebe kadınlara çok saygı gösterilir. Bir kimse bir şey yerken gebe bir kadının kendisine baktığını görürse, tatması için mutlaka ona da verir. Gebe kadının yakınları ve komşuları lezzetli bir şey hazırlarsa, kesinlikle ona da götürüp verirler.

Gebe kalma, doğum yapma aylarıyla bağlantılı inançlar yoktur, ama kasım ayında doğan çocukların daha sert, ilkyazın doğanlarınsa daha yakışıklı ve güleç oldukları söylenir. Çocukların cinsiyeti (kız mı, oğlan mı olacağı) karnın biçiminden önceden belirlenir. İnanişe göre, gebenin kalçası dar, karnı çok büyükse, oğlan doğuracak; tam tersi olarak, kalça daha genişse, kız doğuracak demektir. Vaktinden önce, yedi aylık dünyaya gelen çocuğun da uzun ömürlü olacağı hesaba katılır. Gebelik dokuz aydan uzun sürürse, oğlan doğacağına inanılır.

Çirkin, "sakat", illetli kimselere bakmak, kötü sahneleri seyretmek, nesneler üstünden atlamak, cenaze ve ağır hastaları ziyaret etmek gebe kadına yasaktır. Her zaman başında kırmızı bir şey bulundurmak ya da beliklerine kırmızı bir iplik takmak zorundadır. Şöyle bir inanış var: Korkudan, ani olarak çocuk düşebilir, onun için özellikle geceleyin gebe kadının evden çıkması doğru değildir. Bir erkeğin ya da bir arabanın önünü kesmesi doğru olmaz. Gebelik saklanamaz, ama çevresindekilerin gebe kadına dikkatle, sürekli bakması da doğru değildir.

Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğum işi gizli tutulur. Bilinirse, doğumun zor olacağına inanılır. Bağırışlarını duyacaklar diye, loğusaya sıkıntı vermemek için, evde hiç kimse kalmaz. Doğumdan önceki 40 gün içinde hamile kadın asla

yalnız bırakılmaz. Doğum sancıları başlayınca, hemen kaynanaya ya da yanında kalacak kadına haber salınır. Kaynana evdekilere, "Konuğumuz olacak" diyerek herkesin evden uzaklaşmasını tembih eder. Daha sonra, doğuma yardım edecek nineyi çağdırmaya gider. Yolda nereye gittiğini kimseye söylemez. Doğuma yardımcı olan kadına "ebe karı" denir. Çocuk doğduktan sonra göbeğini bağlar, üç gün loğusanın yanında kalır; kaynana yoksa, 40 güne değin çocuğu yıkamaya gelir. Kaynana varsa, yedinci güne dek bebeğı o yıkar, ancak 40 gün içinde zaman zaman gelip öğütler verir. Bebeğın göbeğı bıçakla ya da usturayla kesilir. Güç doğum sırasında masaj yapılır, loğusanın ayakta direğre tutunması istenir. Bebeğın göbeğı kesildikten sonra, bir kitap –özellikle Kur'an– içine ya da saban demirine konur. Doğumun kolay olması için, yardımcı kadın bebeğın zarında gedik (gışa) açar.

Yedinci güne değin loğusa yere serilen "döşek"te yatar. Üzerinde sadece uzun bir entari vardır. Çocuk doğar doğmaz ilkin ebe tarafından yıkanır, bezlere sarılır, loğasının yanına bırakılır. Çocuk bezleri loğusa tarafından önceden –herkesten gizli– hazırlanır. Doğumdan sonra loğusanın yanına demir bir nesne (maşa) konur. Şalvarının uçkurunu sıkmak için de ucuna demir bir halka bağlanır. Yedinci güne dek loğusanın ayağı kalkıp dışarı çıkma hakkı yoktur. Daha sonra gerektiğinde dışarı çıkmaya başlarsa da her çıkışında daima elinde demir bir nesne (maşa) bulunur. Günbatımından sonra dışarı çıkması doğru değildir. İlk 40 gün içinde iş yapmaz, kocasının yanında yatmaz, yıkanmasına bile izin verilmez.

Güneş battıktan sonra, yeni doğan bebeğın bezleri dışarı serilmez; gündüzün serilenler de günbatımından önce toplanır. Bir inanışa göre, kötü ruhlar bezlere büyü yapar, çocuk hastalanır. Doğumdan sonra bebek, loğusanın sağ yanına konur. Loğusa, yardımlarından ötürü ebeye bir "bohça" verir. Ebe üçüncü gün bebeğı tuzlar, ancak bu törene yakın akrabaların küçük çocukları da katılır, onlar da bebeğı azar azar tuzlar. Bunun için onlara birer yumurta hediye edilir. Ebenin yardımıyla, ilk emzirme işini anne yapar. Anne emzirme işini yapamazsa, başka bir loğusa çağdırılır. Ona "sütmine" (sütanne) denir. Loğusa doğum sırasında ya da doğumdan sonra ölürse, bebek başka bir kadına verilir; bu kadın yemek yemeye başlayıncaya dek ona süt verir.

Böylece aynı kadından süt emen çocuklar, büyüyünce evlenebilir. Yedinci güne değin bebek sadece bezlere sarılır. Yedinci gün ilkin bir gömlek giydirilir. Bebeğin bu ilk gömleğini üç kadın diker. Bebeğin beşiği iki kişi tarafından yedi gün içinde –ne daha çok, ne daha az zamanda– hazırlanır. Yedinci gün çocuk artık beşiğe konur. 40. güne dek bebek her gün yıkanır; daha sonra gūnaşırı; büyüyünce haftada bir banyo yaptırılır. 40. gün bebek yıkamasına. "kırklama" denir. Daha sonra bebeğin ellerine, ayaklarına bükülmüş beyaz ve kırmızı iplikler bağlanır; bunlar kendiliğinden düşene dek durur ya da bebeği rahatsız etmeye başlarsa koparılır. Bebeğe nazar değmemesi için, başına ufak mavi boncuklardan bir süs, kimi zaman da nazara karşı bir "nazar muskası" takılır; muskayı "hoca" yapar. Yakında doğum yapmış kadının, bir de aybaşı halindeki kadının bebeği ziyareti yasaktır. Büyüklerin bebeğe ayna göstermesi yasaktır. Aynaya bakan bebeğin şaşı olacağına ilişkin bir inanış vardır.

Doğumdan Sonraki Gelenek ve Görenekler

Yeni doğan çocuğa ad (isim) verilmesi, üçüncü gün –yıkandıktan sonra– olur. Bebeğin adı "ebe karı" tarafından ilan olunursa da doğumdan önce ana-baba tarafından –bir kız, bir de erkek adı seçilerek– belirlenir. Bu iş gizli tutulmaz. Soyun ölmüş atalarının adları verilir. Üçüncü güne dek, sapasağlam olduğu görülsün diye çocuğun adı söylenmez. İlk üç gün içinde ölen çocuk, törensiz gömülür. Uzun süre hastalanırsa, adı değiştirilir. Bu iş şöyle olur: Üç iğneye çeşitli renkte iplikler geçirilir, her iğneye bir ad konur, bunlar su dolu bir kaba bırakılır, belli bir süreden sonra çıkarılır. Pas tutmamış iğnedeki ad, çocuğun adı olur.

40 gün geçtikten sonra "beşik ekmeği" yapılır. Gündüzün yalnız hısım-akraba kadınları çağrılır. Gelirken bebeğe giysi, gömlek, çorap gibi armağanlar getirirler. Bunlara bir şölen verilir. Daha sonra loğusanın anası herkesi kendi evine davet eder. Birkaç gün sonra loğusa, kaynanasını ve kocasının en yakın akraba kadınlarını yanına alarak çocuğu "uzaktaki nine"sinin evine götürür; çocuk büyüyünce anneannesine bu adı takar. Bu törene loğusa yalnız kendi yakınlarını çağırır, çünkü her iki tarafın yakınlarının bir evde toplanması olanağı yoktur. Bu iki ritüel, gerçekte çocuğun resmen "takdim" törenidir.

Çocuk, aşağı yukarı bir yaşına gelince memeden kesilir. Bundan önce anne, herkesin yediği yemeklerden vermeye başlar. Çocuk daha az meme emmeye başlayınca, anne onu ninesine bırakıp belli bir süre ona görünmez.. Ortaya çıkınca çocuk ağlamaya başlarsa ona yine meme verir, ama önceden ucuna acı kırmızı biber sürer ki, böylece onu memeden vazgeçmeye zorlar. Çocuk yeniden meme emmeye başlarsa, yalancı olacağı sanıldığından, anne, her ne pahasına olursa olsun, çocuğun yeniden meme emmeye başlamasını önlemeye çalışır. İlk saç kesilmesi, yaklaşık dört beş yaşındayken olur, bunu da çocuğun dayısı yapar, bunun için kendisine bir gömlek ya da bir "peşkir" verilir.

Çocuk çalma ya da kaçırma alışkanlığı yoktur. Ancak aile çocuksuz olduğu zaman evlat edinilir. Yalnızca oğlanlar evlat edinilir. Çocuğun adı değiştirilmez. Çocuk üç yaşına değin evlat edinilebilir.

Çocuğun ilk dişinin çıktığını görene para verilir. Daha sonra o küçük diş madensel bir para ile ovuşturulur, böylece çocuğun dişlerinin demir gibi sağlam olacağı inanılır.

Kız ve oğlan çocukların ayrı giysiler giymeye başlaması, yaklaşık dört beş yaşındayken olur. Anneler kız çocukların saçlarını belik yapar, uçlarına paracıklar bağlar.

Düğün Gelenekleri ve Törenleri

Düğün Öncesi Gelenek ve Görenekler

Genç kız ve dekikanlıların evlenme çağı 20-25 yaş arasındır, sınır 30 yaşıdır. Bu yaştan sonra evlenmeyen gençler, aile kurma beceriksizliğiyle suçlanıp kınanır, onlara iyi gözle bakılmaz, saygı gösterilmez. Dekikanlının anası ve babası ölmüşse, kuraldışı olarak, daha erken yaşta da evlenebilir. O zaman, ailenin yok olmaması, kalıtın (mirasın) korunması için yakınları onu evlendirir. Yaşıt olanların evlenmesi yeğlenirse de, genç kız bir iki yaş küçük olabilir. Kızın oğlandan bir iki yaş büyük olması pek seyrek. Bu durumda, mademki kadın daha yaşlıdır, aile varlıklı olacaktır diye düşünülür. Halk, "Yuvayı yapan dişi kuştur" der. Kadın daha akıllıdır, aile varlığını çoğaltmaya çalışır, aile bütçesini daha düzgün kullanır. Oğlanın nişanlı ya da evli bir

ağabeyi varsa, bir rastlantı olarak ölmüşse, ancak o zaman yaş farkı daha büyük de olabilir. Bu durumda küçüğü, ölen ağabeyin nişanlısı ya da karısıyla evlenmesi için yakınları ve hısım-akrabası zorlarlar. Bu iş aile varlığının dağılmaması için yapılmaktadır. Öyle ki, kocası ölen kadının, başkasıyla evlense bile, kendi çeyizini ve tarlalardan payını alma hakkı vardır. Bir kızın nişanlı ya da evli ablası ölmüşse, onun, ablasının nişanlısı ya da kocasıyla evlenmeye hakkı yoktur. Bir inanışa göre, ablası öbür dünyada ona kızar, her gece, "Sen yabancı bir erkekle ablanın yatağında nasıl yatarsın?" diye sorar. Küçük kardeş, ağabeyinin nişanlısı ya da karısıyla evlendiği durumda, var olan bir inanışa göre, ağabeyinin sevgili eşi yaban ele düşmüş sayılmaz. Hele çocukları da varsa, sonsuz uykusuna rahatça dalabilir, çünkü onlara babaca bakacak bir kimse bulunmaktadır. Böyle bir evlilik mutsuz, talihsiz sayılırsa da, hiç kimse, ölen ağabeyin nişanlısı ya da karısıyla evlendi diye delikanlıyı ayıplamaz, kınamaz; hatta denilir ki, "bu genç çok akıllı, yakınlarının sözünü tutmuş da ağabeyinin anısına saygı göstermiş".

Erginlik çağı kızlar için yaklaşık 16. yaştan, oğlanlar için yaklaşık 18. yaştan başlar. O zamana dek bunlar futa (kaba önlük) ya da uzun gömlek (entari) giyer.

Gençlerin birbirini beğenip seçmesi için birtakım olanaklar vardır. Örneğin, oğlanın ana-babası daha küçük yaştan filanın kızının kendisine en uygun düşeceğini aklına koyarlar. Kızın ana-babası da aynı şeyi yapar. Bu durum gençlerin birbirini arayıp bulmasını, görüşmesini özendirir. Biri ötekini beğenince, öteki de beğenme yolunu arar. Böyle bir beğenip seçme işi, daha çok oğlana yakışır. Daha küçük yaştan başlayarak çocukların kulağına bu fısılanır. Gençler sokakta, çeşmede ya da su kaynağında, düğün "alay"ında ya da bayramlarda karşılaşır. Bundan başka, gençler, gecenin geç vaktine dek yaptıkları kapı önü sohbet toplantılarında da tanışırlar. Ancak, her olasılığa karşı, araçların yardımını ararlar. Böyle önerileri kızlar da oğlanlara yapar, ama gene aracı eliyle... Kız ya da erkek, yakın bir arkadaş ya da ak-raba aracılık yapabilir. Görüşmeleri de o düzenler. Delikanlılar bayramlarda, düğünlerde kızlara çiçek, küpe, gerdanlık, bilezik gibi süs takıları armağan ederek sevgilerini gösterirler. Kızlar ise, nakış işlemeli mendil hediye ederler. Geri çevrilen aşk, çoğunlukla kızın kaçırılmasıyla sonuçlanır.

7. kuşaa dek kan akrabaları arasındaki evlilikler yasaktır. İnanışa göre, kan akrabaları evlenirse, çocukları illetli (malül) olurmuş. "Kafadar" çocukları arasındaki evlilikler de, hiçbir kan akrabalığı ilişkisi bulunmadığı halde yasaklanmıştır. Erkeğin kız kardeşinin, karısının kardeşiyle evlendiği gibi, iki kardeş de iki kız kardeşle evlenebilir. Bunlar arasında hiçbir kan akrabalığı ilişkisi bulunmadığı hesaplanır.

Komşu olan şu köyden kız alınıp verilmiştir: Silistre iline bağlı Hacı-fakılar (General-Dobrevo, bugün ortadan kalkmıştır). Daha uzak köyler de şunlardır: Silistre'ye bağlı Yenice-köy (Preslavtsi), Denizler (Varnentsi), Karalar (Çernik); Hezar-grad (Razgrad) iline bağlı Nasreddin (Bisertsı) ve Caferler (Ceferler, Sevar). Öteki köyden gelin almaya gelen düğün alayını köyün kıyısında "ergenler" (bekâr erkekler) ile "kilimciler" (evli genç erkekler) karşılar. Bunlar güveyin babasından "ayak bastı parası" ile, düğünde çalgı çalıp türkü söyleyecek olan köy delikanlıları için bir ücret alırlar. Komşu köy delikanlılarının düğün alayının önünde yürüme hakkı yoktur. Yerli delikanlılar gelini ortaya çıkarıncaya dek, onlar köy kıyısında beklemek zorundadır. Oğlan köyünün delikanlıları, gelini orada teslim alır. Başka köyden gelen kadına hep kuşku ile, kötü gözle bakılır. "Herkes kendi duvarını özlü toprakla sıvar" derler. "Topal ve sakat kız, başka köyün dilberinden daha güzeldir" diye eklerler.

Abla ya da ağabeyinden önce evlenmek, istenmese de yasak değildir. Hiçbir ana ve baba, çocuklarından birinin ağabeyinden ya da ablasından önce evlenmesini istemez. Ancak, genç kız, erkek kardeşinden önce evlenirse, bu durum, ana-babası tarafından olduğu gibi, kardeşince de olağan sayılır. Sadece genç kızın ağabeyinden önce evlenmesine rıza gösterilmez. Böyle bir durum gerçekleşirse, o buna dayanamaz, kız kardeşini reddedebilir. Kendisinden önce evlenen kız kardeşiyle yaşam boyu konuşmayan ağabeye ilişkin olaylar vardır; hatta kız kardeşi daha önce ölse bile, cenazesine de gitmez. Kardeşi daha önce evlenen ağabey için sonuçlar çok daha ağırdır, çünkü evlenmesi zor olur. Böyle biriyle evlenmek istemeyen genç kızlar, "Kardeşi evleninceye dek nerede yatıp uyumuş acaba?" diye sorarlar. Önce evlenen kardeş için, "Tekne altına kapanmış" deyiimi kullanılır, ama "azgın, iradesiz" sözlerinden başka hiçbir şeyle ayıplanmaz, kınanmaz.

Eş seçiminde en çok değer verilen şeyler; çalışkanlık, alçakgönüllülük (tevâzu), tutumlu oluş (muktesitlik), insanlık, saygı, namus, kızın dış görünümü, oğlanın yiğitliğidir. Ancak, güzellik, kız için de, oğlan için de özel ve önemli bir nitelik sayılmaz. Seçme işinde kesin kararı, her zaman kız verir.

Nişan sözleşmesi için oğlanın ana-babası, kızın ana-babasına "dünür" (dünürcü) gönderir. İki erkek dünür olarak gider. Bunlardan biri her zaman kızın ana-babasının "kafadar"ı olurken, öteki, kızın ana-babasını en iyi etkileyecek bir yakın akraba olur. Babanın "kafadar"ı ölmüşse, onun yerine kızın başka bir yakın akrabası gider. Genellikle akşamüstü, sürülerin eve dönüşünden sonra, perşembeyi cumaya bağlayan kutsal gecede gidilir; pazarı pazartesiye bağlayan gece de gidildiği olur. Komşu bir evde otururlar, bu ev sahiplerine önceden geleceği haber verilmemiştir. Komşu onları karşılayıp kahve ikram eder. Ev sahipleri bunların öyle olağan konuklar olmadığını anlayınca, kahve gelene dek, aileleri, yani çocukları, büyükləri üzerine hal hatır sorarlar. Daha sonra kahve içmeye başlayınca, geliş nedenini öğrenmek isterler. Dünürler ziyaret amacını bildirince, komşu kadın kızın ana-babasına haber vermeye gider. Kızlarının bu delikanlıyla ilgi ve ilişkilerini biliyor ve onaylıyorsa, komşu kadından süre isterler; bu akşam onların yanına gidemeyeceklerini, karar için evde kızları ve bütün aile bireyleriyle görüşmeleri gerektiğini söylerler. Dünürler bu sözleri oğlanın ana-babasına naklederler, onlar da bu sözlerden kızın ana-babasının razı olduğu anlamını çıkarırlar. Razi değilseler, komşu eve ilk gelişlerinde, "kısmet"lerini başka yerde aramaları, onlara verilecek kız bulunmadığı yanıtını alırlar. Olumlu yanıt alırlarsa, delikanlının ana-babası aynı dünürleri aynı akşam gene yollar. Komşular artık konukların niçin geldiğini bilir, onlar eve girer girmez komşu kadın sözleşme görüşmesi için komşuyu çağırmaya gider. Gider gitmez hemen eve döner, dünürlere ve komşuya ikram (genelde bu kahvedir) hazırlığı yapar. Kız ve ana-babası bu işe razı iseler, babası komşu kadına, "Pekâlâ, biraz beklesinler" der. Çabucak giysilerini değiştirip dünürlerin yanına gider. Orada herkes birbirine, "hoş geldin" der. Daha sonra, oğlanın babasının "kafadar"ı, "Allah'ın rızası, peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuzla eş olarak istemeye geldik" der. O zaman kızın babası, "İyi etmişsiniz, biz

de kızımızı bunun için yetiştirdik" der, bu sözlerle rızasını verir. Daha sonra dünürler, "Biz de bu sözleri söylemenizi bekliyorduk" derler, verdiği rıza için teşekkür ederler, bu sözlerini geleceğin kayınbabasına nakledeceklerini müjdeliler. Bundan sonra dünürler iyi haberle oğlan evine giderler. Sözleşme görüşmesi sürerken; oğlan, ana babası, en yakın akrabası, "kafadar"ın karısı orada sabırsızlıkla beklemektedir. Oğlanın anası ilk gidişlerinden beri kızın babasının rızası olduğunu bilmektedir, ama dünürlere zengin bir şölen değil, mütevazı bir akşam yemeği hazırlamıştır. Ancak onlardan sevinçli haberi aldıktan sonra, akşam yemeğini zenginleştirmeye girişir. Oğlanın babası rakı çıkarıp dünürlere ve sevinçlerini paylaşmaya gelen konuklara ikramda bulunur. Bu sırada delikanlı, sevgilisiyle buluşmak üzere dışarı çıkar, daha sonra yaşıtlarının yanına gidip onlara, önceden hazırladığı bonbon şekeri ve lokumları ikram eder.

Kızın ana-babası dünürlerin ilk gelişinde olumsuz yanıt vermiş, ama gençler birbirini seviyorsa, oğlanın ana-babası dünürleri ikinci kez gönderir. O zaman da yanıt olumsuzsa, üçüncü kez giderler. Ana-baba dünürlerin yanına gitmek istemiyor, ama kız oğlanı çok seviyor, böyle olaylar da var. O zaman kız ana-babasına, "Bu akşam da dünürlere gitmezseniz, ben kendim giderim ya da yarın kaçarım" der. Bu durum ana-babayı düşündürür, çoğunlukla kızlarının sevgisine saygı göstererek ister istemez onun mutluluğu için razı olurlar. Kızlarının, kendi babasının elini öpmeden kocaya kaçması, ana-baba için bir aşağılama (hakaret) sayılır. Böyle bir durumda kızın ve oğlanın ana-babaları arasındaki karşılıklı ilişkiler soğuk olur; çünkü oğlanın ana-babası da kızın ana-babasının bu tutumundan dolayı kendilerini aşağılanmış sayar. Ancak oğullarının, sevdiği kimseyle evlenme isteğini akılcıca bir davranış olarak değerlendirirler. Gençler arasındaki büyük sevgiye karşın, ana-babanın kızlarının bu isteğini yerine getirmediği olaylar da olmuştur. Dünürler kızı üçüncü kez istemiş olsalar da, kızın arzusu dışında, ana-baba onların yanına gitmemiştir. Şöyle olaylar da olmuş: Kız razı değil, ama ana-baba razıdır. Ne yazık ki, böyle evlilikler genelde mutlu sonla bitmez. Ancak, böyle bir durum karşısında, herhalde en iyi şey düğün yapmamaktır. Bu genç kız ya sevdiğine kaçır ya da kaçırılır.

Dünürlerin ziyareti sırasında koşullar konuşulmaz, sadece nişan için ana-babanın rızası alınır. Bundan sonra oğlanın ana-babası, "kafadar" karısı aracılığıyla kızın ana-babasıyla ilişki kurar, onun aracılığıyla nişan günü ve yeri saptanır.

"Nişanlamak" kızın komşu evinde olur. Kızın ana-babası komşularla anlaşır, bunu oğlanın ana-babasına bildirir. Perşembeyi cumaya bağlayan ya da pazarı pazartesiye bağlayan gece bir şölen töreni düzenlenir. Nişan için akşamüstü oğlan evine onun en yakın hısım-akrabası davet edilir. Toplandıktan sonra, kadınların büyük bir bölümü ile oğlanın en genç yakınları oğlan evinde kalır. Nişana sadece erkekler (en yaşlıları ve orta yaşlılar) gider. Gündüz, en yakın ve becerikli kadınlar, çeşitli bezeklerle süslü halka biçiminde iki ekmekle, pişmiş bir tavuk ve horoz, sütlü bir börek, tatlı bir börek, bir litre de rakıyı önceden hazırlarlar. Nişan törenine çağrılanların özel bir giysisi yoktur, bayramlıklarını giyerler. Hısım-akrabadan başka, "cem" babaları da zorunlu olarak nişana çağrılır. Oğlan tarafının "cem" babası nişanda hazır bulunmayabilirken, kız tarafının "cem" babası mutlaka hazır bulunur. Gündüz, kız evinde kendisinin yakınları tarafından bir akşam yemeği töreni hazırlanır, buna yakınları ve hısım-akrabası çağrılır. Nişan için kadınlar kız evinde kalırken, erkekler komşu evinde oturup oğlan tarafının nişan davetlilerini karşılar.

Hazırlanan yiyecekler, oğlanın babasının "kafadar"ı tarafından bir "dimi torba"* içinde getirilir. Tüm yiyeceklerin taşınmasına, nişana davetli olan yakın akraba da yardımca olur. Oturacakları evde karşılayıcılar onları bekler. "Kafadar", yiyecekleri bunların temsilcisine (genelde bu kızın babasının "kafadar"ı olur) teslim eder. Nişana gelen herkes, yerlerine oturmadan önce, kız tarafının "cem" babasını selamlar. Kızın babası orada bulunmaz, ama oğlanın babası orada hazır bulunur. Her iki taraf "pazarlığı" yürütecek olan aracılara önceden belirlemiştir. Kahveler içildikten sonra, kız tarafının aracısı neden geldiklerini sorar, oğlan tarafının aracısı da yanıt verir. Daha sonra kız tarafının aracısı, kız için, yakınları için istenen armağanların yazılı olduğu bir listeyi ortaya çıkarır. Kıza verilecek altınların sayısı, kardeşleri, kız kardeşleri ve yakın akrabasına verilecek armağanlar; birer "çift" ayakkabı, giysi

* Dimi: Dört kat iplik bükülerek hazırlanmış yerli dokuma bez. (Ç.N.)

kumaşı, "yorgan" ve "döşek"ler için yün, gömlekler için iplik vb. orada sayılıp dökülmüştür. Bu listeyi baştan sona dek okuyan oğlan tarafının aracı, oğlan ailesinin bunları yerine getirip getiremeyeceğini inceler. İstekler yerine getirilemez türdense, oğlan tarafının temsilcileri hangesinin çıkarılabileceğini öne sürerler. Bu önerileri kız tarafının temsilcileri ve "baba" da desteklerse, o zaman oğlanın aracı kızın babasına gider. O evinde bulunur, aracı, nişan davetlilerinin önerilerini ona sunar. Ana-baba durumu görüşerek düşüncelerini aracıya söylerler, o da bütün nişan davetlilerine bildirir. Her şeye karşın, sorun bir çözüme kavuşur; ya biri vazgeçer, ya öteki razı olur ya da herkesin fikrine uymak zorunda kalır. Oğlan tarafınca yerine getirilecek armağan önerilerinin kabulünden sonra, bu kez kız tarafınca alınacak armağanların listesi ortaya çıkarılır. Bunların konuşulup görüşülmesi de aynı biçimde olur.

Genç kız ve yakınlarına özgü yukarıda sayılan armağanlardan kimisi olmayabilir, ama "baba hakkı" (baba hakkı) denilen belli bir para, her şeye karşın vardır. Ailelerin maddesel durumu dışında, bu hak hemen hemen bütün genç kızlar için aynıdır, eşittir. Bunun nedeni, genç kızın yoksul ya da varıl bir aileden olup olmadığı dışında, kızlık onur ve saygınlığını sarsmamak, bozmamak içindir.

"Baba hakkı"nın bir bölümü hemen nişan akşamı verilir, öteki bölümü de düğünden önce aracı eliyle gönderilir. Yün ve iplikler, nişanlı kızın çeyizini hazırlamaya başlaması için, nişandan hemen sonra yollanır. Oğlan nişanlısından vazgeçerse, kızın ana-babası aldıklarını geri vermek zorunda değildir. Ancak genç kız vazgeçerse, o zaman ana-babası oğlandan aldıklarını geri vermek zorundadır.

"Pazarlık" olup bittikten sonra, iki tarafın aracıları "baba"nın önünde diz çöker. Oğlan tarafının aracı, "baba"nın önünde üç gümüş para çıkarır. Bundan sonra "baba", yapılan nişanı kutsamak üzere hayır duası eder. Bu duadan sonra kız tarafının aracı gümüş paraları alıp kızın evine götürür, ana-babasına teslim eder. Onlar da bunları kızın gerdanlığına takarlar, kız bunları düğün gününe dek takmak zorundadır. Daha sonra, kızın babası bir şişe rakı alıp nişan davetlilerinin yanına gider, "baba"nın önünde diz çöküp hayır duasını bekler. "Baba" içkiyi kutsar, kızın babası "hoş geldiniz" diyerek bütün konukları selamlar, onlar da "hoş bulduk" diyerek karşılık verir, ona artık "dünür" diye seslenirler. Oğlanın aracı da bir şişe rakı getirir, bu da "baba"

tarafından kutsanır. Bundan sonra, öteki törenlerdeki gibi, rakı içimi başlar. Oğlan tarafından yaşlıca yaklaşık on kişi burada kalır. Bunlar, kız tarafının nişan davetlileriyle birlikte yiyip içer ve eğlenirler. Bunların dışında kalan herkes oğlan evine gider, yolda gençler oğlanın annesine müjdeyi kim daha önce verecek diye yarışır. O da bu güzel haber üzerine hemen bir şişe rakı çıkarır. "Nefes"ler, "ilahi"ler ve "sema" ile nişan töreni, nişan kutlaması başlar, şölenle sürüp gider. Kızın yakınlarıyla nişan kutlamasına kalanların geri dönüşüne dek devam eder. Orada onlarla yapılan tören kısa sürerken, oğlan evindeki, sabahlara dek sürebilir. Nişan gecesi oğlanın köyde tek başına gezinmemesine dikkat edilir. Genellikle en yakın arkadaşlarıyla birlikte ya da onlardan birinin evinde bulunur. Çünkü öteki nişanlı delikanlılar onu ıslatıp kendi aralarına almak üzere ararlar. Hava sıcaksa, o bundan kaçmaz; ama soğuksa, ıslanmaktan kaçınır, sadece ağır lanmakla işi geçiştirmeye çalışır. Nişandan sonra, nişanlı delikanlılarla birlikte akşam sohbetlerine katılır. Nişanlı kızın, nişanlı olmayan kızlarla birlikte bu sohbetlere katılması doğru bulunmaz.

Ertesi akşam, nişanlı olmayan kız arkadaşları ve yaşlıları kız evine gelir. Nişanlı kızın nişanlı olmayan kız arkadaşlarıyla bu son toplantısıdır ki, buna "nişan boncuğu koparmak" denir. Çalıp oynarlar, yemek yerler, kız evinde yatarlar. Nişanlı oğlan da, öteki kızların âşıkları da gelir, ama kızın ana-babasının bundan haberi olmaz. Çoğu hallerde nişanlı kızın ana-babası o akşam başka bir eve oturmaya gider, olabildiğince eve geç dönmeye bakarlar. Ancak kızlar yatmadan önce, delikanlılar evden çıkarken, gelecek buluşmanın nerede, ne zaman olacağını kararlaştırırlar.

Nişandan sonra nişanlı kızın düğüne değin, düğünlere, bayramlara gitmesi yasaktır, iyi giyinmeye, süslenmeye hakkı yoktur, hatta işe de gidemez, yalnız kuraldışı olarak köyün tarım mevsiminde kır işlerine yardımcı olabilir. Nişanla düğün arasındaki süre iki üç yıldır. Bu dönemde kız çeyizini tamamlar. Düğüne kız yalnız nişanlı kızlarla birlikte gider, ama süslenmez, sadece komşu duvarından bakar. Nişanlı bir kızın evine oturmaya gidebilir. Bir yakını evlenirse, nişanlısının, ana-babasının izin vermesi koşuluyla, süslenip düğüne gidebilir. Delikanlılar için böyle sınırlamalar yoktur.

"Nişanlı delikanlı" ile "nişanlı kız", nişanlı kızların ya da kızın evinde yapılan sohbet toplantılarında görüşüp konuşabilirler. Gençler bu işin kızın ana-babasından gizli olmasına dikkat eder; çünkü ana-baba bu görüşmelerin pek sık olmasını istemez. Nişanlı kızın da tek başına evden çıkmaya hakkı yoktur. Resmen ne nişanlı delikanlının, ne de anasının herhangi bir bahaneyle nişanlı kızın evini ziyaret edip oraya bir şey götürmeye hakkı vardır.

Nişan bozulursa, bunun nedenleri dinsel toplantıda görüşülüp hangi ana-babanın cezalandırılacağı kararlaştırılır. Ana-babanın kabahati "cem" tarafından da onaylanır. Karşı taraftan aldıkları nesnelerle parayı geri vermek zorunda kalırlar.

Düğün

Nişandan düğüne dek kararlaştırılan süre geçtikten sonra, oğlanın ana-babası düğün gününü belirlemek üzere, kendi "kafadar"larıyla yakın akrabadan birini gönderir. Bunlar varıp kızın komşu evinde otururlar. Komşu, kızın babasını dünürçülerin yanına çağırır. Yanlarına gidip, çeyiz ve başka şeyler hazırsa, düğün gününü kararlaştırırlar. Ancak, bunlar hazır değilse ya da kimi engeller varsa (askerin tezkere almasını beklemek ya da yakında bir akrabanın ölmesi gibi) gerektiğince beklemelerini önerir. Düğün günü belirlendikten sonra, oğlanın babası "kafadar"ıyla birlikte "cem"i "baba"sından izin istemeye gider. Aynı şeyi kızın babası da yapar.

Düğünler en çok güzün, kışın ve ilkyazın, pek seyrek olarak da yazın yapılır. "Aşure bayramı"ndan önceki yas günlerinde, "köfür", "hıdrellez" haftasında, "kırklar", "kurban bayramı", "ramazan bayramı" gibi öteki bayramlarda düğün yapılmaz.

Perşembe günü, güveyin kız kardeşi ya da (kız kardeşi yoksa) birinci derece amca kızı başka bir amca kızıyla birlikte (ama evlenmemiş olmak koşuluyla) bütün köy kızlarını badana ve temizlik işleri için çağırmaya çıkarlar. Cuma günü toplanıp avluyu temizler, çevresindeki sokağı süpürür, tahta çitleri, ahırları, helaları, "sundurma"yı ve öteki binaları badana ederler. Onlara özel yemek çıkarılmaz, yalnız ekmekle tuz verilir. Oğlanın kız kardeşine "baş görümce" denir, kız kardeşi yoksa, oğlanın en yakını olan kız "baş görümce" olur, bütün öteki kızlara –badana ve temizlik işlerine katılanlara– görümce denir.

Cumartesi günü, oğlanın anası kimin "baş inge" (baş yenge) olacağını bildirir. Genellikle en genç gelin ya da böylesi yoksa, oğlanın babası soyundan başka bir genç gelin "yenge" olur. İkincisinin "ka-fadar"ın gelini olması gerekir, böylesi yoksa, oğlanın anası soyundan başka bir genç gelin (kardeşinin gelini ya da başka bir akraba gelin) seçilir. Akşamüstü iki gelin birlikte çıkıp oğlanın anası ve babası soyundan olan genç gelinleri davet ederler. Bu davet ritüeline "ingeleri çarmak" (yengeleri çağırmak) denir.

Cumartesiye pazara bağlayan gece, kızın annesi, "baş yenge"yi yakın akraba olan genç gelinleri "ingelik"e (yengeliğe) çağırmaya gönderir. Pazar sabahı davetli gelinler ikişer ikişer çıkıp "kolaç" (pide) yemeğe çağırılır; bu iş, oğlan evindeki gibi yapılır. Aynı gün, gelinin en yakınlarından ikisi (biri arkadaşı, öteki de yakınlarının kızı), öteki kızlar ve genç gelinler, oğlanın hısım-akrabasından herkesin armağanlarını tamamlarlar.

Pazar sabahı, hısım-akraba olan ailelerden bütün genç gelinler, yani "yengeler" ilkin oğlan evinde toplanır. İkişer ikişer gruplaşırlar, kim kimle grup olmak isterse, bu serbesttir. Oğlanın annesi, hangi çiftin hangi mahalleye gideceğini, "kolaç" yemeğe kimlerin çağrılacağını söyler. Oğlan tarafının akrabaları ve komşuları çağrılır. Soyun genç gelinleri davete çıkarken, daha yaşlıları evde kalıp ekmek, pide, börek yoğurup pişirir. "Kolaç" yemeğe kızın ailesi de çağrılır. Gelinlere para verilir. "Baş yenge" yalnız yemeklerin hazırlanmasından, düğün davetlilerinin ağırılanmasından sorumludur. Gerekli bütün malzeme onun emrinde bulunur, kimin ne yemeği ve ne miktar yapacağını o düzenler. "Baş yenge" olarak bir daha düğün törenlerine katılmaz.

Davet edilen hısım-akraba kadınlar, oğlan evine gelmeye başlar. Gösterilen odada oturup kahve içerler. Bu sırada gelinler, gelen düğün davetlileri için "kolaç" (simit iriliğinde pide) ve yemek hazırlar. Saat 13-14 arası yemeğe oturulur. Yemekten sonra kalkıp giderken her kadına, kaç tane küçük çocuğu ya da torunu varsa, o kadar pide verilir. "Kolaç" yemeğe gelen her kadın –yaşlılar dışında– bunların hazırlanmasına yardımcı olur. Oğlan evine varınca, bunlara çocuklarının sayısınca pide hamuru verilir, her kadın kendi "kolaç"larını kendisi süsler, fırında pişirmeleri için gelinlere verir. Giderken her kadın kendi "kolaç"larını

alır. Herhangi bir engel (mazeret) dolayısıyla "kolaç" yemeğe gelemeyen kadın olursa, kendi çocukları için de "kolaç" almak üzere bir yakınına ya da komşusuna sipariş verebilir. Komşu kadın bunu önceden geline söyler, giderken daha çok "kolaç" alır.

Kızın anası gelinin "yorgan", "döşek" ve baş yastıklarını "kavilci"lerle yollar. O zaman kızın yengeleri, oğlanın babasına gidip "yorgan" ile "döşek"ler çok ağır olduğundan arabadan indiremediklerini söylerler. Oğlanın babası onlara para verip yükü indirmek için bir adam bulmalarını söyler. Ancak, parayı alan yengeler gülümseyerek, "Madem ki bu işin kaşılığı verildi, indirmeyi biz kendimiz yaparız" derler. "Yorgan", "döşek" ve baş yastıklarını arabadan indirmeye giderler. Bu iş, bohçaların gösterilmesinden önce yapılır.

"Kavil"e yalnız erkekler gider, karıları güveyin evinde kalıp onların dönüşünü bekler. "Kavilciler" kız evi önünde, ev sahiplerince karşılanır. Konuklara ayrılan odada otururlar. Her gelene kahve ikram edilir. Gelin köyden, tek arabayla gidilir. İsteyen herkes arabaya biner, geri kalanlar yaya gelir. Araba her zaman "kavilciler"in önünden gider. Gelin başka köyden, herkese araç sağlanır. "Kavilciler" (13-14 yaşında) bir oğlan çocuğu da mutlaka arabaya bindirir. Yola çıkmadan önce, baba nişanda kararlaştırılan altınları yanına alırken, "kafadar"ı da "kolaç" günü yengelerce hazırlanan "kolaç" torbasını alır. Üzerleri öküz ve saban ile süslü iki "kolaç" gönderilir. Oğlan babasının "kafadar"ı kolaç torbasını kız babasının "kafadar"ına verir. Küçük çocuğun içinde bulunduğu araba avluya sürülür, kızın yakını olan kadınlar çeyizi arabaya yükler. Küçük çocuğa, gelecekte yengesi olacak kızdan bir armağan almadıkça arabadan inmemesi önceden tembih edilmiştir. Avutmak, unutturmak, aldatmak isterlerse de o, gereken armağanı almadan arabadan inmez. Bunun üzerine, kızın bir yakını yanına gidip küçük kayınbiraderin arabadan inmek istemediğini söyler. O zaman kız "hase" (hasse) denilen, burun mendili büyüklüğünde, nakış işlemeli bir parça pamuk bezi ya da büyük bir "çevre" (sırma işlemeli mendil), süslü bir küçük "kese" gönderir. Götüren kadın, bunları küçük kayınbiraderin göğsüne iğne ve iplikle takar. Çocuk arabadan inince çeyizin yüklenme işi başlar. Oğlan tarafından hiç kimse burada bulunmaz. Bu sırada, oğlanın babası nişanda kararlaştırılan altınları "kavilciler"in ve karşılayıcıların önünde

ortaya çıkarıp kızın "cem" "baba"sının önüne koyar. O zaman kızın yakınlarına, bu altınların kendilerini tatmin edip etmediğini sorar. Kararlaştırılan altınlar getirilmemiş, oğlanın ana-babasının da bunları sağlamak olanağı varsa, kızın yakınlarının ısrarı üzerine, daha o akşam geri kalan altınlar da getirilir. Oğlanın babası bir yakınını eve gönderip eşinden altınları ister, eşi de evde başka altın yoksa, yakını olan kadınlardan bunları ödünç alır. Bu sırada "kavilciler" bekler. Bütün altınların getirilmediği, "kavilciler"in boş arabayla geri döndüğü, hatta düğünün suya düştüğü haller vardır. Bu altınlar kurulacak ailenin malı olursa da bunlarla gelin uğraşır. Onun bilgisi ve rızası olmadan, erkeğin bunları ne satma, ne de değiştirme hakkı vardır. Kimi kez, altınların tanınması verilmeyebilir, ama kız tarafı oğlanın bunları sağlama olanağı bulunmadığını bilirse ısrarlı olmaz. Bu sorun bir çözüme bağlandıktan sonra, kızın "baş yenge"si yanındaki kadınla birlikte geçip gelinin verdiği armağanları gösterir. İlk oğlanın babasının önünde oturup armağanını gösterirler. Bunu gören baba, cebinden ufak para çıkarıp onlara verir. Böylece, yengeler oğlanın bütün birinci derece hısım-akrabasının armağanlarını gösterir, onlar da buna karşılık olarak ufaklık verir, bu paralar bütün gün çalışıp gelinin çeyizini düzene sokan yengelerde kalır. Bu törene yalnız erkekler (her iki tarafın hısım-akrabası ve yakınları) katılırsa da kızın babası katılmaz. Oğlanın yakınlarına verilen armağana "bohça" denir. Bohçalar, düğün sona erdikten sonra verilir. Bohçalar gösterildikten sonra, "kavilciler"e bir akşam yemeği verilir. Bunlar, daha sonra oğlan evinde toplanır. Bohçaları, kadınların beklediği odaya indirirler. O zaman bohçaların tümü gözden geçirilir, herkes gelinin armağan edeceği bohçayı görüp tanır. Gelinin kendi çeyizine de bakılır, daha sonra bu çeyiz gelin odasını süsler. Bundan sonra herkes çekilip evine gider.

Pazartesi sabahı "baş yenge", badana ve temizlik işlerine katılan herkesi "çeyiz düzme"ye çağırır. Gelinin işlediği her şeyi yengeler "çeyiz evi"nin duvarlarına, direklerine asarlar.

Pazartesi günü düğüne çağrı yapılır. Bunu oğlan ailesinin damadı yapar. Asıl damat dışında, bu kimse, kardeş ya da kız kardeş damadı da olabilir. Davet işi küçük mumlarla olur; pamuk ipliği ve koyun içyağından yapılan bu mumcukların arka yüzü kırmızıya boyanmıştır.

Kızın ailesi de düğüne çağrılır. Davete gittiği evde insan varsa, çağırın, "Düğüne buyurun" deyip küçük mumu verir. Onlar da ona bozuk para verir. Evde hiç kimse yoksa, görülecek bir yere mumu bırakır. Ev sahipleri eve dönünce mumu görüp düğüne davet edildiklerini anlarlar. Davet için belli bir sıra yoksa da, düğün sahiplerinin en yakın komşusundan başlanır.

Pazartesiye salıya bağlayan gece, kız evinde "kına gecesi" töreni yapılır. Zorunlu olarak bir sundurma ya da ahırda yapılan bu toplantıya kızlar, nişanlı kızlar ve gelinler katılır. Kızın yakınları bayramlıklarını giymez. Kına toplantısında oğlanın anası yengelere, genç gelinlere, yakınlarına –başa takmak üzere– birer "tel" dağıtır. Gelinin oturacağı yere bir halı serilir, bir yastık konur. "Baş yenge" kızı evden alıp kına yapılacak yere götürür; gelinin ellerini, ayaklarını kınalar. Kına yakılırken genç kızlar acıklı türküler söyler, gelin ağlar. Kına işi bittikten sonra, "baş yenge" eşliğinde odasına çekilir. O gece ve daha sonraki iki gece, oğlan anasının "kavilciler"le gönderdiği "döşek"te yatıp uyur. Buna "kına döşegi" denir. Düğün süresince gelin yengelerle yatıp kalkar, onu bir an bile yalnız bırakmazlar.

Aynı gece "sağdıç düğünü" yapılır. "Sağdıç"ın Bulgar düğünlerindeki "kum, kuma" ile belli bir benzerliği vardır. Her olasılığa karşı, o, güveyin en yakın arkadaşı, dostudur. "Sağdıç"ın evinden resmen alınmasıyla görenek başlar. Yolda delikanlılar "daire", "darbuka", "zilli maşa" çalıp türkü söyler. Süslü iki "kolaç" da getirirler. Sağdıç kadınlar, genç kızlar, yengeler bir "âfay" (halay, halka) oluşturup sağdıcin avlusunda oyun oynarlar. Onları, düğün davetlisi gibi giyinmiş yakınları burada karşılar. Geç vakte dek oyunlar oynanır. Kadınlar halay oynarken, güvey ile sağdıçı çevrede dolaşır. Erişkin kimselere sigara ikram ederler (erişkin olmayanlara asla vermezler), onları "buğday dövme"ye çağırırlar. Sigara ikram edilenin –içmese bile– bunu reddetmesi doğru değildir. Getirilen "kolaç"lar parça parça edilerek gün boyunca ev hizmeti gören, "sağdıç düğünü" şölenini hazırlayan sağdıç tarafının yengelerine verilir. Olanağı bulunmayan aileler şölen hazırlamaz. Böyle durumlarda tören kısa kesilir, sağdıç evine pek az kişi gider. "Kolaç"lar dağıtılır, bir iki oyun oynanır, sağdıç alınıp eğlenceler güvey evinde "kına gecesi" gibi sürüp gider. Güveyin ana-babasına durum önceden bildirilir.

"Buğday dövme"ye çağrılan delikanlılar, salı sabahı güvey evinde toplanır. Kendi "cem"lerinin "hadim"leri de gelir. Bir arabaya binen delikanlılar "baba"nın evine gider, buğday dövmek için taştan ya da ağaçtan yapılmış büyük bir "dibek" ile ağaç çekiçleri alırlar. Geri dönüp kendilerine ayrılan odaya girerler. "Ergen" denilen delikanlılardan biri "baş ergen" tarafından "kahveci" seçilir. Kahve ve şeker ikram edilir. "Kahveci" bunları hazırlayıp sunar. Dibek dövme dörder kişi tarafından yapılır; birileri döverken, ötekiler çalgı çalıp türkü söyler. Dövuken buğdaydan "hadim"ler "keşkek" (piliç etiyle buğdaydan yapılan bir yemek) hazırlar. Öğle yemeği saat 13-14 arasında verilir.

Salı günü "baş yenge" yakın akraba ve komşu kadınları "kaftan gezdirmek" denilen yalancı (sahte) gelin gezdirmeye çağırır. Daha sonra "kaftan gezdirici" denilen yalancı gelin, güvey evine varır. Bu amaçla, gelin tarafının en genç, en yakın yengesi (kimi hallerde "baş yenge") ertesi gün gelinin giyeceği aynı gelinliği giyer, bütün mücevherlerini de takar. Çağrılan kız tarafının yengeleri de ona eşlik eder. Güvey evine varınca, yalancı gelin damat ile sağdıçını arar, onlarsa gizlenerek şaka yaparlar. Ortaya çıktıklarında, akraba yengelerden biri yalancı gelini gerçek gelinmiş gibi gösterirse de damat bunu bildiğinden gülümser; yalancı gelini takdim eden kadın sonunda der ki: "Gelin gerçek değil, ama gelinin giyeceği gelinlik ile mücevherler aynıdır, bu da öteki kadar güzeldir." Bundan sonra damat, gelinin giysilerini göstermeye gelen yalancı geline para verir. Daha sonra, oğlanın annesine gidip kaftanı gösterirler, o da onlara para verir. Yalancı geline eşlik eden herkes "çeyiz evi"ni (gelin çeyizinin sergilendiği odayı) gezer. Börek ve tatlıları yedikten sonra dağılırlar.

"Kaftan gezdiriciler" gelmezden önce, çağrılan bir berber güvey evine gelir. İlk damadı, sonra da sağdıçını tıraş eder. Gelinin yol-ladığı "peşkir" berbere hediye edilir. Bundan sonra, damat ile sağdıç aynı tören giysilerini giyerler: Koyu mavi "şayak"tan dikilmiş, dizleri, dirsekleri, cepleri siyah kaytanla süslenmiş "çuha çakşır" (potur, şalvar); aynı kumaştan yapılmış, önden arkadan sırmalı bezeklerle süslenmiş "salta" (yakasız, iliksiz, kolları bolca bir çeşit kısa ceket) ve başta ipekli "çalma" (sarık). Bu andan başlayarak, damat gerdeğe girene dek, güvey ile sağdıç birbirinden ayrılmaz. Düğün süresince ikisi de sağdıçın evinde yatıp kalkar.

Geceleyin yine "kına yakma" başlar. İlk geceki gibi taplanıp oynarlar. İkinci gecenin ilkinden ayrılığı, yalnız güvey evinde geçmesidir.

Çarşamba sabahı erken saatte, belirlenen adam (akraba bir kimse olabilir) güveyin yakınlarını "kurban kesme"ye çağırır. Çağrılan kimseler hemen ellerine birer bıçak alıp güvey evinde toplanır. En yakın hısım-akraba çağrılır; dana ya da koç gibi büyük bir hayvan kesilecekse daha çok adam, koyun kurban edilecekse daha az adam çağrılır. Kurban edilecek hayvan kesileceği yere (avlunun sık sık geçilmeyen bir yerine) oğlanın babası tarafından götürülür, "cem" "baba"sının okuduğu duadan sonra, akrabadan hayvan kesme işinde usta biri hayvanı kurban eder. Çağrılanların hepsi deri yüzme, temizleme ve etin ilk işlenmesine yardımcı olurlar. Et, gerekli yiyecekleri hazırlayacak olan kadınlara teslim edilir. İribaş bir kurbandan başka, çorbalık piliçler de kesilir. Kurban kesiciler, işlerini bitirince yemek yiyip rakı içerler. Bu işler uzun sürmez, çünkü aynı gün düğüne davet edilenler gelecektir. Güvey, davetlileri kapıda birer kadeh rakıyla karşılar, "hoş geldiniz" der, oturacakları yeri gösterir. Kadın erkek hep birlikte düğüne gelir. Pazar günü "kolaç" yemede hazır bulunan ya da o gün "kolaç" alan her kadın, "saçılık pidesi" denilen, tatlı ya da sütlü birer tava pide getirir. Pidenin üstüne "saçılık kolacı" denilen birer kolaç, kolacın üstüne de birer madeni para konur. Kadınları oğlanın annesi karşıladığı gibi, herhangi bir yenge de karşılayabilir; pideler ona verilir. Sağdıç kadınlar düğüne gelenleri oyunlarla karşılar. Bütün konuklar kendilerine ayrılan odalara yerleştirilir; yaşlıca olanlar "baba"nın oturduğu odaya, daha gençler başka odalara, ev sahiplerinin odaları yeterli değilse, komşu evin odalarına alınır. Erkeklerle kadınlar bir arada oturur. Gelen her konuğa kahve ikram edilir.

Oğlanın babası rakı getirip "baba"nın önüne koyunca, tören saati başlar. Daha sonra, başka törenlerdeki gibi yiyilip içilir; sıralı dualar, "saz"lar, "nefes"ler vb. ile... Genç gelinler, sağdıç kadınlar, oğlanın yakınları avluda "halay" çekip oynar. Delikanlılar da gelip sadece "halay"ı seyrederek. "İkindiüstü" herkes evine döner.

Akşamüstü güvey ile sağdıç çıkıp delikanlıları, gelin arabasını, sağdıç arabasını hazırlamaya çağırır. Delikanlılar toplanmadan önce, oğlanın babası ile sağdıçın babası birer öküz arabası sağlar. Delikanlılar

ağaçlardan yeşil değnekler keser, bunları kırmadan eğip büklerler. Bunlardan araba kanatları üstüne yay yaparlar, üstüne hasır örterler, bunun üzerine de halı, kilim yayarlar. Arabanın önüne ve ardına perde çekerler.

Düğün davetlileri dağılmadan önce, güvey ile sağdıçına kap kakak hediye ederler. Bu törene hısım-akraba çağrılmaz.

Bu armağan töreninden sonra, oğlan tarafının sağdıç kadınları bir grup delikanlıyla birlikte söğüt dalı kesmeye gider. Bunları oğlan evine getirince, her dala tanesiz mısır koçanı bağlar, üzerine gaz dökerler. Sayısı sınırlı değildir, ama sayısız, hesapsız olması gerekir. Akşamüstü, genç kızlar, gelinler, delikanlılar "kına gecesi" için bir araya geldiklerinde, "baş sağdıç kadın" bir dalı eline alıp gazlanmış mısır koçanlarını tutuşturur, ama hepsini birden değil, birbiri ardından, öyle ki, gelin evine dek yanan meşale bulunması sağlanır. Güvey evi ile gelin evi arasında epey uzaklık varsa, daha çok mısır koçanı konur. Bunların yetmeyeceği görülürse, dalda birkaç koçan bırakılır, bunlar gelin evine yaklaştıkça yakılır, eve varıldığı sıra elde yanan bir meşale bulunur. Yolda dalı taşıyan yalnız "baş sağdıç kadın" ve ona yardım eden kadındır. Bu sırada türkü söylerler. Gelin evine varıldığında meşaleler söndürülür, söğüt dalı dama atılır. Daha sonra sağdıç kadınlar bir "halay" çevirir, çalıp oynarlar. Onlarla birlikte gelin de "halay"a katılır. Birkaç oyun oynadıktan sonra, oğlan tarafının en yakın sağdıç kadınları akşam yemeğine davet edilir. Yemekten sonra oğlan evine dönüp oyunlarını orada sürdürürler. Gelin evinin düğün davetlisi olan erkeklerden yaklaşık 10-12 kişilik bir grup da temsilci olarak onlarla birlikte gider; bunlara da akşam yemeği verilir.

Çarşamba günü kadın sağdıçlar gelini hamamda yıkarlar, saçlarını örgülerler, giydirip kuşatırlar; en alta kenarlı uzun ipek gömlek, üstüne iki düğmeli, yine ipek "yelek". Özellikle mor menekşe rengi, sırma bezekli, çok süslü bir "sırma şalvar" giydirilir. Yelek üstüne, yine mor renk ipek kadifeden sırmalı bir "anteri" (entari) giydirilir. Gelin içeride ipek bir "miltan" (mintan), dışarı çıkarken bir "kaftan" giyer. Başına, dibi alçak, (saç benzeri) siyah ipek ipliklerle süslü bir "fes" konur. Fesin üstüne, üç köşeli, küçük bir başörtüsü bağlanır; başörtüsünün önü danteller ve sarkaçlarla süslüdür, bunlarda altın paracıklar asılıdır. "Doksanlık" denilen iri iri altın paralar üstüne ufak beyaz boncuklardan yapılan süslü bir

"istifan", başörtüsünün üzerine konur. Güzel, çok süslü bir başörtüsü, "istifan" üstüne bağlanır. En üste de "fırlantı" denilen saydam ipek (krep) bir örtü atılır. Gelinin alnına ince kalay ve kurşun yapraklarından çeşitli figürler, süslemeler yapılır. Kaşları çekilir. Bütün bunların üstüne "çevre" denilen işlemeli büyük bir mendil atılıp gözlerin önüne sarkıtılır. Bu sırada gelin "minder" üstü bir yastığa oturur. Bu giysileri gelin "gerdek gecesi" çıkarır, bir daha hiçbir zaman giymez. Çarşambayı perşembeye bağlayan gece, oğlan tarafının "görümceler"i gelir.

Perşembe sabahı, kızın anası ve babası yakınlarından birini birinci derece akrabalarını "el öpmek"e, daha uzak akrabalarını da düğün davetlilerini karşılamaya davete gönderir. "El öpmek" törenine çağrılanlar daha erken gelir. Genç kız herkesin elini öpüp, erkeklere "peşkir", kadınlara başörtüsü hediye eder. Gelinden hediyesini alan ona para verir, babası da koluna altın para takar. Bunun üzerine kendilerine yiyecek ve rakı servisi yapılır. Davetlileri karşılayacak olanlar gelmeye başlar. Onlara da, düğün davetlileri gelini almaya gelmeden önce yemek ikram edilir. Gelen her kadın, "kolaç" töreninde bulunmuşsa, "saçılık" (sütlü ya da tatlı börek) getirir. Eve dönerken kadınlar "tava"larını geri alırlar. Bunlara büyük birer kepçe "keşkek" konur.

Gene perşembe sabahı, oğlanın bütün akrabaları gelin almaya çağılır. Oğlan evinde toplatıktan sonra, yemek yerler, arkasından gelin almaya giderler. Araba önünde giden delikanlılar "daire", "maşa", "darbuka" çalıp türkü söylerler; düğüne gelen erkekler onların ardından yürür; erkeklerin ardında oğlanın babası düğün arabasının öküzlerini yeder. Gelin arabasına yalnız oğlanın en yakın yengeleri biner, "baş yenge" öküzleri haydalar. "Sağdıç" arabası arkadan gelir. Buna da "sağdıç" tarafının yengeleri biner, "sağdıç"ın babası öküzleri yeder, "baş yenge" hayvanları haydalar. Oğlanın anası, yakın akraba kadınları, yaşlıca kadınlar at arabalarına, kışın kızaklara binerler. "Sağdıç" arabasının ardından gelinin yük arabası gelir; "yorganlar", "döşekler", "minderler", "baş yastıkları", bunlar gelin alındığı sırada arabaya yüklenir. Yola çıkmadan önce, gelinin ailesine verilecek bir koyun (asla "koç" değil) arabaya konur. Hesaba göre, böylece bu eve bir dişiye karşılık başka bir dişi bırakılmaktadır. Yolda atlı arabalar öne geçerek yan sokaklardan dolaşır, gelin arabasının önüne çıkar. O zaman kayınbaba para, kaynana

"peşkir" verir, bunlar atlara bağlanır. Bunu aldıktan sonra, gelin arabasına yol verir, yine yola koyulurlar. Hareketten önce, öküzlerle birlikte bütün hayvanlara birer "peşkir" bağlanır. Ayrıca, delikanlılar düğün davetlilerinin önünde çalıp söyleyecekleri türküler için istedikleri para konusunda oğlanın babasıyla "pazarlık" yaparlar. Sorun kendilerinden yana çözüme bağlanınca gelin almaya giderler. Düğün davetlileri kız evine yaklaşıncı, kız evinin kapıları kilitlenir. Bunların önünde ve ardında toplanan kızın akrabaları, kapıların açılması için para ister. Anlaşma sağlanınca, oğlanın babası istenilen parayı verir, kapılar açılır, konuklar "hoş geldiniz"le karşılanır. Yalnız "kayınlar" denilen gelinin bekâr kardeşleri ya da yeğenlerinin paraları almaya hakkı vardır. Oğlanın babası istenilen parayı verdikten sonra, karşılayıcılardan biri öküzlerin yularını alır. Kızın babasının en yakın akrabasından biri, bir "minder" ve bir yastıkla oğlanın babasının önüne dikilir. Kızın minderlerini, yastıklarını gösterip övücü sözler söyler. O zaman oğlanın babası yastık üstüne para bırakır, adam da alır. Bu törenlerden sonra, bütün davetliler komşulara gider, burada kendilerine yemek ve kahve ikram edilir. Gelin arabası ile sağdıç arabası gelin evinin avlusuna götürülür. Hayvanlar komşu evlerin avlusunda ya da sokakta koşumdan çıkarılır.

Düğün davetlilerinin gelişinden önce, gelin evinde, kaynana ile yakınlarının karşılanması için avluda ya da sundurmada özel bir yer ayrılır. "Kafadar"ı ve en yakınlarıyla birlikte, kaynana başköşede oturur. Yemek servisinden sonra "halay" oyunları ile türküler başlar. Kız tarafının hısım-akrabası "keder"de olduğu düşüncesiyle, yalnız oğlan tarafının bütün yakınları oyun oynar. Birkaç oyundan sonra, "baş yenge" gelini dışarıya çıkarır. Evden çıkarken ağlamaya başlar, "halay"a dek ağlar, "halay" ortasına gelinceye değin ağlamayı sürdürür, ama işte orada yakınları onu avutur, yatıştırır, o da ağlamaya son verir. Daha sonra ilkin kaynanasının ve "kafadar"ının, ardından oğlanın geri kalan en yakınlarının elini öper. Bütün hısım-akrabanın elini öptükten sonra kaynanasının önünde diz çöküp ayaklarını öper. Gelini "halay"a doğru götördükleri, o da halaya katıldığı sıra kaynana, "kafadar"ı, sonra oğlanın bütün yakın akrabası sırayla gelinin başı üstünden bonbon şekeri atar. Bu törenden sonra oyunlar başlar. Kaynana ile oğlanın öteki yakınları "sekme" denilen oyunu ve başka oyunları oynarlar.

Bundan sonra geline armağan verme başlar, buna yalnız oğlan tarafının hısım-akrabası katılır. Kızın yakınları hiçbir şey vermez. İlk armağanı kaynana verir. Buna "duvak" denir. Bu hep kırmızı renk kumaştan, Çin işi ipekli ya da "kadife"den olur. Ondan sonra "kafadar" kadın, daha sonra da akrabalık ilişkisinin sırasına göre herkes armağan verir.

Bu sırada gelin tarafının yengeleri çeyiz yükünü arabaya yükler. Bu arabadaki koyun, konuklar gelir gelmez alınmıştır. Arabaya konulan yükler, oğlanın yakınlarınca iplerle bağlanır. Geline armağanlar verildikten sonra, baş yenge onu "halay"dan alıp gelin arabasına götürür. Kızın babası oraya gelip kızının sırtını üç kez sıvazlar. Ona mutlu bir yaşam diler. Daha sonra gelin arabaya biner, iki yenge ona eşlik eder. Oğlanın yengeleri de arabaya biner, en öne de öküzleri haydalamak üzere baş yenge oturur. "Sağdıç" arabasına onun yengeleri yeniden biner. Gelin arabası ile "sağdıç" arabası, oğlanın en yakınlarınca avludan sokağa çıkarılır. Yolda öküzlerin yularları gene oğlanın babasına, "sağdıç" arabasının kiler de onun babasına verilir. Geri kalan kadınlar, aynı sıraya göre, at arabalarına biner. Yük arabası, "sağdıç" arabasının ardından gider.

"Nikâh kıymak" oğlan evinde olur. Gelin almaya gitmeden önce, oğlanın babası akrabasından birini nikâha "kefil" (şahit) olarak belirler. Bu kimse oğlanın yanına gidip bu kızla evlenmek isteyip istemediğini üç kez dikkatle sorar, olumlu yanıt aldıktan sonra düğün davetlileriyle birlikte yola çıkar. Öte yandan, kızın babası da kendi "kefil"ini belirler, o da kızın yanına giderek bu delikanlı ile evlenmek isteyip istemediğini sorar. Nikâh, köyün baş "baba"sı tarafından kıyılır. Kızın ve oğlanın babaları ile her iki tarafın erkek akrabaları, "baba"nın yanında hazır bulunurlar. İki "kefil" "baba"nın önünde diz çöküp kız ile oğlanın rızasını aldıklarını söylerler. Her biri ayrı ayrı söyler. "Baba", onları dinledikten sonra, hısım-akrabanın ve hazır bulunanların fikrini sorar. Onlar da, doğal olarak onaylar. Bundan sonra "baba" dua okuyup nikâhı resmileştirir. Oğlanın babası bunun için "baba"ya para öder.

Güvey, gelini almaya gitmez, yalnız "sağdıç" gider. Oğlanın hangi evde saklanacağı konusunda delikanlı ile sağdıçı önceden anlaşmaya varır. Bunu yalnızca ikisi bilir. Kadınlar kız evi avlusunda oyun oynarken, gelin bir yakınıyla "peşkir" yollar. Oğlan tarafının delikanlıları

koşup peşkiri kapmaya çalışır, ilk gelen peşkiri alır. Dönüşte delikanlılarla arabalar aynı biçimde sıralanır. Delikanlılar yeniden koşuşur, gelin arabasının önünü keser, oğlanın annesi ve babası tarafından ödüllendirilirler. Yolda çocuklar sopalarla ya da gerilmiş ip-lerle düğün alayının önüne çıkar, oğlanın babasından para almadıkça yoldan çekilmezler. Gelin arabasının yoldan sapıp hiç kimseye uğramaması gerekir. İnanışa göre, arka tekerlekler öndekilerin izlerinden çıkarsa, gelin kocasına sadık olmazmış. Dönüş başka bir yoldan olur. Dolaşık yoldan gidilirse, gelin eve dönüş yolunu bulamaz, hiçbir zaman kocasını bırakıp gitmez diyorlar. İki gelin arabası karşılaşınca, birileri ötekilerini yoldan sapmaya zorlayınca, bazen iş kavgaya dek varır. İki düğün birden oluyorsa, oğlanların yakınları hangi yoldan geçecekleri konusunda önceden anlaşılmaya varırlar.

Daha gelin arabası kız evinin avlusunda iken, kapıları açmak üzere para alan delikanlılar arabanın kimi parçalarını saklar, bunları geri vermek için oğlanın babasından yeniden para alırlar. Kapıdan çıkarken, kızın baş yengesi gelin arabasına ve yengelere fesleğen dalları atar. Dönüş yolunun orta yerinde delikanlılar düğün alayını durdurup çalgı çalar, türkü söylerler. O zaman oğlanın babası gençlere vaat edilen parayı verir. Gençlerin bir bölümü gelin arabasına gider. Arabanın iki tekerleğini kaldırır, arabayı devirecekmiş gibi yapıp gelini ve yengeleri korkutur. O zaman onlardan her biri kendi sevgilisine bir mendil verir, böyle biri yoksa, gençlerden birine uzatır. Gelin, özel olarak süslenmiş bir mendili sağdıca sunar. Sağdıç mendili eline alınca, güveyin yanına koşup gelinin geldiğini müjdeler, mendili ona verir, bu haber için güveyi onu parayla ödüllendirir. Sağdıç yola çıkınca arabalar da hareket eder. Gelinin geldiğini haber vermek üzere koşuşturmalar başlar, ilk gelene hediye verilir. Bu hediye, oğlanın annesi tarafından gelin almaya gitmeyip evi bekleyen yaşlı kadınlara bırakılır. Bu yaşlı kadınlar, "ev bekçisi" olarak özellikle çağrılır. Bunlara canlı bir tavuk bırakılır, kesip yemek yaparlar. Önceden hazırlanmış başka yemekleri de onlara bırakırlar. Düğün davetlileri dönmeden önce, yemeklerini yerler. Bu kadınlardan kimisi Çingeneler gibi eski püskü giysiler giyer; biber, soğan ya da sarmısak dizilerinden gerdanlık yapıp takar, börek tavaşından

"daire" yapar, oyun oynayarak düğün alayını karşılar. İlk oğlanın babasının önünde, sonra annesinin önünde, daha sonra da en yakınlarının önünde oyun oynarlar, hepsi onlara para verir.

Arabadan inmeden önce, gelinin eline küçük bir oğlan çocuğu verirler. Daha sonra, güveyin baş yengesi elini uzatıp gelini yere indirir. Gelin ilkönce "haranı" denilen büyük bir kazana ayak basar, kayınbaba üç kez sırtını sıvazlar, ona neler (arabalı öküzler, tarlalar, çayırlar vb.) bağışladığını söyler. Daha sonra baş yenge gelini alıp gerdek gecesinin geçeceği odaya götürür. Gelinin iki koltuğu altına birer ekmek koyarlar; bir eline su dolu bir "ibrik", ötekine "kaymaklı" bir tabak verirler. Oda eşliğine varınca, gelin ibrikle kaymak tabağını eşikte bırakır, ekmeği yengeye verir, eşği öper, bir kaşık kaymak yiyip odaya girer. "Min-der", "yorgan", "döşek" ve yastıkların arabadan indirilmesi başlar. İpler çözülünce, yengeler bunları alıp gelinin selamete vardığını annesine ve babasına müjdelemek üzere kız evine giderler. Yükleri indiren yengeler, bunları yerleştirip gerdek gecesini yatağını hazır ederler. Gelinin bütün döşeklerini yerde birbiri üstüne yığarlar, odanın dört yanına yastıkları dizerler, döşeklerin üzerine iki "çarşaf" sererler; üstteki, gelinin bekâret göstergesi içindir. Yatağın bir yanına dürülmüş bir yorgan, genç evlilerin başucuna kepek dolu bir "şinik" (tahıl ölçeği) konur, bunun içine mumlar yerleştirilir. Genç evliler, başları doğuya, ayakları batıya gelecek biçimde yatarlar.

Oğlanın yakınlarından biri çıkıp en yakın hısım-akrabayı "güvey koymak" denilen ilk gerdek gecesine çağırır. Zorunlu olarak "cem" "baba"sı da çağrılır. Hepsi bir araya gelince, bir kılavuz güveye yön gösterir (talimat verir); ikisi birlikte "baba"nın yanına giderler; kılavuz ne yaparsa, güvey de öyle yapar. "Baba", okuduğu dualarla genç evlileri kutsar. Aynı kılavuz, güveyi gerdek odasına değin götürür. Yengelerin hepsi kapıda beklemektedir. Oğlan kapıya el sürer ya da açarken, kılavuz onu hızla odaya iteler. Kapıda bekleyen yengeler de iteler. Gelinin yüzü bir mendille örtülüdür. Oğlan, yüzünü açıp onu gülümsetmeye çalışır. Eline bir ayna alır. "Bakalım, kim daha güzel!" diye aynaya bakarlar. Bu sırada güvey gelinin ayağına basmaya çalışır, bunun anlamı; bütün yaşamı boyunca "söz dinler, boyun eğ" (itaatli) bir kadın olacaktır. Bütün bunları yengeler (kapıdan) dinler. Oğlanın sağdıçı odaya

girer, baş yenge ise genç evlilerin akşam yemeği için bir parça ekmekle bir tavuk kızartması getirir. Sağdıçla birlikte yiyecekleri ilk yemek budur. Yemekten sonra sağdıç dışarı çıkar, baş yenge içeri girer, "şinik" içindeki mumlardan birini yakar. Daha sonra genç evliler giysilerini çıkarıp yatağa girerler. Gerdek gecesinde uyumaları doğru değildir. Mumları ardı ardına yakmalıdırlar ki, gece boyunca ışıksız kalmasınlar. Yengeler gecenin geç saatine dek bekleyip genç evlilerin seslerini gizlice dinlerler.

Sabahleyin genç evlilerin çok erken kalkmaları gerekir. İstemeyerek uyumuş olsalar, baş yenge gelip bunu denetler, onları görüp uyandırır. Kalkıp giyinirler. Güvey, bir testiyle suya giderken, gelinin verdiği bir "peşkir"i eline alır. Karşılaştığı ilk adama bunu hediye eder. Daha gün ağarmadan genç evliler el öperek yakınlarını kayınbabanın "minder kutlama" törenine çağırırlar. Yakınları geline para verir. Herkes bir araya toplanınca, gelin en güzel minder örtülerinden birini kayınbabanın önüne serer, bunu ona hediye eder. Bu mindere "kaynata minderi" denir. "Baba" dua okur, bununla kayınbabaya, bu minderde uzun süre oturarak uzun bir yaşam sürmesi dileğinde bulunur. Toplantıya erkekler birer şişe rakı, kadınlar da birer pişmiş tavuk getirir. Düğün sırasında yapılan en zengin kahvaltı budur. Rakı mezesi olarak tavuk eti ikram edilir. Genç evliler yakınlarını davete çıkarken, baş yenge yatakları toplar, gelinin bekâretini göstermek üzere yatak çarşafını evin giriş kapısına asar. Belirti (işaret) yoksa, oğlan da bu işin düğünden önce olduğunu ileri sürerse, çarşaf asılmaz. Belirti yoksa, oğlan da bu işin daha önce olduğunu ileri sürmezse, o zaman belirtisiz çarşaf yine asılır. İlk iki durumda tatlı rakı içilir, üçüncü durumda içilmez.

Kahvaltıdan sonra güvey, düğün davetine gelen herkesi "çeyiz altı" törenine çağırmaya gider. Davetliler, cuma günü saat 12 sularında güvey evine gelmeye başlar. Her çift bir şişe rakıyla gelir. Herkesin elini öpen gelin, oğlanın yakınlarına hazırladığı "bohça"ları dağıtır, ilkönce kaynana ve kaynatadan başlayarak... Onlara artık "buba" (baba) ve "nine" (ana, anne) diye seslenir. Bohçaları verdikten sonra, ayaklarını suyla temizler. Bohçalarının evlerine getirilmesini isteyenler almaz, genç evlileri özellikle "bohça getirme"ye çağıracaklarını söylerler. Gelin, hısımkıraba kadınlarına ayrıca birer başörtüsü verir. Gelen herkesin elini

öperken, gelin, karşılıklı akrabalık ilişkilerini de öğrenir: "Ben dayıyım", "Ben teyzeyim" vb. diyerek herkes kendini tanıtır, geline para verir. Bu törenden sonra eğlence, şenlik başlar. İlkönce kayınbaba bir litre rakı çıkarır, içki bununla başlar, daha sonra hısım-akraba getirdikleri içkileri art arda sunar. Bundan sonra artık eğlence, bütün diğer bayram ve törenlerdeki gibi geçer. Bu gün için gelin daha hafif, ancak gene de güzel giysiler giyer. Alnına çeşitli süsler yapılmış, kaşlarına rastık çekilmiş, başına güzel bir başörtüsü örtülmüş, en üste de "fırlantı" denilen saydam bir ipekli başörtüsü konulmuştur. Alacalı örme çoraplar ve terlikler giymiştir. Tuvaletini baş yenge düzenler. "Çeyiz altı"na gelenler "ikindi" sularında evlerine döner, yalnız baş yenge ile oğlanın birinci derece akrabasının karıları evde kalır. Getirdikleri tahıl tanelerini gelinin eteğine koyarlar, gelin bunları tavuklara vermek üzere dışarı çıkar. Hayvanları çağırıp serpmeye başlar. Horoz gelirse, ilkin onun gagalamasını bekler, tavuklara daha sonra yem atar.

Gelin tavuklara yem atmadan önce, cuma günü, "çeyiz altı"ndan sonra "duvak açmak" töreni olur. Bu amaçla sağdıcin anası, daha "çeyiz altı"na gelirken, bir "taş" çorba ile "şerbet" getirir. Konuklar gittikten sonra, oğlanın annesi, baş yenge, güveyin birinci derece akrabası çorba içmeye oturur. Gelin de onlarla birlikte çorba içer. Öteki yemekleri oğlanın annesi verir. Şerbet içmeye sıra gelince, gelinin başına bir duvak örtülür. Sofrada karşısına bir ayna konur. Herkes şerbet içerken, onun aynaya bakması gerekir. İki yanında duran bir oğlanla bir kız çocuğu, yüzü görülecek biçimde duvağı hafifçe kaldırır. Şerbetler içildikten sonra, iki çocuk birer çubukla duvağı kısıtır, baş yenge onu çubuklara sarar, rulo biçimine getirip bir gül fidanı üstüne bırakır, hava kararmaya başlayana dek orada kalır. Duvak kaldırıldıktan sonra, gelin tavuklara yem vermeye çıkar. Daha sonra, komşuların genç kızları, genç gelinleri gelini görmeye gelirler. Cuma günü böylece sona erer.

Cumartesi günü, kızın yakınları bir kadın gönderip damatlarını davet ederler. Daveti alan damat kendisine eşlik edecek genç erkeklerle delikanlıları "güvey götürücü" olmaya çağırır. Kızın yakınları da "güvey karşılayıcı" olacakları çağırır. Gelin kendi annesi, kız kardeşleri, teyzeleri, halaları, yengeleri için armağan olarak kumaşlar hazırlar. Bunları bir torbaya koyar, torbayı eşlik edenlerden biri taşır. Kız evine varınca,

karşılıyıcılar güveyin başındaki sarığı almaya çalışırlar; başarılı olurlarsa, güvey onu geri almak üzere para verir. İçeri girince bu kez ayak-kabılarını saklarlar. Bu akşam güveyin konuşması yasaktır. Herkes ona "hoş geldin" derken, o susar. "Marsık ingene" diyerek gücendirmeye çalışırlarsa da o hiç yanıt vermez. "Kızın nasıl, ne yapıyor?" diye sor-guya çekerlerse de o yine yanıtlamaz. Onun yerine, eşlik edenler yanıt verir. Eşlik edenlerden biri damadı, kızın babasının yanına götürür. Onların "cem" "baba"sı da orada bulunur. Eşlik eden, damadı "baba"ya takdim eder. Eşlik eden, "görüşmek" üzere "baba"nın önüne oturur, ge-reken hareketleri yapar, damat da öyle yapar. Daha sonra, genç karşılıyıcıların bulunduğu başka bir odaya geçerler. Damat köşeye geçip oturur, eşlik edenlerden biri de onun önüne oturur. Çocuklar ona nal çakması için kedi, tamir etmesi için eski ayakkabı, sayması için darı tanesi getirmişlerdir, ona hep; "Hey, marsık ingene!" diye seslenirler. Hizmet için bir şey getirmiş olan çocuk, damadın önünde oturan re-fakatinin kandırmak istemelerine karşı, onu damada vermez. Damat, refakatiye para verir. Çocuk kanmazsa, ona da para verir; ancak, ge-tirdiğı şeyi verirse, para verilmez. Ama o hemen başka bir şey alıp gelir, artık kanmaz, böylece gene para alır. Bütün bu şakalardan sonra akşam yemeğı verilir. Yemekten önce, baş yenge elleri yıkamak için su ile bir "leğen" getirir. İlkönce damadı çağırır, ancak ellerini uzatınca, yenge leğeni ters yüz eder; o zaman damat ona para verir, o da "leğen"i yere koyup ellerini yıkaması için su döker. Akşam yemeğı başlayınca, karşılıyıcılar şöyle seslenir: "Şu ingeneye büyük bir kaşık (kepçe) verin, dün gece çok çalıştı", "Şu ingeneye bak, bütün hafta açlıktan ölmüş de kurt gibi yemek yiyor" gibi latifeler yaparlar. Sofrayı, orba kâsesini ters çevirirler. Bütün bu şakalar için damat para verir. Ye-mekten sonra, dişlerini temizlemesi için bir diren (harmanda sapları yay-maya yarar, uzun çatallı bir ağaç) getirirler, bunun için de para verir. Dışarı çıkınca ayakkabılarını bulamaz; bunları saklayanların istediğı parayı verdikten sonra onlara kavuşur. Kızın annesi, hediyelerin geldiğı torbaya pişmiş bir tavukla bir pide koyar; bunu, torbayı getirene verir. Damat ile ona eşlik edenler avluya çıkınca, karşılıyıcılar sırtlarına bin-meye çalışır; kendilerini taşısınlar diye... Eve dönünce, gelin ile damat tavukla pideyi yerler.

Ertesi hafta, salı günü, oğlan tarafından bir kadın kayınbiraderleri (gelinin bekâr kardeşleri ve yeğenleri) davet için gönderilir. Daveti alınca, kızın annesiyle babası, yeğenlerden birini ötekileri çağırmaya yollar. Oğlan tarafından da güveyin yakını olan bekâr delikanlılar ve komşu gençler karşılayıcı olarak davet edilir. Salıyı çarşambaya bağlayan gece, bunlar oğlan evine gelir. Gelin, göğüslerine birer "çevre" (sırma işlemeli mendil) ya da süslü birer para "kese"si takar. Daha sonra akşam yemeği yiyip dağılırlar. Avluya çıkınca, karşılayıcılar kızın yakınlarının sırtlarına binerler, kapıya değin kendilerini taşıtırlar.

Düğün Sonrası Gelenek ve Görenekler

Düğünden yaklaşık 40 gün sonra "geze" yapılır. O zamana değin gelin ile güveyin kız evine gitmesi yasaktır. İlkönce oğlanın annesiyle babası "geze"ye çağırır. Davet etmeye geleceklerini, gelinin annesiyle babasına bildirirler. Sözleştikleri akşam, oğlanın annesiyle babası, "kafadar"larıyla birlikte kızın ailesine giderler, onların "kafadar"ları da orada hazır bulunur. "Geze" akşamı konusunda anlaşılır, birlikte akşam yemeği yerler. "Geze", ancak perşembeyi cumaya bağlayan gece ya da pazarı pazartesiye bağlayan gece yapılabilir; çünkü Alevilerde kutlamalar başka gecelerde yapılmaz. Sözleşilen akşam oğlanın annesiyle babası birinci derece akrabalarını da çağırırlar, onlar da damat evine gelir. Oğlanın annesi, babası, yakınları ve gelin, davetlileri karşılar. Akşam yemeğinden sonra konuklar evlerine döner; kızın annesi, babası ve "kafadar"ları geceyi orada geçirir. Sabahleyin ailece "muabet" (muhabbet) ederler. Dönerken, hangi akşam "geze"ye davet için geleceklerini kararlaştırırlar. O akşam oğlanın annesiyle babası, "kafadar"larıyla birlikte gelinin ailesine gider, anlaşır, birlikte akşam yemeği yer, dağılırlar. Sözleştikleri akşam oğlan tarafı, yakın akrabalarıyla birlikte gelinin evine gider. Damat "geze"ye gitmez.

Bütün bu "geze"lerden sonra, gelin ile güvey, istedikleri vakit kızın ailesi evine gidebilirler. Oğlan kendi yakınlarına nasıl davranırsa, gelin de aynı davranışlarda bulunur. Aynı şeyi oğlan da kızın annesine, babasına, yakınlarına yapar. Yakında herhangi bir bayram yoksa, gelinin ana-babası kızlarını ve damadı konuk olarak davet eder. Düğünden sonraki ilk bayrama da resmen çağırılırlar.

Kendi rızasıyla kocaya kaçan ya da zorla kaçırılan kızın düğününde, iki taraf ilişkilerini düzeltsele bile, kız evinde bunların hiçbiri yapılmaz. Oğlan evinde düğün aynı biçimde yapılır. Gelinin resmen alınması da orada yerine getirilir. Yalnız burada oğlanın baş yengesi, armağan verilmesi sırasında gelini dışarı çıkarır. Düğün haftasında, perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılan ilk resmi "gerdek gecesi"ne değin gençler birlikte yatmaz.

Kız kaçırma olayları vardır. Bunun başlıca nedeni, kızlarını sevdiğine vermek istemeyen ana-babalardır. Ancak, oğlanın beğendiği, ama kızın istemediği durumlar da vardır. Kız kaçırma, çoğunlukla akraba ve arkadaşların yardımıyla, arabayla olur. Kız kendi rızasıyla kaçırılmışsa, gençler saklanmaz; ancak aksi olmuşsa, kızla oğlan üç gün boyunca saklanır. Üçüncü gün sonunda kızın oğlan evine getirilmesi gerekir. O zaman kızın ana-babası, bu oğlanla evlenmeye razı olup olmadığını sormak üzere kıza aracılar gönderir. Razı olduğunu söylerse, ana-baba daha fazla iddia ve ısrar etmez; ama razı değilse, kızlarını geri alırlar.

Ölüm ve Defin Gelenekleri ve Törenleri

Ölüm Yazgısı

İnanişâ göre, bir kimsenin avlusunda geceleyin baykuş (kukumav) "kuku" diye öterse, bu ev "kurban" verir. Baykuşun gelmemesi için, öttüğü yere bir gömlek konur; zarar vermeden, "kısmet"ini alıp gitsin diye.

Ölümü Hafifletici Olgular

Namussuz, katil gibi suç ve günah işleyen kimselerin acılar içinde öldüğü düşünülür. Ölümü hafifletmek (kolaylaştırmak) üzere, ölmekte olanın yakınları elini öper; baston, orak, çekiç, sevdiği hayvana ilişkin gereçler gibi sevdiği bir şeyi üstüne koyarlar. Can çekişmenin anlamı; ruh göklere çekilmek ister, ama yeryüzünden ayrılamaz, yaşama ya da ardıllarına, mirasçılarına acımaktadır. Ruh bedenden çıkınca göklere gider, insan sonsuza dek canlı kalır. Ölmekte olan kimse kritik bir durumda kalırsa, daha sakın bir biçimde ölmesi için yanındakiler ağlamaz, konuşmaz. İnanişâ göre; insan, yaşamının çok tatlı bir anında öldüğünden, çevresinde insanlar bulunduğunu sezmemelidir.

Ölüm Sonrası Gelenek ve Törenler

Son kez derin bir nefes alıp verdikten birkaç dakika sonra, ölümün vaki olduğu anlaşılır. Ölüye "cenaze" denir. Ölüm derhal yakınlarla ve komşulara bildirilir. Yaşlılardan biri yüzünü, dirsekleré dek ellerini, ayaklarını üç kez yıkar. Daha sonra giysilerini çıkarıp çıplak bırakırlar, bu sırada bir döşekle bir yorgan hazırlanır; cenazeyi "rahat döşegi"ne koyarlar, yorganla örterler. Başucunda bir mum yanar. Sarkmaması için çenesini bağlarlar; gözlerini kapatırlar. İnsan, gözleri açık olarak ölmüşse, yaşama doymadığına inanılır. Bundan sonra, odayı havalandırmak için hemen pencereler, kapılar açılır. İnsan akşamüstü ölmüşse, yakınları bir araya gelince küçük bir şişe rakı çıkarılır, derler ki; "Son 'muhabbet'e de katılmak için, mahsus akşamüstü ölmüştür." Bu iş, cenazenin bulunduğu odada yapılır. İnsan sabahleyin ölmüşse, "muhabbet" yapılmaz. Ölenin bir yakını köy "müezzin"ine haber verir, o da "minare"ye çıkıp "salaat getirmek" (sala getirmek) denilen bir dua ile cenaze haberini verir. Bunu duyan halk, "Allah rahat eylesin" der. Bulgarlar buna karşılık olarak, "Bog da go prosti" (Allah rahmet eylesin) derler. "Cem" için yemek hazırlamakla görevli "hadim"lerden biri, ölenin yakını olan bir kadın "halva" (helva) pişirir. Aynı kadın, definden sonraki anma törenleri için de helva hazırlar. "Cem tarıkçisi" gelip öleni "tarik"ten geçirir. Ölenin yakınları "kurban" keser; erkekse "koç", kadınsa "koyun" keserler. Ölenin akrabalarından biri, yakınlarını mezar kazmaya çağırır. Yola çıkmadan önce, mezar kazıcılar, iki mısır sapıyla ölenin boy ölçüsünü alırlar. Bunlardan biri mezarın ne uzunlukta olacağını mezar kazıcılara bildirirken, öteki evde kalıp mezar içine sırayla konulacak tahtaların ölçüsünü alır. Yakınlardan biri tahtaları kesip biçerken, öteki "gönderlik"* denilen iki işaret tahtasını hazırlar; bunlar cenazenin başucuna, ayakucuna konur. Erkeğinkiler sivri uçlu olur, yeşil ya da maviye boyanır. Kadıninkiler ise yuvarlak uçlu olur, kırmızıya boyanır. Tahtalar ve "gönderlikler"den çıkan yonga, talaş, çalı, çırpı ile bir ateş yakılır, cenazeyi yıkamak üzere su ısıtılır. Ölen erkek tıraş edilmez. Ölen gelin ya da genç kızın ise, kaşları rastıkla çekilir, başına gelinlik başörtüsü örtülür, yanına çiçek demetleri konur. Ölülere giysi giydirilmez.

* Aslında "yönderlik". ancak bunun "gönder" ya da diyalekt biçimiyle "övendire, öyendire, öyendire, üvendire" olması gerekir. (Ç.N.)

Ölüye ağlamak (ağıt yakmak), "rahat döşegi"nde bulunduğu sırada olur. Özellikle kadınlar ağlar, acılarını, kederlerini türkü halinde sıralar, ölenin yaşamından kimi anları dile getirirler. Ölenin en yakın hısımakrabası, arkadaşları, dostları böyle ağlar. Onunla vedalaşmaya gelenler üç kez yüzünü okşar, yakınlarına, "Başınız sağ olsun" derler. Hamile kadınlar ve loğusaların cenaze yanına gitmesi doğru bulunmaz. Ancak, en yakınlarından biri ölmüşse, ağıt yakmazlar, yalnız vedalaşmak üzere yanına giderler. Defin törenine giden kadınların dönüşte hiçbir yere uğramadan, doğruca evlerine gelmeleri gerekir. Eve gelince başındaki boşörtüsünü çıkarıp bir direğe ya da ağaca bağlarlar, daha sonra yüzlerini yıkarlar.

Defin Törenleri

Mezar kazmaya çağrılan hiç kimsenin bunu reddetme hakkı yoktur; bunun kendi evi ve ailesi için kötü sonuçları olabilir. Mezar uzunluğu ölçülen mısır sapı parça parça edilir. Mezar kazmaya giden herkes, kendi araç gereciyle gelir. Mezar kazıcılar, defin töreninden önce mezarlıktan ayrılamaz. Definden sonra herkes kendi araç gerecini alıp cenaze evine gider. Saat 11'e doğru, yakın akrabadan bir genç, mezar kazıcılar için mezarlığa tavuk, pide ve helva götürür. Yiyeceklerin sarıldığı mendil, dar şeritlef halinde kesilip yaşlı bir armut ağacının dallarına asılır (yalnız bir tek ağaca). Daha sonra, yiyecekleri getiren kimse, cenaze evine dönüp, yakınlarına, mezarın hazır olduğunu bildirir. En yakını olan erkekler, cenazeyi yıkamak için, "rahat döşegi" ile birlikte, başı önde olmak üzere kapıdan çıkarırlar. Yıkama işi, avlu ya da bahçenin pek sık geçilmeyen bir köşesinde yapılır. Camide korunan bir tahta, yere çakılan kazıklar üstüne konur. Köyün "hoca"sı ile yardımcısı cenazeyi yıkar. Yıkama sırasında ölünün yakınları ağlamaz (ağıt yakmaz). Cenazenin yıkandığı sudan bir kaba biraz su alınıp, daha sonra mezara götürülür. Yıkandıktan sonra cenaze tahta bir "tabut"a konur, bunun üstüne de tabutla birlikte camiden alınan bir "kilim" örtülür.

Hoca, cenazeye uzun bir gömlek (entari) giydirir, gömlek üstüne beyaz bir pamuklu kumaş sarar (kefen bezi). Ayak parmakları bağlanır, yüzü açık kalır. Ölenle helalleşmemiş kimseler gelip yüzünü üç kez sıvazlar. Yakınları da ağlayıp sızlanır, onlar da son kez gelip vedalaşır. Daha sonra hoca süslü bir peşkirle yüzünü örter; bir kilime sarar. Cenaze

alayı tabutu eline alıp mezarlığa yönelir. İlkönce tabutu hısım-akraba taşır. Evden mezarlığa dek yolda, ancak taşıyıcıların değişimi sırasında duraklanır. Tabutu dört kişi taşır. Mezarlık bitişiğinde, "musalla taşı" denilen dümdüz bir taş vardır. Cenazenin içinde bulunduğu tabut, bu büyük taşın üstüne konur. Defin törenine katılan herkes, yüzü güneye (kıbleye) dönük olarak sıralar halinde dizilir. Sıralar oluşunca, hoca cemaate, "Merhumu hayatta iken nasıl bilirdiniz?" diye sorar. "İyi biliriz" cevabını alır. Hoca dua okur, herkes ellerini kaldırır, sonunda "amin" deyip ellerini yüzüne sürer. "Musalla taşı"ndan mezara değin tabutu mezar kazıcılar taşır. Tabut mezarın güneyine bırakılır, cenazenin başı batıya dönüktür. Bundan sonra hoca, rahmetlinin yakınlarına, mezara inip düzeltilecek bir şey olup olmadığını denetlemelerini söyler. Cenazenin sarıldığı kilim kaldırılır. Rahmetlinin, sağ ise "kafadar"ı, bir de oğulları mezara iner. Oğulları yoksa, kardeşleri ya da en yakın akrabadan en çok üç kişi mezara iner. Cenazeyi ellerine alıp mezara koyarlar. Daha sonra tahtaları sıralayıp mezarı kapatırlar. Kapatmadan önce, cenazenin başucuna ve ayaklarına akdiken dalları bırakırlar. İnanişâ göre, akdiken konursa, yılanlar ya da başka hayvanlar cenazeyi yemezmiş. Mezarın kapatılması cemaatçe yapılır, herkes birkaç kürek toprak atar. Küreği herkesin başkasından değil de yerden alması gerekir. Mezarı kazmaya başlayan kimse, ilk küreği eline alıp toprağı atar. Cenazenin yanına hiçbir nesne bırakılmaz. Mezara sarkıtıldığı, gömüldüğü sırada, definden sonra ağlama olmaz. Ölü gömülüp mezara biçim verildikten sonra, getirilen "gönderdik"ler yerlerine konur. Mezara biçim verilmesi, baştan ayaklara doğru yapılır. Toprağın en yüksek yerine su dökülür; "susak" (sukabağı) başucuna konulan gönderliğe asılır. Daha sonra hoca dua okur, sonunda herkes "amin" der, yola çıkar. Rahmetlinin en yakın bir akrabası mezarlığın çıkış kapısında durup herkesi yas yemeğine çağırır. İsteyenler, öğle yemeği için rahmetlinin evine yönelirler. Ölenin mirasçısı, mezar kazıcılara para verir. Ölüyü yıkayıp defin işini yapan hocaya da para verilir. Kadınları kadınlar yıkar, ama defin işini hoca yapar. Bir insan geceleyin ya da sabahın erken saatinde ölmüşse, aynı gün saat 12'den sonra gömülür; öğleden sonra ölmüşse, ertesi gün yine saat 12'den sonra (öğle namazından sonra) defnedilir. Eski mezara ölü gömülmez. Mezarlar, defin sırasına göre dizilir. Yeni bir mezar kazılacak kadar yer varsa, yakın akrabanın yan yana gömülmesi olayları

vardır. Mezarlıktaki defin törenine kadınlar gitmez, onlar cenazeyi dış kapıya dek uğurlar. Öğleyin verilen yas yemeğinde rakı, kurban eti ve mutlaka helva ikram edilir.

Mezar üstüne dikilen işlenmiş taş "mezar taşı" denir. Taştan işlenir. Defin töreninden bir yıl sonra, bir bayram günü, özellikle hıdrellezde yerine konur. Mezar taşı, taş biçim veren ustaya ısmarlanır. Erkeklerin taşı insan başı biçiminde ya da sivriltilmiştir, kadınlarınki ise, yukarısı eğmeç biçiminde yuvarlaklaştırılmıştır. Çok yıllar önce mezar taşlarına yazı yazılmazdı, ama son zamanda yine yazılmaya başlandı: "Burada filan kişi yatar" (rahmetlinin adları), mezarın ziyaret edilmesi ve rahmetlinin anılması rica olunur. Mezarlıkta, hangi soydan, hangi insanlara ilişkin olduğu bilinmeyen mezar taşları da vardır. Bunlar pek güzel yontulmuş taşlardır; asker ceketini andıran bu kabartmalarda cep de vardır. Kimileri, bunların bilgin ve tanınmış kimselerin mezarları olduğunu ileri sürmektedir.

Mezar taşı, rahmetlinin başucuna dikilir. Yazısız, kadınlar ve erkekler için yuvarlaklaştırılmış, başka bir taş ayakucuna konur. Mezar taşının yerine konulacağı gün, "mezar çatması" denilen tahta bir çit de yapılır. Dört köşeye kazıklar çakılır, erkekler için çakılan kazıkların uçları sivriltilmiş, "kertik"lerle süslenmiştir. Mezar üstüne çaprazlama konulan latanın ortasına da sivri bir uç yapılır. Mezar taşları, çitin ardında kalır. Mezar taşları konulup çit yapıldıktan sonra, dua okuması için hoca çağrılır. Bu tören için rahmetlinin hısım-akrabası çağrılır, kurban kesilir. Mezar taşı koyma onuruna, bu işe katılan herkese bir öğle yemeği verilir.

Geceleyin, defin töreninin hemen ardından, cenazenin yıkandığı yerde mum yakılır. Cenaze evinde helva pişirilip sokaktaki küçük çocuklara ve evlere dağıtılır. Rahmetlinin yakın akrabasının evlerinde de helva ve bazlamaç pişirilip gene küçük çocuklara dağıtılır (önemli olan "tava kokutmak"tır). Rahmetlinin evinde bu iş yedi gün süresince yapılır. Ertesi gün sabahın erken bir saatinde, rahmetlinin yakın akrabası olan kadınlar, bir erkeğin eşliğinde, evden bir "susak" su alıp mezarlığa giderler. Erkeğin işi mezar yerini göstermekten ibarettir. Mezara yaklaşıncı, rahmetlinin adını üç kez çağırıp "Nerdesin?" diye sorarlar, daha sonra suyu mezar sırtına dökerler, rahmetliye ağıt yakarlar. Susağı, rahmetlinin başucundaki gönderliğe koyup geri dönerler.

Defin Sonrası Gelenekler ve Törenler

Yedinci ve 40. günler ile altı ay ve bir yıl sonra anma günleri düzenlenir. Yedinci gün için, defin töreninde kesilen kurban etinden bir parça ayrılır. Tüm öteki anma törenleri için ayrıca bir kurban kesilir. "O olmazsa, anma da olmaz" denilen başlıca yiyecek "helva"dır. Defin günü de helva hazırlamış olan kadın tarafından pişirilir. Tüm anma günleri aynı biçimde düzenlenir. Köyün "hoca"sı, "hatib"i ve "müezzin"i, rahmetlinin yakınları ve "cem babası" davet edilir. Bir araya toplanınca, ilk üçü "mevlit" okur, bütün cemaat ayrı ayrı anlarda yalnız "amin" der. "Mevlit" okunuşu bitmeden önce "şerbet" içilir. Bunu izleyen şölen, rakı içimiyle başlar. Burada "nefes"ler de söylenir, ama "sema" yapılmaz. Bir inanışa göre, yedinci gün rahmetlinin burnu düşer, 40. gün etleri kemiklerinden ayrılır, altı ay sonunda tümüyle çürür, bir yıl sonra da toprak olur. Rahmetlinin organlarının ayrışması sırasında acı çekmemesi için bu anma günleri yapılır; böylece bu acılara daha kolayca katlanacağı sanılır. Çok eskiden 52. gün için de anma törenleri yapıldığı, ancak sonra unutulduğu ileri sürülmektedir.

Rahmetlinin en yakınları için yas süresi 40 gündür. Bu süre içinde erkekler tıraş olmaz. Kadınlar renkli alacalı giysiler giymez, genç kızlarla gelinler iyi giyinmez, süslenmezler. Daha uzak akrabalar için bu yas süresi yedi gündür. Giysilere hiçbir yas işareti konulmaz. Bayramlarda bayramlık giysi giyilmez. Yaşlı bir kimse ölmüşse, 40 gün içinde aile bayram kutlaması yapmaz; yakınları da başka hısım-akrabaca düzenlenen törenlere katılmaz. Ölen genç bir kimseyse, yas süresi altı aya dek, kimilerine göre bir yıla dek uzar. Bu süre içinde aile törenlerine gidebilir, ama şenliğe, eğlenceye katılım olmaz. Bir yıla değin, rahmetlinin evinde büyük aile törenleri, bayramları düzenlenmez, kutlanmaz. Yakınlarının düğünlerde, bayramlarda çalıp oynamak, türkü çağırmak hakları yoktur. Dul kadın ya da erkeğin, daha sonraki evlilikleriyle ilgili gelenekler yoktur. Ancak, dul kadın ya da erkeğin bir yıla değin evlenme hakkı yoktur; birisi bunu yaparsa, ona kötü gözle bakılır, hiç kimse saygı göstermez.

Bir kimse ölen yakını sık sık düşte görürse, "Kur'an" okuyabilen birine para verir. Bu iş, perşembeyi cumaya bağlayan ya da pazarı pazartesiye bağlayan gece yapılır.

Özel Durumlarda Defin

Adı konmamış, kutsanmamış çocuklar, dinsel tören (ritüel) yapılmadan gömülür. Onların mezarlarına "mezar taşı" konulmaz. İntihar edenler, genel mezarlık duvarının dışına gömülür. Onlara da "mezar taşı" konulmaz.

Mezarlıklar yakınında bir mezarlık daha vardır ki, buna "nişan mezarlığı" denir. İz bırakmadan kaybolan, cesedi bulunamayan ya da savaşta şehit olan kimselerin mezar taşları buraya dikilir. Mezarlıklara ağaç dikilir. Ayva ağacı yeğlenir. Daha başka meyvesiz ağaçlar da bulunur, ama bunların dikilmiş değil, "hudayinabit" (kendi biten, kendi kendine yetişen) ağaçlar olduğu söylenir.

Takvim Bayramları ve Gelenekleri

Aleviler "Altı ay kazanç, altı ay dua" dediklerinden, bayramlar ve törenler kasımda başlayıp ilkbaharda sona erer. Düzenli "cem toplantıları" da bu dönemde yapılır. İlyazdan sonra hiçbir toplantı yapılmaz. Yalnız en yaşlılardan kimisi "cuma mumu" yakmaya gider.

Harman Tavuğu

Cem toplantılarını açan ilk dinsel tören budur. Bu sırada "geçme malesi" (geçme mahallesi) yapılır. Tarikat üyeleri bir araya gelir, akşam duasından sonra bütün çiftler "baba"nın önünde yüzüstü yatar, "tarikatchı", bir ayva çubuğunu bunların üstünden –baştan ayağa (topuğa) dek– üç kez geçirir, bu; "Günahları bağışlanmıştır, Ali'ye inanırlar" demektir. "Baba", "harman tavuğu" zamanının geldiğini, hangi gün yapılacağını söyler. "Harman tavuğu", kasım ayı içinde, köy ve kır işleri tamamlandıktan sonra yapılır. Belli bir günü yoktur. Yalnız "cem" çerçevesi içinde, başarıyla sona eren yaz ve güvenceye alınan kış erzağı onuruna kutlanır. Bu toplantı için her iki çift bir tavuk keser (İhtiyar Heyeti'nin kararına göre, kimi durumlarda, her çift bir tavuk kesebilir), her çift 200 gram rakı getirir. Perşembeyi cumaya bağlayan ya da pazarı pazartesiye bağlayan gece kutlama yapılır. Kutlamadan bir gün önce, "baba" "gözcü"lerden birini çağırıp tarikat üyelerini davetle görevlendirir,

herkesin getireceği yiyecek maddelerini de sayıp döker. "Gözcü" evleri dolaşp her aileyi "cem"e davet eder. Ertesi gün, davet edilen her tarikat üyesi ısmarlanan yiyecekleri "baba"nın evine götürür. Kutlama yemeklerini hazırlayacak olan "hadim"ler de oraya gelir. Su taşıyan bir iki "saka" ile, ocaklara odun hazırlayan "ateşçi"ler de gelir. Tüm tarikat üyelerinden malzemeler, ürünler geldikten sonra, "hadim"ler akşam yemeğini hazırlamaya başlar. En çok hazırlanan yemekler; piliç çorbası, piliç yahnisi, haşlama tavut eti ve sütlü börektir.

Sayacık

Güzün, bağbozumundan sonra, bütün köy ve kır ürünleri devşirildikten sonra kutlanır. Belli bir günü yoktur. Delikanlılarca düzenlenir. Bir "oda"da toplanıp "sayacık" oynama konusunda anlaşılır. Bu amaçla koyunlardan birkaç zil, çan, çingirak alıp, "sayacı" dedikleri içlerinden birinin kemerine bağlarlar. Bir başkası kız gibi başına örtü bağlar, üçüncüsünün ellerinde çanlar, çingiraklar bulunur; koyun sürüsünü taklit ederler. Gecenin geç saatinde, köy uykuya daldıktan sonra, tüm delikanlılar ev ev dolaşp zilleri, çanları, çingirakları çalarlar. Evin avlusuna girince, içlerinden biri şöyle seslenir: "Ey, amca, sayacılar geldi, duydunuz mu? Selam verdik, aldınız mı? Bu kimin sayısı? Rumeli sayısı.* Dağda koyun kışlasın, tarlada pulluğun işlesin, ey, amca! Kıza sakız parası, tekeye tuz parası, ey, amca!" Bunu duyan ev sahibi, ceviz, para, üzüm, kuruyemiş vb. verir. Bunları alan "sayacı"lar giderken hep bir ağızdan, "Allah sana kara kaşlı, kara gözlü bir gelin bağışlasın, ey, amca!" diye bağırırlar. "Sayacı"lardan biri armağanları bir torbada toplar. 20-40 aileyi dolaştıktan sonra odada toplanıp yiyecekleri yerler, bütün köyü dolaşırken toplanan parayı da "baş ergen" dedikleri delikanlıya –muhafaza edilmek üzere– bırakırlar. Bu, birkaç gece böylece sürüp gider. Sonunda toplanan paralarla "sayacı"lar çerez alıp yerler.

Kasım

Kış mevsiminin başlangıcı olarak bilinir, ayrıca "çoban"ların izin (tatil) mevsimi sayılır. Hiçbir dinsel tören ya da kutlama yapılmaz. Koyun sürülerini otlatmaya götüren, çobanlar değil, mal sahipleridir. Ko-

* Saya, Rumeli ve Anadolu ağızlarında "ağıl, ahır, yayla ve kırlarda hayvanlar için yapılan üstü samanla örtülü hangar, avlu, bir çeşit ev-altı" anlamlarına da gelir. (Ç.N.)

yunları hidrelleze dek otlatmaya götürecek olan sürü çobanı bu günde tutulur. Bir söylentiye göre, gerçek kış (kar yağışlarıyla) kimi zaman kasımdan 40 gün önce ya da 40 gün sonra başlamış. Kasımdan sonraki güzel güneşli günlere "pastırma yazı" (pastırma kurutma günleri) denir. İnanişaya göre, bu günlerde doğanlar sert olurmuş.

Kış Doksanı

Kasımdan sonraki 90. gün, 5 şubatta kış ortası olarak kutlanır. Tıpkı "harman tavuğu" gibi, bu bayram da ancak "cem" çerçevesinde kutlanır.

Bağcılar Günü

Kasımdan sonraki 99. gün, bağcılar günü olarak kutlanır. 14 şubata rastlar.

Arıcılar Günü

Bağcılar gününün ertesine rastlar (kasımdan sonraki 100. gün). Bu gün için, hava güneşli ve durgun ise, yazın çok "berekatli" geçeceği söylenir. Bu gün çiftçiye, "Yüz, sabanı düz" denir. 110. gün gelince, "Yüz on, tarla başına kon" denir.

İlkyaz-Kırklar

22 mart, son dinsel toplantı (ritüel) günü ve yeni çalışma yılının başlangıcı olarak belirlenir. Bu bayramdan sonra, "harman tavuğu"na dek, cem, düzenli hiçbir toplantı yapmaz. Ay takvimine göre, dinsel bayramlar geçen yıla göre on gün daha erken geldiğinden, cem toplantısı, ancak bayramlar bu döneme rastlarsa yapılır. 21 martı 22 marta bağlayan gece, yeryüzündeki her varlığa can verildiği hesaplanır; ertesi gün böceklerle yıılanlar dışarı çıkmaya başlar. Ölülerin ruhu yıl içinde bedeni bırakıp göklere çıkar.

Kırklar'dan bir hafta önce, "geçme malesi" (geçme mahallesi) denilen töre yerine getirilir; amaç ve biçim, "harman tavuğu"nda olduğu gibidir. Kaynatılarak pişirilecek yumurta sayısı belirlenir. 40 yumurta pişirilir, bir tavuk kesilir, bir de pide hazırlanır. Kuraldışı bir durum olarak, yıl

bereketsiz geçmişse, cem üyelerinin olanaklarına göre yumurta sayısı azalır. İçki evden mi gelecek, yoksa üyelerden toplanacak parayla mı satın alınacak; bu konu karara bağlanır.

Yumurtaların kaynatılması, tavuğun haşlanması, pidenin hazırlanması evlerde ayrı ayrı olur. Günün kutlanması, 21 mart günü ve onu 22 marta bağlayan gece "cem"de yapılır. Her çift getirdiği yumurtaları, tavuğu, pideyi "hadim"lere verir. "Hadim"ler, konuklar (böyleleri varsa) için de yumurta ayırır. Geriye bir "pay" kalır ki, buna da "garip payı" derler. Bu iş, yolda olan, ertesi gün gelecek olan konuk (doğal olarak Alevi) için yapılır; köyde bulunmayan, dinsel törene katılmayan cem üyesi için de aynı şey yapılır.

Kutlama, "harman tavuğu"nda olduğu gibi geçer; açılış, akşam yemeği, yemekten sonra "sema". Bunun öteki kutlamalardan ayrıldığı nokta şudur: Burada sofra kurulmaz, "baba"nın önüne bir "tava" konur, tavanın içine çiftlerin sayısınca yumurta, birer tavuk ve pide konur. "Baba" dua okur. Daha sonra, her çift (aile) yiyecekleri getirdiği kendi tavasından yer. Kutlamadan arta kalan yiyecekler tavada toplanır; tören sona erdikten sonra, henüz tarikat üyesi olmayan çocukları için eve geri götürülür.

Ertesi gün herkes ormana, ilkyaz kır çiçekleri toplamaya gider. Yaya gidemeyen yaşlılar, arabayla götürülür.

O gün aileye bir konuk gelmişse, hemen "baba"ya haber verilir; o da "gözcü"yü çağırıp "garip payı"nı yemek üzere yaşlılarla "hadim"leri davet etmeye gönderir. Daha sonraki akşamda "cem"e hiç kimse gelmezse, yalnız yaşlılar "garip payı"nı yemeye çağırılır.

Köfür

Hristiyanların paskalya yortusu öncesinde (arifesinde) kutlanır. Tam olarak gününün nasıl belirlendiğini hiç kimse açıklayamaz. O gece için "cadı gözü" denilen sütlü bir börek hazırlanır. Töre, yedi yere birer küme saman koyup yakılmasını gerektirir. İlk yakılan küme, başlangıç noktası sayılır. Yandıkları sürece, kümelerin üstünden üçer kez atlanır. Yanan ateşlerin bulunduğu başka yerde de (ancak dokuz yerde) atlama yapılabilir. Ateş yakmakla kötü ruhların yakıldığına inanılır. Ateş sönünce, yaşlı kadınlar avuçlarına her kümeden birer tutam kül alıp

çocukların ve gençlerin alınlarına birer nokta yaparlar; bu iş kötü ruhların onları ele geçirmemesi, hastalanmamaları için yapılır. Aynı külden, kümeslerin, ahırların, ambarların kapılarına bir daire, bir nokta ya da daire biçiminde nokta çizilir. Bu iş, kötü ruhların bu yapılara ve hayvanlara dokunmaması için yapılır. Ateşler iyici söndükten sonra, ilk ateş bir küfeyle kapatılır. Ertesi gün, oradan alınan bir tutam külle evdeki hayvanların alınlarına ya da sırtlarına birer nokta yapılır. Daha sonra, ev kadını eve ve evin tüm yapılarına darı taneleri serper. Bir inanışa göre, aynı gece, yanmaktan kurtulmuş bir büyücü kadın, bir gözü kör bir "cadı karısı" gelip ev hayvanlarına zarar ziyan yapar. Darı tanelerini görünce, saymaya başlar; ancak ağılda boynuzsuz bir koç görünce gülmekten kırılır; kaç darı tanesi saydığını unuttur, daha sonra yeniden saymaya başlar, ama sabahın ilk horoz ötüşlerine dek ahıra giremez, kaybolup gider; böylece hayvanlara, insanlara bir şey yapamaz. Tüm aile bireyleri bir araya gelince sofraya oturup "cadı gözü" denilen böreği de yerler.

Köfürden önceki son perşembe günü ve köfür günü hayvanlar arabaya koşulmaz, işe sürülmez, süt ve yumurta kaynatılmaz, çalışılmaz. O günler için yiyecekler, bir gün önceden hazırlanır. İnek ya da koyun sütü kaynatılırsa, o hayvanın memesi kurur diye düşünülmektedir. Yumurta kaynatılırsa, tavuklar yumurtlamaz; arabaya ve işe koşulan hayvan sakatlanabilir ya da ölebilir. O günler salıncak yapıp sallanılır, bir araya gelinip, haşlanarak pişirilmiş mısır yenir.

Yine hıdrellezden önceki son perşembe günü de çalışılmaz, hayvanlar arabaya ve işe koşulmaz, süt ve yumurta kaynatılmaz (köfürde de olduğu gibi, aynı inanışlar yüzünden). Yiyecekler bir gün önceden hazırlanır. O gün salıncaklar kurulur; mahallenin genç kızları, genç gelinleri ve kadınları bir araya gelip sallanır.

Hıdrellez

6 mayısa rastlar. Hıdrellez öncesinde (5 mayıs öğleden sonra) annelerinin canlı olarak doğan ilk iki kızı, "kalaylı" bir küçük bakır kazana "nişan" toplar (yüzükler, küpeler, gerdanlık vb. ziynet eşyası, bir de küçük oylumlu nesneler). Kız annelerinin bundan önce düşük yapmamış olması, ölü doğan çocuklarının bulunmaması gerekir. İki kız, kazanı iki yanından tutup ev ev dolaşarak "nişan" toplar. Büsbütün boş kalmaması

için, kazana biraz su konur. Evleri dolaşırken, genç kızların dam, çatı, saçak altlarında durma hakları yoktur. Evin üstü örtülü kapıları varsa, kızların kapıya dek gitmesi doğru değildir; daha uzaktan seslenmeleri gerekir. Ev kadını "nişan" vermek isterse, yine onları avluya çağırılmaz, yalnızca biraz beklemelerini söyler. "Nişan" vermeyen kadın olursa, bunu söyler; onlar da başka eve geçer. İnanişâ göre, bu kızlar bir çatı altında durursa, yazın kötü, yok edici yağmurlar yağarmış. Bütün köyü dolaşıp "nişan"ları topladıktan sonra, son hıdrellezden önce evlenen genç bir çiftin evine kazanı götürüp bir gül fidanı altına koyarken bir mendille üstünü örterler. Ertesi gün "nişan"lar çıkarılmaya başlayana dek kazan orada kalır.

Hıdrellez günü (6 Mayıs) ev sahibi, güzün ekilen tahıl tarlalarını dolaşmaya gider. Yakında iseler yayan gider, tarlalar uzaksa ya da çamur varsa atla gider. Ev kadını sabahleyin uykudan uyanınca, bütün "minder", "döşek" ve başyastığı örtülerini (yünlü) çıkarıp serer. O gün çıkarılıp seilmezse, güvelerin bunları yok edeceğine inanılır. Genç kızlar, sabahleyin yataktan kalkar kalkmaz, en yakın bir tahıl tarlasına (çavdar tarlası yeğlenir) gidip beliklerinin topuklarına dek uzaması için takla atar, yuvarlanırlar. Eve dönünce, annesi kızının beliklerini örerken, uzun ve kalın olsunlar diye kız, sarılmış bir uzun ipin üstüne oturur. Genç kızlara her zaman tek sayılı (3 ya da 5) belik örülürken, evli olanlara hep çift belik örülür. Kızının saçlarını örgüledikten sonra, anne, uzun olmaları için bir eliyle onları tutup aşağıya çekerken, öteki elini kızının sırtına koyar, öyle ki, dirseğini bir omzuna koyarken, parmakları öteki omuza dayanır. Bu davranış beliklerin bir omuzdan ötekine dek olması için yapılır. Daha sonra ana kız minderlerin, döşeklerin ve baş yastıklarının örtülerini derleyip toplar. Tarlaları gezip dolaşmaktan dönen ev sahibi, artık başak bağlamış ekinlerden örnekler getirir. Bu sırada özellikle çavdarlar başak bağlamaya başlar. Bundan sonra sabah kahvaltısına otururlar. Kahvaltı özellikle bulgurla doldurulan dulavratotu yaprak sarması, beyazpeynir ve yoğurttan oluşur. Yemekten önce biraz sarmısak dövülür, yoğurtla karıştırılır, sofraya konmadan önce sarmalar buna bulanır.

O gün iş yapılmaz, hayvanlar arabaya ve işe koşulmaz, süt ve yumurta kaynatılmaz; iğne ve bıçak ele alınmaz. Bunlarla iş yapılırsa, yazın orada yılanlar görünür diye inanılmaktadır.

Kahvaltıdan sonra genç kızlar, gelinler, kadınlar, bayramlıklarını giymiş olarak, salıncakların kurulduğu meydana gidip sallanırlar. Pek çok kadın bir araya gelince "nişan" kazanı bırakılan son evlilerin evine giderler. İki kız, kazanın iki kulpundan tutar. Omuzlarına büyük bir mendil atmış olan bir kadın, arkalarından yürür. Kazanı bir alayın ortasına koyarlar, kızlardan biri kazanın yanına oturur. Arkadan gelen kadın, siyah örtüyü kızın ve kazanın üstüne örter. Örtülü kızın eline bir de ayna verirler. Bir eliyle aynayı tutup bakarken, öbür eliyle, hiç bakmadan, derlenen "nişan"ları bir bir çıkarıp çevresinde oturan kadınlara verir. Elllerinde "y" harfi biçiminde birer çubuk vardır. Verilen "nişan"ı ele alıp çubuklara takarak çevredekilere gösterirler. Kendi "nişan"ını tanıyan kadına, onu yukarı kaldıran kadın bir "mani" söyler, "nişan" sahibine geri verilir. Toplanan "nişan"ların hepsi çıkarılıncaya değin, oyun böylece sürüp gider. Saat 13 sularında sona erer. Bundan sonra, genç kızlarla gelinler bir "halay" oluşturup birkaç oyun oynarlar, öğle yemeğine giderler. Yemekten sonra yalnız kızlarla delikanlılar toplanıp salıncakta sallanırlar, evlilerse "cem"e gidip hıdrellezi kutlarlar.

Sabah kahvaltısından hemen sonra, yaşlılarla "hadim"ler "cemevi"nde toplanıp bayramın kutlanmasında bir anlaşmaya varırlar. Bir kuzu satın alınır. Kuzunun süslendiği üzerine bilgi yok, cinsine ve rengine bakılmadığı gibi, ilk ya da son kuzu olup olmadığı da dikkate alınmaz. Hayvana bir yudum su verilir, "baba" kurban duası okur, kuzunun başı güneye (kıbleye) çevrilir, "hadim"lerin biri onu keser. Bundan kuzu yahnisi yapılır. Özellikle yaşlılar öğlene doğru cemevinde toplanıp bayramı kutlarlar. Aile kurmuş genç evliler, akranları ve dostlarıyla bir araya gelip bir kuzu satın alırlar, içlerinden birinin evinde yemek hazırlayıp bayram kutlaması yaparlar.

Yaşlı kimseler, daha önceki bayramlarda olduğu gibi, cemevine "hal sormak" dedikleri "Nasılsınız?" sorusuyla girerler. Daha sonra, rakı servisi başlar, bayram "harman tavuğu"ndaki gibi geçer. Dinsel "sema" rakısı yapılmaz. Bunun başka bayramlardan ayrıldığı nokta şudur: Burada "akşam kılmak" denilen akşam duası yapılmaz.

Gençler bir araya gelince, içlerinden birini "baba" olarak seçerler, görevi; ardı ardına, sıralı olarak içilen rakı kadehlerini saymaktır. "Nefes"lerden başka, halk türküleri söylenir, halk oyunları oynanır ki, bunlara "cemevi"nde izin verilmez.

Ertesi gün (7 Mayıs) kahvaltından sonra bütün genç kızlar, genç ve yaşlı kadınlar, bayramlıklarını giymiş olarak, "Düldül izi" denilen yere giderler. Herkes evden bir şişe su ile bir kaşık, ceviz, kuruyemiş, kaynamış mısır ya da para alır. O mevkide çukurlu bir kayalık vardır ki, bunlar Ali'nin Düldül adlı atının izleri sayılır. Oraya varınca, ilkönce kayaların çukurları çevresine otururlar, bu çukurlara şişelerinden biraz su dökerler, daha sonra kaşıkla su alıp üç yudum içerler, ellerini ve yüzlerini üç kez yıkarlar; geri kalan suyu şişeye doldurup eve dönerler. O mevkie gidemeyen aile bireyleri de bu suyla aynı şeyleri yaparlar, geri kalan su tavukların üstüne serpilir. İnanişâ göre; bu sudan içen, bu suyla el yüz yıkayan kimse, yıl boyunca hastalanmaz, tavuklar da daha çok yumurtlar. El yüz yıkadıktan sonra, getirilen şeylerden üçü "Düldül izi"nde bırakılır. Daha sonra kenara çekilip ikişerli ya da üçerli sıraya dizilirler, tek tek uzağa taş atarlar. Hangi kadın en uzağa taş atarsa, onun en uzun ömürlü olacağına inanılır. Oradan "Delik taş" denilen mevkie yönelirler. Her kadın başörtüsünü bunun deliğinden üç kez geçirip yeniden takar. Bu iş, yazın baş ağrısı çekmemek için yapılır. Sonra çimenli ve eğimli bir yer seçip, yıl boyunca baş dönmesine uğramamak için, her kadın üç takla atıp yuvarlanır. Daha sonra, ikişer ikişer oturup "göçmecik" oyunu oynarlar. Bu oyun, her kadının altışar taş toplamasıyla oynanır. Bunları (herkese ikişer küme olmak üzere) dört kümeye bölmeye başlarlar; sonuçta bir kümeye üç taş kaldığında, rakip bunları alır. Birinin taşları tükeninceye dek oyun sürüp gider. Tüm taşları kazanan, bunları eteğine koyması için ötekini zorlar, iki eliyle gözlerini kapatır, taşları atmasını söyler. Yürürken, "Kör tavuk arasın, piliçlerini bulsun" der. Bir yere varınca taşları atmaya zorlar, oyun oynadıkları yere dek kapalı gözle onu geri götürür, üç kez çevirip döndürür, "piliçlerini bulmaya" gitmesini söyler. O, taşları aramaya giderken yanlış bir yöne saparsa, çevresindekiler gülmeye başlar, böylece yönünü bulup taşları bıraktığı yere varır. Taşları bulunca, oyun sona erer. Ellerin ve bileklerin daha sağlıklı ve dayanıklı olması için oyun taşlarla oynanır. Çeşitli yerlerde, aynı zamanda türlü oyunlar oynanır. Örneğin "çömlecik" oyunu, tüm kadınların çift oluşuyla oynanır: Çiftlerden biri yere oturur, eylemli olarak o bir "çömlecik"tir, öteki onun yanında ayakta durur, çömlecikğin sahibidir. Kadınların biri "çömlecik"siz kalmıştır. Çömlecikli bir kadının

yanına gidip sorar: "Kardaş, çömle(ği)nde ne var?" Öteki, "Yağ ve bal" diye yanıtlar. İlki, "Kardaş, çömle(ği)nden bana dattırsana!" diye yalvarır, öteki, "Olmaz" der. O zaman çömleciği kendisine satmasını ister, ama gene, "Olmaz" denir. Sonunda, çömleksiz kadın onları kaçırmaya zorlar. Bir halka halinde koşmaya başlarlar. Kim erken gelirse, çömleciğin sahibi olur. Çömleciksiz kalan kadın, başka bir çiftin yanına gider vb.

Oynanan başka bir oyunun adı "ebe karıcık"tır. Kadının biri "ebe karı" olur, ötekiler el ele tutuşur, öndeki, "ebe karı"ya ne yaptığını sorar. Hendek kazdığını söyler. O zaman el ele tutuşan kadınlar, onun çevresinde dolanarak şöyle bağırırlar: "Ebe karı gelince, beş kere dönecek." Daha sonra, hendeğe ne koyacağını sorarlar. "Sacayak" koyacağını söyler. Alaydan, "Sacayağının ayağı kırılсын" sesleri gelir. "Aman, kırılmasın" der. Gene dolanarak bağırırlar: "Ebe karı gelince, beş kere dönecek." Bundan sonra, sacayağına ne koyacağını sorarlar. "Tavşan" yanıtını alırlar. Her konuşmadan sonra, bu sözleri söyleyerek, "ebe karı"nın çevresinde üç kez dönerler. Sonunda "ebe karı", evde doyuracak çok kimsesi bulunduğunu ileri sürerek, alayın kılavuzunda kendisine bir hindi bağışlanmasını rica eder. "Kalabalık iseniz, kocan çalışsın da hindi beslesin" yanıtını alır. "Ebe karı" alaya saldırıp kadınlardan birini kaçırmak ister. "Evin yanıyor" diye yalan söylerler, ama o tek tek alayın kadınlarını kaçıır. Yalnız kılavuz kadın ortada kalır.

Aynı zamanda oynanan başka bir oyunun adı da "suvancık"tır (soğancık). Birkaç kadın art arda oturup bellerinden tutarlar. İlki "baş soğancı" (soğan satıcısı) olur. Oyuna katılanlardan biri gelip bir baş soğan vermesini ister. Soğan satıcısı geri çeviremeyince, "Git, keşdin çıkar" der. Kadın gider, sıranın en sonundakini tutup ötekilerden ayırına dek yana çeker. Daha sonra yine gelir, çekip kopardığı soğanın çürük çıktığını söyler, başka bir baş soğan ister. "Baş soğancı" onu geri çeviremez, oyun da böylece sürüp gider.

Bu eğlenceli ve hareketli oyunlardan sonra, bir "halay" oluşur, tüm bayramlar ve düğünlerdeki gibi oyunlar oynanır. Köye doğru yola çıkılmadan önce, yolun ortasında çukurca bir yer olan "Kör pınar" ziyaret edilir. Kadınlar, pınarı üç kez dolandır. Bu iş, yıl boyunca "baş dönmesi"ne uğramamaları için yapılır.

Ögle yemeğinden sonra, bayramlıklarını giyen kadınlar köy meydanında toplanır. Yaklaşık on kişi oldular mı, genç kızlarla gelinler bir "halay" çevirip, türkü söyleyip oynarlar. Yeni gelen her genç kız ya da gelin –daha yaşlı kadın da olabilir– hemen "halay"a katılır. Türkü söyleyebilirse, türkücü kadınların yanına gider. Oyun oynamak istemeyen, özellikle hasta ve yaşlı kadınlar, "halay"ın ortasında oturur. Genç kız ya da gelinler, oyun oynamadan "halay"ın içinde oturamaz, yoksa yaşlılardan azar işitir. Ancak ufak bir dinlenme için oturabilirler. Genç ve bekâr erkekler, "halay"ın çevresinde toplanıp dışarıdan izleyebilirler, ama oyunlara katılma hakları yoktur.

Erkek giysileri giymiş, yüzlerine rastukla bıyık yapmış, "kıraylar" (apaşlar, delibaşlar, haramiler) denilen kadınların karşılanmasıyla karnaval başlar. Onların ortaya çıkışıyla oyunlara, türkülere son verilir. Tüm kadınlar büyük bir halka oluşturur. Bu oyunu gerçekleştirmek üzere, hıdrellezden önce ve hıdrellezin ilk günü genç kızlarla gelinler bir araya gelip "kıraylar" çiftlerini ve "beşikli" denilen süvari taklitçisini belirlerler. "Çingene karısı" rolünü oynayacak uygun bir yaşlı kadın bulurlar, o da kendi yönünden başka bir "Çingene karısı" bulur.

Bu oyunun birkaç adı vardır: "Kıraycık" (apaş oyunu), "Çingenecik" (Çingene oyunu), "Arap oyunu". Bir kez "kıray" (apaş) ya da "beşikli" olan kadının bir kez daha olması gerekir; inanışa göre, yalnızca bir kez olanın başına felaket gelir. Karnaval günü herkes bir yerde toplanır, değişik giysi giymek, maske takmak orada yapılır, "Çingene karısı" olacak kadının evine oradan yola çıkılır. "Kıraylar" gelene dek, Çingene karıları da giysi değiştirir. "Kıraylar" iki tekerlekli bir arabaya binip köy meydanına giderler. Her birinin elinde bir söğüt çubuğu bulunur. "Kıraylar"ın ikisi arabayı çeker, ikişer ikişer el ele veren ötekiler oynayarak arabanın ve ardından gelen "beşikli"nin çevresinde dolanırlar. Çiftlerden biri, Çingeneye körük işini görecektir bir saman sepeti, uzun bir "maşa" ve ona takılmış bir sacayak taşır. Alay yaklaşınca, kadınlar karnaval alayı kıyısında bir kordon oluşturur. "Çingene kocası" ile "Çingene karısı" alayın orta yerinde kalır. "Çingene karısı" sepeti eline alıp, güya "Çingene kocası"nın ocağını üflüyormuş gibi yapar, uzun maşasıyla sanki sacayak altındaki ateşi karıştırır, "kıraylar"ı (apaşları)

nallamaya hazırlanır. Bu sırada "kıraylar" içeri dalıp Çingene ile karısının çevresinde sıçrayıp oynarlar, ikişer olarak el ele verip, söğüt çubuklarını havada döndürürler. Alaydan bir kadını yakalamaya bakar, onunla oynamaya başlar, söğüt çubuğu ile ona vurur, onunla birlikte alaya katılıp dönmeye başlarlar. Birkaç vuruştan sonra onu bırakıp oyuna devam ederler. Aynı zamanda başkaları "Çingene kocası"nın yanına gidip ayaklarını nallatırlar, daha sonra izleyicilere sağlık olsun diye söğüt çubuklarıyla vurmaya sürdürürler. "Beşikli" (süvari taklitçisi) de, ağzında çubuğu olduğu halde, alayın içine dalar. "Kıraylar" da sıçrayarak sürekli çevresinde dolanır. "Beşikli"nin devinmeleri ağır olurken, "kıraylar"ınkiler çok hızlı ve çeviktir. Birkaç kadın alaydan çıkıp "beşikli"nin peşinden giderken şu türküyü birkaç kez söylerler: "Aracı gelir, is kokar, is kokar, Çingenesi mis kokar. Aracı gelir aşağıdan, yukarıdan, Selmanı vardır paşadan. Aracı gelir İres'ten, İres'ten, çubuğu vardır kirezden. Aracı gelir aradan, aradan, bıyığı vardır karadan."

Oyun sırasında alaydan birkaç kadın, "Çingene kocası"nın dik-katinin dağıldığı anı kollayıp içeri dalar, onu ıslatır; yılın bereketli geçmesi için. Başkaları "Çingene karısı"nın dikkatini dağıtır, "Çingene kocası"na saldırır, ama yalnız biri yanına yaklaşır cinsel fiili taklit eder. Bunu gören "Çingene karısı" ağlamaya başlar; kocasını elinden aldıkları, çok çocuklu ailesine artık bakacak kimse bulunmadığı için ağlamaktadır. Ancak, kocası onu çabucak teselli eder, oyun da sürüp gider. Köyde çocuksuz kadın olmaması için, döllenme işi taklit edilir.

Daha sonra herkes alayın ortasından çıkıp halkadaki kadınların yanına oturur. "Öküzcü" oyunu başlar. Üç kadın alayın ortasına çıkar. Biri öküzü, öteki kılavuzu, üçüncüsü de tohum ekiciyi (ekimciyi) oynar. Ekimci önden gidip tohum ekmeyi taklit eder, kılavuz ardından yürür; bir başörtüsüyle öküzün boynunu bağlamış, onu ekimcinin peşinden yürütür. Bu sırada semiz öküz, yakasını kılavuzdan kurtarmak için geri çekilir, kılavuz yuları koyverir. Öküz, alay çevresinde oturan kadınlara doğru saldırır, boynuzlarıyla onlara tos vurmaya ister. Kadınlar alaydan kaçar, kılavuza, öküzü zapt etmesi için bağırılırlar. Kılavuz, buna uğraştığını, ama öküzün hep mercimek otu yemek istediğini, bir türlü çalışmadığını söyler.

Bundan sonra "uzun alay" oyunu başlar. Kadınlar iki sıra olur, üç dört adım aralıklarla birbirlerinin karşısında dururlar. Oyun böyle başlar. Aynı sıradaki kadınlar, birbirinin elini tutar. Oyun oynamak isteyen her kadın oyuna katılır. Türkü söyleyemeyen kadınlar, sıranın başında ayakta durur. Sıranın biri türküyle öteki sıraya doğru yürümeye başlar, yaklaşıncaya gene eski yerine döner. Öteki sıra da aynı şeyi yapar. Her sıra, hareket ederken şu türküyü çağırır:

"1. sıra: Alaydar, alaydar der, top alaydar.*

2. sıra: Ne istersin, ne istersin bizim alaydan?

1. sıra: Bir güzel kız gördük sizin alayda. Siz o güzelin adını bildirin bize.

2. sıra: Biz o güzelin adını çoktan bildirdik. Allıdır, usludur, kendisi varamaz.

1. sıra: Davulla, zurnayla varır, alırız."

"Bezirgân" oyunu ise şöyle oynanır: Kadınlar ayakta karşılıklı iki sıra olur, el ele tutuşup bir tünel oluştururlar. Sonuncular tünelden geçip yerlerini alır. Tünelden geçmek isteyen herkes sırasını savıncaya dek oyun sürüp gider. Daha sonra, el ele tutuşan kadınlar elleriyle bir köprü yapar, herkes aynı biçimde bu köprüden geçmeye başlar. İsteyen herkes sırasını savıncaya değin oyun sürüp gider. İstekliler çoksa, iki tünel yapılır. Bu oyundan sonra, oyun oynamak isteyen kadınlar büyük bir alay halinde halay oynamaya başlar; alayın çevresinde oturan türkücü kadınlar, ötekiler oynarken türkü çağırırlar. Daha sonra başka bayramlarda, düğünlerde oynanan oyunlar başlar; "sekmecik", "koşmacık" gibi. Bu oyunlar, güneş batıncaya dek sürüp gider.

Hıdrelleze doğru Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyü Alevileri, kitle halinde tekkeleri dolaşmaya başlar. Bayram haftasında ya da ertesi hafta şu tekkeler ziyaret edilir: "Demir Baba Tekkesi" (Hezar-grad "Razgrad" iline bağlı Mumcular [Sveštari] köyü yakınındaki Demir-Baba "Sbor-yanovo" mevkiinde); "Ali Deniz Baba Tekkesi" (Hezar-grad "Razgrad" ilinin Silistre ilçesine bağlı Denizler "Varnentsi" köyünde) ve "Hüseyin

* İlk dizenin anlamı belirsizdir.

Baba Tekkesi" (Hezar-grad "Razgrad" iline bağılı Büyük-ada "Ostrovo" köyü yakınındaki Hüseyin-Baba "Voden" mevkiinde).^{*} En çok ziyaretçi çeken "Demir Baba Tekkesi", en büyük "mabet" (tapınak) sayılmaktadır. Tekke ziyaretleri ya günübirliğine ya da –gecelemek üzere– iki günlüğüne yapılır. "Demir Baba Tekkesi" ziyaretleri daima geceyi geçirmek üzere yapılmaktadır. Tekkeler kasım ayında da ziyaret edilir.

Hidrellezde, sudan "nişan" çıkarma sırasında söylenen "mani"ler:

- "1) Maniciydim ezelden, gönlüm gitmez güzelden. Böyle olacağını bilseydim, başlamazdım tez elden.
- 2) Manicinin başıydım, bir cevahir taşıydım. Böyle olacağını bileydim, cebceğizimde taşırdım.
- 3) Mani maniye açar, mani bilmeyen kaçır. Gelin, kızlar, mani söyleyelim, hangimiz üstün çıkar?
- 4) Al alma, pembe alma, gönlünü benden alma. Gönlünü benden alırsan, gençliğine doyma!
- 5) Al almayı oydurdum, içine karanfil doldurdum. Âlem ne derse desin, ben işimi uydurdum."

Ramazan Bayramı

Her zaman aynı tarihe rastlamaz, her yıl on gün erken gelir, Arabi ay takvimine uyar. Örneğin, 1982 yılında 22 Temmuz gününe rast gelmişti. Üç gün sürer, başka bir adı da "şeker bayramı"dır. Bütün habercilerin ileri sürdüğüne göre, bu bayram Alevilerin değil, Türklerin (Yezidilerin) bayramı imiş. Bunun, egemen İslam dininin resmi bayramı olarak kutlanması, Alevilere zorla kabul ettirilmiş. Resmi makamlar, her yönden, bu bayramı tüm istemleriyle Alevilere de benimsetmeye çalışmışlarsa da, başarılı olamamışlardır. Anlatılan bir söylenceye göre; ramazan ayında hükümet memurları Alevi köylerini dolaşıp oruç tutmayanları gözetler, eziyet ederlermiş; tanınmış Alevi yöneticileri ve imamlarının boğazlarına kızgın kurşun ve kalay dökerlermiş. "Kur'an" buyruğunu yerine getirmeyenlere aynı şeyin yapılacağını söyleyerek halkı korkuturlarmış, ama bu eziyetlere karşın, Alevileri ramazan kutlamasına zorlayamamışlar, burada başarı sağlayamamışlardır. Resmi makamların

^{*} Bu tekkenin başka bir adı da "Mazhar Paşa Tekkesi"dir. (Ç.N.)

gözünü boyamak, yanıltmak için, ramazan ayının 30 günü süresince Alevi köylerinde, tıpkı Yezidiler gibi, güya güneşin doğuşundan önce yemek yemeleri için inananları uyandırmak üzere, geceleyin (sokaklara) davulcu çıkarmaya başlamışlar. Ayrım olsun diye, Aleviler özel olarak davulcu tutmuyorlarmış. Ramazan ayı yaklaşınca, köyün delikanlıları bir araya gelip kimlerin ikişer ikişer davulcu olacağını belirlemiş. Onlar da kendi yönünden davul çalıp mani söylemeyi öğrenirmiş. Bayramdan önce 30 gün köyün içinde dolaşırlarmış. Her gece, köy uykuya daldıktan sonra belli aileleri ziyaret ederlermiş. Öyle ki, 30 gece içinde ziyaret edilmemiş ev kalmazmış. Bu gezip dolaşmalar sırasında iki davulcu yalnız kalmazmış, köy delikanlılarının büyük bir bölümü ile daha önce davulculuk yapan gençler de onlarla birlikte köyü dolaşmış. Bunların hepsi "mani" söyler, böylece yeni davulcular dağarcıklarını zenginleştirmiş.

İlk gece evlere giden davulcular mani söyler, ev kadınlarını uykudan uyandırır. Türkülerle ertesi gece için börek ısmarlar. Gene bu evlerden geçerken, ev sahiplerini yine türkülerle uyandırıp ısmarlanan böreği isterler. Gündüzün ev sahibi kadın böreği hazırlamıştır, davulcuların söylediği manilerden hoşnut kalınca verir. Delikanlıların biri topladığı börekleri özel bir kaba koyar. Ev sahibi mani bilirse, o da söyler; davulcularla, öteki delikanlılarla birlikte yüksek sesle mani yarışına girer. Bir gece önce ısmarlanan börekleri topladıktan sonra, ardı sıra gelen evlere geçerler. Aynı biçimde börek ısmarlamayı sürdürürler. Böylece, bayrama dek her gece birilerine ısmarlarken, ötekilerden börek toplarlar. Davulcularla delikanlılar her gece bir odada toplanıp börekleri yerler, yeni yeni maniler öğrenirler.

"Bayram arifesi" denilen bayramdan bir gün önce, her ev kadını simit gibi "bayram kolacı", gene hamurdan, ancak tavada yağ ile kızartılmış. "peksimet"ler hazırlar. Ailede genç bir gelin varsa, o bunları dağıtmaya çıkar; genç kız varsa o, genç gelin ya da kız yoksa, ev sahibi kadın kendisi dağıtıma çıkar. Pideler pek çok süslemeyle özel olarak dokunmuş bir torbaya, peksimetler ise bir çanağa konur. Dağıtıcı kadınlar dışarı çıkarken bayramlıklarını giyer, bütün hısım-akrabanın evlerini dolaşip her birine birer pide ile birer peksimet bırakır.

Bayram sabahı erkekler camiye gider, bayram duasına katılır. Eve dönünce, bayram duasının tamamlandığını bildirir, kendisinden yaşlı yakınlarının elini öperken, bayramlarını kutlar. Küçükler ailenin bütün

yaşlılarının elini öper, bunlar da onlara bonbon şekeri ve para verirler. Bayramlıklarını giymiş çocuklar, yakınları olan hısım-akrabanın evlerini dolaşır el öper, onlardan bir şeyler alır. Özellikle tatlı, bonbon şekeri ve para verilir.

Cemin aile bireyleri bayramın ilk günü bayramlıklarını giyip, yaklaşık 200 gram rakı alıp "baba"nın bayramını kutlamaya giderler.

Bayram günü de "davulcu" ile "bayraktar" ortaya çıkar. Köyün bir ucundan dolaşmaya başlar, her eve girer, "mani" söyler, ev sahiplerinin bayramını kutlarlar. Ev sahipleri de teşekkür niteliğinde onlara özellikle para verir. Nişanlı kızı ya da genç gelini bulunan aileler "peşkir" hediye eder, bu da "bayraktar"ın taşıdığı ince uzun değneğe asılır. Köyü dolaşırken, öğle yemeği siparişi verirler. Bu siparişi alan aile, kendi olanaklarına göre bir yemek hazırlar. Yemeğe, bu ikiliden başka, köyün delikanlıları ile genç kızları da katılır. Yemekten önce ve sonra "mani" okumaları sürüp gider. Bütün köyü dolaşmışlarsa, bu okumalar uzar; daha uğrayacakları evler varsa, okumalar kısa kesilir. Bundan başka, genç kızlar halay çevirip oynarlar. Daha sonra, köy meydanında da halay çevrilir, burada kızlarla genç gelinler oynar, yaşlı kadınlarla delikanlılar izleyici olur.

Öğleden sonra ("ikindi" vakti) ya da güneşin batışına yakın oyunlar sona erince, kadınlar evlerine döner, genç kızlarla delikanlılar meydanda kalır. Arkadaşlarıyla el ele tutuşan genç kızlar, dörder ya da beşer kişilik gruplar halinde, mahalleleri dolaşmak üzere yollara dökülür. Delikanlılar ise, karşı tarafa yürür. Karşılaşmaları halinde, mahsustan kızların yolunu keser, engel olurlar. Bu karşılaşmalar sırasında delikanlının biri bir kızı beğenmişse, ona takılır; kız da ondan hoşlanmışsa, sevimli bir biçimde karşılık verir. Akşamleyin, yakın arkadaşlarıyla birlikte oğlan, kızı evine dek geçirmeye gider.

Artık yakın arkadaşlarını (bilezer) seçmiş olan oğlanlar, bu bayram öncesinde, "bilezer" olacaklarını ana ve babalarına önceden haber verirler. Anneleri onlara özel bir "pide" hazırlar, bunu bir "peşkir"e sarar, bayramın ilk günü bu oğlanlar pideleri değiş tokuş ederler. O andan başlayarak, onlar artık "sağdıç bilezeri" (kardeş, yakın arkadaş) olur. Sokakta, bayramda her zaman birlikte olur, kendi düğünlerinde birbirlerinin "sağdıç bilezeri" olurlar.

Artık yakın arkadaşlarını (kardaş) seçmiş bulunan genç kızlar, bayram günü aynı giysiyi giyer. Birkaç çift (5-6'dan fazla) bir araya gelip "kardaş olma" geleneğinin hangi evde yerine getirileceğini, şölen için hangi yemeklerin hazırlanacağını, gerekli malzemeyi kimlerin sağlayacağını kararlaştırır. Ev sahibi kızın annesinin gözetiminde, şöleni kendileri hazırlar. Daha sonra çıkıp yakınlarını, kız ve erkek arkadaşlarını bu şölene davet ederler. Akşamleyin, köyün tüm genç kızları, delikanlıları belirlenen evde toplanır. Genç kızlar bir halay çevirip oyun oynar, türkü çağırırlar. Oyunlar, türküler sona erince, konuklar şölene buyur edilir. Resmen davet edilmeden izlemeye gelenlerse evlerine giderler. Özellikle en yakınlar şölene kalır. Yemekten sonra, "kardaş olan" bütün genç kızlar, aynı odada yatıp uyur. O günden sonra onlar düğün ve bayramlarda her zaman birlikte bulunur. Bu "kardaş"lardan biri evlenirken, bekâr olan, gelinin sağdıç olur.

Aileler "ramazan bayramı" kutlamasına kendi yakınlarını, hısımlarını çağırırlar. İlk her ana-baba, kendi kızlarıyla güveylelerini davet eder. Her çağrılan, yanında 200 gram rakı getirir. Güveyleler kaynatalarının yanına giderken, kendi "kafadar"larını da çağırırlar. Genç güvey ilk kez bayramda dedesine giderken, kendi yakınlarını da yanına alır. Hâlâ cem üyesi olmamışsa, kendisinden yaşlı kimselerin elini öpüp bayramını kutlar; gelişinden önce oturan gençler, ayağa kalkıp onun bayramını kutlamalıdır. Cem üyeleri el öpmez, yanak öperek dinsel selamla bayram kutlaması yaparlar. Bu da şöyle olur: Selamlayan kimse, bayramını kutlamak istediği kimsenin omuzlarını iki eliyle tutar, yanaklarına üç kez kendi yanaklarıyla dokunur; önce sağ, sonra sol, daha sonra gene sağ yanağına. Bundan sonra, sağ eliyle onun önündeki toprağa dokunur, ancak o zaman, "Bayramınız mübare(k) olsun" der.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri, genç kızlarla delikanlılar köy meydanında yine bir araya gelir; alay çevirip halay oynanır, daha sonra köy içinde gezinti yapılır.

Kurban Bayramı

Belirli bir tarihi yoktur. Ramazan bayramından 70 gün sonra kutlanır. Bayramdan yedi gün önce, kurbanlık "koç"lara kına yakılır; koçun alnına ve sırtına kına sürülür. Bayram sabahı erkenden erkekler bayram duası için camiye gider (bu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde resmi

makamlarca zorunlu hale getirilmiştir). Duadan sonra, "baba"dan kurban kesmek için "rıza" alınır. Eve gidip kurban kesilir. Kesilen hayvanların derileri cemevine, kurban etinin bir bölümü camiye verilir. Koç kesme olanağı bulunmayan aileler horoz keser. Kurban etinden "yahni" yapılır. O gün küçük büyük herkes bayramlıklarını giyer. Çocuklar gidip yakınlarının elini öper, bayramını kutlar, onlar da çocuklara para verir. Çocuklar, delikanlılar, genç kızlar gruplar halinde arkadaşları, dostları, "bilezer"leriyle bir araya gelip hep birlikte gruptaki herkesin evini ziyaret ederler. Gittikleri yerde kendilerine "yahni" sunulur. Öğle yemeğinden sonra, köy meydanında bir alay çevrilir, genç kızlarla gelinler –tıpkı ramazan bayramında olduğu gibi– oyunlar oynar, türküler söyler. Akşamüstü genç kızlar gezintiye çıkar, köyün merkezini de dolaşırlar. Delikanlılar karşılırlarına çıkıp karşırlarlar. Bu iş, kızlarla delikanlıların birbirini daha yakından görmeleri, birbirine bir şeyler söylemeleri için yapılır. Kurban bayramının ilk gecesi, cemin tüm üyeleri 200 gram rakı, bir çanak "yahni" ve ekmek alıp cemevinde toplanır, bayram kutlaması yaparlar. Geri kalan üç gün, tıpkı ramazan bayramındaki gibi, herkes bayramı kendi yakınları, hısım-akrabası, dostlarıyla kutlar. Bayramın ilk ve dördüncü günleri işe gidilmez, çalışmanın günah olduğuna inanılır. Söylediklerine göre, o günlerde çalışanların başına, bütün bir yıl boyunca felaket gelir.

Aşure Bayramı ya da Matem Bayramı

Bir yas bayramıdır. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Yezidilerce vahşice öldürülüşünü belirler. Var olan bir söylenceye göre; o, tutsak edilip hapse atılmış, kendisine yiyecek verilir, ama su verilmezmiş. Su istedikçe, tuz verilirmiş. Böylece dokuz gün acı çektikten sonra ölmüş. Bu yüzden Aleviler şimdi, dokuz gün yas tuttuktan sonra bunu kutlarlar. Yas süresi 28 mart-8 nisan arasındır. (Hz. Hüseyin'in hapiste geçirdiği günler; öldüğü gün 8 nisan.) Yas bayramı, resmi makamlar ve İslamca şiddetle yasaklanmış. Uzun yıllar boyunca yapılmamış. Sonuçta yeniden yapılmaya başlanmış, ancak artık 8 nisanda değil de Arabi ay takvimine göre, "matem ayı"na rast getirilerek kutlanmaya başlanmış.* Böylece

* Müslümanlıktan önce muharrem ayında savaş haram olduğu için bu aya "muharrem" (haram kılınmış) adı verilmiştir. Bu ayın ilk on gününde, Kerbela Vakası'nın yıldönümü olarak yas (matem) yapılır, onuncu günü de aşure pişirilir. (Ç.N.)

Aleviler yas bayramını serbestçe kutlamaya başlamış; çünkü resmi makamlar, bunun, yasakladıkları "aşure bayramı" olduğunu anlamamışlar. Bu bayramdan 12 gün önce, "geçme malesi" (geçme mahallesi) denilen dinsel tören yapılır; baş "baba"nın cemevinde köyün bütün "baba"ları toplanır, burada "tarik"ten geçerler. Bayramdan üç-dokuz gün önce de her "baba" kendi cemevinde "geçme malesi" düzenler. Bu dinsel törene yalnızca "kafadar" olmuş olan cem üyeleri katılabilir. Her çift yiyecek ve ekmek getirir.

"Geçme malesi" töreninden sonra, bayrama değin kullanılmaması için "saz"ların "kılıf"ları dikilir, aynalar ters çevrilir, "baba" da bu dokuz yas gününde cem üyelerinin neleri yapmamaları gerektiğini sayıp döker. Alkollü içkilerin içilmesi, tıraş olunması, su içilmesi, aynaya bakılması, beden ve ayakların yıkanması, cinsel ilişki, ne vesileyle olursa olsun köyden dışarı çıkmak, düğün ve dernekler, eğlenceler, her türlü aile gelenekleri yasaktır. Bu öğütler verildikten sonra akşam yemeği yenir, daha sonra herkes evine döner. Yas, "baba"lar için 12 gün, geri kalanlar için 9 gündür.

Bayram arifesinde "baba" "gözcü"lerden birini yanına çağırıp bütün cem üyelerini davete gönderir, her üyenin hangi malzemeden ne miktar getireceğini söyler; bir kucak odun, bir kilogram buğday, bir bardak ayçiçeği yağı, bir tavuk ve ekmek. Dibekte dövüleceği için, buğday bayramdan bir gün önce getirilir. Çoğunlukla "hadim"ler bir araya gelip buğday döver, daha sonra bunları "kazan"lara koyarlar. Bundan "aş" ve "keşkek" adı verilen tatlı yemekler hazırlanır. "Keşkek" buğday ile tavuk etiinden yapılır, buğday hafif ateşte kaynatılır, bu sırada durmadan karıştırılır. İyice piştikten sonra, buğday, ağaç çekiçe ezilir. Erkek "hadim"lerce "aş" ve "keşkek" hazırlanışı, öğleye doğru hazır olabilmesi için çok erken başlar. Kadın "hadim"ler, getirilen tavuklar ve öbür ürünlerden yemek hazırlar.

Öğleden sonra çocuklar gruplar halinde toplanıp evlerinden birer kaşıkla gelirler, "aş" yemek üzere cem cem dolaşırlar. Akşamüstü her cemden bütün delikanlılarla genç kızlar bir araya gelip "baba"nın evine giderler, orada kendilerine yiyecek olarak "aş" ile "keşkek" ikram edilir. Akşam yemeğini yedikten sonra evlerine dönerler. Daha sonra "hadim"ler

geri kalan "aş" ve "keşkek"i her üyenin evlerine paylaştırır, geceleyin kutlanacak olan "ritüel" (dinsel tören) için gerekli miktarı da ayırmayı unutmazlar.

"Aş" ve "keşkek" hazır olduktan sonra, "hadim" başı, köyde ne kadar cemevi varsa, o kadar "gözcü" çağırır. Küçük "kova"lara "aş" konur, tatmaları için öteki evlere gönderilir. "Gözcü"ler köyün öteki "baba"larına gidip kovacıkları verirler. "Baba" bir kaşıkla "aş" tadar, cemevinin yaşlı üyelerine verir. Daha sonra, "gözcüler" "baba"ya gidip öteki "baba"ların kendi "aş"ları için yaptığı değerlendirmeyi bildirir. Her "gözcü" ayrı ayrı bildirir.

Akşamleyin cemevinin bütün üyeleri bir araya toplanır. Herkes 200 gram rakı getirir (önceden belirlenmişse, rakı toptan satın alınır). Kimi yaşlı kimselere göre, (eskiden) her toplantıda şarap da içilirmiş; yıllarca önce üzümünden yalnız şarap yapılmış, her bayram yalnızca şarapla kutlanırmış.

"Ramazan bayramı"nda söylenen "mani"ler şunlardır:

I) "Davulcu"ların gidip börek sipariş ettikleri sırada söylenen "mani"ler:

"1. Davulumu kendim gerdim,
Mahalleyi kıvrandım, geldim,
İki gözüm koca yengem,
Ben pide ısmarlamağa geldim."

"2. Aşağıdan beriye geldim,
Vurdum, davulumu deldim.
Koca yengem, iki gözüm,
Ben pide ısmarlamağa geldim."

II) Ramazan ayında ve bayram günü, pidelerin alındığı sırada söylenen "mani"ler:

"1. Davulumun yanı deriler,
Kasnağından akan terler.
Bizim diller böyle söyler,
Hoş geldiniz misafirler."

"2. Bahçelerde kuzu gördüm,
Tüyünü kırmızı gördüm.
Bu sabah, bayram sabahı,
İstediğim kızı gördüm."

"3. Davulumun yanı deri,
Arkadaşım kaldı geri,.
Bağlamayın pideleri,
Arkadaşım yimeveri."

"4. Ramazan geldi düş gibi,
Kolumda çıktı şiş gibi.
Ben bu ramazana doymadım,
Başımdan uçtu kuş gibi."

"5. Uykum geldi, esnerim,
Kafeste bülbül beslerim.
Canım kızlar, iki gözüm,
Sırmalı yağlık isterim."

"6. Bir kuyu kazdım kolayına,
Taş işledim kolayına.
Koca yengem, iki gözüm,
Bak bahşişin kolayına."

"7. Arkadaşımın adı Kâzım,
Buraya iki kız lazım.
Olacaksa, çakır olsun,
Kara gözlü kime lazım?"

"8. Mahramayı, mahramayı,
Ucuna beş-on parayı,
Koca yengem, iki gözüm,
Yollayın, gelsin buraya."

"9. Bahşişimizi aldık ele,
Milletimiz geçti dile.
Biz gideriz cennet-âlâ,
Siz de kalın güle güle."

"10. Çıktım sokağın başına,
Ayağım vurdu taşına.
Koca yengem, iki gözüm,
Bereket versin bahşişine."

Çalışma Gelenekleri ve Törenleri

Güz ekimine Aleviler pazartesi, çarşamba ya da perşembe günleri başlar, ama hiçbir zaman cumartesi günü başlamazlar. Çuvala tohumla birlikte bir ayva, bir tarak, bir mısır koçanı koyar, ayvaya gümüş bir para saplarlar. Bu nesneler, ekim işi sona erene dek, bir çuvaldan ötekine aktarılır. Ayva, buğdayın ayva kokusunda olması; tarak, buğdayın sık taneli olması; mısır, buğday taneleri ve başakların iri olması, mısır koçanı gibi taneyle dolu olması; gümüş para ise, buğdayın gümüş kadar ağır çekmesi için konur. Güz ekiminin ilk günü bir horoz kesilip tarlada yenir, kemikleri de ilk saban çizisine gömülür. Bu iş, bütün evcil hayvanlar içinde en erken uyanan horoz olduğu için yapılır. İlk yaz geldiğinde, horoz ötüşleriyle ekinlerin erken uyanıp filizlenmesi istenir.

Ekin Biçme

İlkin köyün en iyi çiftçisi başlar. Her tarlaya birkaç buğday sapı bırakılır, bunlar kırmızı iplikle bağlı olur. Buna "tarla payı" denir.

Hasat sonunda son ekinler biçilince, delikanlılar koşup mal sahibine hasatın bittiğini müjdeler. Mal sahibinin karısı, gelen ilk müjdeciyeye para verir. Son gün mal sahibinin karısı hasata gitmez ya da gitmişse, şölen hazırlamak için öğleüstü eve döner; akşam yemeği piliç, börek vb. yiyeceklerden oluşur.

Yeni Ev Yapma

Yeni ev yapma işine, ev yeri sabanla çizilerek başlanır. Bu saban çizisinde "kurban" kesilir. Hayvanın başı güneye (kıbleye) çevrilir. İnanişâ göre, sabanın geçtiği yerden şeytanlar, kötü ruhlar geçemezmiş.

Yeni Eve Girmek; "Ateş Yakmak"

Yeni eve giren oğlanın anası ya da ninesi, bu evde ilk ateşi yakar; "Ateşin şen olsun!" der. Bundan sonra artık yeni evliler orada oturabilir.

Yeni Eve Kurban; "Ev Kurbanı"

Evin döşenmesi, avlunun düzenlenmesinden sonra "kurban" kesilir. Geceleyin ve ertesi gün kutlama yapılır. Çağrılan en yakın hısım-akraba, kurban kesip şölen için yemek hazırlar. Şölene bütün hısım-akraba, bir de "cem babası" davet edilir. Şölen "akşam duası" ile başlar. Daha sonra "baba", yeni ev için dua okur, mutlu bir yaşam diler. "Rakı" ikram edilir, sıralı "nefes" okumalarıyla içilir, sonunda geleneksel "sema" rakısı icra edilir. Ertesi gün eğlence içki, dua ve nefeslerle sürüp gider. "Ev kurbanı"na gelen herkes, çoğu kap kakak olmak üzere, yeni ev sahiplerine armağan getirir.

Halkın Dünya Görüşü

Kozmoğrafya ve Coğrafya

İnaniş'a göre, dünyamızın üstünde 7 dünya, altında da 7 dünya vardır. Dünyamız bunların ortasında bulunur. Ancak, öteki dünyalarda insan var mı; varsa, ne gibi insanlar bilinmiyor. Ama, her birinde canlı varlıklar bulunduğu söylenir. Ancak, onlar da bizler gibi insan mı, bilinmez; çünkü onları gören olmamıştır.

Dünya'nın yaradılışı söylencesine göre, Dünya'yı yaratan Allah, Muhammed ve Ali'dir. Bunların üçü bir ruhtur. Dünya'yı yaratırken, şimdiki dünyalı insanlar gibi değil, görünmez varlıklarmış. O zamanlar her yer zifiri karanlıkmış, üçü birden Dünya'yı yaratmaya karar vermiş. Kendilerine hizmet eden ruhlar da varmış: Mikail-saka, Cebrail-gözcü, İsrail (İsrafil)-pabuççu; kötü havalarda ayakkabıları toplarmış, Hazrail (Azrail)-can alıcı; insanların canlarını alırmış. Allah, Muhammed ve Ali Dünya'yı yaratmaya karar verdiklerinde, Cebrail'i gönderip herhangi bir yerde başka ruhlar ya da canlı varlıklar olup olmadığını yoklamak istemişler. 1 000 yıl boyunca Cebrail gezip dolaşmış, geri dönmüş.

Ancak, kapıyı çalınca, "Kim o?" sorusuna; "Benim" diye yanıt vermiş. O zaman onlardan şu yanıt almış: "Madem ki sensin, git, 1 000 yıl daha gez, dolaş; kendini bizden büyük sananın, aramızda yeri yoktur." Cebail yeniden yola çıkmış, aradan 1 000 yıl daha geçmiş, ama geri dönmemiş. O zaman Ali'ye, onu arayıp bulmaya gitmesini, aynı yere ikinci kez döndüğünde ne yanıt vereceğini öğütlemesini söylemişler. Cebail gelip yine kapıyı çalmış, ama bu sefer "Kim o?" sorusuna, onlardan biri, onlar gibi bir ruh olduğu yanıtını vermiş. O vakit içeri girmesine izin vermişler; "Bunca uzun süre neredeydin?" diye sormuşlar. Gittiği her yerin kapkaranlık olduğunu, yola çıktığı yeri bulamadığını, hiçbir yerde bir şey görmediğini söylemiş. Onun anlattığı öyküden sonra Allah, Muhammed ve Ali ilkin Dünya'yı yaratmaya karar vermişler. Ancak, tümüyle suyla kaplı olduğundan, ilkin Güneş'i yaratmışlar. 1 000 yıl sonra su üstünde ufak bir kara parçası ortaya çıkmış. Bundan bir avuç toprak alıp serpmişler. Toprağın düştüğü yerlerde karalar oluşmuş. Böylece Dünya'nın dörtte birini karalar oluşturmuş, geri kalan dörtte üçü de su olarak kalmış. Karalarda kocaman hayvanlar ile ağaçlar peyda olmuş. Uzunluğu 60 "arşın"a varan bu azman hayvanlara "div" (dev) denirmiş. Ortalıkta hâlâ insan varlığı yokmuş. O vakit Âdem'i (Âdem Aleyh-is-selam) yaratmaya karar vermişler, ama Allah Âdem'i yaratıp bu kocaman hayvanlar arasına salıvermeye bir türlü karar veremediği için, ilkin Ali'yi onların arasına göndermiş. Ali onlara Âdem'in aralarında yaşamasına izin verip vermeyeceklerini sormuş. Hep bir ağızdan razı olduklarını söylemişler. Ancak Ali, bunu Allah'a bildirmeden önce, 7 yaşındaki bir çocuğun ruhuna girerek bir hurma ağacına çıkmış. Sabahın erken saatinde devin biri onu görünce; "İşte benim avım burada" diye söylenip yemek istemiş. Ama Ali bir vuruşta dev yere sermiş, daha sonra kol ve bacaklarından tutup serçe parmaklarını kapı ardına bağlamış. Bu dev öteki devlerden parmaklarını çözmelerini istemiş, ama hiçbirini bunu başaramamış, Ali Allah'ın huzuruna çıkıp bu canavarların davranışını bildirmiş. Allah bunların "Kafdağı"nın ötelere sürülmelerini buyurmuş. Ali aralarına inip devin parmaklarını çözmüş, yaralı boynuna "mehlem" (merhem) sürmüş. Ondan sonra bütün devleri bir araya toplayıp "Kafdağı"nın ötelere kovalamış. Bu dağın ardı, sonsuza dek zifiri karanlıkmiş. Yabanıl hayvanlar gedik açıp gün yüzüne çıkmaya

çalışmışlar, ama başaramayıp sonsuza değin orada kalmışlar. O zaman Allah yeryüzünün 7 bucağından toprak alıp yoğurmalarını ve Âdem'i vücuda getirmelerini buyurmuş. Balçıktan bir insan yapmışlar, ama ruhu yokmuş. Ona Ali ruh vermiş. Ama Âdem yeryüzünde tek başına yaşayamayacağından, ona bir kadın gerekli olmuş. O zaman en alt sol kaburga kemiğini alıp "Havva Ana"yı yaratmışlar. Bundan sonra Allah onları cennette yaşamaya göndermiş. Cennetin giriş kapısına koruma olarak bir yılanla bir tavus kuşu koymuş. Âdem ile Havva'yı cennete gönderirken, tahıl (hububat) tanesi yememelerini tembihlemiş.

Bir gün "İblis" (şeytan) cennete girip Âdem ile Havva'yı ayartmaya (iğfal) karar vermiş. Yılanla tavusu aldatıp cennete girmiş. Havva'yı, buğday tanelerinden Âdem'e bir yemek hazırlaması için kandırmış. Her ikisi de bu yemekten yemişler. Allah'ın gönderdiği Cebrael, Havva'nın günahını saptamış. Allah onu "Cad Dağı"na (Cidde Dağı) sürgün etmiş. Yalnız leyleklerle kırlangıçlar Havva'yı ziyarete gidermiş. Onun için bugün bile leylekler kışın "Cad Dağı"na gider. Aradan altı yıl geçince, Allah Havva'nın günahını bağışlayıp yine cennete, Âdem'in yanına yollamış. Âdem ile Havva mutlu olarak yaşamışlar. 72 ikiz doğurmuşlar; 36 kez ikişer ikişer çocuk, hep bir oğlan ile bir kız çocuğu, 73. kez ise yalnız bir tek çocuk doğurmuşlar. Çocukları büyünce, onları evlendirmeye başlamışlar; ilk oğullarını yedinci kızlarıyla, yedinci oğullarını ilk kızlarıyla; ikinci oğullarını sekizinci kızlarıyla, sekizinci oğullarını ikinci kızlarıyla evlendirmişler. Yedinci kuşağa dek akraba evlilikleri bu yüzden yasaklanmıştır. Yeryüzünde yaşam başlayınca Allah, Muhammed ile Ali'yi oraya göndermiş, Ali'ye yeryüzünde düzeni sağlamasını söylemiş. İnsan kılığına girip insanlar arasına inmişler. Allah ise, görünmez bir ruh olarak kalmış.

Bugünlere kıyasla, o zamanlar insanlar çok daha uzun boyluymuş. Söylendiğine göre, boyu 40 arşını aşan insanlar varmış.

Gök: Gerilmiş bir çadır (açılmış bir şemsiye) olarak tasarlanır. Bir gökyüzünün bulunduğu bilinir; sonsuz olduğuna göre, bizimkinin dışında başka göklerin de bulunması olasıdır. İnanışa göre, gökyüzünün bir kapısı vardır, açıldığında başka gökler de görülebilir, ama Allah dışında şimdiye dek bu kapının açıldığını gören olmamıştır. Gökyüzü kapısının nasıl açıldığını gören olursa, dünyanın en mutlu adamı o olacaktır.

Gün (Güneş): Yeryüzünden çok daha küçüktür diye bilinir. Daha büyük olsaydı, yeryüzünü yakardı derler. Şunu da derler: Güneş, hiçbir yere dayanmaksızın, gökyüzünde öylece durur. Onu orada öylece tutan, Tanrısal güçtür. Güneş doğarken, kimi kez küçük bir çocuk gibi üç kez zıplar; bu, Güneş'in gençleştiğini, günün açık ve güneşli geçeceğini gösteren bir işarettir. Bu zıplama yalnız Batum ve Buhara'da görülebilir, bilginlerin atalarının oradan geldiği söylenir. Vaktiyle Güneş'in çok gözü varmış, ancak yitip gitmiş, şimdilerde tek gözü vardır. Güneş'in cinsi ne erildir, ne de dişil. Güneş bir bulut ardında battığı zaman, öfkelenildiği söylenir; günün karanlık, bulutlu geçmesi beklenir. Batmadan önce bulutların arkasında görüldüğünde ise, Güneş'in ardına baktığı söylenir; bu da güzel, güneşli bir günün müjdecisidir. Güneş'e karşı tükürmek, hacet (ihtiyaç) gidermek doğru değildir; günahdır ve kabahat işleyenleri Allah cezalandırır diye inanılır. Güneş battıktan sonra loğusaların 40 güne dek tek başına dışarı çıkmaları, bir yaşına değin küçük çocukların bezlerinin dışarıda bırakılması yasaktır. Günbatımından sonra çocuk bezleri dışarıda bırakılırsa, kötü ruhlar küçük bebekle birlikte annesine de zarar verir diye bir inanç vardır.

Kış güneşi, yaz güneşi, diye bir şeyin olmadığı bilinir. Ancak kışın Güneş'ten söz ederken, daha güneyden doğduğu, yolunun daha kısa olduğu söylenir. Yaz güneşinin daha kuzeyden doğduğu, yolunun da daha uzun olduğu söylenmektedir. Kışın Güneş daha kısa bir yol izler, çünkü yazdan yorulmuştur, böylece dinlenmektedir.

Ay: Gökyüzünde boynuz biçiminde görüldüğünde "orak", yarıya dek dolduğunda "yarımay" denir. Ay orak biçiminde, ama uçları aşağı doğru ise, o ayın yağmurlu geçeceğine inanılır. Ay çevresinde "avul" (avlu, hale) oluşmuşsa, yağmur yağacağına inanılır. Ay ortaya çıkınca, parmakla göstermek doğru değildir. Çünkü "Ay Dede" buna kızar. Ay ile yüz yüze hacet (ihtiyaç) gidermek doğru değildir, çünkü günahdır. Ay, Güneş'in ardından yeryüzü çevresinde dolar.

Aynı ayda doğan çocukların bir araya gelmeleri doğru olmaz diye bir inanç var. Bebeğin biri beşiğe konur ya da başka bir bebeğin ayakları üstüne konursa, beşikteki "aylık" olmaktan hastalanır. Bu hastalık, üfürükçü kocakarılarca tedavi edilir. Tedavi, hasta bebeğin ayaklarının çaprazlanması, üfürükçünün birkaç çöp parçasıyla bunları okuyup üflemesiyle olur. Bu tedavinin adı "aylık kestirmek"tir.

Yıldızlar: Gökyüzündeki yıldızlar sayısızdır. Yeryüzünde ne kadar insan varsa, gökyüzünde o kadar yıldız vardır. Dünyada herkesin gökyüzünde bir yıldızı bulunduğu inanılır. Yıldızı kayınca, o insan ölür. Yıldızlar da doğup ölür. Yıldız doğunca, bir insan da doğar; yıldızı kayınca, insan da ölür. Ancak, hiç kimse hiçbir biçimde gökyüzündeki yıldızını belirleyemez. Yıldızlar yer değiştirir, bu da insanların bir yerden başka bir yere göç ettiğinin göstergesidir.

Sabahın erken saatinde doğan yıldıza "Zühre" denir. Saat üç dört sularında doğar. Güneşin doğacağı bundan anlaşılır, suya gidilir. Söylendiğine göre, vaktiyle doğunun en parlak yıldızıymış, her gün doğarmış, ama son yıllarda gözüküyormuş. Doğudan doğup "Piliçli tavuk" (Ülker, Süreyya) yıldızına doğru hareket eder. Akşamüstü doğan yıldızın adı "Çobanyıldızı"dır. Batının en parlak yıldızıdır. Doğuşuyla, sürülerin ağıllara girme zamanının geldiğini belirler. Ancak, söylendiğine göre, son zamanlarda bu yıldız da doğmaz olmuş. "Zühre" ile "Çobanyıldızı" daima Ay'ın ardından yürür.

"Piliçli tavuk" (Ülker) yıldızının doğuşu, gece yarısını gösterir. "Araba" ile "Saban" yıldızları da tanınmaktadır.

"Samanyolu yıldızı", yalnız yazın, hasat ve harman vaktinde doğar. Söylendiğine göre, "kuyruklyıldız"ın görünmesi yeni bir şeyin başlangıcını, herhangi bir tarihsel olayı belirler, ama önceden tam olarak neyin belirtisi olduğu bilinemez. Tanrı "kuyruklyıldız"ı, hâlâ var olduğunu, insanlar kendisine saygısızlık göstermeyi sürdürürse, onları açlıkla, yoklukla cezalandırabileceğini insanlara önceden haber vermek üzere yollar.

Dünya: Allah, Muhammed ve Ali tarafından yaratılmıştır. Kavun ya da karpuz biçiminde olduğuna inanılır. "Sarı öküz"ün boynuzları üstünde durur. Yorulunca, Dünya'yı bir boynuzundan ötekine aktarır. İnanişâ göre, dünya toprağı temizdir, onunla insan temizlenebilir; hiçbir zaman, hiçbir şeyle kirletilemez, pisletilemez. Ağır suç işlemiş bir kimse için, "toprak onu kabul etmez, çünkü kutsal toprağı kirletebilir" derler. "Sevap" olsun diye, mezar üstüne üç avuç toprak atılır.

Su: Allah tarafından Dünya'dan önce yaratılmıştır. Deniz suyunun –özellikle de deniz tuzunun– tedavi edici olduğuna inanılır. Deniz kıyısına gidip deniz suyundan üç yudum içen kimse, dönüştü üfürükçülük (sihirbazlık) ile hastalıkları iyileştirebilir.

Bir inanışa göre, "Demir Baba Tekkesi" avlusunda bulunan "Beş parmak" kaynak suyu, tüm hastalıkları iyileştirir.

Yıl ve Yılın Bölümleri: 14 ocak yılın başlangıcı sayılmaktadır. Yılda dört mevsim vardır. 8 kasımdan 6 mayısa (hıdrellez) değin geçen zaman dilimi kış mevsimi sayılır. 22 mart ("kırklar bayramı") ilkyaz başlangıcı olarak kabul edilir; o tarihte günler gecelerden daha uzun olmaya başlar. Kasımdan 40 gün sonra, geceler günlerden daha uzun sürmeye başlar. Yazın ve güzün başlangıcı, hep aynı tarihe rastlamaz.

Gece-Gündüz Saat Ayarlaması: Gündüz üç bölüme ayrılır: "Kuşluk vakti", yazın saat sekiz suları; "öğlen vakti"; "ikinci vakti", öğlen ile akşam arası. Sabahları hava daha serin olduğundan, kır ve tarla işleri yapılır; "kuşluk vakti" gelince, kahvaltıya oturulur. Her şeyin gölgesinin en kısa olduğu öğle vakti iş bırakılır, öğle yemeğine oturulur, istirahat edilir. Saat 16-17 arasına rastlayan "ikinci vakti", kırdan öğle istirahatinde daha uzunca bir istirahat yapılır. İnsan ya da ağaç gölgesine göre, gündüzün saat ayarlanır; gölgeler sabah akşam en uzun, öğleyin en kısa olur. Yazın gölge en kısa, kışın en uzun olur. Geceleyin saatler "Piliçli tavuk" yıldızına, "Kervan kıran" (Zühre) yıldızına göre, gece yarısından hemen sonra öten ilk horozlara göre zan ve tahmin ile anlaşılır. Saatler halk yaşamına 20. yüzyılda girmeye başlamıştır. Bundan önce dakika ve saniye kavramı bilinmezdi.

İyi ve kötü saatler üzerine bir inanış var, ama bunların hangi saatler olduğu bilinmemektedir, bilinmesi de olası değildir. Diyorlar ki: "İlenmek (lanet etmek) doğru değildir; çünkü hangi saatte olacağı bilinmez." Ancak, gecenin geç saatinden (yatağa yattıktan) ilk horozlara dek geçen zaman kötü sayıldığından, yola çıkmak ya da işe gitmek doğru olmaz.

Havayı Önceden Tahmin Etmek: Eğer gökyüzü yazın masmaviyse, yıldızlar da apaçık ve titrek olarak parlarsa, hava kurak ve sıcak olacak demektir. Eğer bu kışın olursa, hava çok soğuk olacak, yağışsız geçecek demektir. Eğer güneş kıpkızıl doğarsa, gündüz güneşli olacak, yağış olmayacak diye inanılmaktadır. Eğer güneş kıpkızıl batarsa, ertesi gün da yağışsız geçecek demektir. Eğer güneş bulutlar içinde batarsa, ertesi gün ya da geceleyin yağış var demektir.

Ay'ın durumuna göre, Ay "orak" biçimindeyse, uçları da güneye ve aşağı doğru dönmüşse, o ay yağışlı geçecek; eğer uçları yukarı doğru dönükse, kuraklık olacak demektir. Eğer horozlar gecenin erken saatinde, yatağa girdikten sonra öterse, yağmur yağacak ya da hava bozacak demektir. Gündüz yağışlı geçerse, hava düzelecek demektir.

Eğer yazın çok yağmur yağarsa, kışın da çok kar yağar diye tahmin yürütülmektedir. Tam tersi de olabilir.

Bulutları yönetenin Otman Baba olduğuna inanılır. Yağmur getiren kara bulutlar kötü değildir de, dolu ve fırtına getiren sarı bulutlar kötüdür. Bulutlar "buğu"dan (buhardan) oluşur. Hava bulutsuz ise, bulutların Allah'ın başka bahçelerine gittiği sanılmaktadır.

Yağmur: Allah tarafından yaratılmıştır. İlk nisan yağmurunun tedavi edici olduğunu herkes söylemektedir. Saçak altlarına kapacak koyup ilk yağmurdan su toplanır, bununla yıkanılır, tedavi edici olduğuna inanılır. İlk yağmurun uzun süre yerde kalmış karın zehrini yıkadığına, böylece otların ve bitkilerin çok çabuk ve coşarak büyüdüğüne inanılır. Geceleyin yağmur yağarsa, bunun en bereketli yağmur olduğunu söylerler.

Sürekli yağmur yağarsa, çocuklar, "Çık, çık, güneşim; yağlı kolacım senin olsun; gün benim olsun!" derler. İnsanlar çok günah işlerse, Allah'a inanmazsa, bir de köyde hamile kızlar varsa kuraklık olur.

Sürekli kuraklık olursa, "kepçe kadın" ve "yağmur duası" törenleri yapılır.

Annelerinin ilk çocuğu olan iki küçük kız, ellerine bir kova ile bir kepçe alıp ev ev dolaşırken şunları söyler: "Kepçe kadın yağ ister, bal ister, yağmur ister." Her ev sahibi kadın, kovalarına bir kepçe süt koyar. Toplanan süten genç kızlar börek yapıp yerler.

Yağmur Duası: Köyün tümünden kurban için para toplanır. Dua günü kurban kesilir, bütün köy için sofralar hazırlanır. Sürülerin hepsi bir yere toplanıp geç vakte değin susuz bırakılır, hayvanlar mememeye, böğürmeye başlar. Tam bu sırada "baba"ların başı bir dua okur, çocuklara su serpilir, törende hazır bulunan herkes Allah'a yalvararak yağmur istediklerini yüksek sesle haykırmaya başlar.

Yağmurdan sonra güneş parlayınca, "Şeytan kızını evlendiriyor" derler.

Kırağı, Kar, Çiy: Nasıl oluşmuştur bilinmez, ama mart ayında kar yağınca, bir avuç kar alıp sağlık olsun diye ellerini, yüzlerini yıkar, odalara bir avuç kar serpiştirir, yazın bu odalarda pire olmayacağına inanırlar. Kar serpiştirirken, "Mart içeri, pire dışarı!" derler.

Yıldırım: Bunun Allah'ın silahı olduğunu, bununla günahkârları cezalandırdığını söylerler. Yıldırımdan ölen insanı Allah'ın cezalandırdığına inanılır. *Dolu* da Allah'ın bir cezasıdır. Dolu yağmaya başlayınca, bir sacayağını dışarı atıp üstüne bir gelberi (küskü) koyar, bunların yanına bir de orak bağlarlar, dolu yağışının durması için...

Yeller: Köyde esen rüzgârlar: "Karayel" kuzeybatıdan eser, özellikle yaz aylarında daima kuraklık getirir; buna ayrıca "kötü yel" derler. "Akyel" güneyden eser, kışın hava düzelir ya da bozulur. Kışın ardından bol kar, yazınsa yağmur beklenir; ama en çok kışın, ilkyazın eser. "Karayel" yılın her mevsiminde, ama en çok kışın, ilkyazın, güzün eser. "Poyraz" şiddetli bir kuzeydoğu yelidir. En çok kışın eser. Daima tipi (kar fırtınası) getirir. "Sarı yollar yeli" güneybatıdan eser, "karayel"e benzer, ama o denli tehlikeli değildir.

Karayel ilkyazın sürekllice esip ekinleri toz toprakla örttüğünde, genç kızlar dışarı çıkıp ev ev dolaşırken, "Yel ebesi öldü, yurt kara kaldı, eblem vay, eblem vay" diye bağırırlar. Her ev kadını bu kızlara ceviz, kuruyemiş gibi şeyler verir. Bütün köyü dolaştıktan sonra, bu kızlar hediyelerin toplandığı kovayı taşıdıkları değneği, kendilerine hiçbir şey vermeyen ev sahibinin ahırının saçağı altına bırakırlar; bunu, yelin o ahırın çatısını uçurması için yaparlar.

Yerel ağızda "*amaz yeli*" denilen kasırğa, sıcak günlerde oluşur. Günahkâr insanları şiddetle çarpar. Ondan korunmak için insan hemen yüzüstü yatmalı, yoksa inme (felç) olur. Hocanın okuduğu dualarla, muska taşımakla iyileşir.

Gökkuşağı: "Fatme (Fatma) Ana'nın kuşağı" denir. İnanişâ göre, Havva Anamız Âdem Babamızın (Âdem Aley-is-selam) kuşağını (kemerini) serer, yayar, uzatırmış. Kuşağın başlıca 3 rengi vardır; mavi, yeşil, kırmızı.

Cinbilim (Démonologie) Kavramları ve İnançları

Peri (hortlak, vampir): Gözle görülmez. Gündüzün ortalıktan kaybolur, zarar ziyan yapamaz; ancak geceleyin bir kimseye ya da bir hayvana dokunacak olursa, bunlar ya ölür ya da ağır bir hastalığa yakalanır. Bu doğaüstü varlığa karşı, ölünün mezarının başucuna ya da ayakucuna bir akdiken dalı konur. "Peri"nin yüzü ne insana, ne de hayvana benzer; o bir ruhtur. İnsanların, hayvanların ondan korunması için, "köfür" günlerinde bütün avluyu çeviren duvarların dibine darı taneleri serpilir; o zaman o, yıl boyunca aileye zarar ziyan yapamazmış.

Tılsım: Ancak gömü (define) gömüldüğü sırada görüldüğüne inanılır. İnsan ya da hayvan suretinde görünebilir. Bu "tılsım"ın gömüyü koruduğu sanılır. Nasıl bir şey olduğunu ancak gömü sahibi bilebilir. Gümü nereye, nasıl gömülür, bunu hiç kimse bilemez. Anlatıldığına göre, araştırmaya başlarken kazılan yerde, seyrek olsa da, mum gibi bir alev belirir, üç kez havaya fırlayıp kaybolur. Bu alevi gören kimse, ertesi gün yerini tam olarak bulması için herhangi bir şey koymalıdır. Gömünün kazılıp çıkarılması için, hocanın dua okuması, kurban kesilmesi gerekir. Gömü ele alınırken konuşulmamalıdır. Gömü (define) arayan kimselerle ilgili bir söylence vardır: Gömü bulunduğu sanılan yerde kazıya başlayınca, gelinlik kıyafetiyle genç bir kadın görünmüş, soyunmaya başlamış. Definecilerden biri, "Hey, bakın, soyunuyor!" diye bağırmış, o zaman gök gürlemeye, sağnak bir yağmur yağmaya başlamış, kazılan çukur suyla dolmuş. Konuşan, bağırان adam, uzun süre hasta yatmış.

Cadı Karısı: Yalnız çok yaşlı, zayıf, kamburu çıkmış, gözleri şaşkı bakan kadınlar "cadı" olur. Geceleyin yataklarından kalkıp dışarı çıkar, çeşitli hayvan ya da nesne biçimine girerler.

Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyünde Mantıroğulları soyundan bir kadının söylencesini anlatırlar: Geceleyin "kalbır" (kalbur) biçimine girmiş, deriden yapılmış olan bu büyük kalbur (elek) sokaklarda yuvarlanıp insanları korkutmuş. İnanışa göre, iri, sarı kırmızı ve koyu kırmızı kelebekler "şeytan kelebeği"dir. Bunlara pek seyrek olarak rastlanır, ama görünür görünmez öldürölüp avludan dışarı atılmalıdır.

Huri Kızlar: Cennette yaşayan, cennettekilerle hizmet eden çok güzel kızlardır. "Melaikeler" (melaike, melekler) göklerde yaşar. Hiç kimse onları görmemiştir, göremez de... Güzel olan her kadın onlarla kıyaslanır, "melek" gibi denir.

Çeşitli hastalıkların tedavisi için çok iyi bilinen ve yararlanılan "kulak otu", kulak ağrılarını giderir. Yapraklarının özsuğu doğruca kulağa sıkılır. Bitkinin kendisi kaktüse, sarısabır otuna benzer, ama dikenleri yoktur. "Pencere çiçeğı" diş ağrılarına iyi gelir, ağrıyan dişin üstüne ya da diş kovuğuna konur. "Yakıotu" deri çıbanını (şirpençe) tedavi eder; kurutulan ot, elle toz haline getirilip yaraya serpilir. "Kısa Mahmut" mide ağrılarında kullanılır; kaynatılıp suyu içilir. Somak suyu egzama tedavisinde kullanılır; kadınlarca özellikle dölyatağı yangısında kullanılır. "Pire çiçeğı" papatyaya benzerse de ondan çok daha iridir; pire olmaması için odalara konur. Kokusundan pireler uçup gider, yok olur.

Allah: Tanrı'dır, görünmez bir ruhtur, göklerde oturur, her şeyi görür, yoksul ve namuslu insanlara yardımcı olur, namussuzları cezalandırır. Yardımcıları şunlardır: "Mikay" (Mikail), "Cebail" (Cebail), "İsrail" (İsrafil), "Hazrail" (Azrail).

Melek: Güzel, akıllı bir genç kız görünüşünde bir ruhtur. Her insanın bir meleğı vardır. İnsanın sağ omzunda durur, hep iyi işler yapması için öğüt verir. İnsan ölünce, meleğı göklere uçup gider. İnsana kötü işler yaptırmaması için, şeytanla sürekli savaşımlı halindedir. İnsan ayakyoluna girince, omzundan iner; tertemiz olduğundan, pis yerlere girmez. İnsanın ayakyolunda uzun süre kalması doğru değildir; çünkü meleğı dışarıda bekleyip merak eder, telaşa kapılır.

Şeytan: İnançlara göre, erkek cinsinden, görünmez bir ruhtur. İnsanın sol omzunda durur, daima onu kötü davranışlara sürükler. Şeytanlardan biri olan "İblis", vaktiyle Tanrı'nın yardımcısı olan bir melekmiş; ama keyfi hareketlere, Tanrı'ya kafa tutmaya, onu dinlememeye başlayınca Tanrı onu kovmuş, gidip insanları kandırmasını söylemiş. Şeytanların sayısı bilinmez. Bir kimse kötü bir davranışta bulunursa, "Şeytanı meleğinden güçlü" derler.

Pirler: İnsanın eylemlerini koruma altına alan, Tanrı'nın gönderdiği delegelerdir. Tarımın piri "Âdem Aley-his-selam"dır. "Halil-İbrahim" (Halil-ul-lah İbrahim) "bereket piri"dir. En çok saygı duyulan velilerden biridir, çünkü ürünleri büyütüp koruyan bir durumdadır.

Sofraya her oturuşta, ambarların buğdayla doldurulduğu sırada, koyunlar kuzuladıktan sonra, kır ve tarla ürünleri toplanıp kaldırılırken adı dualarla anılır. Onun için anlatılan söylence şudur: Halil-İbrahim yeryüzüne inip Tanrı'nın bağışladığı bütün ürünleri toplayınca, Tanrı'dan

kendisine bir konuk göndermesi, hazırladığı yiyecek maddelerini görmesi için yalvarmış. Tanrı da bir konuk yollamayı vaat etmiş. Bir gün, Halil-İbrahim tam tıraş olacakken, sakallı, tırnakları kesilmemiş, dilenci kılıklı bir adam çıkagelmiş. Onu görünce, kapı ardında oturmasını söylemiş, az sonra da testiye suyla doldurmaya göndermiş. Bilinmeyen (meçhul) adam, testiye suyla doldurup getirmiş, gene kapı ardına oturmuş, ama kimsenin kendisiyle ilgilenmediğini görünce, kalkıp gitmiş. Belli bir süre sonra, Halil-İbrahim gözlerini kapayıp gene yalvarmaya, yakınmaya başlamış: "Ey Tanrım, hayli zamandır bana bir konuk göndermen için yalvarıyorum, ona konukseverliğimi, sana da ne gibi yiyecek, içecekler hazırladığımı göstermek istiyorum." O zaman Tanrı'nın yanıtı şu olmuş: "Göndermiştim, ama sen onu iyi karşılamadın, konukseverlik göstermedin. Üstelik onu testiyle suya yolladın." Bu sözleri duyunca, Halil-İbrahim hemen hırpani kılıklı adamı aramaya çıkmış. Büyük tehlikeler atlattıktan sonra onu bulup özür dilemiş, konuk olarak eve davet etmiş. Adam kabul edince, Halil-İbrahim ona iyi bir konukseverlik göstermiş. Bu söylenceden çıkardıkları sonuç şudur: Evine gelen herkes, konuk olarak iyi karşılanmalı. Konuğu dış görünüşüne bakarak karşılama, çünkü bu yırtık pırtık giysiler içindeki adamın kim olduğunu bilemezsin.

Lokman Hekim: "Hekimlerin piri"dir. Onun için anlatıldığına göre, eczanesinde bütün hastalıkların ilacı bulunurmuş. Hasta içeri girince, Lokman Hekim hastalığı için gerekli ilaç şişesini sallamaya başlar, bu şişeden ilaç veririlmiş. Ancak bir gün bir hasta gelmiş, zehir şişesi kendiliğinden sallanmaya başlamış. Zehir şişesinin sallanmaya başladığını gören Lokman Hekim, hastalığının çaresinin bulunmadığını söylemiş. Hasta çıkıp gitmiş, ama yolda çok susamış, bir yerleşim yerinden geçerken, lahana suyu istemiş. Birileri onu uyarmış; "Lahana suyumuz var, ama artık ilkyaz geldiği için içilmesi doğru değildir" demişler. Ancak, hasta ısrar edince, ev sahipleri ona lahana suyu vermeye razı olmuşlar. İçmiş, eve gelinceye dek iyileşmiş. Lokman Hekim bu hastanın durumuyla ilgilenmiş, iyileştiğini öğrenince, ne yiyip içtiğini sormuş. Lahana suyunu öğrenince, ev sahiplerini lahana suyu dolu fıçıyı boşaltmaya zorlamış. Herkesin şaşkın bakışları karşısında, fıçı dibinde zehirli bir yılan yatıyormuş. O zaman "hekimlerin piri" demiş ki: "İnsanların tedavisinde zehirden de yararlanılabilir."

Şahmeran (Şah-i mâran): Yılanların ve yeraltının piridir. Yılanlarla, yeraltında yaşayan hayvanlarla konuşabilir. Daha çok fantastik masalların kahramanı olarak tanınır.

Can: Görünmez bir nefes gibidir. İnsanın bedeninde bulunur, ana rahmine düştüğü anda çıkagelir, ölüme dek onu bırakıp gitmez. İnsan uyurken, can ondan ayrılmaz, bedeninde durur. Uyuyan insanı uyandırmak tehlikelidir, üç kez hafifçe seslenmeli; uyanmazsa, hafifçe dürtmeli. Diyorlar ki, o sırada uyuyan adamın ne gibi düşler gördüğünü bilemezsin, korkunç bir düş gördüğü sırada uyandırırsan, bozguna uğrayabilir, çıldırabilir. İnsanın canı, son nefes olarak ağzından çıkar. Bitkilerin canı yok, hayvanlarınsa vardır. İnsanın canını "Hazrail" (Azrail) alır. Can ne cennete, ne de cehenneme gider; yeryüzünde kalıp çeşitli hayvanların bedenine girer. Cennete ya da cehenneme giden, ancak insanın bedenidir.

Cennet ile Cehennem: Yeryüzünde bulunur. Bir köprü, "sırat köprüsü" bunları birbirinden ayırır. Kıldan yapılmış olan bu köprüyü geçebilenler cennete gider. Köprü altında kaynar katranlı kovalar bulunur. Günahsızlar cennete gider. Günahlı olanlarsa katran içine düşüp yanar. Günahlarını bilip köprüden geçmek istemeyenler de fiçılar dolusu kan içmeye, sıcak sacayağı üstünde oturmaya zorlanır. Cennet olağanüstü güzel bir dünyadır, orada iş, çalışma yoktur. Irmaklar vardır: Birinden bal, ötekinden tereyağı, üçüncüsünden süt akar. Acayip yemişler yetişir. "Huri kızlar" denilen, masallardaki gibi güzel varlıklar cennette herkesin hizmetinde bulunur. Yaşayan bir inanişâ göre, cennete gitmiş olanlar, bir gün gelip yeryüzü insanları gibi yeniden canlanacak, yeni canlar edinecek, kendi yakınları ve dostlarıyla yeniden karşılaşacaklar. Cehennemde kalanlarsa, artık hiçbir zaman ikinci yaşama dönemeyeceklerdir.

Halka göre şunları yapmak günahtır: Anayı-babayı evden kovmak, onlara el kaldırmak, onları azarlamak, paylamak, "kafadar"la kavga etmek, darılmak, kadının yabancı bir erkekle gezmesi, büyü yapmak, hırsızlık yapmak, adam öldürmek, arabanın ve erkeğin önünden geçmek, gökyüzü cisimlerini parmakla göstermek. Bunları yapanlar hor görülür, böyleleri için, "Öldükten sonra kara toprak onların bedenini kabul etmez" derler.

Bitkiler Âlemi

"Ulu ağaçlar"ı kesmek, hatta dal koparmak yasaktır. Şöyle bir söylence vardır: Mesim-mahalle (Midrevo) köyünün güneyinde vaktiyle "karaağaçlık" denilen bir orman varmış. Bu ormanda yüzyıllık karaağaçlar yetişmiş, boy atmış. Kovancılar (bugünkü adı Terter) adlı komşu köyde İsmail Bey adında biri yaşarmış. Çok varlıklı bir adammış, birçok tarlası ve sürüsü varmış. Bir gün oğullarına yüzyıllık karaağacı kesip yerine buğday ambarı ile koyun ağılı yapmalarını emretmiş. Babalarının sözünü dinleyip yüzyıllık karaağaçları kesmişler, yerlerine ambarlar, ağıllar yapmışlar. Ama bir kış günü, sürüleri otlağa götürürken kurtların saldırısına uğramışlar, koyunların hepsi yok olmuş; daha sonra da bütün soyu soku ortadan kalkmış.

Karaağaçla ilgili başka bir söylence de şudur: Mesim-mahalle köyünden birinin karaağaç ormanına bitişik bir tarlası varmış. Gündüzün köylü tarlasını sürerken, oğlu karaağaç dallarından çubuklar yapıp, babası görmeden arabaya koymuş. Akşamleyin yorgun atları koşumdan çıkarıp salıvermeye başlamışlarsa da atlar, ağır bir işten sonra uslu uslu duracakları yerde, birden fırlayıp kaçmış. Atları durdurmaya çalışmışlarsa da başaramamışlar. Bir süre sonra baba oğluna demiş ki: "Arabaya karaağaçlardan bir şey koymuşsan, yere at!" Oğlu hemen çubukları yere atmış, az sonra atlar sakinleşmiş. Yüzyıllık ağaçları kesmenin sonuçları her zaman kötü olur.

Geceleyin perilerin yüzyıllık ağaçlar altında toplandıklarına inanılır. Ceviz ağacı gölgesinde uyumak iyi sayılmaz.

İlkyazın, meyve ağaçlarının meyve vermesi için, ilk gök gürlemesi sırasında bir balta ağaçlara doğru yukarı kaldırılıp üç kez, "Meyve verecek misin, yoksa seni keseyim mi?" diye bağırılır, ağaç gövdesine üç kez vurulur; gövdeye paslı bir çivi çakılır. Meyve ağaçları ikinci kez çiçeğe durmuş ya da şubat ayında erkence çiçek açmışsa, derler ki; ilkin kış uzun sürecek, ikincisinde yaz bereketli olacak ya da her iki halde görülmedik doğa olayları beklenir.

Meşe ağacı yapı malzemesi ve yakacak olarak kullanılır. Akçaağaçtan saz (müzik aleti) yapımında ve yakacak olarak yararlanılır. Gürgen ağacı ve karaağaç saban, tarım aleti sapı vb. yapımında kullanılır. Dişbudak ağacı özellikle araba yapımında işe yarar. Halkça bilinen

ceviz, kavak, kızılgaç, çam, fındık, leylak (erguvan), armut, kiraz, ayva, akdiken, çakaleriği, kızılık ve söğüt ağaçlarını tanır. Ayva ağacından "tarik çubuğu" yapımında yararlanır; iki akdiken dalı mezara konur, biri rahmetlinin başucuna, öteki ayakucuna bırakılır; ellerde görülen "tavuk dikenini" hastalığı, akdiken dikeninin batırılmasıyla tedavi edilir. Söğüt dallarından düğünlerde yararlanır.

Hayvanlar Âlemi

Köpeğin, kötülüğü önceden sezdiğine inanılır, ama vebanın bir köpek hastalığı olduğu söylenir. Köpek uluması uğursuzluk alametidir; onun için, ulumaya başlayan köpeğe sussun diye ekmek atılır. Şunu da derler: Havlamayan köpek, ağıllara sadece kurt getirir.

Dünya, bir öküzün tek boynuzu üstünde durur. Bir inanışa göre, hayvanlar içinde en hızlı koşan mandadır (susığı), yabanillaşınca tutulamaz, zapt edilemez.

Yılanların, ölmüş insanların kurtlarından yaratıldığına inanılmaktadır. Yılanlar, 22 martta, geleneksel "kırklar" bayramında dışarı çıkar. O günün arife gecesi Tanrı tüm hayvanları canlandırır; yeraltında bulunanlar dışarı çıkmaya başlar. Yılanların sahibi (efendisi) Şahmeran'dır. Bir insanı ya da bir hayvanı sokan yılan günahkâr sayılır, güzün öteki yılanlarla birlikte yeraltına gidemez. Böyle yılanlar yürüyüşünde kalır, çünkü yeraltına inerlerse, orada kendilerini çok kötü kaderin beklediğinden korkarlar. Güzün böyle yılanlar görülürse, öldürülmez; çünkü onu öldüren, günahlarını da kendi üzerine alır. Bir inanışa göre, ölmüş bir yılanın kemikleri, kadınların kısırlık hastalığını tedavi edebilir; yedi yılan kemiği suya konur, 40 gün içinde bunlar suda erir; kısır kadın bu sudan içmeli. Avlu içinde bir yılan görülürse, çocuklara ve hayvanlara zararı dokunmasın diye hemen öldürülür.

Hayvanların da kendine özgü bir dili bulunduğuna inanılır. Tanrısal gücü olan "evliya"lar bu dili öğrenebilir.

Bütün hayvanlar havanın iyileşmesi ve kötüleşmesi, deprem gibi doğal olayları insanlardan önce sezer. Özellikle depremler sırasında şiddetli tepki gösterirler; tavuklarla horozlar yüksek sesle ötüşmeye, bağışmaya başlar; iribaş hayvanlar, bağlı iseler, yularlarını koparıp

ahırdan dışarı çıkmaya çalışır. Horozun hayayı bildiği sanılır; yatar yatmaz horoz erken öterse, iyi hava kötülecek, hava kötüyse iyileşecek demektir. Gece yarısından sonraki horoz ötüşü, bütün hortlakları, tılsımları, cadıları kovar, def eder; o zaman uzun yola çıkılabilir, erken kır işine gidilebilir.

Kedi, Havva Ana'nın en sevdiği hayvanmış. Anlatıldığına göre, bir gün kedi onun etekliği üstüne yatıp uyumuş. Hayvanın rahatını bozmamak için, etekliğini kesip ayağa kalkmış. Kediye vurmak günahtır. Tavşan için de, Hz. Ali'nin eşi Fatima Ana'nın kedisi olduğunu söylerler; onun için Aleviler tavşan eti yemez.

Kukumav (baykuş) "Hazrail'in (Azrail'in) yolladığı kötü bir kuştur. Baykuş öten evde, onun, aileden birinin canını almaya geldiğini söylerler. Baykuşu def etmek üzere, öttüğü yere bir giysi koyarlar, alıp gitmesi için.

Hastalıklar

Hastalıkları tanıma sınırlıdır. Kaç hastalık bulunduğunu bilmezler, ama her hastalığın bir ilacı olduğunu söylerler. Günahkâr insanları cezalandırmak üzere, hastalıkları Tanrı gönderir. Vebanın çok kötü bir hastalık, köpek hastalığı olduğunu bilirler.

"Kızılca" dedikleri kızamığı her insanın geçirmesi gerektiğini bilirler. Bir kimse çocukluğunda, gençliğinde kızamık geçirmemişse, çok yaşlı olduğu zaman da hastalanabilir. Kızamığın insanın kemiklerinde başladığını, deride kızıl lekeler döktürdüğünü söylerler. Kızamığı dışarıya vurmayan insan ölür. Kızamığa yakalanan çocuğu sarıp sarmalarlar; ateşi yükselsin, kızamığı meydana çıksın diye. Kızamık hastaları iyileşinceye değin yıkanmamalı. Buna "çiçek hastalığı" da denir. Küçük kızamığa, "kızılca"dan başka, "küçük çiçek" de denmektedir. Büyük kızamığa ise, "koca çiçek" denir.

Sağalmaz (şifasız) hastalık olarak, eskiden yalnızca "kem arısı" denilen körbağırsak iltihabı (apandisit) bilinmektedir.

İnançlarda Avlu ve Ev

Avlu: Avlu yerinin, orada oturacakların sağlığı yönünden büyük bir önemi vardır. Eski bir gübrelik üstünde, yangından sonra külle örtülmüş bir yerde olmamalı, mezarlıklara bitişik olmamalı, hortlaklar, cadılar gibi

kötü ruhların barınağı olduğuna ilişkin rivayet ve söylenceler bulunan yerlere yakın olmamalıdır. Geniş, büyük *avlu kapısının* geceleri avluyu kötülüklerden koruduğuna inanılır. Yalnız gündüz açılır. Ters yapılmaz. Avluda ev yeri şöyle seçilir: Bir susak, suyla doldurulup ev yapılması düşünülen yere bırakılır. Susağın orada bir gece kalması gerekir; sabahleyin susak suyla dolu bulunursa, ev yapımına başlanır. Su azalmışsa, susak başka bir yere konur. Bütün denemeler başarısız ise, bu avluya ev yapılmaz; çünkü buranın her yerinde kötü ruhlar bulunduğuna inanılır.

Yeni Eve Giriş: Şöyle olur: Gelecekteki ev sahibi yaşlı kimseleri, yakınlarını, hısım-akrabasını ateş yakmaya çağırır. Herkes bir araya geldikten sonra, o soydan en yaşlı kadın ocağı yakar, yeni ev sahiplerini, "Ocağınız kutlu olsun" diye selamlayıp tebrik eder. Daha sonra bir kahve içilip konuklara mütevazı bir akşam yemeği verilir. İlk ateşin yakılmasından başlayarak, evin artık bir sahibi bulunduğuna inanılır.

Kötü ruhlar bacadan içeri girebilir, ama bunlardan nasıl korunulacağı bilinmez.

Eşik altına hiçbir şey konmaz, gömülmez. Eşikte oturulmaz. Eşikte vedalaşmak, eşikte elle bir şey vermek, eşığe ayak basmak, eşığe çiş etmek; bütün bunlar günahtır. "Yades" (lades) oyununda, bahsi kazanmak için eşikten üç kez atlama alışkanlığı vardır. Tavuğun lades kemiği ile bahse tutuşulur. Oyuncular, aldatılanın vaat edilen şeyi yapması konusunda bahse tutuşurlar. Bahse tutuşulur, eşikten atlanır, daha sona birinin verdiği şeyi öteki alırken "aklımda" demezse, birincisi hemen "yades" (lades) diye bağırıp oyunu kazanır. Oyun özellikle gençler, kadın ile erkek, iki kadın arasında oynanır.

Kümes: Tavukların su içtiği kaptaki suyla göz yangısı tedavi edilebilir; hasta göze üç kez su serpilir, daha sonra hasta, ardına bakmaksızın eve döner.

Odun yarma kütüğünden atlamak, üstüne işlemek günahtır. Deprem ya da dolu sırasında odun yarma kütüğü içeri alınır, evin eşığıne konur, deprem bitsin, dolu dinsin diye üstüne oturulur.

Ev Eşyası: Zincirlerin, yapılan büyüleri bozduğuna inanılır. Ocak kazanının asıldığı çengel, kötü ruhların bacadan çıkıp gitmesi için bir zincire takılır. Kazan yere indirilirken, çengelli zincir ocağa yakın bir yere asılmalıdır. Zinciri boş olarak sallamak günahtır.

"Nikâh kıyma" sırasında gelberiden yararlanılır; gelinin belikleri bir gelberiyeye sarılır, evlenmeye razı olup olmadığı üç kez sorulur. İlkyaz başında ilk kez gök gürültüsü işitildiği zaman, sağ ve sağlam olsunlar diye bütün aile bireylerinin ellerine, ayaklarına, sırtlarına gelberi ve maşa ile vurulur.

Sacayağının ocakta bomboş durması iyi değildir. Üstünde kap kakak yoksa, gelberi ya da maşa üstüne konmalı ya da ocaktan alınmalıdır. Aileden kimseler yolda, "gurbet"te, "pazar"da iseler ya da onların yakınları köyden uzak iseler, bu "kötü bir alamet" sayılır.

Ekmek teknesi, söğüt ya da ıhlamur ağacından yapılır. Mirasçısı, babanın yanında kalan oğul, genellikle en küçük oğuldur. Açıkta bırakılmaz. Üstünden atlamak, üstüne basmak günahtır.

Elek için şöyle bir inanç vardır: Komşularda bir yangın varsa, elek de rüzgâr yönünün tersine çevrilip döndürülürse, rüzgâr yön değiştirir ya da diner, evleri yanmaz.

Süpürgeyle insana vurulmaz, "ergen" (bekâr) adama karşı süpürülmez. Süpürge önünde duran ya da önünden geçen adam evlenemez derler. Süpürge üstünden atlamak günahtır. Süpürge her zaman kapı ardına dik olarak bırakılır. Evi kötü ruhlardan koruduğuna inanılır. Süpürgeyi yerde görenin onu kaldırması gerekir.

Sofranın boş durması iyi değildir. Yiyecek henüz tabaklara konmamışsa, sofraya ortasına bir tabak ya da ekmek konmalıdır, ama sofraya hiçbir zaman ilkin bir bıçak konmaz. Yemek sırasında konuşmak, gülmek, su içmek günahtır. Yemek sırasında gelen konuğa da "hoş geldin" denmez, yalnız sofraya çağrılır. Ancak sofraya kaldırıldıktan sonra "hoş geldin" denir. Sofra yeri birkaç kez süpürüldükten sonra ayağa kalkılır. Kaşıkların "tahta kaşık" olması gerekir.

Tarım Aletleri, Ev Sanatları: Koşum hayvanlarına boyunduruk takozu ile vurmak günahtır derler. Öreke, dişbudak ve ıhlamur ağacından yapılır. Örekeyle insana vurulmaz. Genellikle kızın herhangi bir yakını, babası ya da erkek kardeşi ona öreke armağan eder, ama nişanlısı da bu armağanı verebilir. Kız evlenirken, anası ve babası öreke, çapa, orak gibi nesneleri ona verir.

"Arşın" dedikleri çırkık ile insana dokunulmaz, çocuğun başı üstünde de sallanmaz, bunların günah olduğu sanılır. Boş "çırkık" döndürülmemeli, çünkü şiddetli yeller eser diye inanılır. El tezgâhında

bez dokunurken, işten sonra ve tatil günleri, dokuma arışı (çözüğü) serbest bırakılır, bu iş çulha silindirinin azıcık ters çevrilmesiyle yapılır. Bez dokunmadığı vakit, "tezgâh gücü" denilen aygıt da açılıp kapanmamalıdır. Bununla çocukların oynaması günahıdır.

Giyim-Kuşam: Erkekler "çaşır" (çakşır, potur), "anteri" (entari) giyer, beline kuşak dolar, başına "çalma" (sarık) sarar. Kadınlar topuklara dek uzayan gömlek giyer, bunun kolları doğal ipektendir; "duma don" (tören donu) golf pantolonuna (paçaları büzgülü geniş pantolona) benzer; "futa" (kaba önlük) kırmalı (plise) eteği andırır, önü açık kalır. "Yelek salta" yakasız, iliksiz, kolları bolca bir çeşit kısa cekettir, çok çeşitli süslemelerle nakışlanmış; "kaftan" uzun bir üst giysidir; "miltan" (mintan) kolsuz bir giysi olup en üste giyilir. Dibi sığ, yassı bir ufak "fes" başa konur. İnce kumaştan, üç köşeli bir mendil bunun üstüne bağlanır; daha üste de gelin tacını andıran bir "istifan" konur. Ufak tefek, özellikle beyaz, ince, sık boncuklarla işlenmiş, yer yer daha iri boncuk dizileri sarkıtılmış, bunların uçlarına altın paracıklar dikilmiştir. En üste de güzel bir başörtüsü örtülür. "Salta", "kaftan", "miltan" ve "istifan" özellikle genç gelinlerce yeğlenir. Yaşlı kimselerin giyim-kuşamı daha mütevazı olur.

"Futa" üstüne "kolan" (kemer) bağlanır. Kumaştan yapılan kemerin üstü ufak boncuklarla çok çeşitli biçimde süslenir. İri bir toka ile kopçalanır. Bu, bayram törenlerinde giyilen bir giysidir. Yoksa, her zamanki toplantılarda daha mütevazı bir giysi giyilir, ama kadınlar her gün futa ile gezer.

İnanışa göre; büyü yapılırsa, her giysi ile ya da giysi parçasıyla insana zarar ziyan verilebilir. Ama aynı zamanda, anlatıldığına göre, üfürükçü kadına götürüp büyü yaptırılırsa, bir giysi ya da giysi parçasıyla hasta iyileştirilebilir. Cenaze törenine katılan kadın eve dönerken başörtüsünü dışarıda bırakır; başörtüsüyle içeri girmesi doğru değildir.

DEMİR BABA TEKKESİ

Yordan STEFANOV

"Demir Baba Tekkesi" (Sboryanovo) denilen yer, Kemaller (İsperih) kasabasının altı kilometre kuzeybatısında bulunan, Bulgaristan'ın pek güzel bir köşesidir. Deli-orman'ın (Luda-gorie) en büyük karst (kireçli taş tabakası) ocakları, Demir Baba Tekkesi, Mumcular (Omurtag Han) höyüğü –Kuzey Bulgaristan'ın en yüksek höyüğü (21 metre)– burada yer alır. Deli-orman'ın tümüne doğru, güneyde Samuil tepelerinden kuzeyde Eğri-Hisar ormanına dek pek güzel bir görünüm vardır burada.

Yörenin engebeleri, çok çeşitlilik ve derin bölünmeler gösterir. Demir Baba deresi (Krapinets) bu ormanlık yöreden dolana dolana akar gider. Deli-orman yaylasında bu derenin vadisi derince oyulmuştur. (Üç derecikten oluşur: Kara-pança, Çayır, Voyna. Suyu epey boldur. Yukarı bölümlerinde sık ormanlarla kaplı, yalçın kayalar arasından dösdoğru kuzeye akar. Güney Dobruca'ya girip Tuna'ya doğru yitip gider. Uzunluğu 44.1 kilometredir.)

Bu vadi, pek karakteristik, karışık gelişimler gösterir. Bir tablo'kadar güzel olan bu vadiyi oluşturan kayalıklar 50 metre yüksekliğe varır. Çok sayıda, pek çeşitli karst oluşumları belirir; mağaralar, suların yitip gittiği yerler, taş yuvalar, delikler, yarlar vb. Bütün bir Kuzeydoğu Bulgaristan'da (Deli-orman yöresinde) bunca mağarası bulunan başka bir yer yoktur. Nal biçimindeki vadinin başlangıcında, Bulgaristan'ın bu yöresinin en büyük karst ocakları, kaynakları bulunur.

İklim ve doğa koşulları olağanüstü güzelliktedir. Geçmişte burada yüzyıllık ormanlar, türlü çeşitli bitkiler ve hayvanlar âlemi varmış.

Bugün Demir Baba Tekkesi arazisi, Bulgaristan'ın hâlâ nadir bitki ve kuşların korunduğu, az rastlanan yerlerinden biridir. Bulgaristan'ın ve Avrupa'nın "kırmızı kitaplar"ında yer alır.

"Eşsiz engebeli oluşumları, kireçli taş tabakalarının renkli varsılığı, değerli genetik fonu ile Demir Baba Tekkesi toprakları, olağanüstü özellikte ve tekil bir doğa olayı (harikası) olarak ortaya çıkmıştır."¹ Bu yöre toprakları, Bulgaristan'ın en verimli toprağı sayılmaktadır. Kaynak sularının bolluğu, bitki ve hayvanlar âleminin varsılığı ve çeşitliliği için gerçek etkenlerden biridir.

Burada, en eski zamanlardan günümüze değin insan etkinliklerinin sayısız izlerine rastlanması, hiç de düşgelimsel değildir. Bunun başlangıcı, 40 bin yıl öncesine dek uzanır; ancak, Traklar döneminden kalma kültür anıtları bu bakımdan pek ilginçtir.

Demir Baba Tekkesi çevresindeki bölge, daha Türk-Rus Savaşı (1877-1878) sırasında ve sonrasında kamuoyunun ve uzmanların dikkatini çekmişti. Eski yolların, yerleşim yerlerinin ve kalelerin varlığı, daha o zaman anlaşılmış ve belgelenmişti. Tırnova'daki "Kırk Mazlum Aziz" Kilisesi'nde bulunan Omurtag Han yazıtı, Omurtag Han'ın mezarının bulunduğu yere ilişkin sürekli tartışmalara neden olmuştur. İleri gelen Bulgar ve yabancı bilginler, Omurtag Han'ın mezarının bulunduğu yer üzerine varsayımlar oluşturdular. Birileri, bunun "Demir Baba Tekkesi" denilen ibadet kompleksinde bulunduğu görüşünü ileri sürerken, ötekiler bunun Mumcular höyüğü olduğu düşüncesini desteklediler. Açıkça belirtmeliyiz ki, bu her iki varsayımı da destekleyecek kazıbilimsel (arkeolojik) ve başka dokümanter materyal yoktur. Ancak, Omurtag Han yazıtının kökleri, Mumcular höyüğünün özel görünüşü, Demir Baba Tekkesi'nin ve Mumcular höyüğünün anıtsal kuruluşunun sonuçlarıyla ispatı eğilimi vardır ki, bunlar da hiç yeterli değildir. Bundan başka, geçmişte de bilimsel araştırmalardan tümüyle yoksunuz. Hezar-grad (Razgrad) Kazıbilim (Arkeoloji) Derneği'nin yüzyılımızın daha 20'li yıllarında başlattığı girişimler, başkanı olan akademi üyesi Anani Yavaşov'un gerçekleştirilmesi olanaksız bir kuruntusu olarak kaldı. Şu bilim adamlarının "Demir Baba Tekkesi" ibadet

1 G. Todorov, "Kratka geografska karakteristika na mestnostta Sboryanovo" (Demir Baba Tekkesi'nin kısa coğrafi karakteristiği), *G/M*, İşperih, bilimsel fon No. 5983.

kompleksi ile Mumcular höyüğü üzerine ilginç yayınları bulunmaktadır: Karel Škorpil, S.İ. Uspenski, Anani Yavaşov,² İvan Venedikov,³ Géza Féhér,⁴ Simeon Dobrevski,⁵ Rafail Yonov,⁶ Vasil Marinov,⁷ Todor Gerasimov,⁸ Vasil Mikov⁹ vb.

Bu iki konu üzerine oluşan ilgi, 1924-1925 yıllarında "Demir Baba Tekkesi"nin Bulgaristan'ın "eski eserleri" arasında sayılıp böyle ilan edilmesine neden olmuştur. 1930 yılında ise, Sofya'daki Devlet Kazıbilim Müzesi, (Macar bilgini) Prof. Géza Féhér'in yönetiminde, kazıbilimsel araştırmalar yapılmasına karar vermiştir. Mumcular höyüğü bitişindeki iki küçük Trak höyüğünde kazılar yapan Géza Féhér, bunların 5. yüzyılda inşa edildiğini belirtmiş, buradan da Mumcular höyüğünün o dönemden kalma olduğu anlaşılmıştır. 1972 yılında Hezar-grad (Razgrad) Tarih Müzesi ile Bulgar Bilimler Akademisi, "Demir Baba Tekkesi" çevresinde ortaklaşa bir uzmanlık araştırması düzenlemişlerdir.¹⁰ Ancak bunlar, özellikle Alevi tekke yapısı ve bunu çevreleyen taş duvar üzerine dikkatlerini toplamışlardır. Sınırlı ve tek yanlı bu araştırmalar, pek iyi bir sonuç vermemiştir. Bu yüzden, şu sorular yanıtsız kalmıştır:

2 A. Yavaşov, *Teketo Demir Baba* (Demir Baba Tekkesi), Razgrad, 1934, s.41.

3 İvan Venedikov, *İz rodnite kitove. Pitni belejki i vpeçatleniya* (Yurt köşelerinden. Yol notları ve izlenimler), Sofya, 1930, s. 62.

4 Géza Féhér, *Kulturata na prabilgarite* (Proto-Bulgarların kültürü), Sofya, 1929, s.78; "Mogilni nahodki ot Mumcilar" (Mumcular'da höyük buluntuları), *İBAİ*, 1934, c.8, s.106-115; "Pametnitsite na prabilgarskata kultura" (Proto-Bulgarların kültür anıtları), *İBAİ*, 1925, c.3, s.1-90.

5 S. Dobrevski, *Pliska, Madara i Preslav prez vreme na purvoto bulgarsko tsarstvo* (İlk Bulgar Hanlığı döneminde Pliska, Madara ve Preslav). Bkz. Yubileen sbornik po sluçay 1 000-godişnina ot Simeonovata epoha i 50-godişnina ot Osvobođenieto na Bılgariya, Sofya, 1929, s.7-29; *Ukravane na roğinata prez vekovete* (Yüzyıllar boyunca yurdun tahkim edilmesi), Sofya, 1934, s.176.

6 R. Yonov, "Materiali za predistoriyata na Bılgariya" (Bulgaristan'ın tarihöncesi için materyaller), *GNM*, 1920, Sofya, 1921, c.2, s.39-43.

7 V. Marinov, *Deli Orman, yujna çast* (güney bölümü), (Bölge araştırması), Sofya, 1941, s.223.

8 T. Gerasimov, "Monetni sikrovišta v Bılgariya prez 1958 i 1959 godina" (1958-1959 yıllarında Bulgaristan'da bulunan sikke hazineleri), *İAİ*, 1962, c.15, s.225-237.

9 V. Mikov, *Praistoričeski selišta i nahodki v Bılgariya* (Bulgaristan'da tarihöncesi yerleşim yerleri ve buluntular). (Materiali za arheologičeskata karta na Bılgariya, kitap 7.) Sofya, 1933, s.126, 183.

10 S. Stoyanov, "Kompleksnite izsledvaniya na manastira 'Demir Baba'" ("Demir Baba" tekkesinde kompleks araştırmaları), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), 1981, sayı 62.

• Alevi tekkesinin inşasından önce de burada bir Trak ibadet merkezi var mıydı? Daha sonra yeniden kurulan Bulgar devleti halkınca da bundan yararlanılmış mıdır?

• En yeni zamanlarda bile, neden, Bulgarlar da bu ibadet yerine saygı göstermiştir?

• Omurtag Han'ın mezarı bu bölgede mi bulunmaktadır?

Bu sorular, Bulgarları, başta "Demir Baba Tekkesi" olmak üzere, Kemaller (İsperih) yöresinde daha dizgeli (sistemli), daha derin araştırmalar yapmaya yöneltmiştir. Kemaller'de APK yönetimince desteklenen bizim girişimimiz üzerine, 1974-1978 döneminde, yurt-bilgisiyle uğraşan yedi coşkun bilginin katılımıyla, tarım-sanayi kompleksi topraklarındaki bütün tarih-kültür mirası kartoteğe geçirildi, bölgenin ayrıntılı bir kazıbilim haritası hazırlandı. "Demir Baba Tekkesi" çevresindeki antik yerleşim yerleri ile beş büyük mezar höyüğünün tekke dolayını her yandan çevirmesi pek dikkat çekici bulunmuştur. 1978 yılından sonra, tekke topraklarında bulunan kültür-tarih mirası, derinlenmesine araştırılmaya başlanmıştır. "Demir Baba Tekkesi" ile Mumcular höyüğü üzerine çıkan yayınlarda, yörenin tüm söylence ve efsaneleri derlenmiştir. Mumcular (Sveštari) ve Kokarcamahalle (Malık-porovets) köyleri ile Kemaller (İsperih) kasabasında oturan 60'ı aşkın insanla görüşülmüş, bunlardan tarihsel ve kültürel geçmiş üzerine yararlı bilgiler alınmıştır. Kemaller kasabasında bulunan "Sıznanie" (Bilinç) adlı örnek halk kitaplığı içindeki Tarih Derneği üyeleriyle Tekke topraklarında sık sık gezintiler düzenlenmiş, bunun sonucunda bu yörede dört müstahkem mevki daha bulunmuştur. (1974 yılında Hezar-grad [Razgrad] Tarih Müzesi'nce hazırlanmış olan kazıbilim haritasında bu mevkilerin sayısı yalnızca üç idi.) Çok sayıda kazıbilimsel materyal, özellikle çini (keramik) ve iş araç gereç parçaları derlenmiş, Tekke topraklarından geçen, kaldırım döşenmiş anayollar bulunup saptanmıştır. Kalınlığı ve uzunluğu anlaşılsın diye kale duvarları temizlenmiştir. Alınan sonuçlar, Traklar döneminden kalma eşsiz, benzersiz bir kazıbilimsel kompleks karşısında bulunulduğunu göstermiştir; öyle bir kompleks ki, kültürel-tarihsel önemi yazılıp anlatılmamış, bilim çevrelerine, geniş kamuoyuna mal edilmemiştir. Birkaç yıl süren bu direşken çalışmanın sonuçları, "Traklar döneminden

kalma kazıbilimsel bir kompleks bilmecesi" başlıklı makalemizde sistemlice anlatılmıştır. İlk 1981'de *İsperihska tribuna*¹¹ gazetesinde yayımlanan bu makale, bir yıl sonra *Novo Ludogorie*¹² gazetesinde de yinelenmiştir. Tekke'nin yeri, eşi bulunmaz bir kazıbilimsel kompleksi oluşturur. Bu topraklarda, herhalde, şimdiki ibadet binası bitişiğinde, daha sonra Romalıların da kullandığı büyük bir Trak ibadet merkezi ile birlikte büyük bir Trak kenti de bulunacaktır. Doğu ve batıdaki mezarlık höyüklerinin önceden planlanması için de ilkin bir varsayım (faraziye) ileri sürülmüştür; üç kez ölçülen bu uzaklık tam 1 900 metredir. Mezarlık höyükleri, "Demir Baba Tekkesi" ve Mumcular höyüğü arasındaki uzaklık hep bu kadardır. Kazılar sırasında, Trak dönemine ilişkin büyük buluntulara varılması olasıdır. Araştırmacılarımıza, Tekke topraklarında araştırma yapmaları için çağrıda bulunuyorum. Bu makale zengin materyal içermektedir. Hiç abartmadan ileri sürebilirim ki, bu yazı, Bulgar bilim adamlarının bu eşsiz kazı alanına karşı ilgi ve ilişkisinde bir dönüm noktası oluşturur.

Tekke topraklarında disiplinler arası geniş çaplı bilimsel araştırmalar düzenlenmesi ve yürütülmesi işlerinde en büyük hizmetin başında Prof. Aleksandr Fol bulunmaktadır. Daha sonra bu araştırmalar, Kültür Komitesi'nce ve Bulgar Bilimler Akademisi'ne bağlı Kazıbilim (Arkeoloji) Müzesi ve Enstitüsü'nce desteklenmiştir. Son yıllarda, araştırma alanının genişletilmesi ve etkili olmasında, kazıbilim araştırmaları başyöneticisi Diana Gergova'nın özel bir hizmeti olmuştur. Birkaç enstitünün uzmanlarından ve bilim adamlarından; Kemaller, Sofya, Tırnova, Hezar-grad (Razgrad) ve Şumnu müzelerinin hizmetlilerinden oluşan büyük bir topluluk, hep onun yönetimi altında, Kemaller bölgesinin kazıbilim haritasını hazırlamakla uğraşmıştır. Şimdiki halde, "Demir Baba Tekkesi" topraklarında disiplinler arası bilimsel araştırmalar yapan kurumlar şunlardır: Bulgar Bilimler Akademisi'ne bağlı yedi bilim enstitüsünün uzmanları, üç yükseköğretim kurumu, Ulusal Tarih Müzesi, Kültür Anıtlarını Koruma Ulusal Enstitüsü.

11 Y. Stefanov, "Zagadkata na edin unikalen arheologičeski kompleks ot vremeto na trakte" ("Traklar döneminden kalma ünik bir kazıbilimsel kompleks bilmecesi"), *İsperihska tribuna*, 1981, sayı 12-13.

12 Y. Stefanov, "Arheologičeski kompleks 'Sbryanovo'" ("Demir Baba Tekkesi" kazıbilimsel kompleksi), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), 1982, sayı 100.

Hiç kuşku yok ki, Tekke topraklarında yalnız Bulgaristan'ın değil, belki başka ülkelerin de en büyük Trak ibadet merkezlerinden biri bulunmaktadır. Anna Balkanska'nın "Demir Baba Tekkesi" yöresinde yapmış olduğu kazıbilimsel araştırmalar, büyük bir kesinlikle bunu pekiştirir. Burada bulunan kilden yapılmış iki mihraplı antik bir ibadet yapısı ile zengin çini materyali, MÖ 8. yüzyıldan MS 1. yüzyıla tarihlenmektedir; burada en yoğun yaşam Helenistik dönemde (MÖ 4.-1. yüzyıl) görülmüştür. Epey az sayıda olsa da, burada erken demir çağından kalma kazıbilimsel materyal de vardır. "Demir Baba Tekkesi" üstündeki taşlık yaylada yer alan Taş-tepe (Kamen-rid) adlı müstahkem yerleşim yerinin yüzölçümü 47.5 dekar olup, Diana Gergova burada incelemeler yapmıştır.

Bu müstahkem yerleşim yeri arazisinde rastlanan buluntular şunlardır: Çakmaktaşıdan ve balçıktan yapılmış kadın ve erkek figürleri; idoller, küçük kadehler, büyücülükte kullanılan ufak toprak nesneler, toprak falos, dört köşeli, dört ayaklı kap; Orta Avrupa'da "ay idolleri" denilen nesnenin başka bir biçimi (variant) vb. Kuşkusuz, bunlar ibadet karakterli buluntulardır. Çalışma yerinin güneyinde bulunan ocaklar da, herhalde bu karakterdedir. Bunların çevresinde, yerinde ufalanmış sayısız kap kacak, hayvan kemikleri ve ufak tefek taşlarla karışmış nesneler bulundu. Görünüşe bakılırsa, bu taşlık alanda, daha MÖ 1. binyılın başlarında, bu yöre Trakları, taptıkları Tanrıların onuruna dinsel törenler düzenlemeye başlamışlar. Böylece Taşlı-tepe, bu yöre gelişiminin en erken dönemlerinde bile, Traklar için "kutsal"¹³ toprak olarak belirmiştir. Bu kutsal toprağın, MÖ bütün bir binyıl boyunca önemini koruduğunu anımsatan yeterli bilgiler vardır.

İki taş tesis, söz konusu yerin ibadet yeri karakterini pekiştiren en ilginç noktadır; tepenin kuzeybatı bölümünde bulunan bu tesisler, birbirine bağlantılıdır. Taş-tepe kutsal toprağı, kuzey ve güneyden taş duvarlarla çevrilidir; Ege dünyasında kutsal alanların duvarla çevrilmesine benzemektedir.

13 D. Gergova. "Na 'Kamen-rid', krepst ili drevno-trakiysko svetilište" ("Taş-tepe" kalesi ya da antik Trak tapınağı üzerine"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman). 1987, sayı 241.

Şunu da belirtmeliyiz: Taş-tepe altında, ortaçağdan kalma "Demir Baba Tekkesi" avlusunda, Traklar döneminden gelen başka bir tapınak vardır. Çevrede yükselen yaylada bulunan birinci tapınak olan "Taş-tepe", güneş ışınlarıyla aydınlanır. İkinci tapınak ise, yüksek taş tepelerin eteğinde, Demir-Baba deresinin (Krapivets) bir tablo kadar güzel, şairane dönemecinde, doğan güneşe karşı, bir kaynarcanın yanı başında yer alır. Her iki tapınak, görünüşe bakılırsa, görüş alanı yönünden önemli bir kutsal toprağın birbiriyle bağlantılı öğeleri olarak, iki düzeyde yayılma yeri bulmuştur. Bilindiği üzere, Traklar yeryüzü ve gökyüzü güçlerine saygı gösterirler, taparlardı. Yukarı ve aşağıdaki iki düzey (alan) dinsel vecibeleri yerine getirmek için, "Büyük Ana Tanrıça" (Yeryüzü) ile ikizleri Güneş ve Ay'a (Apollon ve Artemis) saygı göstermek için uygun yerlerdir. Bu inanışın Demir Baba Tekkesi ile bir bağlantısı olabileceği sanısını (tahminini) Diana Gergova daha 1986 yılında ileri sürmüştür.¹⁴ Daha sonraki yıllarda yapılan kazıbilimsel araştırmalarca da bu düşünce doğrulandı. Taş-tepe'deki taş tesisler kompleksi, aynı yaylada, tepenin güneybatısındaki topraklarda 1989 yılında rastlanan buluntular, antikçağda Trak Tanrılarını kutlama üzerine bilgiler, bugün de "Demir Baba Tekkesi" yöresinde uygulanan dinsel törenler, insanda uzun boylu, derin düşünceler uyandırıyor. Bugün de "Demir Baba Tekkesi" çevresindeki ağaçlara, binasının kapı ve pencerelerine renkli şeritler (çaputlar), giysiler asılmakta; güneş altında herkese eşitlik düşüncesini benimsemiş olan Aleviler, bu tekke bitişiğindeki kayaya küçük çocukları koymakta, yatırmaktadırlar. Bunlar, çoğunlukla kutsal ağaç ile bir tutulan, Büyük Ana Tanrıça'ya saygı göstermeye bağlı antik geleneklerdir.¹⁵ Günümüzde de Taş-tepe'nin toplanti yerlerinden biri olması hiç de rastlantı değildir. Yaylanın su havzası semtinde Tanrıça Fosforos (Artemis) onuruna adanan bir yazıt bulunmuştur. Tekke avlusunda yapılan kazıbilimsel araştırmalar sırasında bulunan antik ibadet yapısı kalıntıları ile iyi korunmuş, toprak iki mih-rabin büyük bir önemi ve ibadet karakteri vardır; iç boşluğu "omfolos"

14 D. Gergova, "Taynite na 'Kamen rid'" ("Taş-tepe'nin gizemleri"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), sayı 59, 1986.

15 D. Gergova, "Na 'Kamen rid', krepst ili drevno-trakiysko svetilište", *Novo Ludogorie*, sayı 241, 1987.

biçiminde olan bu mihraplar Güneş'e adanmıştır.¹⁶ Her iki tapınağın birbirine bağlantılı olduğunu gösteren başka bir nokta da aralarında kestirme bir patika bulunmasıdır; bu yol yalçın kayalar arasında kıvrıla kıvrıla gider.

"Ginina-mogila" denilen höyüğün toprak dolguları altında bulunan üç Trak türbesi, doğudaki mezarlık tepesinin 12 ve 13 sayılı höyükleri, antikçağda karmaşık dinsel törenlerin yapıldığı –kapsam bakımından– bu büyük dinsel merkezin yeri tek bir "ansambl" (ensemble) oluşturur. Her üç türbe de üç Tanrı; Büyük Ana Tanrıça (Yeryüzü), Ay ve Güneş (Artemis ve Apollon) inancını canlandırır; bizi bu kanyaya götüren bir dizi kanıt vardır. Bunlar, Helenistik çağın inşaat yöntemleri gibi dinsel törenlerin uygulanışı üzerine de yeni ve önemli bilgiler vermektedir.

"Demir Baba Tekkesi" yöresindeki büyük kayalara oyulan, birbirinden ayrı beş din kurbanının bulunuşu da, kendi ölçüsünde büyük bu Trak din merkezinde çok çeşitli dinsel törenlerin yapıldığına önemli bir kanıttır.¹⁷

Ata tapmanın (culte) zorunlu hale gelmeye başladığı Roma egemenliği döneminde bu merkezin Trak Tanrısı Heros tapınağına dönüşmüş olma olasılığı pek büyüktür.¹⁸ Geçmişte ve daha yeni zamanlarda korunan nesnel ve sözel anıtlar gibi, saklanan dinsel gelenekler de bu varsayımı (hipotezi) destekler. Bütün bunlar, Traklardan ödünç alınan ve geçen at inancını az çok canlandırır.

Biliyoruz ki, belli bir Tanrı'ya saygı, tapma geleneği az çok bir değişikliğe uğrasa da, zamana en dayanıklı olanlardan biridir. Onun için, bir başka yerde değil de burada bir "Cin kulak" (Ruhlar vadisi) bulunması hiç de rastlantı değildir. "Demir Baba Tekkesi"ne giden inananların sabah kahvaltısı ettikleri kutsal yol buradan geçer.¹⁹ İçinde 102 büyük ve orta boy mezar höyüğünü barındıran beş kocaman Trak höyük mezarlığı da

16 A. Balkanska, "Edna neobiknovena arheologiçeska nahodka v 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi'nde olağanüstü bir kazıbilim buluntusu"), *İsperihska tribuna*, 1986, sayı 18.

17 Y. Stefanov, "Obroçni jertvenitsi v 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi'nde adak şehitleri"), *İsperihska tribuna*, 1983, sayı 3; *Obredni jertvenitsi i kamni v arheologiçeskiya kompleks "Sboryanovo"* ("Demir Baba tekkesi" kazıbilim kompleksinde adak şehitleri ve taşları"). Bkz. *Severo-iztoçna Bulgariya, drevnost i sivremie* (Antik ve çağdaş dönemde Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"), Sofya, 1985, s.132-137.

18 *Age*, s.148-149.

19 *Age*, s.149.

burada bulunur. Bu mezarlıklar, kutsal yeri her taraftan kuşatır. Doğu ve batıdaki höyük mezarlığı için, Hezar-grad (Razgrad) Tarih Müzesi'nin siparişi üzerine uzmanlarca 1974 yılında hazırlanan düzgün bir harita vardır. Birinci mezarlıkta 24 büyük ve orta boy mezar höyüğü, ikincisinde ise 20 höyük bulunmaktadır. Bu haritanın verdiği bilgilere göre, her iki mezarlığın önceden planlandığı varsayımı ileri sürülebilir.

Meraklı, belki de yürek oynatıcı bir olay, büyük bir ilgi uyandırıyor; bu iki mezarlık arasındaki uzaklık hep 1 900 metre (beş kez ölçülmüş).²⁰ Yöredeki pek önemli hedefler, bu uzaklıkta belirtilmiştir.²¹ Her mezarlığın başı ve sonu, Mumcular höyüğü ile "Demir Baba Tekkesi" arasındaki uzaklık hep aynıdır. Bu bir rastlantı olabilir mi? Kuzey Bulgaristan'ın en yüksek höyüğü olan Mumcular höyüğü ile şimdiki Alevi tekkesinin inşa edildiği yer, olağan değil, özellikle seçilen birer inşaat yeridir. Bundan başka, her iki mezarlıktaki höyükler gruplaştırılmıştır. Kimi gruplar, yer durumu (mevki) bakımından tek tek burçlara (takımyıldızı) uymakta, karşılık olmaktadır.²² Büyükayı, Oryon, Yengeç, Çulpan gibi.²³ "Ginina-mogila" denilen höyüğün altındaki mezarlığın giriş kapısında ilginç bir taş vardır; Bulgar Bilimler Akademisi'nden mühendis Peter Vilev ile aynı akademiye bağlı Ulusal Astronomi Rasathanesi'nin Bağımsız Astronomi Bölümü'nden Vladimir De(ği)rmenciev'e göre, bu taş da gökbilimsel bilgiler vermektedir.²⁴ Varsayım olsalar da, bu olgular gösteriyor ki, Tekke topraklarında, antikçağın astronomi bilgileri üzerine veriler bulunmaktadır. Bu da gökbilimcilere ve başka uzmanlara Tekke topraklarında derin araştırmalar yapmaları için bir dayanak vermektedir. Yabancı bilim adamları da bu soruna ilgi duymaktadır.

Bunca küçük bir alanda bu denli çok sayıda Trak mezar höyüğü bulunması ve bunların darmadağın değil de belli bir sıraya göre yoğunlaşmış olması çok etkileyici bir şeydir. Demir Baba Tekkesi gibi kutsal bir yerin yakınına Trak ileri gelenlerinin gümölmüş olması da,

20 Age, s.150.

21 Y. Stefanov, "Arheoloģičeski kompleks 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi" kazıbilim kompleksi"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), 1982, sayı 100.

22 Y. Stefanov, "Otnovo s pogled kım arheoloģičeski kompleks 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi" kazıbilim kompleksine yeni bir bakış"), *İsperihska tribuna*, 1983, sayı 9.

23 Y. Stefanov, "Arheoloģičeski kompleks 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi" kazıbilim kompleksi"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), 1982, sayı 100.

24 P. Vilev, "Zagađaçniyat kamık" ("Bilmece taş"), *İsperihska tribuna*, 1984, sayı 24.

büyük bir Trak dinsel merkezinin varlığı üzerine bir şeyler söylemiyor mu?²⁵ Eylül 1982 tarihinde, doğu höyük mezarlığındaki "Ginina-mogila" denilen höyüğün dolgu toprakları altında bulunan biricik (unique) kral türbesi, bu varsayımı pekiştirmiş olmaktadır. Mükemmel mimarisi, eşi benzeri olmayan heykeltıraşlığı, resim sanatına ilişkin süslemeleriyle bu türbe, asal özgünlükleri bakımından, tüm antikçağda şimdilik kendi türünde tek anıt olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle bunun için, 1985 yılında UNESCO'nun Hükümetlerarası Komitesi burayı dünya çapında önemli bir anıt olarak ilan etmiştir. 1988-1989 yıllarında kazıbilimciler, 12 ve 13 sayılı tepeciklerin dolgu bölümlerinde Trak ileri gelenlerine ilişkin iki yeni türbe buldular. Bunların da Bulgar tarihbilimi için büyük önemi vardır.²⁶ Bulgar Bilimler Akademisi'ne bağlı Jeofizik ve Kazıbilimde Enstrümantal Yöntemler Laboratuvarı'ndan mühendis İlian Katevski'nin yönetimindeki Jeofizik Aygıtlar Kurulu'nun yardımıyla, şimdiye değin yalnızca kazıbilim alanının batı ve doğu höyük mezarlığında, dolgu toprakları altında dört büyük türbe tesisi daha bulunmuştur; bunlar incelenmeyi beklemektedir. Bu iki mezarlıktaki höyüklerin incelenmesi sürüp gitmektedir. Hiç kuşku yok ki, türbe tesislerinin sayısı yukarıda gösterilenden daha çok olacaktır. Bu da inandırıcı bir biçimde gösteriyor ki, "Demir Baba Tekkesi" denilen bu tarihsel kazıbilimsel alan tektir, Traklar döneminde pek özel bir rolü vardır. "Demir Baba Tekkesi" her yaından yedi antik yerleşim yeriyle çevrilidir.²⁷ Bunlar, kalınlığı 110-420 santimetre arasında değişen kale duvarlarıyla örülüdür. Bu yerleşim yerleri birbirinden 200-500 metre aralıklı olarak bulunmaktadır ki, bu da tarihte olağanüstü bir şeydir.

Taş-tepe (Kamen-rid) müstahkem mevkiin ve aynı yaylanın güneybatısında bulunan taş duvarla berkitilmiş –ki bunların kalınlığı 110 santimetredir– toprakların kazıbilimsel araştırmaları şu düşüncenin

25 Y. Stefanov, *Obredni jertvenitsi i kamini v arheologičeskiya kompleks "Sboryanovo"* ("Demir Baba Tekkesi" kazıbilim kompleksinde adak şehitleri ve taşları), s.150.

26 L. Dobrinova, "Trakiyskata grobnitsa v 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi"ndeki Trak türbesi), *Oteçestven front*, sayı 13016, 1988; "Otkritiya i problemi v Dolinata na trakiyskite tsare" ("Trak kralları vadisi"ndeki buluntular ve sorunlar), *Oteçestven front*, 1989, sayı 13243.

27 Y. Stefanov, "Otnovo s pogled kim arheologičeski kompleks 'Sboryanovo'" ("Demir Baba tekkesi" kazıbilim kompleksine yeni bir bakış"), *İsperihska tribuna*, 1983, sayı 9; *İzdirvane i registirane na anıçni seliştı v İsperijskiya kray* (Kemaller yöresinde antik yerleşim yerlerinin araştırılması, kayıt ve teşcil olunması). Bkz. *Terra antiqua balcanica*. acta III, Sofya, 1988, s.120-124.

ileri sürülmesine neden oluyor. Bunlar, ilkin sanıldığı gibi, müstahkem yerleşim yerleri değil, inanç ve ibadetle ilgili kutsal topraklardır. Bunlar, şu iki konuda olduğu gibi, tüm "Demir Baba Tekkesi" alanı için de –ki bu Tekke şimdiki halde bir dinsel merkez önemini taşır– pek ilginç sonuçlardır; yorumlama işine açıklık getirir.

Şunu bekleyebiliriz: Gelecekte "Demir Baba Tekkesi"nde yapılacak olan kazıbilimsel araştırmalar, kendi ölçüsünde etkileyici Trak tapınağının çehresinden –ki Bulgaristan'da bu çapta kazılıp çıkarılan tek örnektir– yeni öğelerin bulunuşuyla kalmayacak, yörenin genel tarihsel gelişimini ve onun Trakya'daki dinsel yaşamın örgütlenişini ortaya çıkaracaktır. Aynı zamanda, Trak kavminin Kuzeydoğu Tuna Ovası'ndaki ekonomik ve kültürel gelişiminin yüksek derecesini de gösterecektir. Şunu da belirtelim ki, birkaç kollu, kaldırım döşemeli antik yol Tekke topraklarından geçmektedir. Bu yol, (Varna iline bağlı) Ağa-baba (Aboba, Pliska) kentini Tutrakan ilçesine bağlı Kadı-köy (Malik-preslavets) yöresindeki Tuna kalelerine bağlar. Trak döneminden başka, bu anayolun ilk (Türk-) Bulgar devleti döneminde de büyük bir önemi vardı.

Su havzası yöresinde bulunan kale, herhalde, bize güçlü Get Devleti Birliği'nin²⁸ başkentini gösterecektir. (Get Devleti Birliği, Kuzeydoğu Tuna Ovası'na yerleşmiş olan Trak kavimlerinin topluluk adıdır.) Bu alanda yapılan kazıbilimsel araştırmaların sonuçları bunu açıkça gösterir. Bu yerleşim yerinin kale duvarlarının kalınlığı 390-420 santimetredir. Burada ithal edilmiş Grek seramiklerinden –özellikle siyah vernikli olanlarından da– bol bol bulunmaktadır. Şu ana değin kale arazisinde 68 Grek amforasının tutamakları bulunmuştur; antik dünyanın çeşitli seramik merkezlerinde üretilen bu amforalar damgalıdır. Bu da bu yerleşim yeri halkının bir dizi başka yörelerle antik ticaret ilişkilerinin canlılığını göstermektedir. Kale duvarının güney kapısı yakınında Tanrıça Fosforos'a adanmış, yazılı bir taş levha bulunmuştur. Bu olgu, büyük kent mekezinin varlığı varsayımını da destekler.

28 K. Dimitrov, "Dirjavata na 'Sveštarskata dinastiya' i rannoelinističeskiyat svyat" ("Mumcular hanedanı" ve erken Helen dünyası), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman). 1987, sayı 114.

Yerel ve merkezi basında çıkan birkaç yayında şu sanı (tahmin) belirtildi: Su havzası yöresindeki kale, belki de Bulgar ve yabancı ülke uzmanlarınca bunca aranmakta olan Dausdava (Kurt-kent) adlı antik Trak büyük kentini bize gösterecektir.²⁹ Bu varsayımı destekleyen, yer adlarından, sözel bilgilerden, son iki yılda yapılan kazıbilimsel araştırma sonuçlarından ciddi kanıtlar vardır; ama bunlar da o sanıyı yalnızca dolaylı bir yoldan, özellikle elde edilen materyaller aracılığıyla destekler. Ortaçağdan kalma, yayımlanmış 11 coğrafya haritasında Dausdava, özellikle bu yörenin büyük bir yerleşim yeri olarak gösterilmiştir.³⁰ Belki de yakın zamanda bu kaleyi inceleyenler, yerleşim yeri adıyla yazılı bir anıt bulma mutluluğuna erişeceklerdir.

"Demir Baba Tekkesi" kazıbilimsel topraklarında Stomogilieto³¹ (Stohilmieto) denilen bir yer de vardır. Slavların ve ilk (Türk-) Bulgarların Kuzeydoğu Tuna Ovası yurduna yerleşmeleriyle ilgili kimi tarih kaynaklarında (bu yer adı) anılır. Bu görüşü ayrıntılarıyla desteklemek sorun değil, ama yalnızca şunu göstereceğiz: Bizanslı kronikacı Kedrin Skilitza'nın³² kronikalarında yazılan Stomogilieto'nun karakteristiği "Demir Baba Tekkesi" kazıbilim alanına tümüyle uymaktadır. Bir şey daha var: Alanın havadan çekilen resimleri, arazi gezintileri ve kalelerden birinde yapılan kazıbilim sondajları sonucunda saptandı ki, bu yörede, ilk (Türk-) Bulgar devleti döneminde (8.-10. yüzyıl) ortaçağ Bulgar yerleşim yerlerinin çok yoğun bir ağı bulunmaktadır. Birbirinden 500-2 000 metre uzaklıkta bulunan bu yerleşim yerleri, o dönem yerleşmeleri için pek olağan bir yoğunlukta değildir. Şu da saptandı: Bu yörenin en büyük dört müstahkem yerleşim yeri, ilk (Türk-) Bulgar devleti döneminde de kullanılmıştır. Bu yerleşim yerleri şunlardır: Zavut (Zavet) "Kalesi", 182 dekar; Mumcular köyünün park çayırılığında yer alan kale, korunmuş bölümü 264 dekar; Kemaller (İsperih) kentinin ku-

29 M. Çiçikova, "Moje bi Dausdava..?" ("Dausdava olabilir mi?"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), 1987, sayı 188.

30 Y. Stefanov, "Şte otkriem li drevno-trakiyskiya grad Dausdava?" ("Antik Trak kenti Dausdava'yı bulabilecek miyiz?"), *İsperihska tribuna*, 1988, sayı 4.

31 Y. Stefanov, "Stomogilie" ("Yüz-tepe"), *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman), sayı 23, 1985; *Stomogilie* (Yüz-tepe), Bulgar Tarih Kurumu'nun Üçüncü Kongresi'nde sunulan bildiri (basılıyor); *Stomogilie* (Yüz-tepe). Bkz. *Bületın*, sayı 9, Bulgar Komünist Partisi Bölge Komitesi'nin yayın organı, Hezar-grad (Razgrad), Haziran 1989, s.18-30.

32 Skilitza, Kedrin, *İzvori na bulgarskata istoriya* (Bulgar tarihi kaynakları), Sofya, 1965, c.11, s.317.

zeyinde, Ayı ormanı (Meça gora) denilen yerdeki kale, 120 dekar; bir de Mumcular köyünün kuzeybatısına düşen, Mandıra-deresi (Mandrev-dol) denilen yerdeki kale. Açıkça anlaşıldığına göre, Slav ve ilk (Türk-) Bulgar halkı bu yöreye yoğun biçimde yerleşmiştir. Bu da gösteriyor ki, ilk (Türk-) Bulgar devletinin kuruluşundan sonraki ilk yüzyıllarda da bu yöre önemli bir rol oynamıştır. Bu olgu, Sto-mogilieto (Yüz-tepe) yer adına ilişkin tüm tarih kaynaklarında gösterilmiştir. İkinci Bulgar devleti dönemindeki Bulgarlarca da saygı gösterilmiştir. "Demir Baba Tekkesi" yöresinde, Kemaller (İsperih) ilçesi topraklarında bu dönemden kalma tüm Bulgar paraları bulunmuştur.

Cesaretle diyebiliriz ki, burası Bulgaristan'da Bulgar ulusunun doğduğu, oluştuğu, saptandığı, çıktığı ve yayıldığı yerlerden biridir.³³

"Demir Baba Tekkesi" topraklarında ve bu topraklar dışında geniş çapta yapılan bilimsel araştırmalardan alınan sonuçlar gereğince, Mumcular höyüğünün Omurtag Han³⁴ tarafından inşa edilmiş olabileceğini gösteren epey olgu birikmiş oldu; yakın zamanda bu varsayım kanıtlarla desteklenebilir. Bu durum karşısında, Omurtag Han Sarayı'nın Tuna Irmağı kıyısındaki Viçina Kalesi'nde bulunduğu, Mumcular höyüğünün Omurtag Han tarafından yaptırılmadığı yolundaki görüşün pek acele ileri sürüldüğünü sanıyorum. Her iki "kale"nin; Tuna boyunda Kadıköy (Malık-preslavets) kıyısındaki kale ile "Demir Baba Tekkesi" kazıbilimsel alanının kuzeyindeki höyük mezarlığında bulunan Mumcular (Omurtag) höyüğünün tam olarak kazıbilim araştırmalarının yapılması gerekir.

Buraya dek söylenenlerden belli oluyor ki, "Demir Baba Tekkesi" kazıbilim alanı gerçekten tektir; antikçağda halkının maddi manevi kültürü yüksel bir dereceye ulaşmıştır. Daha fazlası da var: Yerleşim yeri geleneğinde bir geçiş (intikal) söz konusudur; bu yöre, çok uzun bir tarihsel süreçte, özellikle ilk (Türk-) Bulgar devleti döneminde pek önemli bir rol oynamıştır. Bu da, her şeyden önce, şu olgudan kaynaklanıyor: Trak döneminde ve erken ortaçağda en büyük ibadet merkezlerinden biri burada bulunuyordu. Sonradan rolü azalma gösteriyor, ama dinsel inanış uygulaması hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır.

33 Y. Stefanov, "Lülka na bılgarskata narodnost" ("Bulgar ulusunun beşiği"), *İsperihska tribuna*, sayı 12, 1987.

34 Y. Stefanov, "Şte otkriem li grobnitsata na han Omurtag?" ("Omurtag Han'ın türbesini bulabilecek miyiz?"), *İsperihska tribuna*, sayı 20, 1984.

Asıl "Demir Baba Tekkesi"ne Gelince

Yeni zamanda, geç ortaçağ döneminde "Demir Baba Tekkesi"nin rolü yeniden güç kazanmıştır. 16. yüzyıl başlarında, yerli bir dinsel önder olan Demir Baba, kendi adını taşıyan tekkeyi burada kurduktan sonra, buranın önemi daha da artmıştır.

"Demir Baba Tekkesi"nin inşaatı 16. yüzyıl başlarında gerçekleşir. Planı,³⁵ mimari tarz ve üslubu; yapının tarihlenmesine yardımcı olmaktadır. Edinilen izlenime göre, tekkenin türbe planı, Bulgaristan'daki bir dizi tekke planına hemen hemen tümüyle benzerlik göstermektedir. Bunların hepsi, 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl ortalarına tarihlenir.

"Demir Baba Tekkesi"ni özellikle incelemek üzere ziyaret eden Alman tarihçi ve Türklükbilimci Prof. Franz Babinger (1891-1967), buranın bir Bektaşî tekkesi olduğunu ileri sürer. Ona göre, Bektaşîliğin de içinde bulunduğu Deliorman'daki Alevî tarikatlarının varlığı, daha 15. yüzyıl başlangıcında başlamaktadır. Bu dönem, Simavnalı Şeyh Bedreddin'in Silistre'ye yerleşip Alevîliği yaymaya başladığı zamana rastlar. İnsanlar arasında toplumsal eşitlik tezini güttüğü için, Kuzeydoğu Bulgaristan'da, (yani Deliorman bölgesinde) pek çok yandaş bulmuştur. Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan büyük bir kitleyi peşine takıp 1416 yılında (Osmanlı-) Türk feodal yönetimine karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Tam dört yıl süren bu ayaklanmanın merkezleri Deliorman ve Dobruca'da bulunuyordu. Sultanlık yönetimi, büyük çabalar sonucunda bu ayaklanmayı bastırabilmiştir.

"Demir Baba Tekkesi"nin Bektaşî karakteri, şu olaydan da anlaşılır: Sultan II. Mahmut (1808-1839) döneminde tekke kapatılmıştır. Bu tarikat dervişleri, Sultan'ın Batı örneği düzenli bir ordu kurduğu sırada, yeniçeri ocağı yandaşları olarak ilan edilmiştir.

Demir Baba Tekkesi kurucusuna bağlanan sayısız söylence ve efsane, Bulgarlarınkilerle benzerlikler içerir. Bu durum, esasında tasavvuf ile eski İran düalizminin (ikicilik) karışımından oluşan Alevî dünya

35 "Demir Baba Tekkesi" planı, bir giriş (antre) ile 7 köşeli bir taş yapıdan oluşur. Tekke, iç avluda bulunur. Beş-parmak kaynarçası, dış avluda yer alır. Gelenek ve göreneklerin icra edildiği yapı ise, hem iç, hem de dış avluda inşa olunmuştur. Her iki avlu –iç ve dış avlu– kalın bir taş duvarla çevrilidir. Duvarın güney cephesindeki ayrı ayrı taş bloklar üzerinde İslami motifli kabartmalar vardır.

görüşüyle açıklanabilir. Sanıyorum ki, Aleviler Bulgarlardan bir dizi söylence ve efsaneyi ödünç olarak alıp düşüngüsel (ideolojik) uygulamada uyarlamışlardır. Alevilikteki bu eşinzamanlık (sinkronizm), onların sözlü sanatı üzerinde yankı uyandırmış, etki yapmıştır. Böylece, geçmişte ve kısmen zamanımızda, neden Bulgarların da Alevi tekkelerini ziyaret ettiklerini büyük ölçüde açıklayabiliriz.

"Demir Baba Tekkesi" ile ilgili çok ilginç iki olayı işaret etmeliyiz. Bunlardan biri, 1956 yılına gelinceye değin tekkenin yedi köşeli binasının güney duvarındaki taş blokta, çıkıntı (korniş) altında yüksek bir at kabartmasının bulunduğudur. Son zamanda, vicdansız bazı kim-selerce taş blokla birlikte bu kabartma baştan başa kazınıp oyulmuştur. Ancak, at ve süvari kabartmasının yeri, hâlâ oldukça iyi seçilebilmektedir. Bu pek ilginç olay, bilimsel olarak açıklanmasını beklemektedir.

Bundan başka, (ikinci olay), 1928 yılına dek "Demir Baba Tekkesi" kubbesinde, hilalin yanında bir de ıstavrozun bulunmasıdır. Bu ıstavroz, Kemaller (İsperih) belediye başkanının emriyle kaldırılmıştır. O, bununla Hristiyan dininin aşağılandığını (tahkire uğradığını) sanıyordu. Şunu da belirtelim: "Demir Baba Tekkesi"ni ziyaret eden Deliorman ve Dobruca Alevileri, gelenek ve göreneklerinde olduğu gibi, kılık kıyafetlerinde de Trak halkından pek çok şeyi ödünç almıştır. Bu da bilimsel olarak açıklanmayı bekler. Bugün de anımsanan sözel bilgiler bulunduğunu anmalıyız; bunlara göre, geçen yüzyılda "Demir Baba Tekkesi"ne giden kimi Aleviler Dausdava'ya gittiklerini söylerlermiş. Dausdava (Kurt-kent) ise, antik büyük Trak kentinin adıdır, ilkin (Mısırlı Grek astronomi ve coğrafya bilgini) Claude Ptolémée'nin (MS 2. yüzyıl) ünlü *Coğrafya* adlı yapıtında adı geçmektedir. Belki de ileride yapılacak araştırmalar bu soruna da yanıt verebilecektir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, yörenin Hristiyan halkı arasında şöyle bir söylence var: Şimdiki Alevi tekkesi yerinde, geçmişte, Aziz Georgi adını taşıyan bir Hristiyan manastırı varmış. 6 mayıs (hıdrellez) günü burada büyük toplantılar olur. Kemaller ve komşu ilçeler halkı gibi, ülkenin her yanından Aleviler buraya gelip ziyaret ederler. 6 mayıs toplantıları 1912 yılına değin yapılagelmiştir. 1910 yılında, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kemaller (İsperih) kasabasına ve yöresine Kuzey Ko-

cabalkan, Edirne ve Batı Trakya, Makedonya ve Dobruca yörelerinden pek çok Hıristiyan Bulgar göçmeni yerleştirilmiştir. Öyle ki, Hıristiyan ahalî sayısı epey artmıştır. Balkan'dan gelen göçmenlerin önerisiyle 1912'de "Demir Baba Tekkesi" toplantılarının günü değiştirilmiştir; 6 mayıs yerine 2 ağustosta toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Bu değişikliğin nedenleri bilinmemektedir. İlginç nokta, 2 ağustos toplantılarının çok daha kalabalık olmasıdır. O gün, ülkenin çeşitli yörelerinden gelen on binlerce kişi orada toplanmaktadır. 2 ağustos günü, büyük bir yerel bayram sayılır.

"Demir Baba Tekkesi"nin avlusunda yapılan kazıbilimsel araştırmalar, ortaçağlarda burada bir Bulgar yapısı bulunduğuna ilişkin herhangi bir kanıt vermemektedir. Ancak, (Çek asıllı Bulgar kazıbilimcisi) Karel Şkorpil (1859-1944), "Demir Baba Tekkesi" yakınındaki tepeliklerden birinde ortaçağdan kalma bir Hıristiyan manastırının temel kalıntıları bulunduğunu söylemişse de tam olarak yerini belli etmemiştir. Bu manastırın yeri üzerine yaptığımız ısrarlı araştırmalar, şimdiye değin bir sonuç vermemiştir. İleride bu yörede yapılacak araştırmalar Karel Şkorpil'in savını (iddiasını) desteklerse, büyük bir ibadet merkezi olarak yörenin ikinci Bulgar devleti döneminde de önemini koruduğu ortaya çıkacaktır. Çağımızda Hıristiyanlarca da buranın kutsal bir yer sayılmasının mantığa uygun bir açıklaması henüz yapılamamıştır.

"Demir Baba Tekkesi" yöresinde yapılan dinsel törenlere (ritüel) "adak" denir.

Pek yaygın olan ilk "adak", yılın her günü, ziyaretçilerin tekke yöresindeki ağaç dallarına, tekke binasının pencere ve kapılarına rengârenk çapıt (eski bez parçası) —dilek dilemek için— bağlanmasıdır. Mendil de bağlanır. Seyrek olarak, el mendili, kalın dokuma, kombinezon ve gömlekler de ağaçlara, kapı ve pencerelere konur. Bu "adak", ziyaretçi tarafından çeşitli amaçlarla yerine getirilir. İlk niyet, sağlık, esenlik, çeşitli hastalıkların iyileştirilmesi, hastalıklara neden olan kötü güçlerin (ruhların) kovulması, niyet tutan insanın her zaman sağlıklı olması gibi iyi dileklerdir. Topluca yapılan her ziyaret sırasında tekke yöresindeki ağaçlara bağlanan çok sayıdaki çapıt, ilginç bir görünüm verir.

Aleviler arasında yaygın ve dileğe bağı olan ikinci "adak" şudur: Ailede bir çocuk ya da bir delikanlı ağır bir hastalığa yakalanmışsa iyileşmesi için anası-babası bir "adak" adar: Veli (evliya) iyileşmesine yardımcı olursa, belli bir süre için (gün olarak belirtilir) hastayı tekkede hizmete ya da tarla, çayır gibi emlâkinde çalışmaya göndereceklerdir. Bu "adak" (vaat), tekkeye gitmeden önce yapılır. İyileşmeden sonra, ana-baba vaadini yerine getirir: Sağlığına kavuşanı, belirtilen süre için tekke emlâkinde çalışmaya gönderir. 'Geçmişte tekkenin yüzlerce dekar toprağı, pek çok küçükbaş, büyükbaş hayvan sürüsü varmış. Bugünkü durum pek aynı değildir, tekke arazisinde çalışmaya gönderme vaadinin gerçek bir önemi ve değeri kalmamıştır.

Özellikle Aleviler arasında yaygın ve dileğe bağı olan üçüncü "adak", kurban kesmektir. Sağlık, esenlik, hastanın iyileşmesi, ağır bir hastalık ya da büyük bir tehlike geçirmiş kimsenin sağlığına kavuşması için yapılır. Bu "adak" epey karmaşıktır, tekkeye hareketten önce hazırlıkları gerektirir; adağa katılanlar, tekkede kaldıkları sürece çeşitli törenleri yerine getirir.

Şu noktanın bilinmesi çok önemlidir: Tekke ziyaretî sırasındaki dilekler, insanların mutluluğı içindir: Hastalıkların iyileştirilmesi için, başarı için, mutluluk için, emellerin gerçekleşmesi için, iyi bir evlilik yaşamı için, çocuk sahibi olmak için gibi. Şöyle bir "adak"ta hazır bulunduk: Gençler "adak" taşının deliğinden mendil geçirip Spor-Toto'da büyük ikramiye, araba almak, evi güzel mobilya, televizyon vb. ile dayayıp döşemek için, yani mutlu bir aile kurmak için dileklerde bulunuyorlardı. (Yakın zamanda kadınlar, başörtülerini adak taşından geçirip baş ağrısı çekmemeleri, baş ağrıları varsa iyileşmeleri için dilekte bulunuyorlardı.) "Demir Baba Tekkesi"nde yapılan "adak"ların diyapazonu çok büyüktür.

Aleviler, kutsal yeri ziyaret sırasında, çok önemli birkaç ilkeye uyarlar:

1) Ziyaret sırasında her Alevi, Aziz Demir Baba'ya bir armağan getirmekle yükümlüdür. Kimi kez, özellikle kurban kesilmesi sırasında, bu armağanlar çok büyük olabilir, ama bunlar küçük nesneler de olabilir; mum, para gibi. Armağan getirmeyen Alevi tekkeyi ziyaret edemez.

2) Tekkeye getirilen her şey, miktarı ve değeri ne olursa olsun, eve geri götürülemez. Tekkede ya da yöresinde kalır.

3) Tekkeye gidip kurban kesmek için, ruhani kişiden gerekli izin istenir. Böyle bir izin almadan gidilemez; ruhani kişi her zaman izin verir.

Kurban götürülmesi, "Demir Baba Tekkesi"ne bir ya da iki günlük bir ziyaretle mümkün olur. İki günlük ziyaret, tekke yöresinde geceleme gerektirir. Dinsel törenli bu karmaşık "adak"ın hazırlıkları şöyle olur:

Kurban götürecek olan kimse, tekkeye hareketinden önce, "baba"dan, "Demir Baba Tekkesi"ne gidip bu adamın ve kurban için davet edilenlerin cemden olup olmadıklarını anlamak için "izin" ister. Kurban büyük ya da küçük olabilir. Büyük kurban için kurbanlık hayvan at, koç, koyun, kuzu, pek nadir hallerde dana (buzağı) olabilir. Küçük kurban için kurbanlık hayvan tavuk, hindi ve ördek olabilir, ama en çok horoz getirilir.

Büyük kurban adandığında, at arabası, otomobil ve otobüslerle tekkeye gidilir. Kurban kesecek adam, hısım-akrabasını ve dostlarını çağırır, kurbanlık hayvanı canlı olarak yanına alır. Hareketten önce, yetişkinler birer şişe rakı; horoz, tavuk, hindi, ördek gibi kurbanlık hayvanları yanlarına alırlar.

Daha tekkeye girmeden önce, bütün ziyaretçiler, dere vadisindeki kayalıklardan kopup dökülmüş taş parçalarından birer taş alıp dere boyundaki yüzlerce metre uzunluğundaki taş duvara koyarlar. Amaç; tekke duvarlarının daha sağlam olması, doğanın her türlü yıkım güçlerine karşı dayanıklı olmasıdır. Aynı şey tekke duvarı için de yapılır. Bu taş duvar, yörenin su havzası olarak ilan edildiği 1958 yılına dek varlığını korumuştur. Daha sonra yıkılıp taşları yol yapımında kullanılmıştır. Şimdi böyle bir "adak" (ritüel) yoktur.

Taş duvara taş konması töreni yerine getirildikten sonra "cem" üyesi yetişkin erkekler, doğruca "türbe"ye giderler. Kadınlar, çocuklar ve öteki erkekler, 13 köşeli geniş bir ahşap bina olan "imaret"in kabul salonuna giderler. Atlar ve başka koşum hayvanları için ahır ve sundurmalar, ziyaretçilerin oturması, geceleme için binalar da vardır.

"Cem" üyesi olan erkekler, doğruca tekkeye gidip türbeye girerler. Demir Baba'nın mezarı çevresine oturup dua okumaya başlarlar. Demir Baba'dan kurban kesmek için izin isterler. Dua okunup kurbanlık hayvanın kesilmesi için simgesel iznin alınmasından sonra, kurban törenine

katılan öteki ziyaretçilerin yanına giderler. Burada erkekler, büyük kurban için seçilen hayvanı alıp kurban edilecek yere götürürler. Bundan yaklaşık 40 yıl önce, bu kutsal yer, tekkenin dış avlusunda akan dere kaynağının üstündeki ahşap köprücüktü. Güdülen amaç, kesilen hayvanın kanının doğruca kaynağa karışıp sularla uzaklara gitmesiydi. Bölgenin içme suyu havzası ilanından sonra, ahşap köprücük ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra Aleviler kurbanlıkların kesimi için, kemer (tak) biçiminde özel bir bina yaparlar. Bu yapı, tekkenin güneyinde, şimdi Taş-tepe (Kamen-rid) denilen kazıbilim merkezi binalarının yanında yer alır. Burası Alevilerce özel olarak seçilmiştir; çünkü inançlarına göre, kesilen hayvanın kanı dağ yamacı boyunca aşağıya doğru akacak, daha sonra yağmur suları bunu dereye götürecektir, dereye ulaşmazsa toprak ana tarafından sorguya çekilecektir. (Kanın dereye varması pratikte mümkün değildir, çünkü dere buradan çok uzaklaşmıştır.) Erkekler büyük kurbanı keserken, kadınlar da getirdikleri küçükbaş hayvanları kesip yemek hazırlığına girerler. Öteki erkeklerle çocuklar da onlara yardımcı olur. Büyükbaş kurbanlık hayvan, özel olarak belirlenen bir adam (kasap) tarafından kesilir. Kurbanın eti temizlendikten sonra, kadınların bundan yemek pişirmesi istenir. İki çeşit yemek yapılır: Yahni ve fırın kızartma, ama bir tek yemek de yapılabilir. Kesilen hayvanların ve kümes hayvanlarının ciğerlerinden kadınlar "kahvaltı" denilen bir yemek hazırlar. Kahvaltı ile öğlen, akşam kurban yemeklerinin "imaret"te (13 köşeli ahşap binada) hazırlanması zorunludur; soba ve fırınlar orada bulunur. İmaretin görevi sona erdikten sonra, yemekler, tekkenin güneyindeki yaylada inşa olunmuş, sobalı ve fırınlı özel bir binada hazırlanır. Bu binanın bitişiğinde de, ziyaretçilerin kalıp geceleyecekleri binalar yer alır.

Kurbanlık hayvanların ciğerlerinden yapılan kahvaltı hazır olunca, kurbanı gelen herkes (çocuklarla birlikte) topluca kahvaltı eder. Kahvaltı sırasında yetişkinler (kadınlarla birlikte) en çok üç kadeh rakı içer. Her kadeh rakının içiminden önce, Demir Baba ve Ali için sena duası okunur.

Kahvaltıdan sonra, henüz türbeyi ziyaret etmemiş olanlar, Demir Baba'nın mezarını (sandukasını) görmeye giderler. İçeri girmeden önce, herkesin "kutsal kaynak suyu" önünde durması zorunludur. Buradan üç

yudum su içilmesi, kaynak suyu ile yüzün üç kez ıslatılması gerekir. Daha sonra duru suya madeni bozuk para atılır. Beş-parmak adını taşıyan bu kaynarca, tekkenin dış avlusunda bulunur. Söylencesi şöyledir: Tekkeyi inşa ederken, Demir Baba susamış, ama çevrede su yokmuş. Bir elinin beş parmağını kayaya bastırınca, kaynak suyu fışkırmış!

Su içilmesi, yüzün suyla yıkanması zorunlu olarak yapılmaktadır; çünkü şifalı olduğuna inanılır. Kaynarcadan zorunlu olarak alınan su eve götürülür. Evde bu sudan, tekkeyi ziyaret etmeyenlere, aileden hasta olanlara iyileşmeleri için verilir; sağlıklı olup daha çok yumurta vermeleri için tavuklara da su serpilir. Pek seyrek olarak da, iyileşmeleri için hastalanmış ev hayvanlarına bu sudan serpilir.

Tekke çıkışında, herkes tek tek ya da topluca, en alçak mağaraların bulunduğu kayalıktaki dikili taş'a yönelir. Sanıldığına göre, her kim bu taşın deliğinden geçemezse günahkârdır; onun için bu taşın deliğine girmekten korkulur. İnaniş'a göre, bir günahkâr bu taşın deliğinden geçmeye kalkarsa, yaklaşık dört metre yükseklikteki kayadan uçuruma yuvarlanır.

Daha sonra, inananlar, Musiki mağarası denilen yere giderler. Buraya varmak çok zordur: Bir ayak dizüstü sürünürken, ötekisi uçuruma sarkar. Bu mağaraya en atılgan kimseler gider. İnaniş'a göre, Yezidilerce kovalanan Demir Baba burada saklanmış. Mağaraya girince, bir örümcek girişi kalın bir örümcek ağı ile örtmüş, Demir Baba peşinden gelenlerden böylece kurtulmuştur. Örümcek ağını görünce, içerisi görülmediği için, "Buraya kimse girmemiştir" diye düşünmüşlerdir. Kubbesinin çeşitli yerlerinden sular damlar. Sanıldığına göre, bunlar Demir Baba'nın alnından akan terlerdir; izlenme sırasında, buraya dek hızlı ve zorlukla sürüklenme yüzünden ortaya çıkmıştır.

Musiki mağarasını ziyaret eden insanlar, daha sonra tekke üstündeki yaylaya çıkar. Kayalıkta, Demir Baba'nın demir ayak-kabıllarının ve Ali'nin "Düldül" adlı atının demir nallarının izleri bulunduğu inanılır.

Bundan sonra herkes yeniden tekke avlusuna döner. Burada gençler, güçlü kuvvetli erkekler ve delikanlılar, ne denli güçlü olduklarını denemek üzere, "göbektaş" denilen tören taşını kaldırmaya çalışırlar. Bu iş eğlenmek, oylanmak için yapılır.

Eğlenceli bir başka tören (ritüel) de, gözlerin kapanmasıdır. Kollar ileriye uzatılır, işaretparmaklarıyla nişan alınır, güney duvarındaki bir taş oyulan iki deliğe yönelinir. İnaniş'a göre, gözü kapalı olarak kim delikleri bulursa günahsızdır, delikleri bulamayanın günahları vardır. Bütün bu ziyaretler, büyük ya da küçük kurbanın öğlen ya da akşam yemeklerinden önce yapılır. Bunlar sona erdikten sonra, doğruca kurbanı bağı törene geçilir. Ziyaret bir günlükse, kurban yemeğı öğlen verilir; iki günlükse, akşamın geç saatinde verilir. "Cem" törenine katılanlara imaret binasında sofrı kurulur (öğlen ya da akşamleyin). "Cem" üyesi olmayanlar ile çocuklara, üyelerin yediğı yemeğın aynısı verilir, ama bunlara başka bir yerde servis yapılır.

"İmaret"ın bir başka adı da, ustalıkla yapılmış, tahta oyma bir tavanı bulunduğı halde, "açık oda" idi. Burada her şey, ciddi olarak belirlenmiş bir törene (ritüele) göre cereyan eder. İlkın bir dua okunur. Bunun tüm metni, resmi İslam dinine aykırı sayılabilir. (Örneğın, metnin bir cümlesi şöyle: "İnanmayanları ezmek için, Yalvaç kılıcımı daha keskin kılsın...") Özel olarak seçilen bir adam (mumcu), özel şamdana bir mum yakar. İlk duanın okunuşundan sonra, rakı kadehleriyle tören başlar. Her kadehin içiminden önce, Demir Baba, Mehmet Ali ve Otman Baba için bir sena duası okunur. Bu dua üçüncü, beşinci, yedinci ve 12. kadehin içiminden önce okunur. 12 İmam'ın şerefine 12 kadeh rakı içilir. Kuraldışı olarak, içki 12 kadehten fazla da olabilir, ancak törende hazır bulunan ruhani kişinin izniyle... 12. kadehten sonra içilen rakılar için dua okunmaz.

Rakı mezesinin yalnızca et olması gerekir. Buna çok sert bir biçimde uyulur. Bu törenin yapıldığı rakı kadehleri pek ufaktır. Ayrıca kadehin tümünü içmek zorunlu değil; bir bölümü içilebilir ya da sadece tadılır. Rakı kadehli törende önemli olan, bunların yukarı kaldırılması ve duanın okunmasıdır. Bu ayın törenine kadınlar da erkeklerle birlikte katılır. Rakı içimi bittikten sonra, törene katılanların hepsi bir elini kalbine koyar, yanaktan öpüşürler. Dudak öpüşü de olabilir. Bunun anlamı, herkes birbiriyle ve komşularıyla barışıktır, uslu ve sakin bir yaşam sürmektedir. Törene katılanlar arasında dargınlar varsa, onların bundan önce barışmaları gerekir. Bunu yapmamışlarsa, kurban törenini bırakıp gitmeleri zorunludur.

Kalbe elin konması, yanakların öpülmesiyle törenin sona ermesinden sonra sıra, öğlen ya da akşam kurban yemeğine gelir. Yemek süresince saz eşliğinde "nefesler" okunur. Aleviler bu saza "bozuk" der. Yemek sona erince, "sema" denilen özel dinsel rakslar başlar. Bunlar, öteki "cem" toplantılarında da oynanan danslardır. Bunlar bitince, kurban töreni de sona erer. Bu, "Demir Baba Tekkesi" ziyareti sırasında yerine getirilen törenlerin (ritüellerin) en önemlilerinden biridir.

Kurban adanan öğlen ya da akşam yemeklerinde, çok çeşitli yemekler ikram edilir: Çorba, pişirilmiş etli yemek, fırında ya da şışte kızartılmış et, kurban törenine katılanların getirdiği öteki kurbanlık hayvanların etleriyle hazırlanmış türlü çeşitli yemekler... Yemekten sonra yenen çok çeşitli tatlılar hazırlanır, en çok beğenileni "baklava"dır.

Ziyaretçiler getirdikleri büyük armağanları Baba'ya sunarlar. Türbe ziyareti sırasında bunları sandukaya koyarlar: Kilimler, halılar, duvar halıları, havlular, mendiller, kenarları işlemeli, bitki motifli peşkirler, gömlekler, entariler, iç çamışıruları, yatak çarşafı, yastık kılıfları, nakışlı terlikler, daha bir sürü küçük büyük hediyeler. Tekkeye kimi zaman önemli miktarda para da getirilip tekke kasasına bırakılır. Kurban töreninin karakteristiği şudur: Bütün eylemlerin ve etkinliklerin birbiri ardınca yapıp sonuçlanmasına şiddetle uyulur. Hiçbir sapmaya izin verilmez.

Ziyaretin tek günlük ya da iki günlük olmasına bakılmaksızın, bütün kurban törenleri ilk gün gerçekleştirilir. İkinci gün ziyaretçiler, hoşça vakit geçirmek üzere tekke yöresinde gezintiler yapar. Özellikle, Yeni-balabanlar (İvan-Şişmanovo) köyü yöresindeki Tuz-mağaraları denilen yere gidilir. Söylenen bir efsaneye göre, Demir Baba, sürüleri için gerekli tuzu bu mağaralarda saklamış. İnanişe göre, onun kum değneği de bu mağaralardan birinde bulunmuş, eliyle tutup sıkınca taş gibi sertleşirmiş.

Geri dönüş, ikinci günün sabah kahvaltısından sonra başlar. Herhalde, öğlene dek yola çıkılmalı. Öğlen yemeği yenir. Yemekten sonra, "cem"in yetişkin üyeleri varıp gelecek sefere değin yola çıkmaları için Demir Baba'dan izin isterler. Tek günlük ziyaretler için de aynı şey yapılır. Baba'dan izin almadan yola çıkılmaz. Bununla kurban töreni sona ermiş olur.

Şunu da belirtmeliyiz: "Demir Baba Tekkesi" istenilen zamanda, yılın her günü ziyaret edilir. Topluca yapılan ziyaretler: 22 mart ilkyaz, 6 mayıs hıdrellez, 2 ağustos İlinden bayramı, ayrıca kır ve tarla işlerinin sona erdiği güzün. Yılın bu dört günü buraya Aleviler ve ülkenin her yanından başka ziyaretçiler gelir. En çok kurban kesme özellikle o zaman yapılır. En kalabalık ziyaretçi, 2 ağustosta gelir. Yakın zamana değin on binlerce ziyaretçi burada toplanırdı.

Ziyaretçiler, başkaca armağanların yanı sıra, pek çok mum da getirir. Oysa tekkede herkes bir tek mum yakar. Öteki yüzlerce mum, Demir Baba'ya armağan olarak bırakılır. Ağızdan ağza gelen bir söylenceye göre, geçmişte bu mumlar tekke bitişiğindeki Mumcular (Sveştari) köyü ustalarınca hazırlanmış. Köyün adı da bu yüzden verilmiş. Köyde pek çok mum imalathanesi ve mum ustası varmış.

Dikkate değer başka bir olay ve görenek de şudur: 22 mart ziyaretçilerinden herhangi biri –inanışa göre bir Alevi– tekke ziyareti sırasında ölecek olursa, oturduğu köyde defnedilmez, tekkenin güneybatısında yer alan "Kırk şehitler" mazarlığına gömülür. Söylenen bir efsaneye göre, tekke inşaatında çalışan 40 kişi arasında Bulgarlar da varmış. Bir gün Türkler gelmiş, bu ustaları yakaladıkları gibi kayadan aşağı, uçuruma atmışlar. Hepsisi ölmüş, bu mezarlığa gömülmüştür. Kuşkusuz, tekkenin inşası üzerine en yaygın, Alevilerin tümünce kabul edilen efsane, Demir Baba'nın kendi tekkesini ve duvarını kendisinin tek başına yaptığı biçimindedir. Türklerin uçuruma attığı 40 şehit efsanesi, yalnızca Bulgarlar arasında söylenir.

Altını çizerek şunu da belirtelim ki, ileride bu mezarlıkta yapılacak kazıbilimsel araştırmalardan ilginç sonuçlar bekleyebiliriz.

İlginçtir ki, hıdrellez günü, Alevilerce yerine getirilen dinsel törenlerden başka, tekkenin güneyindeki alanda salıncaklar kurulu; iri meşe ağaçlarının bulunduğu bu yerde çocuklarla gençler, sağlık için, salıncakta sallanırlar: Aleviler, Sünniler ve Hristiyanlar... Uzak bir geçmişte, o gün Aleviler "Beşikli" denilen tiyatrolaştırılmış bir tören düzenlerlermiş, burada. Bu dinsel törenin yerine getirilmesi sırasında, "ata tapma" ile ilgili öğeler arasında ilginç bir an vardır.

"Demir Baba Tekkesi"nin tarihsel, kazıbilimsel topraklarında, binlerce yıllık geleneği ile, Bulgaristan'da Trakların en büyük ibadet merkezlerinden biri bulunmuştur. Bu gelenek, günümüze değin de sürüp

gitmiştir, gitmektedir de... Hiç kuşku yok ki, bu alanda yapılmakta olan geniş çaplı araştırmalar, bu, gerçekten çok büyük dinsel merkezin geçmişinde uygulanan törenlere ilişkin bilgilerimizi daha fazla genişletecektir. Bu da bize, "Demir Baba Tekkesi"nde Aleviler ve Hristiyanlarca geçmişte yapılmış, bugün de yapılmakta olan dinsel tören uygulamaları üzerine derin karşılaştırmalar ve analizler yapma olanağını sağlayacaktır.

THE BULGARIAN ALIANI
(A Collection of Ethnographic Materials)
(Summary)

The Bulgarian Aliani are an ethnically-religious community, attached with the Shi'it flow in the Islam. They are known as "Kuzzelbashi", "Aleviti" and "Aliantsi" as well. They live in the districts in and around the towns of Razgrad, Bourgas and Haskovo. They are different from the Sunits –the major and formal flow in Islam– according to their ideology, religious rituals and behaviour.

The image of the ethnical culture of the Aliani is formed under the influence of many and various agents. Under the "cover" of Alianism ancient Anatolian and Balcanic beliefs are preserved, which harmonize with the rich pre-Islam and Islam tradition and Christian elements are added to them. In the rituals of the "Kuzzelbashi" one can definitely discover traces of Zoroasterism. The Aliani have developed a cult towards fire and stone, and they respect the dead people. The Aliani woman does not cover her face, has a good self-confidence and is respected by the family and by the society.

This collection of ethnographic materials is the first one to introduce for scientific circulation materials about the major parts in the ethnical culture of the "Kuzzelbashi", living in two villages in the North-Eastern district of Bulgaria-Bisertsi and Madrevo. The population of Bisertsi goes to different churches and every part of it, according to its religion, is living in various regions of the village-Aliani, Sunits and Christians. In the village of Madrevo is living entirely a population of Aliani. A detailed description of the family rituals, holidays, beliefs, clothes, etc. is given in the collection. Shown is the role of the secret social and ritually-religious community in the support of the moral unity and the preservation and inheriting of the traditions of the "Kuzzelbashi".

SÖZLÜKÇE*
(Türkçe Sözcük ve Terimlerin Açıklaması)

Donka DİMİTROVA

Acem şalı: İran şalı.

Âdem: İslam mitolojisine göre, ilk insan. "Kitab-ı Mukaddes"teki adam. Kur'an'daki bir habere göre, Allah Âdem'i balçıktan yaratmış; bir başka habere göre, toprak tozundan yaratmış; meleklerle ona saygı göstermelerini emretmiş. Bu emre karşı çıkan yalnızca İblis olmuş, bu yüzden cenetten kovulmuş. İblis öç almak için yıları kullanmış; Âdem'i "memnu ağaç"ın meyvelerinden yemeye ikna için Havva'yı kandırmış. Allah ilk insanları yeryüzüne kovmuş, ama Âdem'e şefkat ve merhamet vaat etmiş. İslam geleneği, Âdem'i peygamberlerin ilki, Muhammed'i ise sonuncusu sayar.

Âdem Aleyh-is-selam: Âdem Peygamber, Âdem'e selam olsun.

Ağırlama: El ve kolların sallanması ve sık adımlarla, daire biçiminde oynanan derviş raksına refakat eden ağır hava (melodi).

Ağustos: Yılın 31 gün süren sekizinci ayı.

Akşam kılmak: Akşam namazı, akşam duası.

Alafranga: Frenk (Avrupa) tarzında olan bir saat çeşidi.

Alay: Halay, davul ve zurna çalınarak oynanan bir halka oyunu, horonda olduğu gibi, insanlar el ele tutuşup halka olur; Alevi raksı; hidrellezde oynanan eğlenceli oyun.

Alevi: Şii, Muhammed Peygamber'in damadı Ali'nin taraftarı.

* Sözlükçenin hazırlanması sırasında yararlanılan kaynaklar: A. Masse, *İslam*, Moskova, 1982; *İslam*, Moskova, 1983; Y. Peev, *İstoriya i filosofiya na edna religiya* (Bir dinin tarihi ve felsefesi), Sofya, 1985; *Mifi narodov mira*, Moskova, 1980, c.1; 1982, c.2.

Alınyazısı: Yazgı, mukadderat.

Âli cem kardeşler: Ali yandaşlarından oluşan toplum kardeşleri; erkeklere hitap: Aleviler kendi aralarında.

Ali ibn Abu Talib: Abu Talip'in oğlu Ali, Muhammed Peygamber'in yeğeni ve damadı, kızı Fatima'nın kocası. Osman'ın katlinden sonra, 656 yılında halife seçildi. Osman'ın katlinden sonra hızlanan iktidar savaşımı sonucunda Müslümanlar ikiye ayrıldı: "Ali taraftarları" (Şi'a Ali), yani Şiiler ile onun aleyhtarları, yani Sünniler. Ali, bu savaşım sırasında öldü (661). Sünnilerce Ali sıradan bir ölü, ölümlüdür. Ancak, Şiilerce o Muhammed Peygamber'in ve Allah ile ilişkilerinde doğruca halefidir. Hatta kimi kez Ali'ye karşı saygılarında Aleviler Muhammed'i arka planda bırakırlar. Çok sayıda askeri zaferi Ali'ye isnat ederler, bunlar Muhammed Peygamber'den miras kalan Zülfikâr adlı kılıcın yardımıyla kazanılmıştır. Ali'nin tansıklar (mucize) gösterdiğini de söylerler.

Allah: İslam dininde tek, biricik, mutlak güç sahibi (hâkim-i mutlak) Tanrı. Müslümanların tasavvuruna göre, o kâinatı, yeryüzünü, bitkileri, hayvanları ve insanı yaratmıştır. Allah tektir, oğlu, uşağı yoktur. Gücünü hiç kimseyle paylaşmaz. Hristiyan öğretisindeki Kutsal Teslis'ten (Allah'ın üç olduğuna inanma) farklı olarak, tektanrıcılık, İslamın en karakteristik çizgilerinden birini oluşturur. Allah'ın somut (müşahhas) bir yüzü yoktur, tasvir edilemez. Daha İslamöncesinde, Arabistan'da, özellikle Mekke'de "Allah" adlı bir Tanrı'ya tapılırdı. Putperestlik panteonundaki en güçlü Tanrılardan birini, İslam, tek ve "hâkim-i mutlak" Allah haline dönüştürmüştür.

Ana alacası: Alacalı ipek ya da pamuk kumaş; nişan sırasında, oğlanın anası-babası tarafından gelinin anasına armağan edilir.

Ana bacı: Alevi dinsel topluluğu cemin önderi "baba"nın karısına verilen ad (seslenmelerde).

Araba: Bir burç, yıldız takımı.

Aralık: Güneş yılının son ayı olup, 31 gün sürer.

Arap oyunu: Hidrellezin ikinci günü (7 Mayıs) maskeli kadınlarca oynanır. Buna ayrıca "Çingenecik", "kıraycık" da denir. Bkz. Beşikli.

Arşın: Uzunluk ölçüsü, 68 santimetre uzunluk.

Aş çalmak: Hamileliğin ilk dönemi. Kadın yemek seçer ya da gizlice atıştırır.

Âşık: Halk ozanı, halk türkücüsü.

Aşure: Şiilerin yas günü: Ali'nin oğlu, üçüncü Şii İmam Hüseyin'in H. 10 Muharrem 61 (M. 10 Ekim 680) tarihinde Irak'taki Kerbela kenti yakınında Halife Yezid'in Emevi askerlerince öldürülüşünün yıldönümü. Nasreddin köyünde, İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in Kerbela kırımından kurtarılışı kutlanır.

Ateş yakmak: Yeni evi kutlama töreni sırasında ilk kez yakılan ateş.

Ateşçi: Toplantılarda ateş ile ilgilenen cem üyesi.

Avlu: Binanın ortasında, üstü açık olan ya da yanı başında duvarla çevrilmiş bulunan yer; ay çevresindeki hale (harman).

Ay: Yer yuvarlağının biricik uydusu (peyki) olan gezegen; yılın on iki bölümünden her biri.

Ayak bastı parası: Eskiden, bir yere gelen insan ya da eşyadan vergi olarak alınan para; oğlan babasının, gelin alma sırasında, başka köyden gelen geline yabancı köye ayak bastığı zaman ödediği para. Bkz. Toprak bastı parası.

Aylık: Bir ay içinde olan ya da bir ay süren; ay takvimine göre, aynı ayda doğan çocuklar.

Azrail: Müslüman mitolojisinde, insanın canını alan ölüm meleği.

Baba: Peder; herhangi bir derviş tarikatı şeyhi; saygın kişi; Alevi topluluğu ihtiyarı.

Baba hakkı: Para ödülü, oğlan babasının nişan sırasında kızın ana-babasına verdiği bedel.

Bacı: Büyük kız kardeş; abla karşılığı; kadın derviş tarikatı temsilcisi; Bulgaristan Alevi toplumunda kadına seslenirken kullanılır.

Baş görümce: Güveyin kız kardeşi, düğünde baş sağdıç (görümce) olur.

Baş yenge: Alevi düğününde, genellikle, en küçük gelin ya da oğlan babası soyundan genç bir gelin "baş yenge" olur.

Bayram arifesi: Bayram öncesi, öngünü.

Bektaşî: "Bektaşî" tarikatı dervîşi.

Bektaşîlik: Bir sûfî tarikatı. Kurucusu olan Hacı Bektaş Veli'nin adından gelir. Anadolu'da ortaya çıktı (12.-13. yüzyıl), Türkiye ve Balkanlar'da geniş bir yayılım gösterdi. Bektaşîlerin öğreti (doktrin) ve dinsel törenleri; İslamlığın, Hıristiyanlığın, hatta putperestliğin benimsediği çok çeşitli öğelerin bir karışımından oluşur. Ali'ye inanç, 12 İmam'a saygı, Allah, Muhammed, Ali üçlüsüne güven, aralarında pek yaygındır. Tarikatın dinsel törenleri; şaraplı ekmek ve peynir yeme, bir öğütücü (eğitmen) önünde tövbe, nikâhsızlık andı vb. Kardeşlik, yeniçeriler arasında sıkı bir bağ idi.1826 yılında Sultan II. Mahmut tarafından yeniçeri ordusuyla birlikte ortadan kaldırıldı.

Beşik: Süt çocukları için sallanır bir çeşit küçük karyola.

Beşik ekmegi: Çocuğun doğumunun 40. günü loğusa ziyareti. Ak-raba kadınlar toplanıp bebeğe armağanlar getirir, onlara öğle yemeği verilir. Bkz. Kırklama.

Beşikli: Hıdrellezin ikinci günü oynanan oyuna katılan, maskeli genç kızlar ve gelinlerin "atlılar" alayı. Bebek için tekne biçiminde hazırlanan, bir atlıyı canlandıran Türkçe "beşik" sözcüğünden gelir.

Bezîrgân: Tüccar; hıdrellezde oynanan tünel oyunu; satın alınmış giysiler.

Bilezer: Birader; en yakın, tek erkek kardeş; kardeşlik. Bulgaristan Alevileri arasında "kardeşleşme", genellikle, oğlan çocukların 10 yaşına bastığı sırada, "ramazan bayramı"nda olur. Anneleri, "bilezer kolaçı" denilen özel pideler hazırlar, çocuklar bunları değiş tokuş eder. Bu törenden sonra onlar artık "kardeşlik" olur.

Bilezik: Bileğe süs için takılan halka.

Bohça: Çıkin, paket; sarıp sarmalamaya yarayan dört köşe kumaş; hediye, armağan.

Bohça getirme: Hediye, armağan verme; hediyelerini düğün sırasında almak istemeyen hısım-akraba, genç evlileri evlerine çağırıp hediye getirmelerini ister.

Boy: Endam; gövde; uzunluk, yükseklik ölçüsü.

Boy muskası: Vücut muskası.

Bölük: Çokluk, kalabalık, insan kalabalığı; Alevi toplumu insanları.

Buğday ağacı: Müslüman mitolojisinde "memnu ağaç", bunun meyvelerinden tadan Âdem ile Havva'yı Allah bu yüzden cennetten kovmuştur. (O zamanlar buğday taneleri, kavun karpuz büyüklüğündeymiş.)

Buğday dövme: Dibekte buğday dövme.

Cadı, cadı karısı: Sihirbaz, büyücü, falcı, üfürükçü kadın; çirkin ve kötü kadın; kocakarı.

Cadılık: Kötülük.

Can: Ruh; Bektaşilik ve Mevlevilikte tarikat kardeşi.

Can teslim etmek: Ölmek.

Cebrail: İslam mitolojisinde Mikail, İsrail ve Azrail'den sonra Allah'a en yakın dört melekten biri, Allah'ın iradesini peygamberlere iletir. Kitab-ı Mukaddes'teki başmelek Gavrail'in karşılığı. Allah'ın iradesiyle Muhammed'e görünüp Kur'an'ın metnini iletmiş, bildirmiştir.

Cem: Çokluk, birden çok insan, hayvan, nesne topluluğu, insan kalabalığı; bir "baba" çevresinde örgütlenmiş Alevi toplumu; Alevilerin toplantı yeri.

Cenaze: İnsan ölüsü; dinsel ölü gömme töreni.

Ciğer aşısı: Ciğerden yapılan yemek; bir hafta süren Alevi düğününde güvey evinde toplanma; kurban kesmek üzere yakın akrabanın çağrıldığı bayram günü toplanma, kurban kesildikten sonra ciğerlerinden yemek yapılıp ziyafet çekilir.

Cin: Hortlak, karakoncolos, vampir; İslam mitolojisinde kötü ruhlar. Müslüman geleneğine göre, Allah tarafından dumansız ateşten

yaratılmış olan bu ruhlar, sağduyu (akl-ı selim) sahibi olup bedenleri havai ya da ateştedir. Her kılığa girebildikleri gibi, her türlü emri de yerine getirebilirler. Kötü ruhlar, İblis'e bağlanır. Cin öykü ve masalları, İslama inanan ulusların halkbiliminin değişmez bir bölümünü oluşturur.

Çevre: İşlemeli mendil.

Çeyiz altı: Güvey evinde bir düğün geleneği, hısım-akraba gelinin çeyizi altında oturur, gelin onlara bohçalar, peşkirler, başörtüleri armağan eder; gerdek gecesinden sonraki cuma günü yerine getirilir; tatlı rakı ikram edilir.

Çeyrek: Dörtte bir; bir çeyrek saat (15 dakika).

Çırağ: Mum, kandil, lamba gibi ışık aleti, ışık; akdikenden yapılan şamdan, Bulgaristan Alevilerinin toplantı odasında kullanılır; meşale.

Çiçek hastalığı: İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır, bulaşıcı bir hastalık.

Çingenecik: Maskeli kadınlarca hıdrellezin ikinci günü (7 Mayıs) oynanan bir oyunun adı. Bkz. Arap oyunu, Beşikli.

Çobanyıldızı: Çulpan, kervan kıran.

Çömlecik: Hıdrellezin ikinci günü (7 Mayıs) kadınlarca çift olarak oynanan neşeli, hareketli bir oyun.

Daire: Saz takımından usul vurmaya yarayan tef.

Dakika: Bir saatlik zamanın altmışta biri.

Darbuka: Kasnağı, ağzı geniş bir testi biçiminde olup, çoğu topraktan yapılan bir tür dümbelek.

Davulcu: Davul çalan kimse.

Delik-taş (Probit-kamuk): Mesim-mahalle (Mıdrepo) köyü yakınında bir mevki.

Deniz: Derya, okyanus.

Dev: Masallarda korkunç, iriyarı, pek güçlü kuvvetli ve kötülükçü olarak anlatılan uydurma yaratık; olağandan pek üstün irilikte insan ya da hayvan; pek büyük sürüngen.

Dibek: Taştan ya da ağaçtan yapılmış büyük havan.

Doksan: Dokuz kere on, seksen dokuzdan bir artık; seksen dokuzdan sonra gelen sayının adı, bu sayıyı gösteren rakam: 90, XC.

Doksancık: Doksandan küçültme; yaz ve kış başında kutlanan Alevi bayramı.

Duma don: Özel, uzun kadın iç donu, golf pantolonuna benzer, bacakları zengince süslenir. Alevi kadınlar bunları dinsel törenlerde giyer.

Duman: Bir maddenin yanmasıyla çıkan, içinde katı zerreciklerle buğulan gaz; sis, pus.

Duvak: Gelinlerin ya da yeni doğan çocukların başlarına, yüzlerine örtülen tül.

Duvak açma: Alevi düğününde bir gelenek, en yakın hısım-akraba yemek yer, şerbet içerken, gelin, duvağı açık olarak aynaya bakar, daha sonra bu duvak bir çubuğa sarılarak bir gül fidanı üstüne konur.

Düldül: Muhammed'in beyaz atı (katırı), Zülfikâr adlı kılıcı gibi, bu da Ali'ye miras olarak intikal etmiştir.

Düldül-izi: Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyü yakınında bir mevki. Çukurlukları bulunan küçük bir kayalıktır. Aleviler, bunların Ali'nin Düldül'ünün izleri olduğunu söylerler.

Dünür: (Birbirlerine oranla) gelin ve güvey babalarının her biri.

Dünürcü: Görücü.

Dünya: Yeryüzü.

Ebe kadın, ebe karı: Doğmak üzere olan çocuğu alan, anaya doğum dolayısıyla gereken hizmetleri yapan kadın.

Ebe karıcık: Hıdrellezin ikinci günü (7 Mayıs) oynanan bir oyun.

Ejderha: Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı, evren.

Ekim: Yılın onuncu ayı olup 31 gün sürer, ilkteşrin.

El öpme: Bir Alevi geleneği; genç gelin, yedi kat gelin giysisi giydikten sonra, davet edilen akraba kadınların elini öper, onlar da ona para verir.

Ev bekçisi: Yaşlı kadınlar, düğün alayı gelini alana dek evi bekler.

Evluya: Ermiş kimseler; veli, hakşinas kimse.

Evren: Ejder, ejderha; canavar.

Eylül: Yılın dokuzuncu ayı olup 30 gün sürer.

Fatima: Peygamber Muhammed'in büyük kızı, amca oğlu ve en yakın yardımcısı Ali'nin eşi, peygamber torunları Hasan ile Hüseyin'in annesi, Muhammed soyundan bütün erkeklerin aile başı, büyük annesi. Fatima'ya Müslümanlar, özellikle Aleviler derin bir saygı gösterir.

Fita: Futa, peştamal, çocukların beş yaşına dek kullandığı, uzun iplerle bele dolanan kumaş parçası; arka önlük gibi bele dolanan, kırmalı tören giysisi.

Garip payı: 22 martta kutlanan ilkyaz (kırklar) bayramına gelmesi beklenen yabancı Alevi konuk için ya da yoldan gelecek köyden biri için ayrılan yemek porsiyonu. Daha bayram öncesi gün ve gecede, bayram yemekleri hazırlandığı sıra bu tür konuklar için yemek ayrılır.

Gebe: Hamile kadın, yüklü.

Gece yarısı: Gecenin ortası.

Geçme, geçme mahallesi: Bütün cem üyelerinin katılımıyla, günahların bağışlanması için yapılan özel dinsel tören; ayva çubuklarının yardımıyla yerine getirilir, baştan ayağa dek ayva çubuğu üç kez Alevilerin üstünden geçirilir.

Genç sohbeti: Gençlerin toplantısı.

Geze: Düğünden sonra oğlan evinde ve kız evinde ziyaret toplantısı.

Göçmecik: Hıdrellezin ikinci günü (7 Mayıs) küçük taşlarla oynanan bir oyun.

Gök: Yeryüzünün üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gökyüzü, sema.

Gönder: Bayrak çekilen direk; övendere; ölü gömüldükten sonra, başı ve ayakları üzerine, mezara dikilen tahta işaretler, erkekler için uçları sivri, kadınlar için yuvarlak olur.

Görümce: Bir kadına göre, kocanın kız kardeşi; sağdıç kadın.

Gövde: Beden, vücut.

Gözcü: Alevi toplantılarının yapıldığı yeri koruyan, kendisine gözlemek ya da gözetlemek işi yaptırılan kimse.

Gusül: Bütünüyle dinsel yıkanma, İslam dininin gerekli gösterdiği hallerde ve yolda yıkanıp aptes alma.

Gün: Güneş.

Güvey götürücü: Bir haftalık Alevi düğününde, cumartesi akşamı kız evine giden güveye eşlik edenler.

Güvey karşılayıcı: Bir hafta süren Alevi düğünü sırasında, cumartesi akşamı kız evinde, güveyi, ona eşlik eden gençlerle birlikte karşılayanlar.

Hacı Bektaş Veli : Sûfi "Bektaşî" tarikatının kurucusu (12.-13. yüzyıl). Yüzyıllar boyunca İslam'da bir Şii yön olan Ali-ilahî (Kızılbaş) tarikatına bir melce olarak ortaya çıkmaktadır.

Hacı bezi: Mekke'den, "hacılık"tan getirilen sarı renk, ipek başörtüsü. Yalnız yaşlı Alevi kadınlar bunu başlarına örter.

Hadim: Hizmet eden, hizmet edici; yarayan, yarar, yardımcı; dinsel tören toplantılarında, cem üyesi olan bu Aleviler, aşçı-uşak rolü oynar.

Hafız: Tüm Kur'an'ı ezbere bilen kimse.

Hakka yetmek: Tanrı'nın mükemmelliğine erişmek.

Hal sormak: "Nasılsınız?" diye sormak.

Halil-ul-lah-İbrahim: Aziz, veli, bereket korucusu; Halil-ul-lah: Allah'ın dostu; İbrahim aleyhisselam'dan gelir (Kur'an, peygamber İbrahim'i Allah'ın dostu olarak ilan eder).

Halva basmak: Helva pişirmek; bu kış bayramında her evde helva basılır, sokakta rastlanan herkese ve en az 12 eve helva dağıtılır. Genç evliler, delikanlılar, genç kızlar türküler, oyunlar düzenler; en sevilen oyun "semâ" (semah) raksıdır.

Hamile: Gebe kadın. Bkz. Yüklü.

Harman tavuğu: Kır-tarla-köy işlerinin başarıyla sona ermesini kutlama bayramı, yaklaşık olarak kasımda (kışın ilk günü) kutlanır.

Hasan: Muhammed Peygamber'in kızı Fatima ile Ali'nin oğlu. Ali'nin öldürülmesinden sonra, Hasan, direniş göstermekten, iktidara hak iddia etmekten vazgeçti; bunun üzerine halife Muaviye ona Medine'de gönençli bir yaşam sağladı; Şii söylencelerine göre, 669 yılında onu zehirleyerek öldürttü.

Hatice: Peygamber Muhammed'in ilk eşi; altı çocuk doğurdu, bunlardan yalnızca Fatima Muhammed'in soyunu sürdürdü. Hatice, yeni İslam dininin kuruluşunda Peygamber'i kayıtsız şartsız destekledi, yardımcı oldu.

Hatip: Cuma namazından sonra camilerde ve bayramlarda "hutbe" okuyan ruhani kişi; hatip, Alevilerin cenaze törenlerinden sonra, ölüyü anma "mevlid"ini okur.

Havva, Havva Ana: İslam mitolojisinde, Âdem'in karısı. Kitab-ı Mukaddes'teki Eva (Havva) karşılığı. Kur'an'da adı söylenmeden anılır. Müslüman söylencesine göre, Havva, "memnu meyve" (buğday ağacı) denilen yemiştan tatması için Âdem'i kandırmış. Cennet bahçesinden kovulduktan sonra, Mekke yakınında buluşmuşlar, çocukları olmuş, tek bir mezara hep birlikte gömülmüşler.

Hazer deryası: Hazar Denizi ya da Hazar Gölü.

Haziran: Yılın altıncı ayı, 30 gün sürer.

Hidrellez: Alevi söylencelerinde Hızır ile İlyas adlı efsane kahramanları, doru ve kır at biçiminde dünyanın çeşitli köşelerini dolaşarak insanlara yardımca olurlarmış. Her yıl aynı gün Fırat Irmağı kıyısında buluşup insanların davranışlarıyla ilgili izlenimlerini paylaşırlar,

çalışkan insanları nasıl özendireceklerini, tembelleri nasıl cezalandıracaklarını kararlaştırmış. Bu bayram 6 ve 7 mayıs günleri kutlanır. Hırdellez bayramının (Bulgarların) Gergöv-den yortusuyla belli bir benzerliği vardır.

Horasan postu: "Baba"nın oturduğu, beyaz post serili kutsal makam.

Huri kızlar: Söylencesel Müslüman cennetinde bakire kızlar; Müslüman mitolojisine göre, günahsız adamlar cennette bedeni zevkleri için Huri adlı güzel kızları kullanırlar, bunlar da ertesi sabah yeniden bekâretlerine kavuşurlarmış.

Hüseyin: Muhammed Peygamber'in kızı Fatima'dan Ali'nin küçük oğlu. Halife Muaviye'nin 680 yılında ölümünden sonra, Kûfe Şiileri Hüseyin'i üçüncü imamları olarak tanıyıp halife Yezid'e karşı ayaklanmanın başına geçmesini istediler. Hüseyin Mekke'den yola çıkarak Kerbela yakınında bir yerde 70 askerle ordugâh kurdu. 4 000 kişilik halife ordusunun baskınına uğradı. Hüseyin ile yandaşları öldürüldü, kelleleri Bağdat Halifesi'ne gönderildi. Hüseyin "din uğrunda en büyük şehit" sayıldı. Kerbela ise, Şiilerin başlıca kutsal ziyaret yerlerinden biri oldu. Hüseyin'in şehit düştüğü 10 Ekim 680 günü, bütün Şiilerce bir yas günü olarak anılır. Bkz. Aşure.

İblis: Müslüman mitolojisinde şeytan. Kur'an'a göre, İblis ilkin bir melekmiş, ancak Allah'ın yarattığı Âdem'e baş eğme buyruğunu yerine getirmediği için göklerden kovulmuş. Kendisinin ateşten, Âdem'in ise balçıktan yaratıldığını söylemiş. İblis, Âdem ile Havva'yı "memnu meyve"den tatmaları için gizlice özendirmiş. Kötü ruhların yardımıyla insanları günaha sokarmış.

İkindi: Öğle ile akşam arasındaki zamanın ortaları.

İklim: Bir ülke ya da bölgenin, ortalama hava koşullarıyla beliren hali.

İkrar: Bir dini sözlerle anlatma, söyleme.

İlahi: Tanrı'yı övmek, ona dua etmek üzere yazılıp makamla okunan nazım, şarkı.

İncili: İncisi olan.

İsrafil: Müslüman mitolojisinde "sur" üfleyerek kıyameti haber veren melek. Kudüs Dağı'ndan "sur"u ilk üflemesinden sonra yeryüzündeki bütün canlılar ölecek, ikinci üflemeden sonra ise tüm insanlar birbirlerinden kalkacak, böylece kıyamet ve ahiret yaşamı başlamış olacaktır. İsrafil, Allah'ın irade ve kararlarını öteki meleklere iletir.

Kadir gecesi: Arabi ay takvimine göre, ramazan ayının 27. gecesi; Kur'an'ın göklerden Muhammed'e gönderildiği gece.

Kafadar: Arkadaş, hemfikir; kardeş, kardeşlik.

Kafadar düğünü: Kafadarların düğünü ya da kardeşleşme düğünü, yeni evli çiftlerin kardeşleşme dinsel töreni. "Baba" tarafından yerine getirilir. Düğünde, yalnızca önceden kafadar olmuş kimseler hazır bulunur.

Kafdağı: Yeryüzünü kuşatan, geçilmez bir alanla ondan ayrılan söylencesel Kafdağı. (Kafkas Dağı olduğu sanılmaktadır.)

Kaftan: Üst giysi. (Eskiden kullanılan, çoğu ipekli bir tür uzun, hafif üstlük giysi.)

Kaftan gezdirici: Sahte gelin; düğün sırasında yakın akraba kadınlardan biri gelinin giysilerini kuşanarak kadınlara ve hısım-akrabaya bunları göstermek ister.

Kaftan gezdirmek: Sahte gelin gezdirmek, ona kılavuzluk etmek.

Kalbur: Tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli ya da seyrek telli elek.

Karaağaçlık: Küçük bir karaağaç ormanı.

Karşılama: Bir tür Alevi raksı, buna 8 ya da 12 çift katılır. Raks sırasında oyuncuların biri orta yerde durur, yavaş yavaş yer değiştirirler. Hızlı tempo ile oynanır.

Kasım: Yılın on birinci ayı, 30 gün sürer; kışın başlangıcı sayılan 8 kasım günü başlayıp hıdrellezin ilk günü olan 6 mayısa değin altı ay süren yılın yarısı.

Kavil: "Söz" demek olup "sözleşme" anlamında kullanılır.

Kayın: Karının erkek kardeşi, kayınço, kayınbirader.

Kaynata minderi: Gelinin kaynatasına armağan ettiği minder örtüsü.

Kefil: Kaçınacak olursa, birinin borcunu ödemeyi üstüne alan kimse; aracı.

Kefin: Kefen.

Kem a(ğ)ırısı: Körbağırsak iltihabı, apandisit.

Ken: Kenar, uç; mendillerin, giysilerin kenarındaki süsleme.

Kepçe kadın: Söğüt ve mürver dallarıyla süslü küçük kızlar, kuraklık sırasında evleri dolaşır, "kelebek" kız, "kepçe" ile çevreye su serper. (Bulgarların) Kelebek geleneğine benzer.

Kerbela: Irak'ta bir kent; 10 Ekim 680 tarihinde Kerbela yakınında Emevi askerleriyle yapılan, eşit olmayan bir savaşta Ali'nin oğlu Hüseyin şehit düşmüştü. Kerbela Şiiler için kutsal bir yere dönüştü. Her yıl burada yaslı anma törenleri yapılır.

Kertik: Kertilmiş olan; kertilmiş yer.

Kervankıran: Çulpan yıldızı.

Kible: Güney, Müslümanların namaz kılarken döndükleri yön, Mekke yönü; gelin de yüzü kibleye dönük olarak kaynatasının önünde durur.

Kına: İkiçeneklilerden, "kına ağacı" denilen bir bitkinin yaprak tozu; genç Alevi kadınlar ve kızlar bununla saçlarını ve tırnaklarını boyar, kırmızimsı bir rengi vardır.

Kına döşeği: Düğün sırasında "kına gecesi" geleneğinden sonra gelinin yatıp uyuduğu döşek.

Kırklama, kırklamak: Çocuk doğumunun 40'ıncı günü; loğusa ziyareti. Çocuk doğduktan 40 gün sonra loğusa ziyaret edilir. Bkz. Beşik ekmeği.

Kırklar: (Müslümanların) 40 velisi; dünyayı koruyan 40 görünmez aziz.

Kırklar bayramı: 40 veli bayramı; bunların o gün insanlâr arasında dolaştığına inanılır; baharın ilk günü. 22 mart günü Aleviler kırlara çıkıp türküler çağırır, sağlık için çimenlerde yuvarlanır. Aktif çalışma mevsiminden önce, o gün cemevinde son toplantı yapılır. Bkz. Nevruz.

Kırklar meydanı: 40 velinin toplandığı yer.

Kısır: Döl ya da ürün vermeyen, verimsiz.

Kış doksanı: Kışın başlangıcının (kasım) 90'ıncı günü; kışın ortası, 5 şubat günü kutlanır.

Kızılbaş: Alevi; Ali-ilahi'nin Şii mezhebi mensubu. Bkz. Alevi, Şii.

Kızılca: Kızıla çalar; bir buğday türü.

Kile: Tahıl ölçेği; İstanbul kilesi 20 okka çeker (yaklaşık 25 kilo); bundan başka (Bulgaristan'da) Burgaz kilesi, Varna, Balçık, Maçıklar (Has-köy) kilesi de vardır; bunların her birinin ağırlığı değişiktir.

Kolaç: Pide; düğün başlamadan önceki gelenek, düğün hazırlığı; düğüne davet için, kadınlar, oğlan ve genç kız için ayrı süslemelerle pideler hazırlar; ramazan bayramı arifesinde "bayram kolacı" adını verdikleri dinsel tören pideleri de hazırlanır.

Koşma, koşmacık (küçültme): Bir düğün oyunu.

Kozan: İnce bir başörtüsü.

Köfür (diyalekt): Hıdrellez öncesi günler; (Bulgarların Gergöv-den yortusu karşılığı); iş işlenmeyen kötü günler, kötü ruhlara karşı büyü yapılır.

Kör-pınar (Slepiyat-kladenets): Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyü arazisi içinde bir mevki. (Hıdrellez günü ziyaret edilen bir su kaynağı. Kadınlar, pınarı üç kez dolanır. Bu iş, yıl boyunca "baş dönmesi"ne uğramamak için yapılır.)

Köstekli: İp ya da bukağı ile kösteklenmiş (hayvan); yürümeye başlayan çocuklara köstek vurulur, ayağı takılmasın, sürçmesin, tökezlemesin diye.

Kur'an: Müslümanların kutsal kitabı; 114 "sure" (bölüm) içerir; bunlar Müslümanların davranışları üzerine dinsel hukuk buyruklarını, dinsel tören ve inanç kurallarını kapsar.

Kurban bayramı: Müslümanların kurban kesme bayramı; ramazan bayramından 70 gün sonra kutlanır; İbrahim Peygamber anısına koyun ve koç kesilir (İbrahim, oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmek istemiştir). Bayramda camiye gidilir. Hısım-akraba ve dost ziyaretleri yapılır, köy meydanında oyunlar oynanır, türküler söylenir.

Kurban kesmek: Dinin bir buyruğunu ya da bir adağı yerine getirmek için hayvan kesmek.

Kurban niyazlamak: Kurban kutsamak.

Kuşluk, kuşluk vakti: Sabah ile öğlen arası.

Loğusa: Yeni çocuk doğurmuş olan kadın; Alevilere göre, kötü ruhlar, loğusanın ve çocuğun hastalığına ve ölümüne neden olabilir.

Loğman hekim: Hekimlerin koruyucusu, hamisi.

Mani: Dört dizelik bir Türk şiir parçası ve halk türküsü, şarkısı.

Matem ayı: Yas ayı, İmam Hüseyin'in ölüm ayı.

Mayıs: Yılın beşinci ayı olup 31 gün sürer.

Mefta (diyalekt): Mevta, ölü.

Mehdi: Doğru yolu gösteren; (Ali soyundan) 12. İmam, Şiilerin "ruz-u ceza" (kıyamet günü) ortaya çıkacağına inandıkları Mesih hak, adalet, doğruluk düzenini yeniden kuracaktır.

Melek, melaïke (çoğul): Müslümanlık ve daha başka dinlere göre, Allah ile insan arasında aracılık yapan tinsel kişi, gökçe; ışıktan yaratılmış ruhlar, Allah'ın buyruklarını yerine getiren, ona bağlı elçiler.

Merguz (diyalekt): Aynısafa çiçeği; (bileşikgillerden, çiçekleri güzel, sarı renkli bir bitki, Latincesi: *Calendula arvensis*); Selman ile Elif arasındaki söylencesel aşkın simgesi olan çiçek; düğün sırasında gelinler, aşk ve genç ailenin mutluluk simgesi olarak, alınlarını bu çiçekle süsler; söylenceye göre, (Hz. Ali'nin yakın arkadaşlarından biri olan)

Selman-ı Farisi bu çiçekle Ali'yi tanımış; Alevilerin birbirlerini tanımaları için bir işaret olarak, bu çiçek her Alevi avlusunda açar. (Başka adları: Adi nergis, kandil çiçeği, ölü çiçeği.)

Mevlit: Muhammed Peygamber'in yaşamöyküsü; ölüm olayının 40. günü, ölünün anısına, camide ya da ölü evinde mevlit okunur; ölümden sonraki ilk gece de mevlit okunur.

Mezar çatması: Mezar çiti.

Mezar taşı: Mezar üstüne dikilen taş, mezar anıtı, mezar yazıtı.

Mikail: Müslüman mitolojisinde Allah'a yakın meleklerden biri; Kitab-ı Mukaddes'teki başmelek Mihail'in karşılığı; Mikail, evrendeki bütün varlıkların ve düzenin koruyucusudur.

Minder kutlamak: Alevi düğünü sırasında bir görenek, gelin kaynatasına bir minder örtüsü hediye ederken, "baba" iyi dilek duası okur.

Muhabbet: Dostça konuşma, yarenlik; düğün sonrası "geze" göreneği sırasında ana-babalar, gelin ve güvey arasında yapılan sohbet, konuşma, görüşme.

Muhammed (570-632): İslam'ın kurucusu. Dinsel vaazlarıyla, put-perestlik inançlarına karşı çıkarak tek ve "kadir" Allah öğretisini ikame etti. Müslüman geleneklerine göre, Kur'an metni, Allah tarafında Muhammed'in ağzına vazedilmiştir. Kendi öğretisini kabul ettirmek üzere Muhammed uzun süre savaşım, savaşlar verdi; ilkin doğduğu kent olan Mekke'de, 610-620 yılları arasında, daha sonra da 622 yılında yerleştiği Yastrib kentinde. (Bu kent daha sonra Medina "Peygamber kenti" adını aldı.) 630 yılında Muhammed, tantanalı bir biçimde Mekke'ye döndü. Onun yandaşlarına katılan kent, az zamanda İslamiyetin dinsel merkezi haline geldi. Muhammed 632 yılında vefat etti.

Muharrem: Müslüman takviminin ilk ayı. Muharrem ayının 10. günü, Ali'nin oğlu İmam Hüseyin şehit düştü. Şiilerin, özellikle Alevilerin yas günü.

Musalla taşı: Namazı kılınmak üzere üstüne cenaze konulan, masa biçiminde taş seki.

Müezzin: Ezan okuyan kimse; müezzin minareden okuduğu "sala" (salât) ile müminleri cenaze namazına ve cenazeyi mezara dek uğurlamaya davet eder.

Mürşit, mürşit baba: Alevi dinsel toplumunda kafadarların (kardeşleşmiş genç ailelerin) ruhani öğütçüsü; ona "mürşit baba" diye seslenilir.

Namaz: Müslümanların günde beş kez yapmaları dince buyurulan, dua okuyarak beden durumlarını kuralınca yineleyerek Tanrı'ya edilen kulluk.

Namazlık: Tek kişinin üzerinde namaz kılacağı seccade ya da başka bir şey; küçük kilim, halı.

Nazar muskası: Göz değmeye karşı "muska".

Nefes: Bektaşî felsefesini belirtmek üzere yazılmış koşuk; Bulgaristan Alevileri de kendi bayramlarında bunları okur ve söyler.

Nevruz: Baharın ilk günü (22 mart); gece ile gündüzün eşit olduğu gün, gündönümü. (Hicri tarihe göre) yeni yıl; (yeryüzünün görünmez koruyucuları olan) 40 veli onuruna büyük bahar bayramı. Bkz. Kırklar bayramı.

Nikâh kıymak: Evlendirme görevlisi, bir çifti usulünce evlendirmek.

Nisan: Yılın dördüncü ayı olup 30 gün sürer.

Nişan boncuğu koparmak: Nişan gerdanlığını koparmak; nişanı izleyen gece nişanlı kız, nişanlı olmayan arkadaşlarıyla son kez kendi evinde bir araya gelir.

Nişan mezarlığı: Savaşta şehit düşenlerin ve kayıp kişilerin mezarlığı.

Nişanlamak: Bir çiftin evlenme işinin kararlaştığına belgi olmak üzere parmaklarına yüzük takmak, yavuklamak.

Nişanlı: Sözlü, yavuklu.

Nişanlı delikanlı: Sözlü genç adam.

Nişanlı kız: Sözlü genç kız.

Nuh: Müslüman mitolojisinde Nuh Peygamber. Kitab-ı Mukaddes'teki Noy karşılığı.

Nuh gemisi: Nuh'un gemisi.

Nur: Aydınlık, ışıık, parıltı; Alevilerin düşüncesine göre, evrendeki ışığın patlaması sonucunda yeryüzü ortaya çıkmıştır.

Ocak: Yılın birinci ayı olup 31 gün sürer.

On ikiler imam suyu: Gelinin hamile olduğunu haber verdikten sonra cemevinde içilen özel "şerbet".

Orak: Ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde, bir ucu tutamaklı, öbürü sivri keski.

Öğlen: Gün ortası, öğle.

Öküzcü: Hıdrellezin ikinci günü (7 mayıs) üç kadın tarafından oynanan bir oyun; biri öküz rolü oynar, öteki ötüzü yedeğinde götürür, üçüncüsü tahum ekici (ekimci) olur.

Ölçek: Tahıl ölçmeye yarar kap, 12 okkaya eşittir.

Öz: Bir şeyin temel ögesi; asıl, esas.

Pabuççu: Toplantılar sırasında ayakkabıların düzenlenmesi işiyle uğraşan dinsel Alevi toplumu üyesi; camide ayakkabılarla ilgilenen görevli.

Pastırma yazı: Pastırma yapımı mevsimi olan güzün sonundaki sıcak günler, kışın başlangıcı sayılan kasım günleri.

Peri: Cinlerin pek güzel ve alımlı olarak tasarlanan dişilerine verilen ad; hortlak, vampir (Mesim-mahalle köyünde).

Peri cin: Peri kızı, su perisi.

Peygamber: Yalvaç, Allah'ın elçisi Muhammed.

Piliçli tavuk: Ülker, Süreyya (Boğa takımyıldızından yedi yıldız).

Pir: Herhangi bir zanaatın koruyucusu olan veli.

Putperest: Putlara tapan.

Rahat döşegi: Son dinlenme için ölünün konduğu döşek; ölü kereveti.

Ramazan: Arabi ay takvimine göre, yılın dokuzuncu ayı; Müslümanlar bu ayda oruç tutar, gündeğumundan batımına dek yemezler, içmezler. İslam geleneğine göre, Muhammed'e ilk "sır açıklaması" ramazan ayında olmuştur.

Ramazan bayramı: Ramazan ayı ve bütün bu ay boyunca tutulan orucun sonunda kutlanan bayram.

Ruh: Dinlerin ve tinselci felsefenin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği canlandırıcı, etkin ilke. Bkz. Tin.

Saat: Bir günün yirmi dörtte birine eşit zaman birimi.

Saban: Bir yıldız adı.

Saçılık pidesi: Bir hafta süren Alevi düğününde çarşamba günü, düğün davetlilerinin tümünün toplandığı sıra, davetlilerin güvey evine getirdikleri tatlı, süslü pide.

Sağdıç: Alevi düğününde başlıca rol oynayan, güveyin daha çocukluğunda mezara dek arkadaş olduğu üzerine söz verdiği özel dostu, düğünün ikinci güveyi.

Sağdıç düğünü: Alevi düğününde ilk gün göreneği, düğün davetlileri, ortası delik, süslü iki kolaç (pide) ile güveyin özel dostunun evine gidip onu düğüne götürürler.

Sahip: Koruyucu; Alevilerin inancına göre, her evin yılan biçiminde bir "sahib"i vardır ki, evi korur.

Saka: Su taşıyıcı; toplantılar sırasında içme suyu ve mutfakta pişen yemekler için su sağlayan cem üyesi.

Saki: İçki dağıtan kimse.

Saki-i baba: Toplantılarda rakı dağıtan cem üyesi.

Sala getirmek: Cuma namazından önce ve cenaze kaldırılırken mi-

narelerde okunan salat.

Salat: Peygamber Muhammed'e dua..

Salta: Yakasız, iliksiz, kolları bolca bir tür kısa ceket.

Samanyolu: Samanugrusu, berrak gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesi, kehkeşan.

Saniye: Bir dakikanın ya da bir derecenin altmışta biri.

Sarık: Kimi başlıkların üzerine sarılan sargı, "çalma".

Sayacı, sayacık: Yaz otlatmasından dönen sürülerin kış için ağıllara toplanmasının ardından kutlanan bayram.

Saz: Mandolin tipinde, telli çalgı aleti (Doğu müziğinde); mızrapla çalınan, uzun saplı halk çalgısı.

Saz bağlama: Bulgariden büyük, bozuktan küçük, altı telli bir tambura.

Sekme, sekmecik: Hafifçe sekerek, vücudu öne eğerek oynanan bir düğün oyunu.

Salman ile Elif: Alevi türkülerinde büyük bir aşk yaşadıkları anlatılan söylencesel kahramanlar.

Sema: Semah, Mevlevi tarikatı dervişleri arasında dinsel bir tören; saz eşliğinde oynanan bir Alevi rakısı.

Sevap: Hayırlı iş, iyilik; (Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış).

Sır: Giz; gizli tutulup söylenmemesi, kimseye açılmaması gereken şey; görünmez haldeki insan varlığı; Alevilere göre, Muhammed, Ali ve 40 veli bu halden geçmişlerdir.

Sırat köprüsü: Mahşer günü, üstünden yalnızca günahsızların geçebileceğine inanılan köprü; cennet ile cehennem arasındaki köprü; kıldan ince, kılıçtan keskindir. Cehennem, bu köprü altındadır. Günahkârlar, bu köprüden geçerken, cehennemin alevleri ortasına düşerler.

Son: Etene, meşime.

Sünni: Sünnet ehlinde olan kimse. Sünniler kendilerine "Ahl-as-Sunna" (Ehl-is-Sünne) derler (Muhammed'in yaşamı ve yaptığı işler üzerine kutsal bağlılık ehlinde olan kimse). Şiilerden ayrı olarak, Muhammed'in ölümünden sonra insanların Allah ile doğrudan ilişki kurabileceğini kabul etmezler; Ali'nin olağanüstü tabiatını ve soyunun "imamet" hakkını reddederler. Onlara göre, "imamet" seçimle ve atamayla olur. Bkz. Şii.

Sürme: Sürmekten; kirpik diplerine sürülen siyah toz.

Sütana, sütnine: Sütanne, bir çocuğun, anasından başka, sütünü emmiş olduğu kadın.

Sütkardeş: Aynı kadından süt emmiş çocukların birbirine göre aldıkları ad.

Şaban: Arabi ay takvimine göre, yılın sekizinci ayı; erkek adı.

Şah-i mâran: Yılanların şahı; Alevilere göre, Ali'ye ilkin "biat" eden odur; Alevilerin "itimadına mazhar" olan yılanlar, onların ri-vayet ve söylencelerinde önemli bir yer alır.

Şal sarık: Sarıklı fes; Alevilerde "şal sarık" kırmızı üstüne ak, sarı ve yeşil şeritlerden oluşur; Sünnilerde ise, ak, sarı ve mavi şeritlerden olur.

Şehit mumu: (Din, yurt vb. uğruna) ölenin mumu; Alevilere göre, sıcak yaz gecelerinde görülebilen bir olay, mum ışığı gibi küçük ışıklar belirir, ulusal "mücahid"ın kanı o noktadan rüzgâr gibi uçarak geçer.

Şeker bayramı: Bkz. Ramazan bayramı.

Şeytan: Allah'a inanmayan, İblis'e bağlı ruh; (melek iken Âdem Peygamber'e secde etmediği için gökten kovulduğuna, o zamandan beri insanları kötü yollara çekmeye çalıştığına inanılan kötü ruh).

Şeytan keleşi: İri, sarı-kırmızı ya da koyu kırmızı renkli keleşler ki, Aleviler bunların "Şeytan keleşi" olduğunu sanarak öldürürler.

Şii: Şiilik mezhebinden olan kimse; Şiiler, Ebu Talib'in oğlu Ali'yi ve

onun soyundan olan erkekleri Muhammed Peygamber'in yasal ardılları (halefleri) sayar. Sünniletle aralarındaki temel ayrılık, "imamet" hakkının yorumundaki ayrılıktan oluşur. Sünni "imam"ı halktan biri olarak seçilir ve atanırken; Şii "imam"ı, bir imamdan ötekine geçen, "ilâhî" lütufun gizli bir belirtisi (émanation) sayesinde var olan bir şeydir. (Şiilik: Muhammed Peygamber'in damadı Ali'yi ve onun oğullarını mağdur sayarak bu dava ile Sünnilerden ayrılıp ayrı bir mezhep oluşturan Müslüman topluluğu).

Şinik: Tahıl için kullanılan ağaç bir ölçek; silindir biçiminde.

Şubat: Yılın ikinci ayı olup 28 (artık yıllarda 29) gün sürer.

Tabut: Ölünün, mezarlığa götürülmek üzere içine konulduğu sandık, camide saklanır.

Taharet: Temizlik, temizlenme; aptes bozduktan sonra temizlik yapmak; ölünün defin hazırlığı sırasında yapılan dinsel tören.

Talip: İsteyen, istekli; Alevi dinsel toplumu üyesi.

Talip kardeşler: Alevi dinsel toplum üyelerinin birbirine seslenişi.

Tanrı: Allah; Yaratan, Yaratıcı.

Tarik, tarika: Yol; dervişlik yolu.

Tarik çubuğu: Ayva dalından "tarik" değneği.

Tarikat: Dervişlik yolu; sûfi kardeşliği; (tasavvufa dayanan, kimisi eski dinlerin kalıntılarını yaşatan, kimisi de şeriatın insanlara pek sert ve bencil gelen yargılarını yumuşatmak gereksinmesiyle oluşan türlü İslam öğretilerine verilen ad).

Tarikçi: Alevi dinsel toplumunun İhtiyar Heyeti üyesi, "tarik" denilen kutsal ayva çubuğunu taşır, günahların bağışlanması için bunu kullanır.

Tarikten geçirme: Günahların bağışlanması töreni, Ali'nin kılıcını simgeleyen ayva çubuğu ile yerine getirilir.

Tatlı gecesi: Alevi düğününde, çarşamba gecesi geç vakit yerine ge-

tirilen bir gelenek, gelin güveye ve öncelikli arkadaşı "sağdıç"a tatlı ikram eder.

Tava kokutmak: Defin akşamı yerine getirilen dinsel bir tören (ritüel), "halva" ve bazlama (bazlamaç) pişirilirken yanık yağ çevreye kokutulur.

Temmuz: Yılın yedinci ayı, 31 gün sürer.

Teneşir: Ölüyü yıkadıkları kerevet; ölüyü yıkama töreni.

Tılsım: Gizemli, doğaüstü bir güç taşıdığına inanılan nesne; büyücülük, sihirbazlık.

Tin: Ruh. Bkz. Ruh.

Top: Az çok yuvarlak bir biçimde olan birçok şeye denir.

Toprakbastı parası: Ayakbastı parası, kapı parası; eskiden, bir yere gelen yolcudan ya da eşyadan alınan vergi; başka köyden gelen gelinin, kaynata tarafından ödenen giriş parası. Bkz. Ayakbastı parası.

Tümbek: Küçük dümbelek.

Uçkur: Eski biçim şalvar ve iç donunu bele bağlamak ya da torba, kese ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ.

Ulu ağaçlar: Çok büyük ağaçlar.

Ülker: Süreyya, Boğa burcunda, boyun yerinde, en parlağının çevresinde toplanmış yedi yıldızdan oluşan takım.

Yağmur duası: Kuraklık zamanlarında yağmur yağması için halkın topluca Tanrı'ya yakarması.

Yarımay: Ayça, hilal.

Yarım saat: Saatin yarışı, 30 dakika.

Yatsı namazı: Güneş batımından bir buçuk, iki saat sonraki "yatsı vakti"nde kılınan namaz.

Yaz doksanı: Yaz başlangıcından sonraki 90. gün; 23 eylül.

Yenge: Bir kimsenin dayısının, amcasının ya da kardeşinin karısı;

evli kadın, gelin; düğünde geline kılavuzluk eden kadın.

Yenge ekmeği: Yengelerin şöleni: Bir hafta süren Alevi düğününde, gelenek gereği, hısım-akraba "yengeler", gerek gelin evinde, gerekse güvey evinde aşçılık işlerini üzerlerine alırlar. Düğün, her iki tarafın yengelerinin şöleniyle başlar.

Yengeleri çağırma: Hısım-akraba yengelerini "kolaç" (pide) yemeye davet etmek.

Yer: Yeryüzü, dünya.

Yezit: Nefret edilen kimseler için kullanılan bir sövgü sözü; hain, alçak, namert, rezil, ikiye bölünmüş gibi.

Yıldız: (Güneş ve Ay sayılmadan) gökyüzünde görülen ışıklık cisimlerden her biri.

Yıldızname: Yıldız falı kitabı.

Yunus balığı: Balınagillerden, bütün denizlerde sürüler halinde yaşayan, boyları üç metreye dek erişebilen, balık biçiminde, memeli deniz hayvanı. Latincesi: Delphinus.

Yüklü: Gebe, hamile.

Yürüyüş ve hızlanma: Bir tür dinsel raks. Buna 32 çift katılır. Ağır bir tempo ile başlarsa da yavaş yavaş hızlanır.

Zakir: Zikreden, zikredici, anan; tekkelerde zikir esnasında dervişleri teşvik için ilahiler okuyan kimse; dinsel Alevi raksları, saz eşliğinde ve zakirin zikriyle yapılır.

Zilli maşa: Oynarken şingırdatmak üzere yapılmış, uçlarına zil takılmış maşa biçiminde bir çalgı.

Zülfikâr: Muhammed Peygamber'in kılıcı, damadı Ali'ye miras kalmıştır.

KAYNAKÇA

Meglena KUSEVA

Kiril Harfli Kaynaklar

- ADEMOVA, F., "Traditsionno jensko obleklo v Bisertsı, Razgradski okrug" (Razgrad iline bağlı Nasreddin köyünde geleneksel kadın giysisi), *Vekove*, 1983, sayı 5, s.42-45.
- AŞ-ŞAHRASTANİ, Muhamaad İbn' Abd-al-Karim, *Kniga o religiyah i sektah* (Dinler ve tarikatlar kitabı), Bölüm 1: İslam. Arapçadan çeviren, önsöz ve şerhleri yazan S.M. Prozorov, Moskova, 1984.
- BARTOLD, V.V., *İslam*, Petrograd, 1918.
- BARTOLD, V.V., *Soçineniya. T. 6. Rabotı po istorii islama i Arabskogo halıfata* (Toplu yapıtları, İslam tarihi ve Arap halifeliği üzerine araştırmalar), Moskova, 1966, c.6.
- BELÂYEV, K.A., *Musulmanskoye sektanstvo* (İstoriçeskiye oçerki), (İslam tarikatçılığı. Tarihsel araştırma), Moskova, 1957.
- BOBÇEV, S.S., *Za deliormanskite turtsi i za kızılbashi* (Deli-orman Türkleri ve Kızılbaşları üzerine). Sb. BAN, 24/14, 1931, s.1-16. (Türkçesi için bkz. "Deliorman Türklerinin Kökeni", çeviren M. Türker Acaroğlu, *Belleten*, Ankara, LII/203, Ağustos 1988, s.697-715.)
- BOEV, Emil, "Otnosno nyakoi traditsii i obiçai u bılgarskite turtsi" (Bulgaristan Türklerinin kimi gelenek ve görenekleri üzerine), *Ateistiçna tribuna*, 1977, sayı 1, s.65-72.
- DİMİTROV, Straşimir, "Skritoto hristiyanstvo i islâmizatsionite protsesi v osmanskata dırjava" (Osmanlı devletinde gizli Hristiyanlık ve İslamlaştırma davası), *İstoriçeski pregled*, 1971, sayı 3, s.18-34.

- EVLIYA ÇELEBİ, *Putepis* (Seyahatname), çeviren Str. Dimitrov, Sofya, 1972.
- GACANOV, D.G., *Gerlovo (Geri-liva)*, (Kısa etnografya notları). Bkz. *Sb. v čest na L. Miletich po slučay 25 godišnina mu knijovna deynost (1886-1911)*, Sofya, 1912, s.104-114.
- GACANOV, D.G., "Mohamedani provoslavni i mohamedani sektanti v Makedoniya" (Makedonya'da Sünni Müslümanlar ve tarikatçı Müslümanlar), *Makedonski pregled*, 1928, sayı 4, s.59-66.
- GACANOV, D.G., "Pituvane na Evliya Çelebi iz bilgarskite zemi prez sredata na XVII vek" (17. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi'nin Bulgaristan topraklarındaki gezisi), *Periodičesko spinsanie*, 1900, sayı 71, s.639-742.
- GAVRİLOVA, N.Y., *Vakıfski kultovi kompleksi i uçrejdeniya v bilgarskite zemi prez XV-XVII. vek* (15-17. yüzyıllarda Bulgaristan topraklarında Vakıf dinsel külliye ve kurumlar), Sofya, 1989 (bitirme tezi).
- GİLİBOV, G., *Müsülmanskoto pravo s kratik obzor virhu istoriyata na dogmite na islâma* (İslam hukuku, İslam akideleri tarihine kısa bir bakışla), Sofya, 1924.
- GOLDZIER, İ., *Kult svyatih v islame. Muhamedanskiye eskizi* (İslamda inanç dünyası. İslam araştırmaları), Moskova, 1938.
- GORDLEVSKİY, V.A., *İz religioznih iskanii v Maloy Azii. Kızılbaşı* (Anadolu'da dinsel araştırmalardan. Aleviler). Bkz. V.A. Gordlevskiy, *İzbranniye soçineniya* (Seçme yapıtları), Moskova, 1960, c.1, s.241-254.
- HASAN (Al-) İbn Musa an Haybahti, *Şiitskiye sektı* (Şii tarikatlar), Moskova, 1973.
- İLİEV, V., *İsperih i zemlişteto mu do Osvobojudenieto* (Kurtuluşa dek Kemaller ve arazisi), Bkz. *İsperih* (Kemaller), Sofya, 1980, s.9-43.
- İLİEV, V., *Legendi i predaniya na teketo Demir Baba, staro trakiysko svetilište v Ludogorieto* (Deliorman'da Demir Baba tekkesi, eski Trak tapınağı üzerine söylenceler ve duyultular). Bkz. *Severo-iztočna Bilgariya, drevnost i sivremie* (Antik ve çağdaş Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"), Sofya, 1985, s.222-228.

- İLİEV, V., "Teketo Demir Baba, staro trakiysko svetilište v Ludogorieto" (Deliorman'da Demir Baba tekkesi, eski Trak tapınağı), *Vekove*, 1982, sayı 6, s.66-72.
- İREÇEK (Jreçek), Konsktantin, *Knyajestvo Bilgariya* (Bulgaristan Prensliği), Filibe, 1899.
- İslam. *Religiya, obştestvo, gosudartsvo* (İslam. Din, toplum, devlet), Moskova, 1984.
- JUKOVSKIY, V.A., *Sekta "Lüdey istini" -Ahl-i-Hakk- v Persii* (İran'da "Ehl-i Hak" tarikatı), bkz. *Zapiski Vostochnogo otd. İmp. Russkogo arh. obştestva*, Sankt Peterburg, 1887, c.2, bölüm 1-2, s.1-24.
- KLİMOVİÇ, L.İ., *İslam*, Moskova, 1962.
- KOEV, İvan, "Obleklo i jilišta na staroto bilgarsko naselenie v Razgradsko" (Razgrad yöresinde eski Bulgar halkının giyimi ve konutları), *İzv. EİM*, 1958, sayı 3, s.65-113.
- LİPÇEV, R., *Bilgarski eziçeski i hristiyanski elementi v obredite, obiçai i poveriyata na kızılbaşite v Severo-iztočna Bilgariya i Dobruca* (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman" ve Dobruca'daki Ale-vilerin dinsel törenleri, gelenekleri ve inançlarında Bulgar put-perestliği ve Hristiyanlık öğeleri), Dobruca, 1985, sayı 2, s.136-145.
- MARİNOV, D., *İzbrani proizvedeniya v 2 t. T. 1. Narodna vyara i religiozni narodni obiçai* (Seçme yapıtlar, 2 cilt. 1. cilt: Halk inançları ve dinsel halk gelenekleri), Sofya, 1981.
- MARİNOV, V., *Deli-orman (Güney bölümü)*, bölgesel coğrafi inceleme, Sofya, 1941.
- MARİNOV, V.; DİMİTROV, Z. ve KOEV, İvan, "Prinos kım izuçavaneto na bita i kulturata na turskoto naselenie v Severo-iztočna Bilgariya" (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"daki Türk halkının yaşam biçimi ve kültürünü incelemeye giriş), *İzv. EİM*, 1955, sayı 2, s.95-208.
- MARİNOV, V., *Prinos kım izuçavaneto na bita i kulturata na turtsite i gagauzite v Severo-iztočna Bilgariya* (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"daki Türkler ve Gagauzların yaşam biçimi ve kültürünü incelemeye giriş), Sofya, 1956.
- MİKLUHO-MAKLAY, N.D., *Şiizm i yego sotsialnoye litso v İrane na rubeje XV-XVI vv. (XV-XVI. yüzyıllarda İran'da Şiilik ve toplumsal yönü)*. Bkz. *Pamyati akad. İ.D. Kraçkovskogo*, Leningrad, 1958, s.221-234.

- MİLETİÇ, L., *Staroto bulgarsko naselenie v Severo-iztočna Bulgariya* (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"daki eski Bulgar halkı), Sofya, 1902.
- MİNORSKIY, V.F., *Materiali dlya izučeniya persidskoy sektı "lüdi istini" ili ali-ilahi* (İran'daki "Ali-İlahi" tarikatını incelemek için materyaller). Bkz. *Trudi vostoavedeniya*, izdavayemiye Lazerevskim inst. vostočnih yazikov. Vıp. 23, Moskova, 1911, s.1-26.
- MİZOV, N., *İslâmut v Bulgariya* (Bulgaristan'da İslamlık), Sofya, 1965.
- MİZOV, N., *V sveta na islâma* (İslam dünyasında), Sofya, 1987.
- MONTGOMERİ, U., *Vliyaniye islama na srednovekovuyu Evropu* (Ortaçağ Avrupa'sına İslam etkisi), Moskova, 1978.
- MUTAFÇİEV, P., *Mnimoto preselenie na selcuşkite turtsi v Dobruca prez XIII v* (XIII. yüzyılda Selçuk Türklerinin Dobruca'ya mevhum göçü). Bkz. Mutaftçiev, P., *Dobruca. Araştırmalar*, Sofya, 1947, c.4, s.108-187.
- Nemski, i avstriyski. pitepişi za Balkanite, XV-XVI v* (XV-XVI. yüzyıllarda Balkanlar üzerine Alman ve Avusturya yol notları), önsöz, seçen ve yorumlayan M. Yonov, Sofya, 1979, c.1.
- Nemski, i avstriyski pitepisi za Balkanite, XVII-XVIII v* (XVII-XVIII. yüzyıllarda Balkanlar üzerine Alman ve Avusturya yol notları), önsöz, seçen ve yorumlayan M. Yonov, Sofya, 1986, c.2.
- NOVİÇEV, A.D., *İstoriya Turtsii* (Türkiye tarihi), Leningrad, 1963, c.1.
- OBREtenova, E., *Alianstvoto v Bulgariya* (Bulgaristan'da Alevilik); *İdeologiya, kulturna organizatsiya* (İdeoloji, kültürel örgütlenme), Sofya, 1984 (bitirme tezi).
- OBREtenova, E., "Bilgarskoto alianstvo u nas" (Bizdeki Bulgaristan Aleviliği), *Ateistična tribuna*, 1987, sayı 2, s.24-29.
- PEEV, Y., *İslâmut* (İslamlık), Sofya, 1982.
- PEEV, Y., *İslâmut: doktrinalno edinstvo i raznolikost* (İslamlık: doktrin birliği ve ayrılık), Sofya, 1982.
- PEEV, Y., *İstoriya i filosofiya na edna religiya: İslâmut, minalo i nas-toyašte* (Bir dinin tarihi ve felsefesi: Geçmişte ve günümüzde İslamlık), Sofya, 1985.

- PETRUŞEVSKIY, İ.P., *İslam v İrane v VII-XV vekah* (VII-XV. yüzyıllarda İran'da İslamlık), Leningrad, 1966.
- RİKO, P., *Segaşnoto sistoyanie na Osmanskata imperiya i na grıkskata tsırkva, XVII vek* (Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Rum kilisesinin şimdiki durumu, XVII. yüzyıl), seçen, İngilizceden çeviren, önsöz ve notlar M. Kiselinçeva, Sofya, 1988.
- ROMANSKI, St., *Bılgariya v obrazite na Felix Kanitz* (Felix Kanitz'in tasvirlerinde Bulgaristan), Sofya, 1939.
- ROMANSKI, St., *Narodnosten karakter* (Milliyet karakteri), bkz. *Dobruca. Geografiya, istoriya, etnografiya, stopansko i dirjavno-politiçesko znaçenie*, Sofya, 1918, s.234-280.
- SEREBRYAKOVA, M.N., *Semya i semeynaya obryadnost v turetskoy derevne* (Eski Türklerde aile ve aile törenleri), Moskova, 1979.
- SİVRİEV, H., "Proletni obiçai i obredi v Mıdrevo, Razgradski okrıg" (Razgrad iline bağlı Mesim-mahalle köyünde ilkyaz gelenekleri ve törenleri), *Vekove*, 1983, sayı 5, s.45-50.
- ŞKORPİL Kardeşler, K. ve H., "Pametnitsi na grad Odesos-Varna" (Odesos-Varna kentinin anıtları. Bulgaristan'dan anıtlar), *God. Ötçet na Varnenska dirjavna mujka gimnaziya*, Varna, 1897-1898, s.3-45.
- TAHİROV, Ş., *Edinenieto* (Birleşme), Sofya, 1981.
- TAHİROV, Ş., "Etno-kulturni protsesi sred bılgarskite turtısi" (Bulgaristan Türkleri arasında etno-kültürel gelişmeler), *Bılg. etnogr*, 1980, sayı 4, s.3-15.
- TEODOROV, E.K., *Drevno-trakiysko nasledstvo v bılgarskiya folklor* (Bulgar halkbiliminde antik Trak kalıtı). (Gelenekler ve dinsel törenler. Monografiya), Sofya, 1972.
- TEODOROV, E.K., "Ostatitsi ot pra-bılgarski folklor v Severo-iztoçna Bılgariya" (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"da ilk [Türk-] Bulgar halkbilimi kalıntıları), *Bılg. folklor*, 1980, sayı 1, s.25-39.
- TEODOROV, E.K., "Pra-bılgarski elementi v obredi, obiçai i vyarvaniya na naselenieto v Severo-iztoçna Bılgariya" (Kuzeydoğu Bulgaristan "Deliorman"da halk gelenekleri, dinsel törenleri ve inançlarında ilk [Türk-] Bulgar öğeleri), *Bılg. folklor*, 1981, sayı 3, s.5-14.

- TEODOROV, E.K., "Proizhod na nyakoi predaniya i legendi v Ludogorieto" (Deli-orman'da kimi söylence ve duyultuların kökeni), *Ezik i literatura*, 1973, sayı 2, s.45-56.
- VASİLEVA, M., "Shodstva i otliki v bilgarskata i turskata svadba v grupa sela v Razgradski okrug" (Razgrad iline bağlı bir grup köyde Türk ve Bulgar düğünlerindeki benzerlikler ve ayrılıklar), *İzv. EİM*, 1969, sayı 12, s.161-188.
- VASİLEVA, M., *Shodstva, otliki i vzaimovliyaniya v semeynite obiçai na bilgari i turtsi v Razgradsko* (Razgrad yöresindeki Türklerin ve Bulgarların aile geleneklerinde benzerlikler, ayrılıklar ve karşılıklı etkileşimler), Sofya, 1971 (bitirme tezi).
- VAYSİLOV, L., "Ludogorskite aliani" (Deliorman Alevileri), *Ate-sitiçna tribuna*, 1980, sayı 3, s.16-26.
- YAKİMOV, İvan, "Nazvanie i samonazvanie na kızıلبaşite v Gerlovo" (Geri-liva'da Alevilerin adları ve kendilerine verdikleri ad), *God. muzeite v Sev, Bilgariya*, 1983, sayı 9, s.155-161.
- YAVAŞOV, An., *Razgrad, negovoto arheologičesko i istoričesko minalo* (Hezar-grad-Razgrad, kazıbilimsel ve tarihsel geçmişi), Razgrad, 1930, c.1.
- YAVAŞOV, An., *Teketo Demir Baba "Bilgarska svetinya." Alianska legenda za Demir Baba i teketo* (Demir Baba Tekkesi "Bulgar kut-sal yeri". Demir Baba ve tekkesi üzerine bir Alevi söylencesi), Razgrad, 1934.

Latin Harfli Kaynaklar

- BABINGER, F., *Das Bektaschi-Kloster Demir Baba, Rumelische Streifen*, Berlin, 1938.
- BABINGER, F., "Der Islam in Kleinasien", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 1922, c.76.
- BIRGUE, Jh. K., *The Bektaschi order Dervishes*, London, 1965.
- BRANDENBURG, E., von Luschan, F., *Kyzylbasch und Jüruken Dörfer in der Gegend der Türkmen-dag*, *Zeitschrift für Ethnologie*, Berlin, 1905, s.188-198.

- BROWN, J., *The Dervishes or Oriental Spiritualism*, İstanbul, 1968.
- CAMBRIDGE, (The) history of Islam, London, 1970, c.1-2.
- CHOUBLER, M., "Les Bektaches et la Roumélie" ("Bektaşiler ve Rumeli"), *Rev. études Islamiques*, 1927, année 1, cahier 3, s.427-452.
- CROWFOOT, J.W., *Survivals among the Kappadokian Kizilbash/Bektash*, Journal of the Royal Anthoropological Institute, 1900, c.30.
- FAKHRY, M., *History of Islamic Philosophy*, New York-London, 1970.
- GADZANOW, D.G., *Vorläufiger Bericht im Anzeiger der kais*, Akad, Dr Wissenschaften in Wien, 1911, N-V, p.11.
- GADZANOW, D.G., *Vorläufiger Bericht über eine Auftrak der Balkan-Kommission der kais. -Akad. der Wissenschaften in Wien durch Nordost-Bulgarien interhommene Reise zum Zwecke von türkischen Dialektstudien*, 1911, sayı 5; 1912, sayı 3.
- GIBB, H.A. and KRAMERS, J.H., *Shorter Encyclopaedia of Islam*, New York, 1961.
- GÖKALP, A., *Une minorité chiite en Anatolie: Les alevi* (Anadolu'da Şii bir azınlık: Aleviler), *Annales Economies Sociétés Civilisations*, 35/4, 1980.
- GÖKALP, A., *Têtes Rouges et Bouches Noires. Une confédération tribale de l'Ouest Anatolien*, Paris, 1980.
- GRECARD, F., *Les Kyzyl-Bachs*, Journal Asiatique, sér. 10, 1904, c.3.
- GROSS, E., *Das Vilayet-name des Haggi Bektasch*, German translation, Leipzig, 1927.
- HAMMER (von)., *Histoire de l'Empire Ottoman* (Osmanlı İmparatorluğu tarihi), Paris, 1844, c.1-3.
- HASLUCK, F.W., *Christianity and Islam under Sultans*, Oxford, 1929, c.1-2.
- HORTEN, M., *Lexikon wichtigster Termini der islamischen Mystik*, Heidelberg, 1928.
- KANITZ, F., *Donau bulgarien und der Balkan*, Leipzig, 1882.
- KINGSLEY, B., *The Bektashi order of dervishes*, London, 1927.
- KISSLING, H.J., *Aus dem Derwischenwe sen in Südosteuropa*, Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, München, 1967, c.2.

- KÖRRÜLÜ, M. Fuat, *Les Origines du Bektachisme* (Bektaşiliğin kökenleri), Paris, 1926.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Les Origines de l'Empire Ottoman* (Osmanlı İmparatorluğu'nun menşeleri), Paris, 1935.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Les Origines de Bektachisme*, Actes du Congrès Internatinol d'histoire des religions tenu à Paris en Octobre 1923, Paris, 1925, c.2.
- LAURENT, J., *Byzance et les Turcs seldjucides dans l'Asie Occidentale jusqu'au 1081* (1081 yılına değin Batı Asya'da Bizans ve Selçuk Türkleri), Paris-Nantes, 1913.
- LENNEP, Henri J. van., *Travels in Asie Minor, with en account of missionary labours, observations upon the state of society and a description of antiquarian researches and discoveries*, London, 1869, c.1; 1870, c.2.
- LIVINGSTON, W.W., *The Kuzzelbash Koords*, American Missionary Herald, 1865, c.61.
- MALCOM, sir John, *The History of Persia*, London, 1954.
- MASSIGNON, L., *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, 2-ème éd, Paris, 1954.
- MEYEROVITCH, E., *Mystique et poésie en Islam*. –Djalal-uddin–Rumi et l'Ordre des Derviches tourneurs, Desclee de Brouwer, 1972.
- MINORSKY, V., *Persia in 1478-1490*, London, 1957.
- MOLE, M., *Les Mystiques musulmanes*, Paris, 1965.
- NICHOLSON, R.A., *The idea of personality in sufism*, Cambridge, 1923.
- NICHOLSON, R.A., *Studies in Islamic Mysticism*, Cabridge, 1921.
- NUTTING, G.B., *The Kuzzelbash Koords*, American Missionary Herald, 1860, c.56.
- PERROT, G., *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure* (Anadolu'da bir gezinin anıları), Paris, 1864.
- VAMBERY, H., *Das Türkenvolk in seien ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*, Leipzig, 1885.
- WINCHESTER, O.W., *Call to labor among Kuzzelbash Koords*, American Missionary Herald, 1861, c.57.

- WULZINGER, K., *Drei Bektaschi-Kloster Phrygiens*, Berlin, 1913.
- YACOB, Z., *Die Bektaschijje in ihrem Verhältniss zu verwandten Erscheinungen*, Abh. d. Bayer Akad. d. Wiss. 1, Kl., Bd. XXIV, Abt. III, München, 1909.
- YEWETT, F., *Kuzzelbash Koords*, 'American Missionary Herald', 1858, c.54.

KONULAR DİZİNİ

Marta İVANOVA

Aile Gelenek ve Görenekleri:

*Gebelik, çocuk doğumu ve bakımı
gelenek ve görenekleri*, 16-24,
87-91.

Düğün gelenekleri ve törenleri:

Düğün öncesi gelenek ve
görenekler, 25-28, 91-99.

Düğün, 28-39, 99-115.

Düğün sonrası gelenek ve
görenekler, 39, 115-116.

Kız kaçırma, kocaya kaçma, 28,
116.

Ölüm ve defin gelenekleri ve törenleri:

Ölüm, 40-41, 116.

Defin törenleri, 21, 45-47, 118-120.

Defin sonrası gelenekler ve
törenler, 47-48, 121.

Özel durumlarda defin, 48, 122,
183.

"Kafadar", kardeşleşme, 15, 86-
87, 136-137.

"Ritüeller", dinsel törenler, adaklar,
23, 26, 39, 62, 122, 176, 177, 181.

Avlu, Ev ve İş Yapıları:

Avlular, 18, 157-158.

Evler, 157-158.

İş yapıları, 158.

Ev eşyası, 18, 29, 41-42, 54, 158.

Besin ve Beslenme:

Bitkisel kökenli besinler, 26, 41,
86-87.

Hayvansal kökenli besinler, 39,
77-78, 86-87, 179, 181-182.

Ekmekler, 24, 29, 36.

İçkiler, 16, 37, 39, 136, 140, 181.

Dokumalar:

Malzeme ve işlenmesi, 24.

Boyama ve renkler, 20, 21, 27, 31,
81.

Dokuma, 18, 24, 27.

Dünya Görüşü:

Kozmoğrafya ve coğrafya, 59-65,
143-150.

Su, 19, 20-22, 36, 41-42, 47, 64-
65, 120, 129, 147-148, 180.

Hava olayları, 65-67, 148-150.

Yeller, 67, 150.

Halk meteorolojisi, 63-64, 80,
148-150.

Yıl ve yılın bölümleri, 48-49, 79,
148.

Yönler ve saatler, 34, 41, 119, 148.

Takvim; günler, aylar, yıllar, 16, 40, 48-49, 74-79.

Bitkiler ve hayvanlar âlemi, 73-78, 155-157.

Cinbilim (démonologie). kavramları, 68-71, 152-154.

Allah (Tanrı), insan, şeytan, can (ruh), cennet, cehennem, 71-73, 154.

Sayılar, 59, 78.

Geçim:

Tarım ve Hayvancılık, 14, 61, 83.

Zanaatlar, 24.

Geleneksel ve Göreneksel Hukuk:

Aile, 15, 23, 38, 56, 85-86, 91-92.

Adalet, 73.

Selamlama, iyi dilekler, 15, 18-19, 22, 42-43, 117-118, 124-125, 137-138, 181.

Soy-sop, 22, 27, 89-90.

Giysiler:

Kadın giysileri, 21, 27, 31, 32, 42, 51, 81-82, 86, 135-136, 160.

Erkek giysileri, 27, 32, 42, 82, 86, 104, 160.

Çocuk giysileri, 23.

Süs ve bezekler, 25, 28, 30, 37, 82, 97-98, 106-107.

Halkbilim (folklor):

Halk türküleri ve güfteleri, 16, 30, 33, 43-44, 50-54, 140-142, 182.

Söylence ve duyultular (efsane ve rivayetler), 32, 37-38, 53-54, 61, 65, 70-71, 76, 151, 180, 183.

Danslar (rakslar), 31, 39, 56, 85, 182.

Müzik, sazlar, oyunlar, 16, 31, 33, 56-57, 98, 126-134, 182.

Fal, falcılık, 17, 40.

Ad vermek, ad takmak, 18, 21, 40, 176-177.

Halk Hekimliği:

Hastalıkların nedenleri üzerine inançlar, 66, 71.

Hekimler, 71, 153.

Tedavi yolları, 18-19, 21, 24, 36, 51, 71, 74, 88, 157.

İnançlar ve yasaklar, 16-17, 21, 24, 27, 36-37, 51, 65, 88, 126, 129, 154, 158, 175-177.

Paralar, Ölçüler, Ağırlıklar, Gömü: 69, 78-79, 151.

Takvim Bayramları ve Gelenekleri:

Kış bayramları, 58.

İlkyaz-yaz bayramları, 49-54, 122, 126-142, 183.

İş (çalışma) bayramları, 56, 142-143.

Bayramlar (genel olarak), 49, 55-56.

Toplumsal Yaşam:

Ekonomik etkinlikte karşılıklı ilişkiler, 25, 31.

Köylü toplum gelenekleri, 15, 23, 25-26, 73, 78, 85, 122.

Başka dinden ya da başka bir dinsel toplumdan olan halkla karşılıklı ilişkiler, 12, 25, 41, 85.

Başkaca karşılıklı ilişkiler, 21, 23, 183.

MADDELER DİZİNİ

Marta İVANOVA

Ad vermek, ad koymak, 18, 21, 90.

Âdem (Adam), 74, 144-145.

Afsun, bkz. Büyü.

Ağaçlar (ulu), 73-74, 122, 155.

Ağıt yakmak, 42, 118.

Ağlama, 30, 32, 34, 35, 108, 118.

Aile, 15, 23, 38, 56, 85-87, 91.

Akdiken, 15, 19, 42, 75, 156.

Alay, bkz. Halay.

Aleviler (bkz. Kızılbaşlar), 11-12,
16, 25, 60, 183.

Alınyazısı, bkz. Yazgı.

Allah, bkz. Tanrı.

Altın, 17, 19, 27, 32, 101, 102.

Amaz yeli, bkz. Kasırga.

Ana-baba (ebeveyn), 22, 27.

Anakaralar, bkz. Karalar.

Ana Tanrıça (Yeryüzü), 168.

Anma günleri (ölüleri), 47, 121.

Araba (at, öküz), 29, 34, 101, 105,
109-111.

Arı, 77.

Armağanlar, hediye vermek, 18,
32, 35, 39, 101, 109, 177, 182.

Arpa, 75.

Aş, bkz. Besin, yemekler.

Âşık, bkz. Zakirler.

At, 52, 83, 183.

At yarışları, bkz. Yarışlar.

Ateş, 53, 125.

Avlu, 19, 22, 116, 157-158.

Ay, 49, 62, 146.

Aybaşı hali, 17, 87.

Aydınlık, bkz. Nur.

Aylar, 79.

Ayna, 37, 50, 111.

Aynısafa çiçeği, 37, 48, 75, 81, 82.

Ayva ağacı, 15, 74-75, 85, 142, 156.

Baba (peder, dede, İhtiyar Heyeti
üyesi), 15, 78, 85, 136, 178.

Bakirelik (bekâret), 37, 112.

Bakla, 75.

Bal, 55, 77.

Balık, 64, 76, 77.

Baş yenge, bkz. Yenge.

Başka din ya da mezhepten kim-
seler, 26.

Başörtüsü, 113, 160.

Baykuş (kukumav), 40, 78, 116,
157.

Bayram, 21, 48-59, 134, 137, 138.
Bebek (bkz. Çocuk), 20, 37.
Beğenip seçme, 25, 92.
Bekâr delikanlı, bkz. Ergen.
Bekâret, bkz. Bakirelik.
Bektaşî, 12, 24, 49, 174.
Belik, 23, 30, 41, 81.
Besin, yemekler, 58-59, 86, 88,
122-123, 127, 139-140, 179, 182.
Beslenme, 58-59, 112, 179, 182.
Beşik ve salıncak, 20, 49, 51, 64,
90, 126, 183.
Bezek, 18, 28, 30, 38, 82, 98, 106-
107.
Bezîrgân, bkz. Oyunlar.
Biber, 36.
Bilezer, 136.
Bitkiler âlemi, 55, 73, 80, 155.
Bokluk, bkz. Gübrelik.
Bonbon şekerleri, 34, 56, 108.
Bora, bkz. Kasırğa.
Bozuk, 182.
Börek, 49, 107, 123, 125, 135.
Buğday, 59, 74, 139, 142.
Buğday ağacı, 74.
Buğday dövmek, 31, 104, 139.
Bulutlar, 65, 148.
Burçlar, 147, 169.
Büyü, 160.
Büyüğünden önce evlenme, 26, 93.
Cadı karısı, 69, 125-126, 151.
Can, bkz. Ruh.
Camus, bkz. Manda.
Cazî, 69.

Cehennem, 73, 154.
Cem, 15, 23, 25, 59, 68, 73, 85,
117, 122.
Cemaat, bkz. Cem.
Cenaze, bkz. Ölü.
Cennet, 73, 154.
Cezalar, 28, 150.
Cin, bkz. Hortlak.
Cin kulak, 168.
Çeyiz, 29, 74, 101-102.
Çıkrık, 159.
Çıngıraklar, 123.
Çiçek demeti, 25.
Çile çekmek, 23-24.
Çingeneler, 36, 52, 114, 131-132.
Çiy, 66, 150.
Çobanyıldızı, 59, 147.
Çocuğu memeden kesme, bkz. Me-
meden kesme (çocuğu).
Çocuğun tuzlanması, bkz. Tuzlama
(çocuğu).
Çocuk, 16-24, 37, 89, 90.
Çocuk düşürme, 88.
Çöplük, bkz. Gübrelik.
Çörek, bkz. Pide.
Çulpan, bkz. Çobanyıldızı.
Dağıtım, 41, 120.
Danslar, 31, 39, 56, 182.
Dantel, 34.
Defin törenleri, 45-47, 118-122.
Define, bkz. Gömü.
Delikanlılık, 23, 92.
"Demir Baba Tekkesi", 133-134,
148, 161-184.

Demir ve madensel nesneler, 17,
18, 45, 89, 150.
Deprem, 156.
Dilekler, 22.
Dinsel törenler, 27, 28, 123-129,
150, 181.
Dişler, 23, 91.
Doğum, 17-18, 88-90.
Dokumalar, bkz. Kumaşlar.
Dolu, 66, 150.
Döşek, 41, 45, 89, 101, 118.
Dualar, 19, 30, 40, 44, 61, 111,
117, 119, 122, 149, 181.
Dul kadın, dul erkek, 25, 54.
Dumanlık, bkz. Sis.
Duvak, 18, 31, 35, 109.
Düğün, 28-39, 99-116.
Düğün anlaşıması, 26, 101.
Düğün dalı, bkz. Söğüt ağacı ve dalı.
Düğün sonrası gelenek ve
görenekler, 39, 115-116.
Dünür olmak, 27, 94-96.
Dünya, bkz. Yer.
Düşler, 40.

Ebe karı, 19, 89, 90, 130.
Ebeveyn, bkz. Ana-baba.
Efsaneler, bkz. Söylenceler.
Eğirmek (iplik), 24.
Ejder, ejderha, 66, 70.
Ekim mevsimi, 132.
Ekmek, 29, 36.
Eldivenler (yeşil), 21, 48.
Emzirme, meme verme, 20, 22, 89,
91.
Ergen (bekâr delikanlı), 93, 159.
Eşik, 22.

Ev, 36, 142-143, 157-159.
Ev eşyası, 158-159.
Evlat edinme, 16, 23, 91.
Evlenme, 25, 91.
Evliya, bkz. Kırklar.
Evren, 55, 59.

Fal, falcılık, 17.
Fesleğen, 21, 31, 51, 74, 110.
Fırlantı, 113.
Fidan, 21, 38, 48, 50, 74.
Futa, 20, 23, 50, 81.

Gebe kalmamak, 16.
Gebelik, 16, 17, 43, 87-88.
Gece-gündüz, 79-80, 148.
Gelin, 32, 34, 100, 102.
Gelin arabası, 29, 33, 34-36, 105,
107, 110-111.
Genç kız, 39, 91, 93, 135.
Genç kızlık, 23, 92.
Gerdek gecesi, 36-37, 111, 112.
"Geze" (yeni evlilerin ana-baba zi-
yaretleri), 115.
Gıygı (gerdanlık), 82.
Giyim-kuşam, 23, 27, 28, 31, 32,
38, 51, 55, 81-83, 106-107, 131,
136, 160.
Giysiler, bkz. Giyim-kuşam.
Göbek bağı, 18.
Gök, 60, 145.
Gök gürlemesi, 34, 66, 67.
Gökkuşağı, 67, 150.
Gölge, 68.
Gömü, 69, 151.
Gömüt, bkz. Mezar.
Gugukkuşu, 78.

Gurup, bkz. Gündoğumu.
 Gübrelik, 24, 45.
 Gün, gündüz, 16, 40, 79-80, 148.
 Günah, 41, 45, 68, 116, 154.
 Günbatımı, 61.
 Gündoğumu, 61.
 Güneş, 61, 146.
 Güvey, 36, 109, 111.
 Güvey koymak, 111.

 Halay, 51, 103, 105, 109, 133, 137.
 Halı, bkz. Kilim.
 Hamilelik, bkz. Gebelik.
 Haranı, bkz. Kazan.
 Hasat, 80, 142.
 Hase (hasse), 101.
 Hastalıklar, 23, 40, 51, 71, 157, 177.
 Havva, 74, 145.
 Hayvanlar, 17, 22, 36, 76-78, 156-157.
 Hediyeeler, bkz. Armağanlar.
 Helva, 41, 47, 56, 117, 121.
 Hıdrellez, 49, 76, 120, 126.
 Hindistancevizi, 16, 81.
 Horoz, tavuk, 77, 89, 148, 156, 178.
 Hortlak, 43, 68, 151.
 Hurma, 75.

 Isırganotu, 49, 74.
 Işık, bkz. Nur.

 İblis, bkz. Şeytan.
 İbrik, 111.
 İçki (törende), 97-98, 112-113, 125, 181.
 İğne, 42, 90.

İlahiciler, bkz. Zakirler.
 İlahiler, bkz. Nefesler.
 İlkbahar, bkz. İlkyaz.
 İlkyaz, 54, 183.
 İmamlar, bkz. Oniki İmam.
 İmece, 25.
 İnançlar, 18-19, 24, 37, 43, 64-65, 88-89, 126, 129, 154, 158.
 İncir, 59, 75.
 İnsan, 70-72, 116-117.
 İnşaat, 25, 142, 169.
 İplik, 50, 79, 88, 90.
 İplik eğirmek, bkz. Eğirmek (iplik).
 İs, bkz. Kurum.
 İşaret, 24.

 Kadın, 15, 26, 41, 58, 91.
 Kafadar düğünü, 86-87, 94, 99, 101, 119.
 Kaftan, 31-32, 104, 160.
 Kâhinlik, bkz. Fal, falcılık.
 Kahvaltı edilen kutsal yol, 168.
 Kahve, 100, 101, 104.
 Kâinat, bkz. Evren.
 Kar, 66, 150.
 Karaağaç, 155.
 Karalar, 63.
 Karanfil, 18.
 Kardeş olmak, kardeşleşmek (bkz. Kafadar düğünü), 87, 136, 137.
 Karnaval, 131.
 Kasım, 48-49, 123-124, 134.
 Kasırğa, 67, 70, 150.
 Kaymak, 111.
 Kazan, 17, 50, 111, 126.
 Kedi, 40, 157.
 Kefen, kefenleme, 42, 68.

Kehanet, bkz. Önbili.
Kelebek oyunu, 48, 58, 66.
Kepçe, 39, 55, 58.
Kese, 82, 101.
Kına, kına yakmak, kına gecesi, 23, 30, 34, 103, 105.
Kırağı, 67, 150.
Kırklar, 59.
Kırlangıç, 77.
Kısırlık, 16, 23, 87, 91, 132.
Kış, 48-49, 80.
Kız, 23, 24, 38, 39, 91.
Kız kaçırma, 28, 116.
Kızılbaşlar (bkz. Aleviler), 11, 13, 57.
Kilim, halı, 28, 33, 36, 42, 119, 182.
Kirli günler, 16.
Koç, 55, 178.
Kolaç (tören çöreği), 29, 100, 101, 103, 105.
Kolan (kemer), 29, 42, 82.
Konuk, 18, 125.
Konuşmaya başlamak, 22, 36.
Konut, 157-159.
Koyun, 107, 117, 178.
Kömür (odun), 18.
Köpek, 40, 156.
Kötü güçler (ruhlar), 18, 40, 70, 74, 79, 158, 176.
Kötülük, 68-69.
Kudurmak, 43.
Kukumav, bkz. Baykuş.
Kumaşlar, dokumalar, 24, 34, 39.
Kundak, 20, 89.
Kuraklık, 80.
Kurban, 30, 69, 105, 128, 137-138, 142-143, 177-178, 182.

Kurt, 65, 76.
Kurum (is), 17.
Kuruüzüm, bkz. Üzüm (kuru).
Kuruyemiş, bkz. Yemişler.
Kuşak, bkz. Sargı bezleri.
Kutlamalar, 21-22, 48-59, 124.
Kutsal yol, bkz. Kahvaltı edilen...
Kuzu, 34, 128.
Kül, 17, 125.

Lanetler, 67.
Leblebi, 59.
Loğusa, 18, 89.

Mahlûklar, bkz. Yaratıklar.
Makyaj, 30, 58, 81.
Mal, bkz. Gömü.
Manda, 33, 76.
Maniler, bkz. Nefesler.
Mayısböceği, 78.
Meci, bkz. İmece.
Melekler, 44, 61, 72, 151-152.
Meme verme, bkz. Emzirme.
Memeden kesme (çocuğu), 22, 91.
Mendiller, 26, 29, 31, 34, 101, 176, 182.
Mercan, 25, 82.
Merguz, bkz. Aynısıfa çiçeği.
Meşale, 106.
Mevlit, 40.
Meyveler, bkz. Yemişler.
Mezar, 46, 48, 118-120.
Mezar taşı, 46, 120.
Mezarlıklar, 48, 58, 183.
Mısır, 40, 59, 60, 142.
Mısır sapı, 117.
Miltan (mintan), 160.

Minder, 34, 112.
Mintan, bkz. Milton.
Mukadderat, bkz. Yazgı.
Mum, 33, 37, 102, 112, 183.
Mumcular höyüğü, 161, 169, 173.
Muskalar, 16-17, 20.
Müسابakalar, bkz. Yarışlar.
Müslümanlar, 41.
Müzik aletleri, bkz. Sazlar.

Nazar, 18.
Nefes, bkz. Soluk.
Nefesler, ilahiler, maniler, şarkılar,
türküler, 16, 31, 33, 42, 50, 85,
87, 98, 132-136, 140-142, 182.
Nikâh, 25, 85, 91-92, 109, 159.
Nine, 17, 89.
Nişan bozma, 28, 99.
Nişan, nişanlamak, 27-28, 50, 94-
99, 126, 128.
Nişanlı kız, nişanlı delikanlı, 27,
98.
Nohut, 75.
Nur, 44, 59, 62, 63, 68.

Oğlan, 23, 38, 91.
Oniki İmam, 50.
Orak, bkz. Hasat.
Oruç, 58.
Oyunlar, 32, 51-54, 56-58, 129-130.

Öküz, 33, 76, 132, 156.
Ölçüler, 78-79.
Ölü, 40, 117.
Ölü yıkama, 41-42, 117-118.
Ölüleri anma günleri, bkz. Anma
günleri (ölüleri).

Ölüm, 15, 40-45, 116-118.
Ölüm yazgısı, bkz. Yazgı.
Önbili, 40, 51, 80, 124, 148-149.
Önlük, bkz. Futa.
Öreke, 24, 159.
Örümcek, 77, 180.

Para, 27, 28, 34, 35, 47, 97, 105,
107, 119, 142, 180, 182.
Paskalya, 49, 125.
Pazarlık, 96, 97.
Peri, bkz. Hortlak.
Peşkir, 34, 37, 42, 46, 112, 118,
136, 182.
Pide (bkz. Kolaç), 22, 29, 30, 39,
41, 105, 135.
Pide süsleme, 30.
Pire, 150.
Plasenta, bkz. Son.
Poğaç, bkz. Pide.

Rakı, 27, 37, 39, 62, 97, 112, 136,
140.
Rakslar, bkz. Danslar.
Renkler, 21, 27.
Reşit olma, 23.
Ritüeller, bkz. Dinsel törenler.
Ruh, 40, 41, 44, 45, 116, 144, 154.
Ruhlar vadisi, bkz. Cin kulak.
Rüyalar, bkz. Düşler.
Rüzgâr, bkz. Yel.

Saatler, 79-80, 148.
Sabun, 21, 42.
Saç kesme, 22.
Saç örgüsü, bkz. Belik.
Saçlar, 22, 81.

Sağdıç (kadın-erkek), 30, 37, 103,
106, 109.
Sahip, 70.
Salıncak, bkz. Beşik ve salıncak.
Sargı bezleri, 20.
Sarmısak, 18, 43.
Sayılar, 59, 78.
Sazlar, 16, 31, 51, 182.
Seçme, bkz. Beğenip seçme.
Selam, 16, 19, 43, 137, 181.
Sesler, 70.
Sihir, bkz. Büyü.
Sis, 65.
Soluk, 117, 154.
Son, 18.
Söğüt ağacı ve dalı, 33, 106, 156.
Söylenceler, 32, 37-38, 53-54, 61,
65, 70, 76, 151, 175, 180, 182,
183.
Su, 19, 20, 21, 37, 42, 47, 64-65,
120, 128, 129, 147-148, 180.
Su perileri, 70.
Susıgırı, bkz. Manda.
Sünniler, Sünnilik, 11-12, 25.
Süpürge, 18, 55.
Süs, bkz. Bezek.
Süsleme, 30, 33, 38.
Sütana, sütanne, sütnine, 20.
Sütkardeş, 20.

Şakalar, 39, 114.
Şalvar, 20, 82.
Şarap, 86, 140.
Şarkıcılar, bkz. Zakirler.
Şarkılar, bkz. Nefesler.
Şeker, 26, 104.

Şekerlemeler, bkz. Tatlı vb.
Şerbet, 16, 39, 113.
Şeytan, 72, 145, 152.
Şiiler, 11-12.
Şimşek, 34, 66, 67.

Tabut, 42, 45.
Tahta, 42, 46, 118.
Takımyıldızları, bkz. Burçlar.
Tanrı, 44, 59, 60, 71, 72, 152.
"Tarik", 15, 41, 45, 68, 85, 117, 122.
Taş-tepe (yer adı), 167.
Tatlı ve şekerlemeler, 19, 34, 36,
104, 182.
Tavşan, 76.
Tavuk, bkz. Horoz.
Tavus kuşu, 145.
Tedavi, 64-65, 71, 77, 87-88, 152,
153, 177.
Tekfin etmek, bkz. Kefen, ke-
fenleme.
Teneşir, 42.
Ter, 66, 180.
Tereyağı, 36.
Terlik, 27.
Tılsım, 69, 151.
Tıraş töreni, 104, 117.
Topluluk, bkz. Cem.
Toprak atmak (mezara), 46, 64.
Torba, 15, 96, 123.
Törenler, bkz. Dinsel törenler.
Turp, 17.
Tuz, 20, 59, 89, 182.
Tuzlama (çocuğu), 20, 89.
Türküler, bkz. Nefesler.

Üzüm (kuru), 59, 75.

Vampir, bkz. Hortlak.

Yağmur, 46, 58, 63, 66, 149.

Yakın arkadaş, bkz. Kardeş olmak.

Yalan, 22.

Yaratıklar, 59.

Yarışlar, 34, 83, 107.

Yas, 47, 121, 139.

Yasaklar, 17, 19, 25, 27-28, 29-30,
45, 62, 93, 99, 126, 145-146.

Yastık, 18, 34, 101, 108.

Yaz, 48-49, 147.

Yazgı, 20, 40, 116.

Yel, 67, 150.

Yemekler, bkz. Besin.

Yeminler, 67.

Yemişler (kuruyemiş), 26, 58.

Yenge, baş yenge, 100.

Yeni eve giriş, 158.

Yeni evlilerin ana-baba ziyaretleri,
bkz. "Geze".

Yeniçeriler, 12.

Yer, 59, 63-64, 147.

Yeşil renk, 21, 48.

Yıkama, yıkanma, 19, 21, 30, 31,
89, 98, 118.

Yıl, yılın bölümleri, 48, 79, 148.

Yılan, 64, 70, 77, 154, 156.

Yıldırım, 34, 66, 67, 150.

Yıldızlar, 20, 63, 147.

Yıldızname, 20.

Yorgan, 41, 45.

Yumurta, 21, 22, 54, 69, 89, 125.

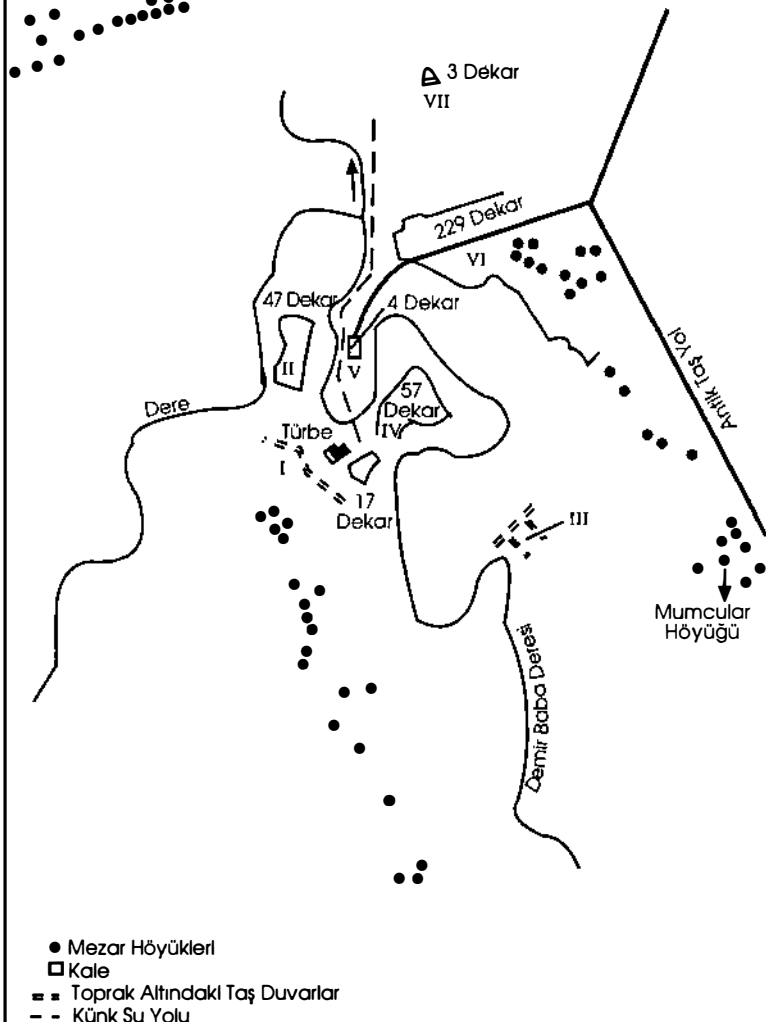
Yürümeye başlamak (çocuğun), 22.

Zakirler, 16, 56, 85.

Zühre yıldızı, bkz. Çobanyıldızı.

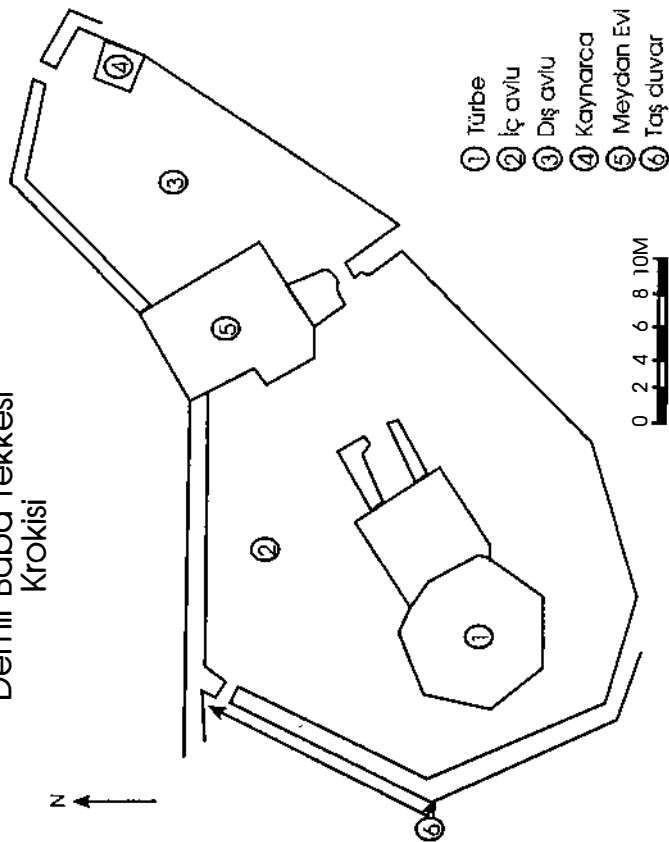
RESİMLER

"Demir Baba Tekkesi" Yöresi Kazıbilim Planı

"Demir Baba Tekkesi" Krokisi

N

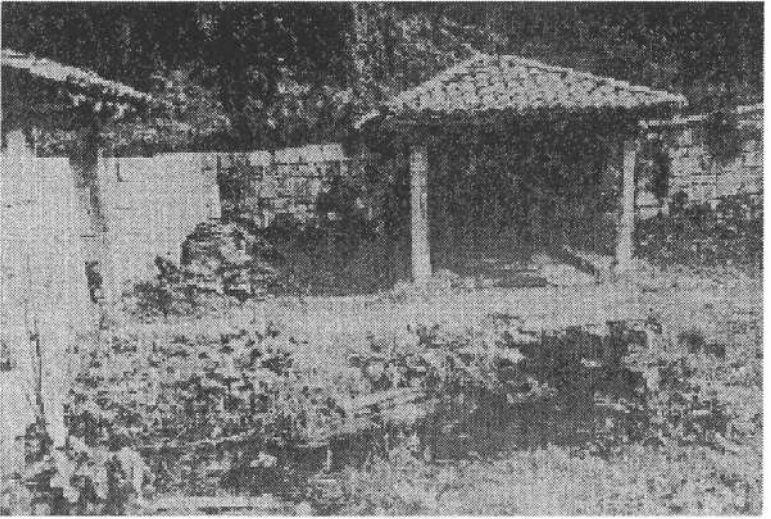

- ① Türbe
- ② İç avlu
- ③ Dış avlu
- ④ Kaynarca
- ⑤ Meydan Evi
- ⑥ Taş duvar

0 2 4 6 8 10M
M 1:200

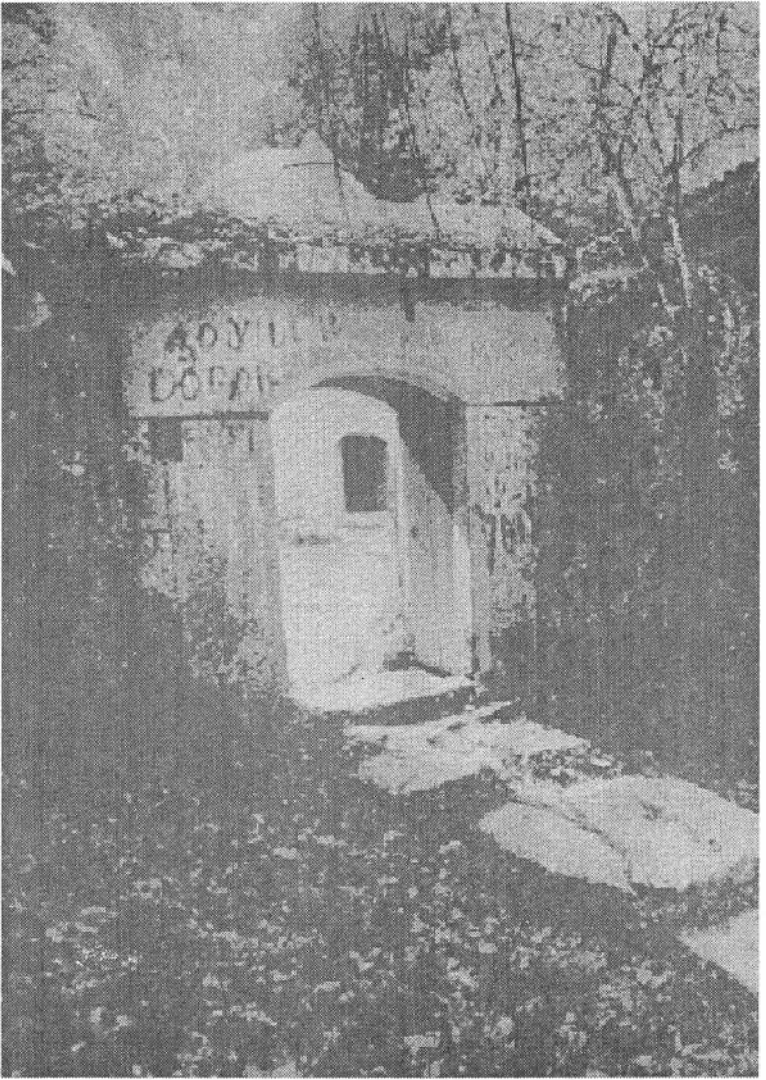
"Demir Baba Tekkesi"

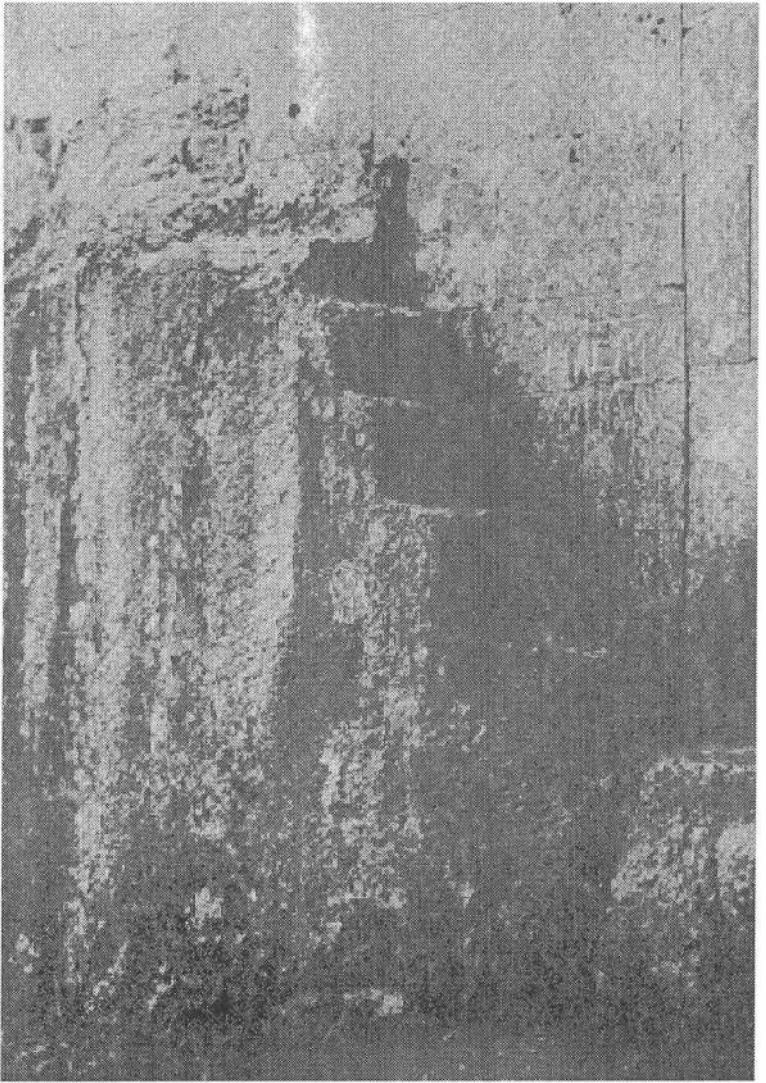
"Demir Baba Tekkesi"nin dış avlusu, kaynarca ile birlikte görünümü

Silistre'nin Denizler Köyü'ndeki tekke

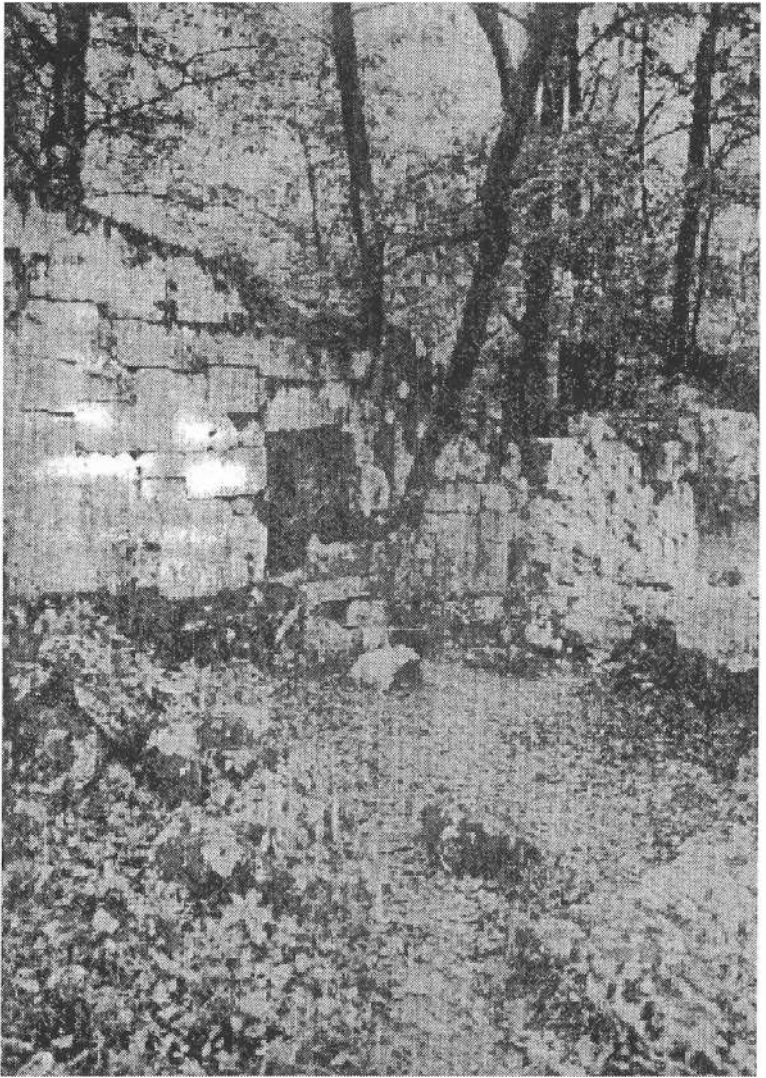
"Demir Baba Tekkesi"nin iç avluya giriş kapısı

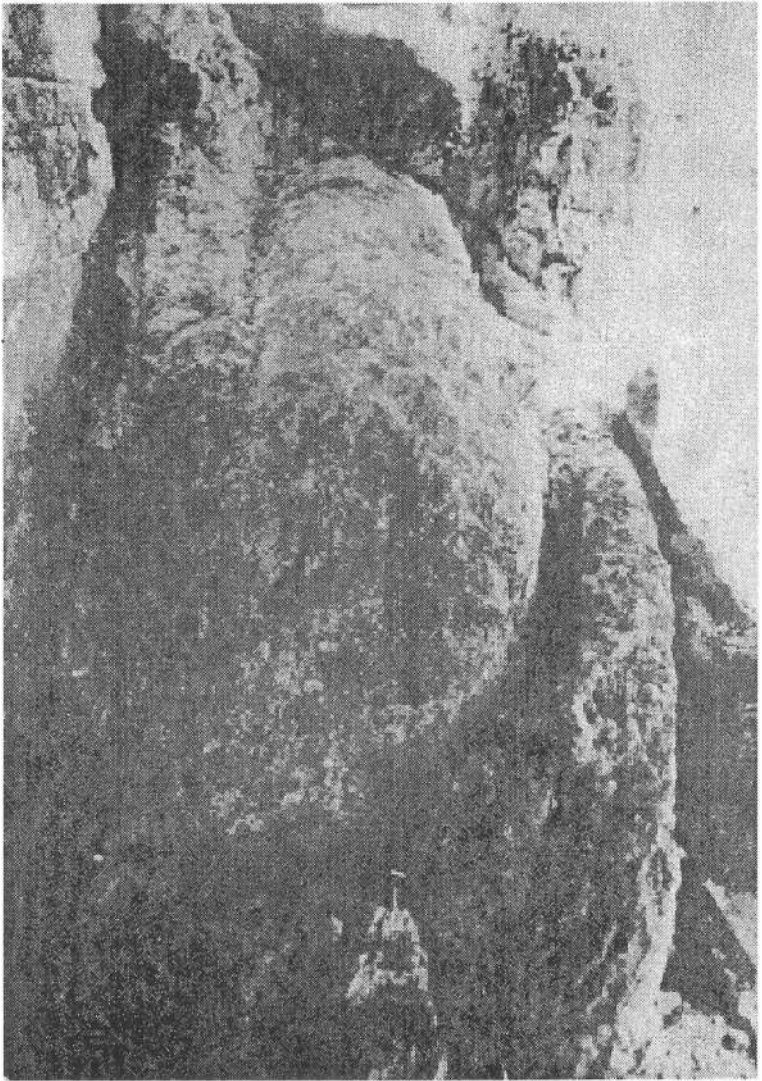
"Demir Baba Tekkesi" (daha eski bir yapının izleri)

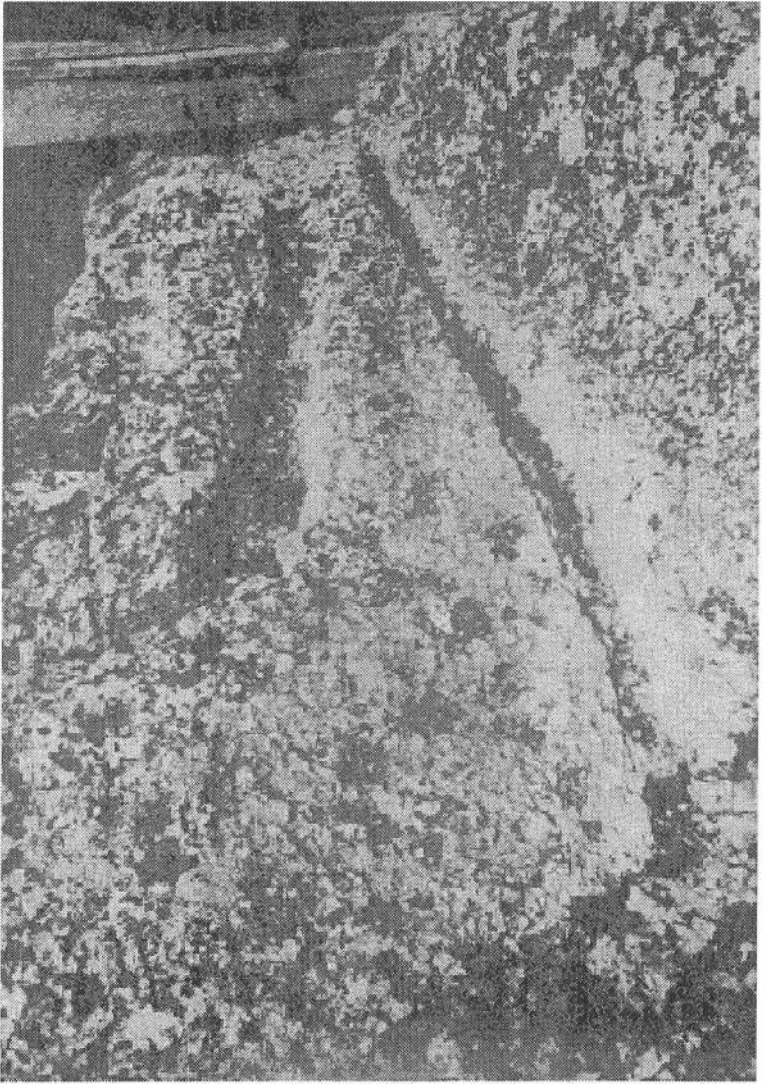
"Demir Baba Tekkesi" (daha eski bir yapıdan kalıntılar)

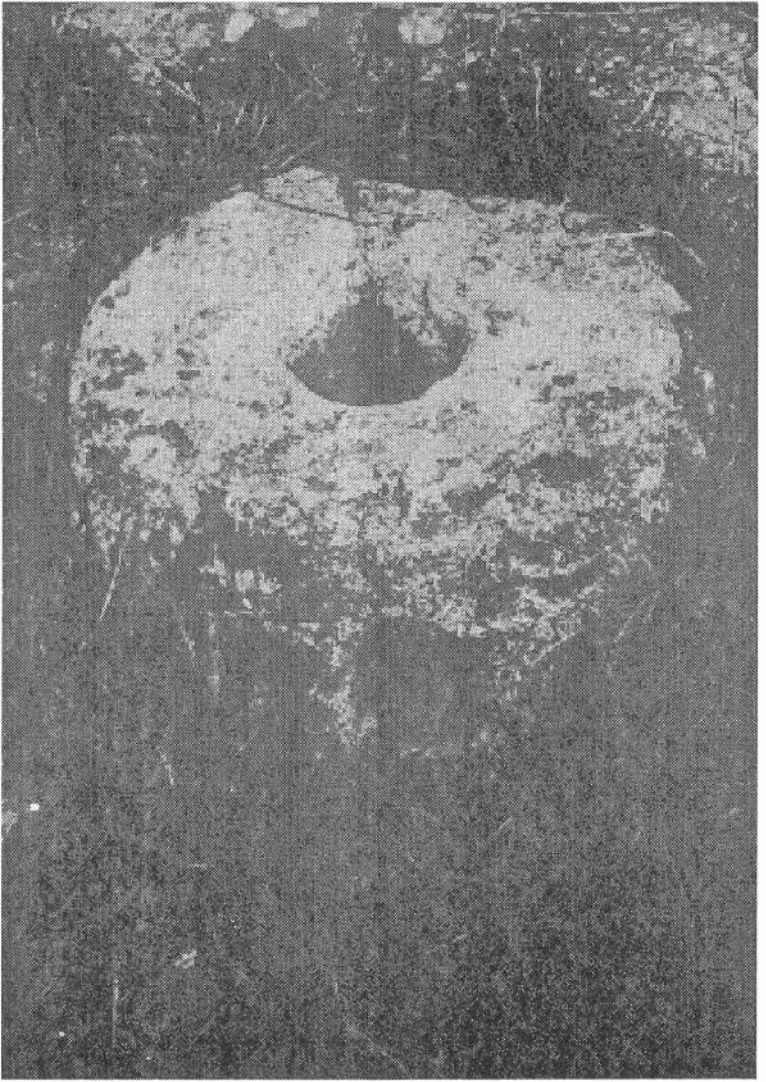
"Demir Baba Tekkesi" (kale duvarından bir bölüm)

"Demir Baba Tekkesi" (kurban taşı)

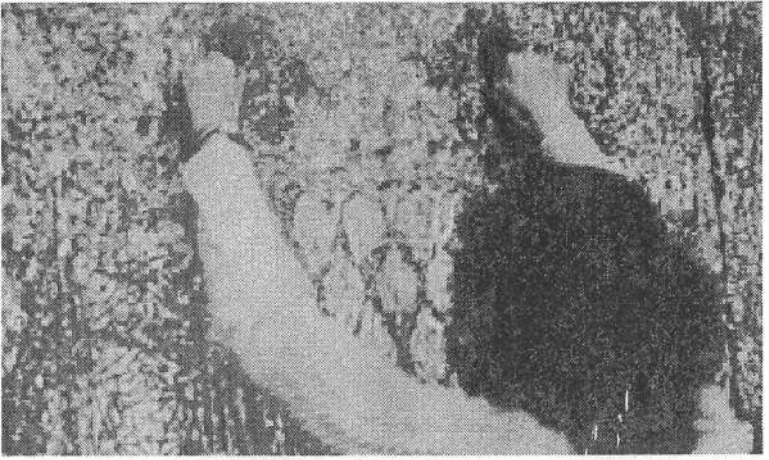
"Demir Baba Tekkesi" (kurban taşında kurban kanının akması için oluk)

Deliktaş

Deliktaş'tan başağrısına karşı mendil geçirilmesi

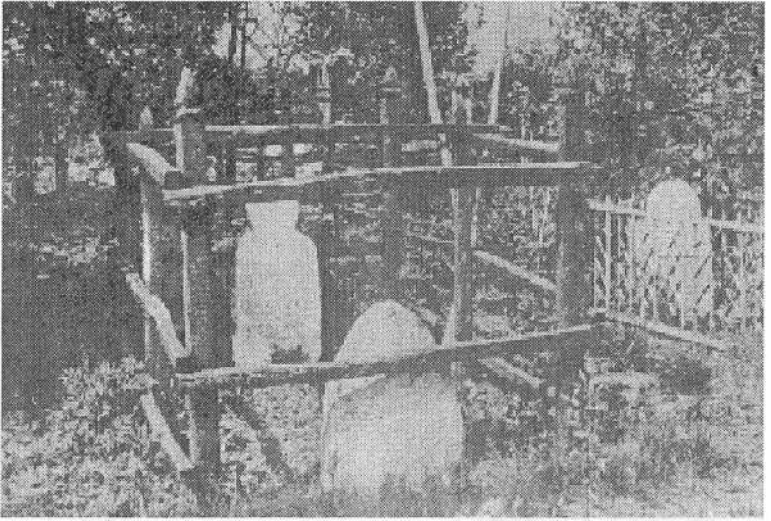
Sağlık için taş deliklerine el parmaklarının sokulması

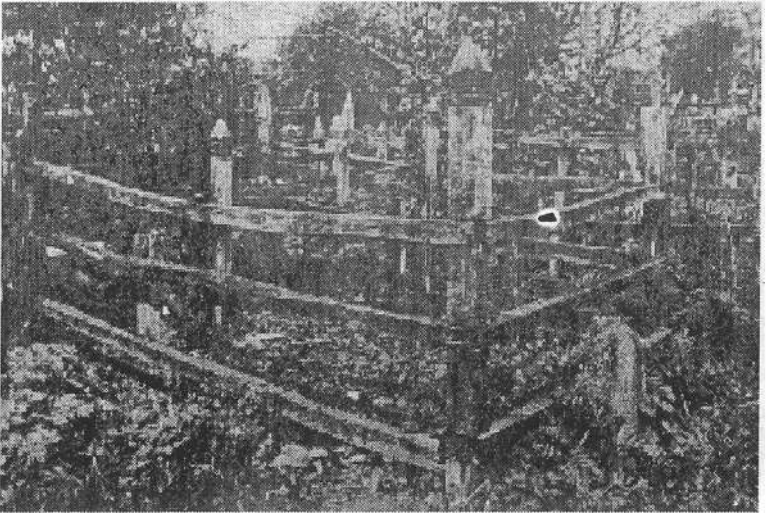
Sağlık ve güç kazanmak için taş kaldırma

Sağlık için taş üstüne yatma

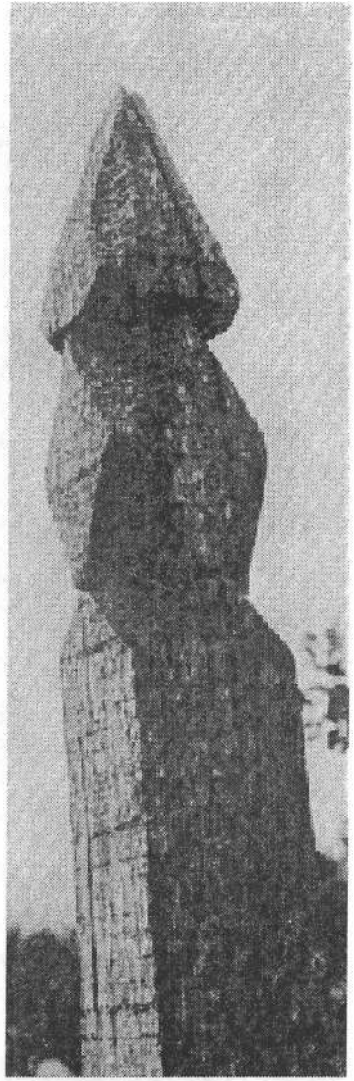
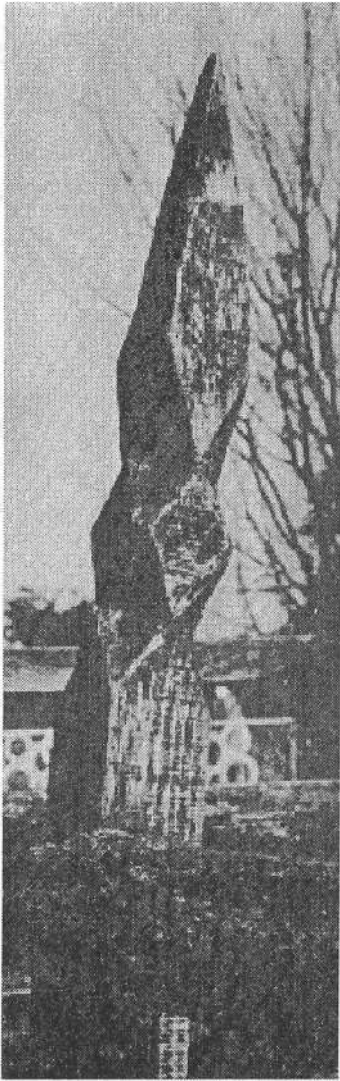
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Alevi mezarlığı

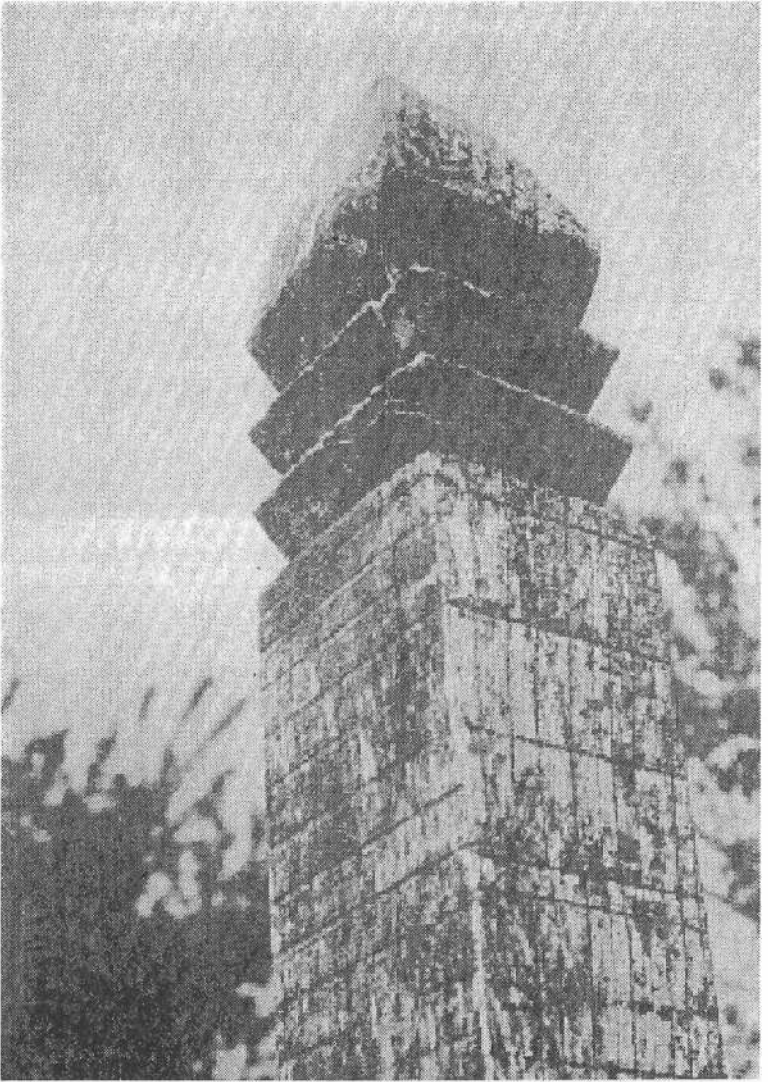
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Alevi mezarlığı

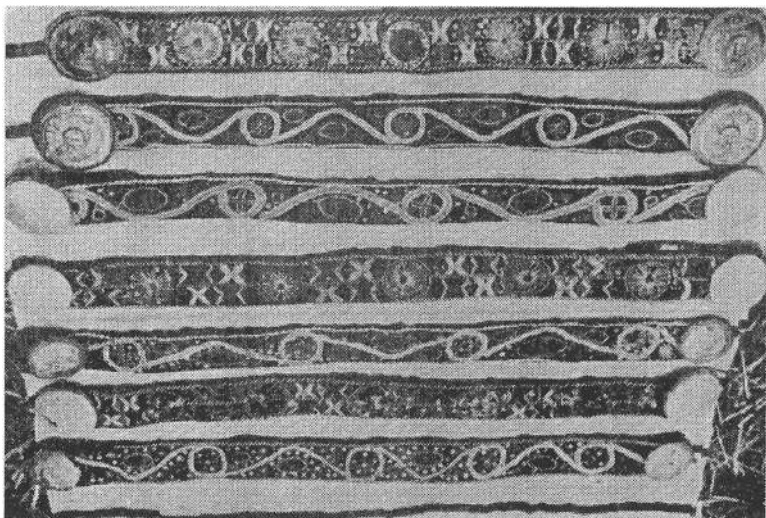
Mesim-mahalle (Midrevo) köyü mezarlığında mezarlar

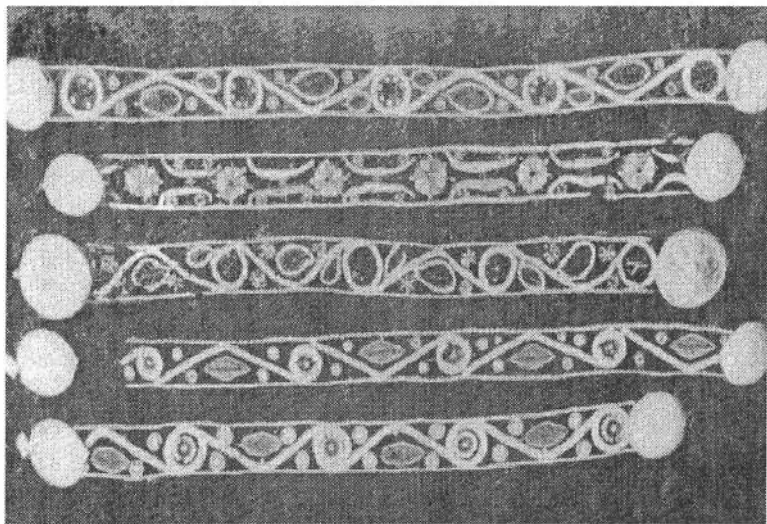
Mesim-mahalle (Midrevo) köyü mezarlarının
tahta perdelerinde ağaç kazıklar

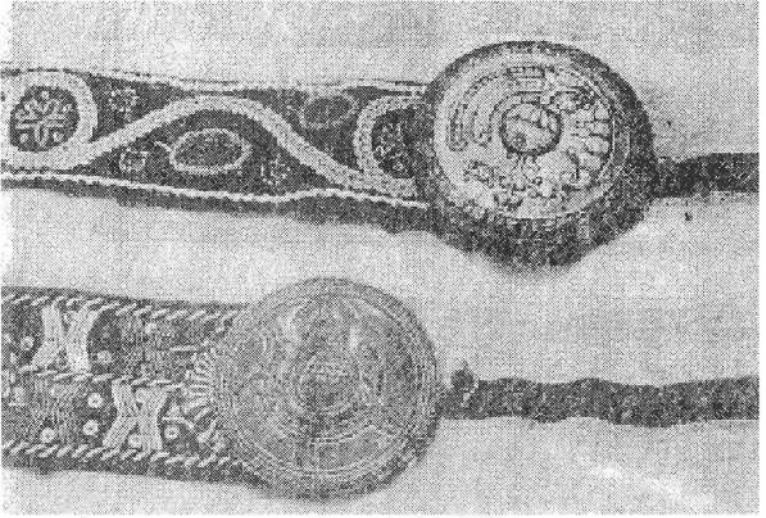
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde bir mezarın
tahta perdesinde ağaç kazık

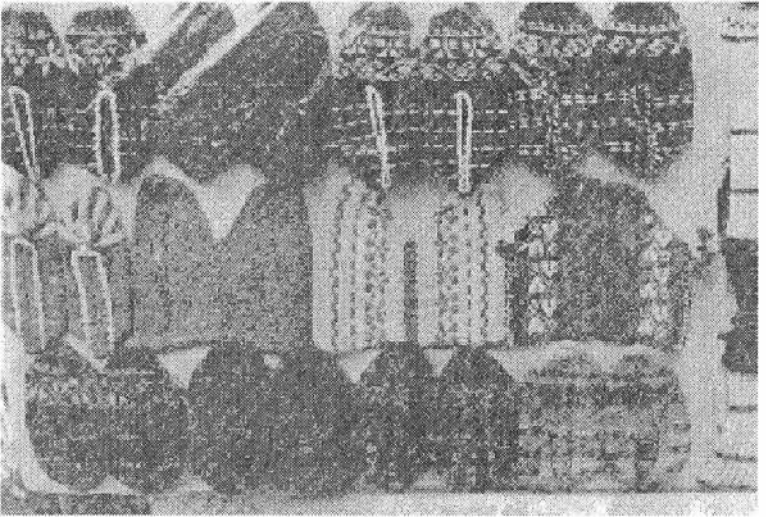
Nasreddin (Biserts) köyünden kolanlar (kemerler)

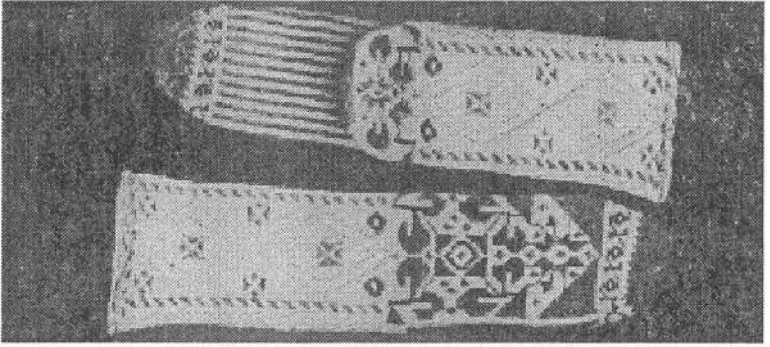
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünden kolanlar (kemerler)

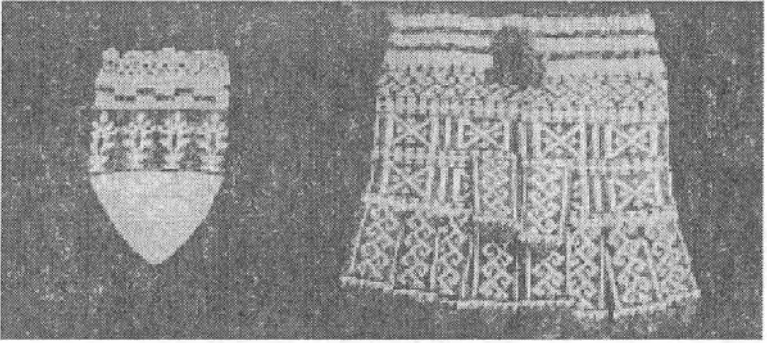
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünden kemerler (detay)

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünden terlikler

Nasreddin (Biserts) köyünden çoraplar.

Nasreddin (Biserts) köyünden takke ve eldivenler

Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyünde kadın giysileri

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde kadın giysileri

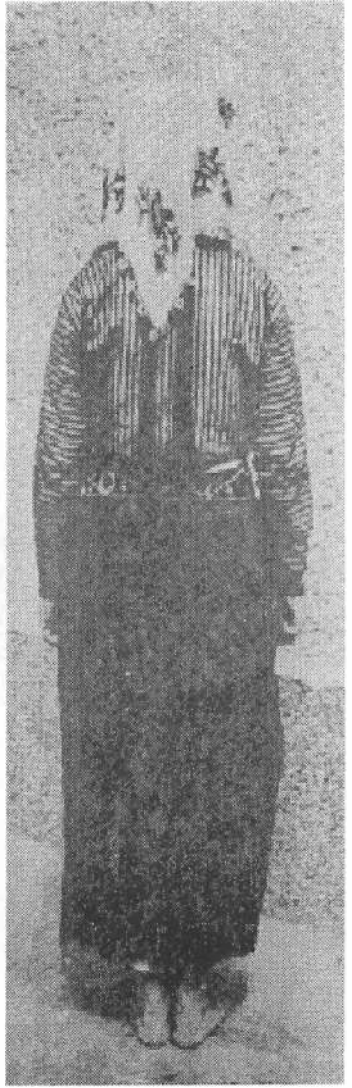
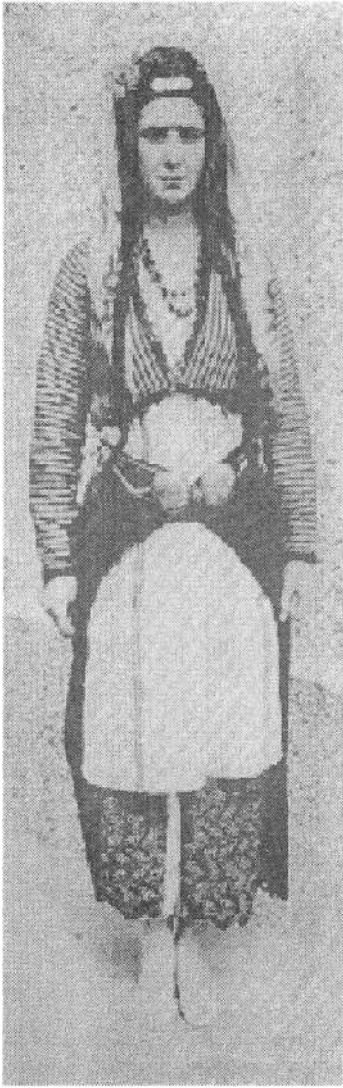
Nasreddin (Biserts) köyünde gelin giysileri

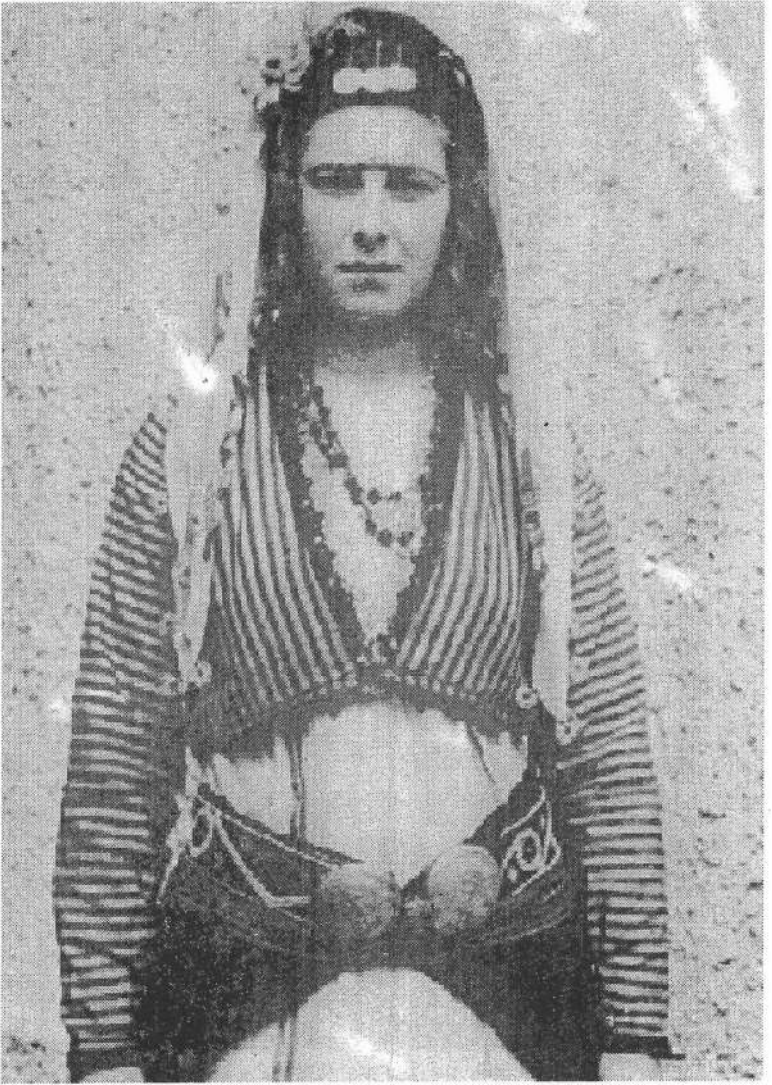
Nasreddin (Biserts) köyünde gelin giysisi (detay)

Nasreddin (Biserts) köyünde gelin giysisi (düğünün ertesi günü ve evliliğin ilk yılındaki bayramlarda giyilir) a) Önden; b) Arkadan

"Fita" (futa) denilen tören önlüğü (eskiden her gün takılırdı)
a) Önden; b) Arkadan

"Fita" (futa) denilen tören giysisi (detay)

"Fita" (futa) denilen tören giysisi (detay)

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü
"nişan"ların konulduğu küçük bakır kazan

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü "nişan"ların taşınması

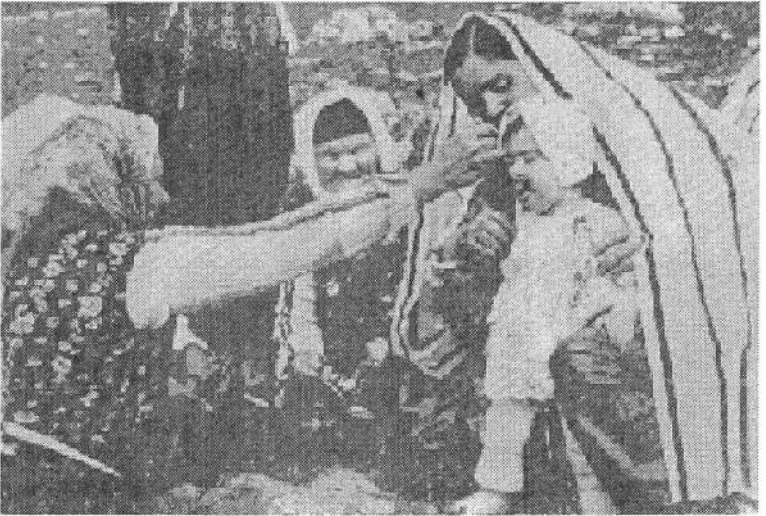
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü "nişan"ların çıkarılması

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü "nişan"ların çıkarılması

Mesim-mahalle (Midrevo) köyü yakınında
Düldül-izi denilen yerde sağlık için taş çukurlarından su içilmesi

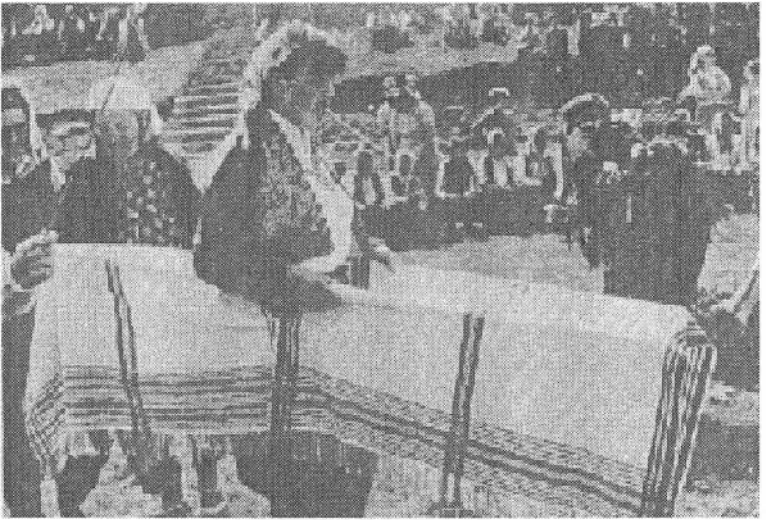
Mesim-mahalle (Midrevo) köyü yakınında
Düldül-izi denilen yerde sağlık için taş çukurlarından su içimi

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hıdrellez günü
sağlık için çayırda yuvarlanma

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hıdrellez'de oynanan Göçmecik oyunundan önce taş toplama

Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyünde
Hidrellez günü karnavala katılan "Beşikli" (Atlı)

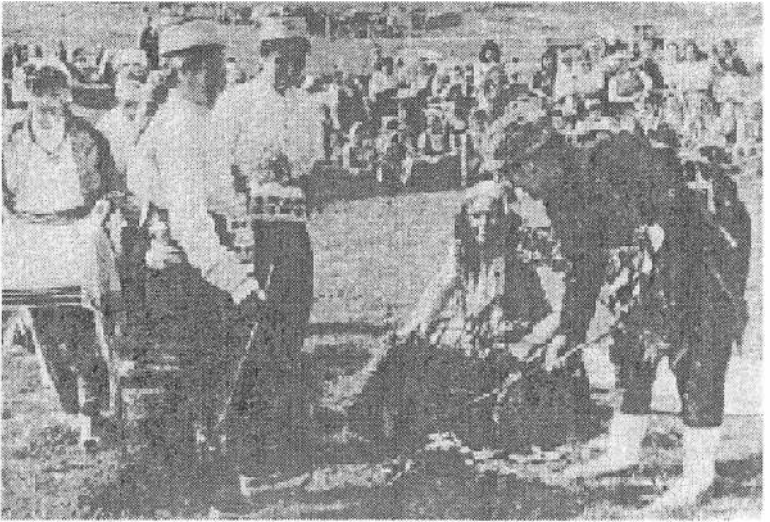
Mesim-mahalle (Mıdrevo) köyünde Hidrellez şenliğine katılanların
Kıraylar (Eşkiya) tarafından söğüt dalıyla "dövülmesi"

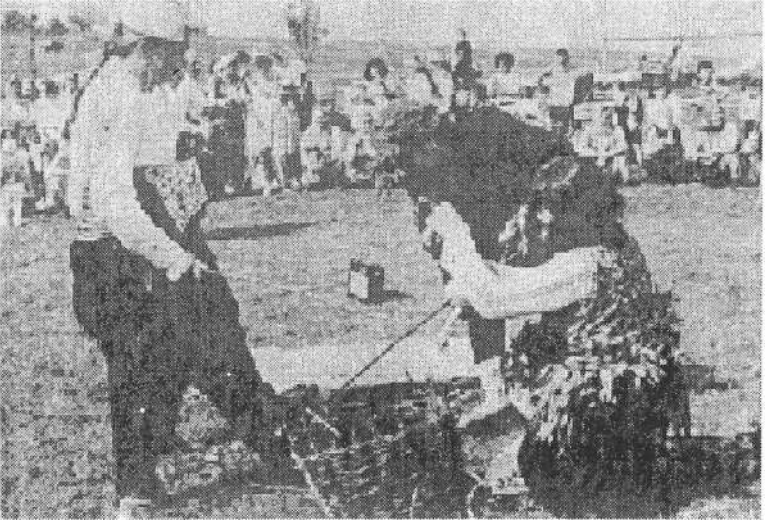
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü "Çingene karısı" ile
"Çingene kocası"nın Kıraylar (Eşkiya) tarafından
tekerlekli arabayla çekilip götürülüşü

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez şenliğinde
"Çingene karısı" ile "Çingene kocası"

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü "Çingene karısı",
"Çingene kocası" ve Kıraylar (Eşkiya) "ateş ocağı" önünde

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü Kırayların nallanması

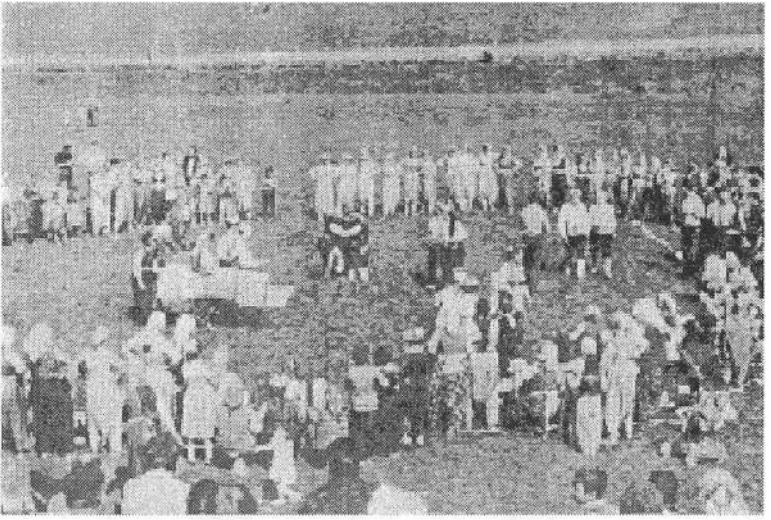
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü taş atılması

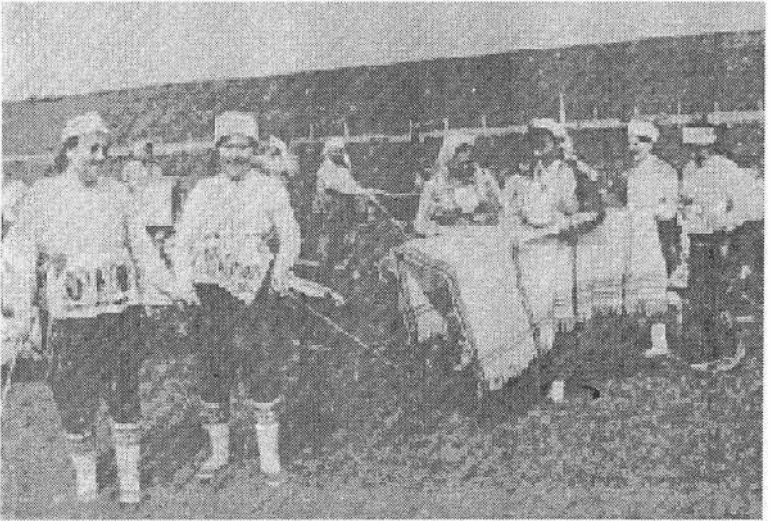
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez günü taş oyunu

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü oynanan "kör tavuk" oyunu

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez şenliği

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde Hidrellez şenliğine katılan
Kıraylar (Eşkıya) ile Beşikli (Atlı)

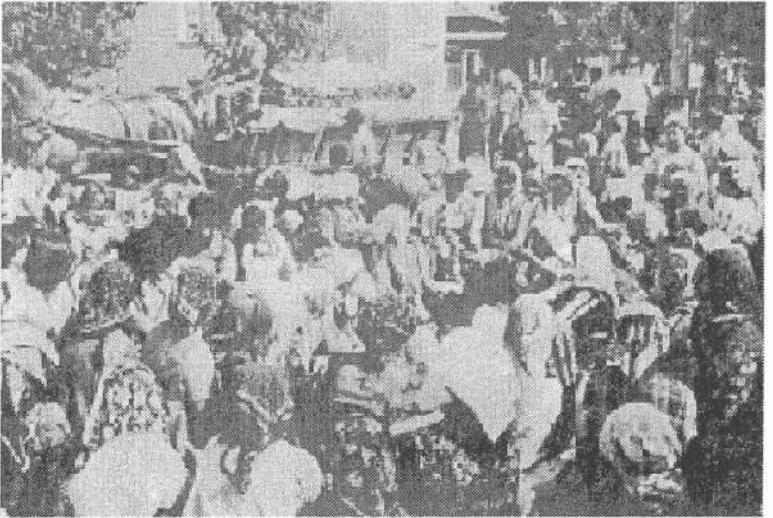
Güvey ve sağdıca hediye verilmesi

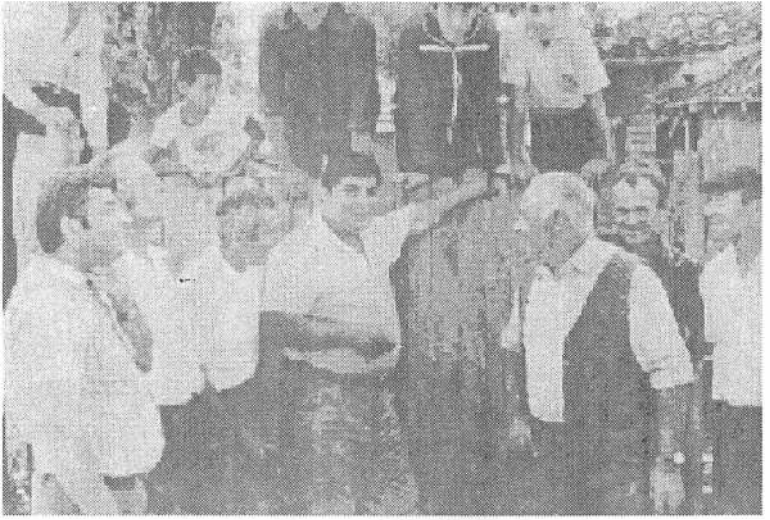
Başyenge yanan meşale ile gelin evine giderken

Gelin eyizinin yklenmesi

Güveyin evi nnde

Gelin evinin kapısı kapalı

Kapının açılması için bir bedel ödenmesi

Gelin evine gidilirken

Gelin yakınlarıyla vedalaşırken

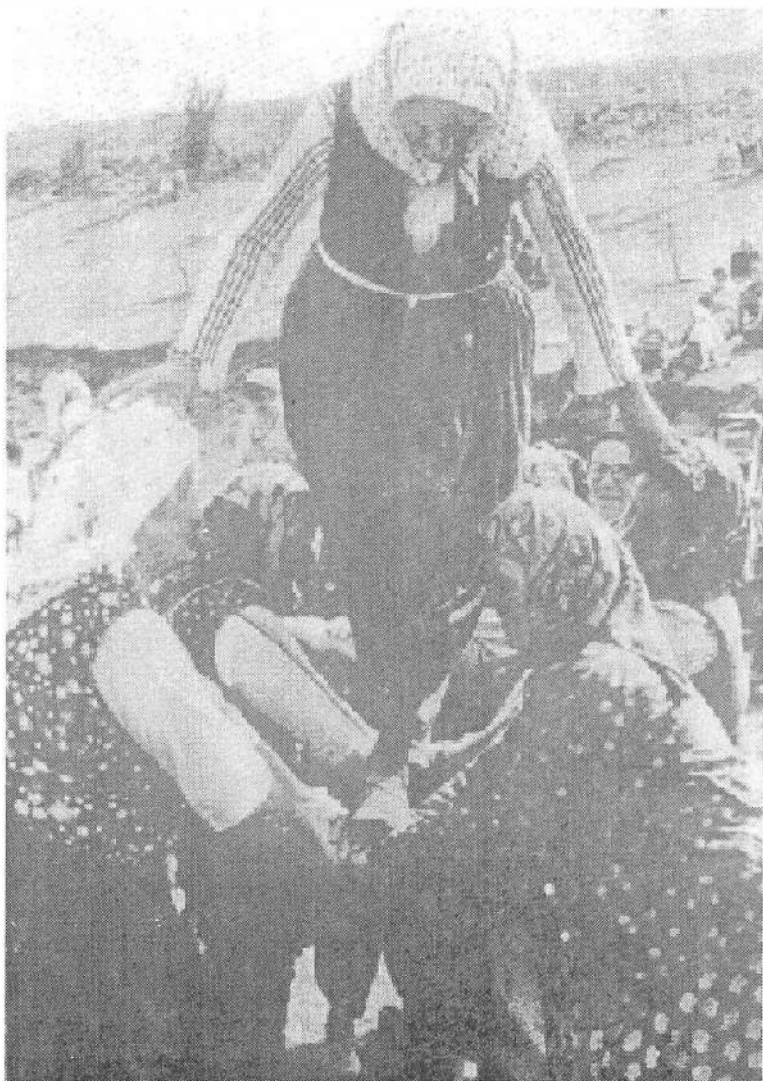
Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü bereket için "Çingene"nin ıslatılması

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü döllenme işi taklidi

Mesim-mahalle (Midrevo) köyünde
Hidrellez günü tohum ekme töreni

Bezîrgân oyunu

Bezîrgân oyunu

Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi

Prof. Dr. İvanička Georgieva tarafından hazırlanan
Bilgarskite Aliani (Bulgaristan Alevileri) adlı bu kitap,
Kuzeydoğu Bulgaristan denilen
Deliorman bölgesindeki Nasreddin (Bisertsı) ve
Mesim-mahalle (Midrevo) köylerinde oturan
Alevi Türklerinin halk kültürünün başlıca konuları ve
sorunları üzerine derlenen bilimsel materyalleri içermektedir.
Bu incelemede, ayrıca Demir Baba Tekkesi (Sboryanovo)
üzerine de daha çok tarihsel-kazıbilimsel bilgiler
bulunmaktadır.

Alevilerin aile gelenek ve görenekleri,
halk inançları, geleneksel giyim-kuşamları vb.
ayrıntılarıyla incelenmiş, betimlenmiştir.
Alevilerin moral birliğini desteklemek,
halk geleneklerini korumak ve kuşaktan kuşağa iletmek üzere,
gizli toplumsal ve dinsel-ritüel topluluğun rolü de gösterilmiştir.
Rumeli Aleviliğinin bilinip anlaşılmasında
önemli katkıları olacak bu kitabı okurlara sunuyoruz.

ISBN 975343234-8

9 789753 432344